Рôкъ VIII. Львôвъ дня 1. (13.) Цвѣтня 1887. Число 7.

Выходить два разы на мѣсяць, кождого 1-ого и 15-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. 8. улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ 5 зр., на пôвъ року 2 зр. 50 кр., на чверть р. 1 зр. 25 кр.

Пренумерату належить присылати до администрациѣ „Зорѣ“ (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

СВѢТЛО ДОБРА И ЛЮБОВИ.

(Оповѣданє Олены Пчôлки.)

(Дальше.)

VI.

Дощь тôлько що перейшовъ. Знова прояснилось блакитнє небо, зновъ усмѣхнуло ся сонечко, заграло такъ любо по струмочкахъ дощовои воды, по свѣжо обмытыхъ зеленощахъ. Въ повѣтрю стало такъ тепло, такъ вôльно. Сказано, лѣтечко святеє!

У свѣтлицѣ Пôдгôрныхъ, — въ тому домочку надъ шляхомъ, — ôконця були ôдчиненѝ; въ нихъ ишло те одрадосне повѣтря, пôдъ ними кущѣ бузку стрѣпували зъ гилечокъ ясни краплѣ дощу, лиснѣючи дебелыми листочками; на круглôй грядочцѣ въ палисадничку такъ то вже яро пышались жовто-горячѝ лилiѣ! — За палисадничкомъ видно було мокрый шляхъ, а за нимъ зеленѝ, зеленѝ килимы нивъ, перебитѝ стягою чорнои рôлѣ, що выдавалась теперь ще чорнѣйша, — свѣжо напоєна.

Тымъ вохкимъ повѣтрємъ, тою ожившою картиною безмовно тѣшилась панѣ-матка Пôдгôрна, сидячи край ôконця зъ панчохою, котру она плела такъ зручно й швиденько, майже не дивлячись на плетѣнє. Мати була въ хатѣ не сама: коло стола передъ канапкою стояла єи молоденька дочка Людя, зайнята досыть уважнымъ и втѣшнымъ дѣломъ: мѣжь кавалками полотна й канвы, лежачими на столѣ, она розложила свои вышивки и дивилась на нихъ; вышитѝ широкѝ стяжки лежали попарно, якбы приладнованѝ для пазухъ, вгорѣ надъ ними були приложенѝ вузшѝ стяжечки-комнѣрѣ.

— Дивѣть ся, мамо, якъ чудесно выходить! — мовила дѣвчина, — се Васькевича сорочки, вже три готовѝ! По правдѣ сказавши, ôнъ и не стоить такихъ!... Чудо, що за сорочки будуть! — Дѣвчина, нахиливши головку на бôкъ, зъ втѣхою артиста дивилась на тѝ розмаитѝ барвистѝ мережанки, выконанѝ єи рукою.

— Чому-жь бы ôнъ не стоивъ? — поважно спытала мати, наче образившись за Васькевича.

— А вже-жь не стоить!... Подобає єму? Онъ подивѣть ся, яка въ него шия, — се-жь зъ єго сорочки мѣрка взята для комнѣрѣвъ! Ха, ха!... ото широченнѝ!

— Ну, що-жь такого? Здоровый собѣ чоловѣкъ!...

— Та я-жь нѣчого не кажу! Нехай собѣ буде здоровъ! — мовила дѣвчина, хутко складаючи вышиванки, щобъ взятись за инше дѣло.

А мати зôсталась при своѣй гадцѣ, — о Васькевичу. Ѣй думалось, чого се ôнъ ставъ частенько заходити до нихъ, то зъ Петрусемъ, а то й самъ... Отъ и шѣсть тыхъ сорочокъ загадавъ, та все й навѣдуєть ся. Щось оно не дурно!... Ну, що-жь! ôнъ собѣ чоловѣкъ, здаєть ся, нѣчого: видно, добрый такiй — и молодый же ще, и не поганый, щобъ такъ уже сказать „поганый!...“ Мужчина собѣ пристойный! — А Людмилѣ ôнъ щось не теє, не до сподобы либонь!... Все отакъ тôлько смѣшками й говорить про него, якъ згадає! Хто єѣ знає, чого се она такъ... Може тôлько соромить ся, удає зъ себе, не хоче показати своєи думки. Етъ, молода ще она зовсѣмъ, що тамъ она знає!...

Мати звела поглядъ на свою молодесеньку одиницю, що поспѣвуючи обрывчасту пѣсеньку, поралась стоячи коло стола.

Поки-жь панѣ-матка мѣркує, подивимо ся мы на неѣ, якъ она отамъ сидить у старенькôй горошкуватôй сукнѣ. Змарнѣла сердешна, пристарѣлась таки добре, хочь лѣта ще й не якѝ старѝ! Сказано, дѣти, та журба, та „лихо зъ злиднями“, — кого оно помолодить?... А чи такою-жь она була, отся Меланiя Оксентiєвна, якъ землемѣръ Пôдгôрный бравъ єѣ у батька, священника въ Кiєвщинѣ? Бѣловида, та ясноока, та гнучка!... Чи-жь то не залицялись до неѣ поповичѣ, нѣ!... Такъ отже, якъ принесла недоля на храмове свято въ Васькôвщину отого смугляваго чорнобрывця, землемѣра зъ Василькова, такъ уже за поповичѣвъ и гадки не стало! Доти-жь ôнъ, отой Пôдгôрный, ходивъ у Васькôвщину, поки не повѣнчавъ ся зъ Маланочкою, та не повѣзъ єѣ за Днѣпро! А казали-жь матуся и старый панотець: не йди, Меланю! ты за нимъ добра не зазнаєшь, выволочить ôнъ тебе по всему свѣтѣ — отой землемѣръ!... Такъ нѣ, не послухалась, пôшла! Та й якже єго було не пôйти, коли якъ ставъ отой хлопець-сухота говорить, що має выбирати ся на якесь инше мѣсце зъ Василькова, то такъ мовбы хто серце ставъ выймать зъ грудей у Меланочки. Полинула свѣтъ за очи, за тыми любыми чорными очима!... Ну й правда, що свѣта побачила на своєму вѣку — доволѣ! Тôлько те й робила, що переѣздила за чоловѣкомъ зъ мѣсця на мѣсце!... Але що й лиха зазнала, то про се вже батькови та неньцѣ нѣколи не переказувала!...

Та що згадувать! Було лихо, було й щастє, — всякова було!... Шкода гадки! — Старого, отого голубонька вѣрного, — зъ котрымъ и лихо якось терпѣлось, — земля прийняла, зôстали ся любѝ дѣточки, коли-бъ ихъ Господь помôгъ выгодувать, у люди вывести! Отъ думка, такъ думка! И зъ Петрусемъ ще нѣчого певного нема, а Людя, а малый Павлусь?...

А дочка Людя не вгадує заботнои думки материнои, она рôвняє єѣ до своєи:

— Мамо, подивѣть ся! — гукає, — онъ панночка Хоткова ѣде! Ота, що Петрусь зъ Васькевичемъ про неѣ говорили!... Красива! правда, що красива! — Що се таке? Она спинилась коло насъ!... Ѣй Богу, она до насъ!!... Злѣзає зъ повоза!

— Богъ знає, що кажешь, — мовляла турботно

мати, — чого таки ѣй до насъ?!... Стара встала, дивлячись у ôкно. Але дѣйстно въ дверцята до палисадника входила та чужа панночка пôдъ парасоликомъ; стрôйна постать ѳи въ чорному убраню направлялась далѣ стежкою до ганку.

Стара Пôдгôрна, забравшись зъ клубкомъ, та зъ панчохою, швиденько зникла въ другôй, меншôй кôмнатцѣ; Людмила-жь осталась въ першôй хатѣ, зъ цѣкавостю дивлячись на вхôднй дверѣ.

— Можна ввôйти? — пытала за хвилину панна Хотько, заглядаючи въ напôвъ ôдчиненй дверѣ, та показуючи свою пышну головку въ чорнôмъ невеличкôмъ капелюшику и плече въ чорнôмъ пальточку зъ великими гудзами.

— Можна, можна! зайдѣте! — ôдказала Людмила.

Панна Евгенія швидко вôйшла.

— Здоровй! — мовила она, подаючи руку молодôй господинѣ, — я отъ до васъ!... И она сѣла на стôльчикъ биля стола. Людмила сѣла такожь.

— Я хочу просить васъ взять одну роботу! — провадила трохи збентежена панна Евгенія, — чи не можете вы взятись вышить менѣ украиньску сорочку?

— Можу!... Тôлько я не знаю, якои вы хочете? Може я не потрафлю.

— О, потрафите! чому-жь!... Отъ що небудь въ родѣ сіѳи, що на васъ!

— Е, нѣ! се такъ собѣ, простенька, абы-то! У мене ѳсть кращй взоры!... Людмила перевернула кавалки шитя и достала шматочокъ грубого полотна, на котрому були густо понашиванй зразки рôзныхъ взорôвъ, — хмеликôвъ, квѣтокъ и т. и.

— Ахъ, якй гарненькй взоры! — покликнула Хотькôвна, — отъ изъ сихъ выберѣть менѣ на сорочку, що небудь тамъ на рукавы!... Можна такъ: одну вѣтку впоперекъ и звѣзды розкидать...

— Можна! А то отъ у мене зъ сихъ зразочкôвъ ѳсть готовй вышивки, коли хочете, подивѣть ся: я тутъ де-що трохи попереставляла, поприбавляла бережки. — Людмила показала вышивки, шо були зробленй для Васькевича.

— Ахъ, чудо! Отъ принадній мережки! — стѣшилась Хотькôвна. Прошу васъ, отакй плечѣ менѣ вышийте, а отсей меншій взорчикъ можна на пазуху... А отсю вѣтку на рукавъ, а квѣтки можна взять зъ того кавалочка, що зъ пробками, — отъ наприкладъ сіи, — въ три, чи въ два ряды...

— Добре! — згодилась Людмила, — я такъ зроблю!

— Тôлько... — почала зновъ Хотькôвна: — Я бы хотѣла мати сю сорочку на Петра... Вы можете вышить до того часу?...

— До Петра?... Не знаю!... Дуже мало часу осталось!... Вкôнци, коли вже вы конечне такъ хочете на Петра, то я вже буду старать ся, — може й скôнчу!...

— Ахъ, будьте ласкавй! Я вамъ буду дуже вдячна! Менѣ дуже хочеть ся!...

— Постараюсь! — мовила Людмила усмѣхаючись.

— А скôлько-жь вамъ буде слѣдовать за роботу? — спытала Хотькôвна замявшись.

— Не можу вамъ сказать! — ôдповѣла Людмила, — я жѣночихъ сорочокъ ще не брала...

— Ну, все-жь таки вы можете здумать. Прошу васъ, скажѣть! — мовила Евгенія, спѣшно добуваючи портмоне.

— Ну, що-жь?... Рублѣвъ три, може...

— О, якъ можна такъ мало! Ôдна моя знакома въ Кіевѣ загадувала собѣ вышить сорочку въ магазинѣ, то зъ неи взяли за роботу 10 рублѣвъ.

— Ну, то въ магазинѣ! — завважала смѣючись Людмила.

— Нѣ, нѣ! — горячилась панна Евгенія, — три рублѣ — се Богъ знаѳ що! По крайнѣй мѣрѣ — пять!...

— Ну, тамъ побачимъ! Ще може вамъ що небудь не сподобаѳть ся!...

— Ахъ, нѣ! Вы чудесно вышиваѳте! — ôдповѣла панна Евгенія, беручи въ руки вышиванѳ Людмилино, и спытала далѣ: — Се-жь для кого такй сорочки? Може для вашого брата?

— Нѣ, не для брата! — ôдповѣла Людмила, злегка почервонѣвши въ лици, — се для адвоката Васькевича.

— А!... А то я у брата вашого бачила дуже гарнй сорочки!

— То также я ѳму вышивала.

Обѣ дѣвчины помовчали. Далѣ панна Евгенія оглянулась на ôдчиненй ôконця й промовила: — У васъ тутъ дуже мило, славненькій такій выглядъ!... И такъ далеко ôдъ мѣсточка, окроме собѣ! Се далеко лѣпшь.

— А менѣ навпаки се й не до сподобы! — ôдповѣла Людмила, — я хотѣла бы жить близше до людей, тутъ такъ самотно!

— У васъ тутъ ѳсть знакомй? — запытала Евгенія.

— Нѣ!... майже нѣкого.

— Отъ тôлько що братъ вашь тутъ, то для васъ добре.

— Зъ братомъ часто бачимо ся — и деякй знакомй ѳго часомъ приходять, а я сама нѣгде не буваю.

— Вы такъ занятй завсѣгды!...

— Занята.

Розмова опять перервалась.

— Такъ отъ! — мовила панна Евгенія, швидко встаючи, — се вамъ полотно, не знаю, яке я тутъ купила, здаѳть ся погане, та нѣчого, все одно; а все инше, будьте ласкавй, купѣть самй, що тамъ треба до вышиваня. Отъ грошѣ: се на покупъ, а се вамъ за роботу!... Панночка положила окроме два пятирублевй паперки.

— На що-жь се вы менѣ даѳте впередъ? Я не вôзьму, зъ якои речи! — ôдказала Людмила.

— Чому-жь? Все одно!...

— Нѣ, зовсѣмъ не все одно! Ще може я й не вышию на вашь речинець!

— О нѣ вже, будьте ласкавй, вышийте!

Обѣ дѣвчины засмѣялись.

— Ну, побачу, побачу! А грошѣ вы все таки вôзьмѣть назадъ! — мовила Людмила, — тогдѣ заплатите якъ вышию!

— Ну, нѣчого зъ вами робить!... Панна Евгенія збентежено посмѣхнулась и сховала одну пятирублевку. — Бувайте здоровй! Зъ тыми словами она подала Людмилѣ на прощанѳ руку и швидко выйшла.

— Такъ я буду сподѣватись на Петра? — мовила она, заглянувши зновъ у дверѣ, — и потôмъ, збѣгши зъ ганка, хутко пôшла дорôжкою до свого повоза. Сидячи въ нему Евгенія, почувалась якось не добре: — Чудна трохи та дѣвчина, — мѣркувала она, — и якась непривѣтна!... А собою гарна! Подôбна до брата, тôлько обрисы у неи тоншй... Але-жь якась она...

— Ну, мамо, бачили? — весело гукнула Людя въ кôмнату, коли повôзъ ôдъѣхавъ.

— Бачила трохи!... — ôдповѣла мати, выходячи й зновъ сѣдаючи коло ôкна.

— Гарна панночка, правда? Бѣла, та свѣжа!

— Чому-жь ѣй не буть гарнôй! Росте собѣ въ роскошахъ! — завважала стара, зôтхнувши.

Въ хату вбѣгъ русявый, кирпатенькій хлопчикъ въ самôй сорочцѣ, босый, зъ закачаными штанцями, таки добре забовтаными десь у дощовôй калюжѣ.

— Павлусю!... Боже мôй, де се ты такъ захлюпавъ ся! — згукнула мати, складаючи руки.

Хлопчикъ тôлько байдужо глянувъ на свои колошнѣ и швидко заговоривъ до сестры:

— Се до тебе, Людю, панѣ пріѣздила? Ахъ, якй-жь у неи чортячй конѣ: мало мене не задавили! — Павлусь почавъ шпарко оповѣдать, якъ ôнъ „бѣгъ“ ôдъ рова, а конѣ „бѣгли“ шляхомъ, а ôнъ „перебѣгъ“ хутко якъ разъ передъ ними до двора и т. д.

— Мамочко! — перебила ту розповѣдь дѣвчина, — Васькевичь иде!... Ѣй Богу-жь я не маю чаю! Менѣ-жь треба йти для панночки купувати всего! Скажѣть ёму, що я до мѣста збираюсь!... Зъ тыми словами Людя побѣгла въ кôмнату и стала швидко натягати на себе пальточко.

Васькевичь своимъ звычаёмъ ступавъ звôльна, а дѣвчина навпаки такъ хватала ся, що зустрѣла ёго, зовсѣмъ убрана, ще передъ хатою.

— Куды се вы? — запытавъ Васькевичь зъ своимъ мягкимъ усмѣхомъ.

Дѣвчина росказала о своёй потребѣ и завитаню панночки. — Еге-жь, маёте честь, — додала она, — панна Хотькôвна выбрала тй взоры, що на вашихъ сорочкахъ!... Тôлько отъ що я хочу вамъ сказать: мушу роботу вашу на якій часъ залишить, останнй три сорочки, бо Хотькôвна дуже просила, щобъ ёи сорочка була вышита до Петра.

— А, на Петра готуё ся! — завважавъ Васькевичь, вдучи слѣдомъ за дѣвчиною, котру ôнъ наважився провести до мѣста. — Такъ се она хоче на гулянку въ лѣсъ прибратись!... Понятно!... У насъ же, маёте собѣ, буде на Петра польованё зъ участю дамъ, менѣ вже казали! Ухтомцевъ уладновуё. Може-бъ и вы, Людмила Игнатьевна, завитали?

— О, нѣ! — ôдказала дѣвчина, — обôйдеть ся безъ мене!...

— Чого-жь такъ? Петро Игнатовичь буде и отъ зъ насъ де-хто...

— Ну, що-жь такого! Нехай собѣ Петрусь иде, коли хоче, а я не хочу!

— Чому-жь не хочете?

Отъ не хочу, та й годѣ!... Чого таки я потиснусь разомъ зъ Хотькôвною на Ухтомцеву гулянку?! Знаёте, якъ то кажуть: „сова соколу не товаришь!“

— Ну, я не знаю, хто тутъ бувъ бы сова, а хто соколъ? — мовивъ посмѣхнувшись Васькевичь.

— Ну, се вже ваше дѣло, помѣркуйте, може зрозумѣёте! — сказала дѣвчина, засмѣявшись, — и пôшла впередъ такъ швидко, що Васькевичь ледве поспѣвавъ за нею. (Дальше буде.)

ХРИСТОСЪ ВОСКРЕСЪ!

Христосъ воскресъ!
Летять горою
Ключомъ загнувшись журавлѣ;
Летять зъ далекои землѣ,
Зъ краёвъ тепла назадъ къ пôвночи
Дѣлитись нашою судьбою...
Природа вся, по довгôмъ зною,
Мовь голубъ приязно гуркоче;
Чутна цѣла тепломъ, весною!

Христосъ воскресъ!
Нова принада!
Краса вертаё на лѣсы,
На нивы рôвнй, на луги...
Все ôджива' и грудь пôдносить.
Зазеленѣла вже левада,
Встаё весна, мовь Божа Лада
Тимянъ чару вна скрôзь розносить;
У кожде серце йде ôдрада!

Христосъ воскресъ!
За день въ гущавѣ
Той соловейко, музикарь,
Лѣсныхъ музикôвъ проводарь,
Веселу пѣсню заспѣваё...
Небесный звôдъ синьцемъ палаё...
А тамъ ратай спочавъ при справѣ
Тыхъ чорныхъ скибъ, они-жь чорнявй —
До сонця — сонечнй, яскравй!

Христосъ воскресъ!
Въ сёмьѣ, въ родинѣ
Лунаё радости гомôнъ...
И воскресенія кличе звôнъ:
„О встаньте вразъ сыны землицѣ
Весна иде! въ весны годинѣ
Роботы часъ! а часъ — то нынѣ!
Най завтра стане рай въ хатинѣ,
Въ родинѣ Матери... Вдовицѣ!...“

В. И. Маслякъ.

ЧОТЫРИ ВЕЧЕРЪ.

(Образки зъ житя народного учителя.)

Присвячую
Наталіи Кобриньскôй.

I.

Край села на невысокому згôрьѣ, надъ самѣсенькою дорогою стоить бѣла хата. Чиста она въ серединѣ, привѣтна, якъ вѣночокъ зъ свѣжихъ квѣтокъ; зъ окола чепурна, обсаджена зелеными, кучерявыми вербами...

На дворѣ весна красна.

У ôдчинене ôкно крôзь вербовй вѣти вызираё молода дѣвчина: на головѣ у неи пышаёть ся вѣнокъ зъ зеленого барвѣнку и весняныхъ запашныхъ квѣтокъ; широка, чорна коса спустилась по бѣлôй шиѣ и падаё на высокй дѣвочй груди. Бѣле личенько паше густымъ румянцемъ, молодымъ, гарнымъ, веселымъ; свѣжою силою молодого житя колышуть ся груди пôдъ бѣлою, якъ снѣгъ, гафтованою сорочкою...

Шѣснайцятилѣтня Катруся втопила свôй поглядъ въ широку Десну*), що тече проти ôконъ: тихо, непо-

*) Десна — лѣвобережный доплывъ Днѣпра.

ворушно, наче шкло стоить на Деснѣ вода. Катруся спостерѣгаѥ, якъ тихій, весняный вечеръ спускаѥть ся на землю, самъ ôнъ спочине и людей приспить... Катруся дивить ся, якъ чиясь невидима рука розстеляѥ по небу величезный синій килимъ вечѣрнѣи блакити. Не зразу, повагомъ стелить ся блакить; повагомъ она густѣйшаѥ, стаѥ синѣйшою; повагомъ увесь край неба займаѥть ся темно синимъ сяѥвомъ, мягкимъ, принадливымъ, чарôвнымъ, вымережанымъ зôроньками...

Катруся дивить ся, якъ за Десною по зеленому лузѣ стелить ся тонесенькимъ рантухомъ, вытканымъ нѣбы зъ павутиня, широка намѣтка сивои пары: встаѥ она зъ вохкого лугу, пôднимаѥть ся въ гору, йде высше и зникаѥ десь въ блакити...

Катруся дивить ся, якъ молодикъ купаѥть ся въ блакитнôй водѣ Десны. Молодикъ соромливый, якъ и Катруся; и ôнъ и она свѣжѝ, якъ весняный ранокъ. Молодикъ глянувъ на Катрусю, всмѣхнувъ ся, засоромивъ ся. И Катруся засоромилась; на одну хвилиночку заплющила свои великѝ, синѝ, ажь темнѝ очи, облямованѝ зъ верху двома чорными брôвоньками, широкими, густыми якъ щѣтка, мягкими якъ кужѣль.

Катруся глянула на небо: тамъ покотила ся зôронька, наче по голубôй запасцѣ покотила ся малесенька банька живого срѣбла. Раѥва усмѣшка невиннои молодости обняла Катрусинѝ уста; розкрыли ся коралевѝ губоньки и въ малюсенькому ротику молодикъ помѣтивъ два рядки бѣлыхъ, нѣбы зъ кôстокъ слоневыхъ выточеныхъ перелъ.

Весняни пахощѣ обдали землю, обдали Катрусю и полили ся цѣвкою по грудяхъ у неи; груди заколыхали ся ще частѣйше, ще бôльшою хвилею...

На дворѣ въ садку защебетавъ соловейко; голосна пѣсня ѥго звôнкою луною покотила ся по Деснѣ...

Катруся зачинила ôкно; якась чудова сила потягла ѥѣ въ садокъ... Соловейко заливавъ ся...

Катруся стоить пôдъ густою зеленію розлогои липы, дивить ся на молодика и выводить „Свѣти зоре на все поле...“

Оть зближаѥ ся до липы молодый парубокъ; постать ѥго тонка и гнучка, якъ у молодого кленка; самъ ôнъ свѣжій, якъ въ ранцѣ барвѣнокъ, скропленый росою... Брыль знявъ. Вечѣрный вѣтрець маѥ ѥму шовковѝ русявѝ кучерѣ.

Се учитель зъ народнои школы Данило Соκôлъ: учителюѥ ôнъ тôлько другу весну.

— Данило, ты?

— Вже-жь нѣхто!

— Якъ забаривъ ся!

— Затужила?

— Ще-бъ нѣ; два днѣ не приходивъ.

— Зôронько моя!

И взявъ ѥѣ за обыдвѝ руки: стоить ôнъ мовчки, та дивить ся, якъ по Катрусиныхъ оченятахъ мигають ясни искры.

И она мовчить. Мѣсяць и зорѣ дивлять ся на нихъ... Соловейко замовкъ, не щебече...

Рôжностайни вражѣня струмкомъ бѣжать въ розчиненѝ навстѣжь дверѣ двохъ молодыхъ душь, двохъ чистыхъ истотъ, бѣжать та не зъупинять ся тамъ, бо нема имъ тамъ мѣця, тамъ и безъ нихъ повно до верху вражѣня першого кохання; жадному иншому вражѣню, иншому чутю нѣгде тамъ захиститись. Тамъ повно кохання молодого — якъ рожевый пупянокъ, чистого, якъ въ гаю на веснѣ повѣтря, ясного — якъ зорѣ, палкого — якъ промѣння сонця.

Двѣ душѣ занялись зъ однои искры, горять однымъ огнемъ; палають однымъ бажанѥмъ: одна душа жадаѥ перелити ся въ другу.

Данило стисъ Катрусинѝ рученята.

— Любишь?

— До вѣку...

— Моя, Катрусю?

— Твоя, Данило!

Невидимою силою потягло ихъ одного до одного. Чистѝ непорочнѝ уста Катрусѣ листочкомъ прилипли до Даниловыхъ устъ. Душа переливала ся въ душу... Соловейко прокинувъ ся, почувши першій звôнкій поцѣлунокъ, вызирнувъ зъ гнѣздочка, глянувъ на непорочне кохання и затёхкавъ, защебетавъ хвалу веснѣ, хвалу вѣчнôй красѣ, хвалу першому чистому коханю...

Зôрки и мѣсяць весело всмѣхали ся.

Звôнкою луною котивъ ся поцѣлунокъ за поцѣлункомъ; по травѣ, по квѣткахъ, по листахъ, по верхахъ деревъ и десь далеко въ небѣ зникала та луна, мабуть на лонѣ Божои ласки, на лонѣ любови природы, на лонѣ привѣту весны — красы...

Катруся и Данило цѣловали ся вперше. Они крôмъ себе нѣчого не бачили: земля, люде, мѣсяць, зорѣ, все зникло для нихъ; они не тямили, де они; не розумѣли, що зъ ними; они тôлько чули, що въ нихъ одна душа, одно серце, одно чутѥ, одно бажанѥ... По жилахъ, по нервахъ, по всѣй истотѣ они чули нову, доси не вѣдому имъ силу... Они раѥвали не земнымъ раюванѥмъ...

Они цѣловались... Они були щасливыми... А соловейко щебетавъ:

— Раюйте, впивайтесь чарами весны, щастѥмъ свого весняного вѣку. Ôддайте своѣй веснѣ усе, що можете ôддати; берѣть ôдъ неи усе, що посилѣѥте взяти; вдруге вашои весны не буде. Прийде друга весна природы и буде такій самый вечѣръ, и той самый мѣсяць и тѝ самѝ зорѣ, и блакить и соловей и пахощѣ и весняни чары, та не для васъ!.. Другои такои святои годины на вашому вѣку не буде...! Кохайте-жь ся тымъ коханѥмъ, яке чуѥте, яке сыпле на васъ ваша перша и остання весна...

И соловейко ще голоснѣйше защебетавъ...

А они цѣловали ся...

— Моя?

— Твоя!

И бôльшь нѣчого! Слова замирали, уста нѣмѣли...

II.

Минуло два роки.

Надъ тымъ самымъ садкомъ спускавъ ся тихій, лѣтный вечеръ. Срѣбный оксамитовый свѣтъ блѣдого повновидого мѣсяця сыплеть ся зъ высокого блакитного зводу на кущѣ, на дерева, на свѣже сѣно мѣжь деревами.

И покосы, и кущѣ и дерева витають мягкій свѣтъ, ласкавый, сумирный; всмѣхають ся ѥму привѣтною усмѣшкою. Квѣтки и листя, пôсля цѣлоденнои спеки, пôдвели голôвки, оглядають вѣчну красу неба, наче бажають поцѣловати ся зъ вечѣрнымъ повѣтрѥмъ, зъ промѣнѥмъ срѣбного свѣту. Дивлять ся они веселѣйше, наче перемѣнили и поглядъ и барву... Соловейка не чутно... Ячмѣнь поколосивъ ся, соловіѣ ôдспѣвали...

Пôдъ розлогою, знаѥмою намъ липою, розбслано килимъ. На килимѣ мѣжь рожами и иншими квѣтками си-

дить жива квѣточка: сынокъ Катрусѣ и Данила, маленькій Павлусь. Оно забавляѣть ся квѣтками и лепече:

— Ма... ма, ма-ма!...

Катруся не всидѣла и обсыпала Павлуся поцѣлунками и въ голôвку, и въ рожевй уста и въ пухлявй рученята.

— Оно наше... наше... наше!

— Наше! — ôдповѣвъ Данило, цѣлуючи жѣнку.

— Мы ѣго зростимо, выпестимо; ôддамо до школы, до гимназіѣ, до университету, вывчить ся, буде учителемъ!... Нѣ, не учителемъ, лѣкаремъ... Нѣ, нѣ, не хочу лѣкаремъ — ôнъ буде професоромъ... Тогдѣ одружимо ѣго; буде у насъ невѣсточка молода, гарна, добра, ласкава, любити-ме насъ... Дôждемо внукôвъ, я тѣшити-му ихъ, доглядати-му, и буду пестити ихъ... Такъ, Данило?

Данило замѣсць ôдповѣди обнявъ Катрусинъ станъ; пригорнувъ ѣѣ до груди.

— Яка ты гарна, Катрусю!

— Бо щаслива.

— Ты моѣ коханѣ...

— Ты моѣ щастѣ!...

Катруся впила ся въ Даниловй уста...

— Ма... ма, ма-ма! — щебетавъ Павлусь.

— Дивись, Данило! дивись на Павлуся, увесь въ тебе, якъ вылитый батенько: и очи твои соколинй, и чоло твоѣ широке, и кучерѣ твои; увесь, увесь ты...

— А губоньки твои...

— Нѣ, твои; нѣ, одна твоя, друга моя. Люба моя дитино, сонечко моѣ, надѣя моя!

Неня притисла до грудей дитину такъ, що оно ажь скривило ся.

— Помалу бо, Катрусю, ще задушишь!

— Коли-жь я ѣго любю такъ, такъ, такъ... Не вмѣю и вымовити якъ...

— И мене любишь?

— И тебе, и тебе, и ѣго и всѣхъ — усѣхъ на свѣтѣ любю! Такъ менѣ усе мило, такъ усе любо, така я щаслива, що й не сказати...

И зновъ руки округъ шиѣ, груди до грудей, уста до устъ...

— Часъ, Катрусю, до хаты, Павлусь спатоньки хоче.

— Охъ, якъ не хочеть ся менѣ! Тутъ бы биля тебе, на отому мѣсци все сидѣла, та сидѣла, та на тебе, на Павлика дивила ся, та цѣловала-бъ васъ, миловала... Вы мои любй, вы мои милй, дорогй мои...

Сяѣво мѣсяця впало на Катрусине лице и зустрѣло ся зъ сяѣвомъ ѣи щастя. Катруся и Данило пôшли до господы.

Они були щасливыми...

Биля Катрусѣ було ѣи коханя; на рукахъ у неи ѣи надѣя... А на душѣ въ обохъ ясно, тихо, тепло...

III.

Прийшла зима. Минули Водохрещѣ. Чистый, жвавый зимовый вечѣръ залягъ надъ селомъ.

Вся земля и округъ села, усѣ дахи убрались въ срѣбно-бѣлу блыскучу одежу; дерева замѣсць зеленыхъ шапокъ, окрашенй пышными, срѣбными шатами; на шибкахъ у ôкнахъ старый дѣдъ морозъ повиводивъ чудовй образочки.

На дворѣ тихо, наче въ усѣ; морозъ крепить, шпарить, голосно лунаѣ-рипить, наче просить ся, щобъ меншь давили ѣго; снѣгъ пôдъ полозьемъ скрипѣвъ и пôдъ чобôтьми людей.

Величаво дивить ся на село сине небо, дышить оно не веснянымъ привѣтомъ ласки и житя, а холодомъ смерти.

Катруся бавить ся зъ Павлусемъ: дитина розкинулась на лôжку, жде, щобъ неня полоскотала.

„Тутъ пень тутъ крыниця, тутъ холодна водиця, дай менѣ напить ся!“

И зъ симъ словомъ Катруся посыпала дрôбнй оденъ за однымъ поцѣлунки сынови на груди. А дитина регочеть ся; срѣбнымъ гукомъ бренить той регôтъ.

Ущербленый мѣсяць радъ бы зазирнути у ôкно, полюбовати раюванямъ молодои ненѣ, але морозъ затуливъ шибки такими густыми лисицями, що черезъ нихъ зъ надвору не видно, що дѣеть ся въ хатѣ.

— Тато, тато! — въ оденъ голосъ промовила мати зъ сыномъ.

— Павлуню! — озвавсь Данило и поманивъ ѣго до себе. Дитина простягля до батенька рученята.

— Геть, геть, ты зъ холоду, нагрѣй ся спершу! Змерзъ?

— Не дуже.

— Пôдпали скѣпки въ коминѣ, я приготовила для тебе.

Скѣпки розгорѣли ся, затрѣщали; полумѣ гадюкою вѣть ся въ бовдуръ; искры летять въ гору; огонь зъ червонои сутѣни переливаѣть ся въ сизу, въ синю, въ блакитну, въ блѣду; то полохливо вызирне полумѣ на хату, нѣбы витаѣ Данила та Катрусю, що сидять проти огню, — Павлусь на рукахъ у ненѣ — то зновъ неначе засоромить ся, сховаѣть ся, швидше втѣкаѣ зъ дымомъ въ бовдуръ. Данило схиливъ голову до Катрусѣ на плече и не зводить очей зъ огню; скѣпки трѣщать, искры вють ся одна за одною, наче закоханй метелики. Данило гадаѣ про сына, про свою школу, ôдъ тыхъ думокъ ѣму такъ мило!... Ôнъ порынаѣ въ мрѣяхъ, въ сподѣваню, въ надѣи!... Передъ нимъ стають прегарнй малюнки будущины ѣго сына-професора... Данило дрѣмаѣ...

— Втомивъ ся? — пытаѣ Катруся.

— Не вельми.

— Уважно слухали тебе?

— И Господи! повнѣсенька школа набралась людей, и старе и мале; нѣгде було яблоку впасти; а якъ почавъ „Катерину“, то доки дочитавъ, здаѣть ся, нѣхто и не дыхнувъ. А скôнчивъ, слухаю: кôлько молодиць и дѣвчатъ — хлипаютъ...

— Такъ, якъ и тогдѣ, якъ на Варвару ты читавъ имъ „Наймичку“. Добре отсе ты придумавъ скликати людей по вечерахъ у школу та читати...

— А вже-жь добре.

— Бай, бай, бай!... А, а, а! — заспѣвавъ Павлусь.

— Заразъ, сыночку, заразъ спатоньки.

Павлусь спить.

Ясно и весело горить свѣтло въ теплôй Даниловôй хатѣ! Данило сидить за столомъ, на очахъ у него жвавôсть и надѣя. Весело ôнъ розповѣдаѣ Катрусѣ про свои замѣры, якъ на веснѣ ôнъ розпôчне въ школѣ ôдчиты селянамъ про господарство, про хлѣборобство, якъ треба гноити нивы зъ бôльшимъ зыскомъ и т. д.

— Любый ты мôй!... А я дѣвчата збирати-му, та вчити-му ихъ шити, гафтовати... добре? Я давно про се мѣркую... Нехай тôлько Павлусь пôдросте.

Поглядъ ѣи упавъ на лôжко, де спочиваѣ ѣи дитина, ѣи думки, надѣя, щастѣ... Густй, чорнй вѣѣ закрыли Павлусевй оченята; рожеве, пухляве личко па-

шить здоровѣмъ; коралевй устонька дышуть спокоѣмъ невинноі дитины...

— Данило, глянь на Павлуся, якій ôнъ гарный. Якъ рожевый пупяночокъ!

— А цыть! що оно звонить?

Пôдъ ворôтьми голосивъ звôнокъ, скрипѣли сани. На призьбѣ пôдъ ôкномъ загавкавъ собака и прожогомъ кинувъ ся до ворôтъ. Що силы гавкаѣ ôнъ, ажь выѣ, наче на сѣроманця. По голосу знати, якъ ôнъ лютуѣ, кинеть ся, и назадъ... Данило до ôкна: за лисицями нѣчого не видно, чутно тôлько, якъ снѣгъ пôдъ ногами рыпить... Кôлька чоловѣка йде до дверей.

Въ хату вступило шѣсть чоловѣка, несподѣваныхъ гостей.

Катруся кинула ся до лôжка дитины. Дарма ненечко! Они не займуть твоѣи дитины: они не злодѣ, не розбишаки: не красти, не грабовати они прибули. Они нѣчого зъ твоѣи худобы не займуть, хиба шматокъ твого серця вырвуть, и то ввѣчливо, тихенько, щобъ не розбудити Павлуся. О! они усѣ батьки, у нихъ ѣсть свои дѣти, они добре тямлять, що значить скуёвдити середъ ночи дитину; можна перелякати... Такъ! то були не злодѣ, не розбишаки; то тй люде, що тіеи самои годины, коли они вперше побачать свѣтъ божій, тои самои годины ихъ цураѣть ся, покидаѣ ихъ ангелъ свѣту, правды и любови...

То були ввѣчливй цѣкавй гостѣ. Они тихесенько передивили усе, що було въ шуфлядкахъ, въ скрини, въ комодахъ. Нѣчого не взяли, — они люде чесній, тôлько паперу треба имъ було: они обережно повыбирали деякй листы; загорнули ихъ, запечатали въ пакъ, наче що коштовне, они ввѣчливо прохали выбачити, що потурбовали середъ ночи, а старшій, що був въ еполѣтахъ, ласкаво спытавсь у Данила:

— Читали вы въ школѣ селянамъ Шевченковй стихи?

— Читавъ.

— Будьте ласкавй, одягнѣть ся, пôйдете зъ нами до мѣста.

Мати скрикнула, заголосила.

Дитина прокинулась — заплакала.

Не гостѣ, а мати збудила Павлуся...

Катруся вхопила ѣго, притисла до лона.

Не бôй ся нене, твои несподѣванй гостѣ не займуть твого сына; ôнъ ще малый... Хиба може якъ выросте. А теперь на що имъ ôдбирати твою втѣху, твою надѣю?! Онъ, бачь, якъ привѣтно дивить ся на Павлуся отой старшій, бѣлявый, зызоокій! Ôнъ простягаѣ до Павлуся свою руку, хоче погладити ѣго по лици, а Павлусь такій невввѣчливый, выхиляѣть ся, кричить пробôгъ: „геть, геть, вова!“ И тулить ся до теплыхъ грудей матери... Павлусь не розумѣѣ, чого у ненѣ такъ незвычайно горячй груди, чого они такъ хвилюють ся, чого въ нихъ такъ вельми бѣть ся, ажь трѣпочеть ся серце...

— Рушаймо!

Зазвенѣли шаблѣ; бряскôтъ зелѣза покрывъ нѣмый, палкій, довгій, може вже останній поцѣлунокъ тыхъ двохъ душь, що Богъ зъѣдиннивъ, а „гостѣ“ розлучили...

Рыпнули дверѣ; завывъ собака, застогнавъ пôдъ ногами гостей снѣгъ, заголосивъ звôнокъ; сумъ хмарою заславъ Данилову хату; у жѣнки вырвали дружину — у сына одняли батенька...

Павлусь заснувъ. Катруся припала до подушки; она мучить ся думками, серцемъ, усѣмъ чутѣмъ, усею истотою и усѣма силами пильнуѣ не зарыдати, щобъ не розбудити сына...

Сумно, тихо, журливо въ хатѣ...

На небѣ мѣсяця не видно...

IV.

Минула зима. Пташечкою пролетѣли людямъ весна и лѣто, а для Катрусѣ и кôнця имъ не було... Довгй они, довгй безъ Данила; а Данило въ тюрмѣ...

Прийшла осѣнь... Вечѣръ на дворѣ...

Сивй, каламутнй, суворй, непривѣтнй заслали оловянымъ килимомъ усе небо. Нѣгде жаднои щѣлинки не знати, щобъ крôзь неи пробила ся блакить, вызирнувъ мѣсяць, оглянувъ грѣшну землю. Нôчь... Буйный дощь горохомъ торохтить по шибкахъ, пôвнôчный, хижій, сердитый вѣтеръ лютуѣ, выѣ, наче голодный вовкъ квилить — голосить, наче мати надъ сыномъ одинчакомъ. ...Сумъ и тугу наганяѣ на душу... На дворѣ темно, мокро; холодно, сумно...

Ще холоднѣйше, ще темнѣйше, ще сумнѣйше въ Катрусинôй души...

Блѣда, худа, невымовно журлива сидить Катруся и дивить ся то на сынове лôжко — тамъ живою квѣточкою спить Павлусь, — то на Данилове лôжко — тамъ лежить, вмираѣ ѣи коханя, ѣи щастѣ...

Позавчера Данило вернувъ ся зъ „гостей“. Довго „гостювавъ“, цѣлыхъ девять мѣсяцѣвъ; ще-бъ може держали, такъ вже запевнились, що ôнъ окрôмъ „Катерины“ та „Наймички“ нѣчого бôльшь людямъ не читавъ; а за се досыть зъ него и девяти мѣсяцѣвъ... Выпустили, тôлько й промовили до него:

— Вдруге не читайте...

О! не буде вдруге читати! Се певна рѣчь, такъ певна, якъ певно те, що сонце жереломъ тепла, що Богъ ѣсть жереломъ коханя...

Не читати-ме вдруге Данило...

Не здужавъ ôнъ самъ приѣхати, — ѣго привезли... Яка добрôсть!

Не здужавъ зъ воза злѣзти — ѣго бережно зняли и легесенько внесли въ хату, положили на лôжко... Яка ввѣчливôсть!

Лѣкаря-бъ?...

На що? Лѣкарь три мѣсяцѣ гоивъ вже ѣго, дарма! Пошматованого серця, розбитои душѣ не выгоить лѣкарь...

Дивлячись на Данила — сказавъ бы: се мрець, мерця привезли; нѣ, ôнъ ще дыхавъ, кашлявъ, дививъ ся ще тогдѣ, якъ внесли ѣго въ хату... Дыхавъ, хочь нѣчого не тямивъ... Жѣнки, сына, господы не пôзнавъ...

Въ головахъ у Данила горить воскова свѣчка, двѣ бабусѣ доглядають смерти. Катруся нѣмо припала до тыхъ грудей, де жило ѣи коханя, ѣи щастѣ. Она не плаче нѣчимъ; усѣ слезы выплакала...

Вѣтеръ сумно завывъ, заголосивъ; зôрвавъ зъ прогонича ôконницю...

Павлусь прокинувъ ся безталаннымъ сиротою... Простягъ рученята до ненѣ, кличе єѣ, а мати вдова не чуѣ... Нѣ, она чуѣ, та не одôрве своихъ устъ ôдъ теплого ще трупа...

23. Листопада 1886.

Красюченко.

ЛЮБОВЬ ОТЧИНЫ.

(Сонетъ.)

Малая пташина, ранною весною,
Ряснѣйшій лучѣ якъ сонце розсѣе, —
Край свого вирею золотый кидае,
На рôдну землю зъ тугою вертае.

Не здержить пташины краина чужая,
Нѣ зелень всевѣчна, нѣ розкôшь єи,
Бо въ серцю пташины любовь не стлѣвае
До рôдного поля, рôднои землѣ!

О, якъ бы то въ людскôмъ серденьку затлѣла
До рôдного краю любовь така щира —
Тогдѣ, ненько рôдна, була бысь щаслива!

Высоко бысь личко веселе пôдняла,
Широко-далеко розвела бы крыла,
До груди горячихъ сынôвъ притулила!

Олександеръ К—а.

ДОМАШНЄ ЖИТЄ НАШОГО ЛЮДУ ВЪ ДЕЯКИХЪ ЄГО ВѢРОВАНЯХЪ.

(Написавъ Данило Лепкій.)

(Дальше.)

II.

Вельми радо и зô щирымъ серцемъ принимае нашь людъ по селахъ гостя въ свою уботу хатину и неразъ дѣлить ся зъ нимъ послѣднымъ кусничкомъ хлѣба та доглядае, щобы гостеви въ єго хатѣ не стало ся що злого. Якъ радо принимае нашь селянинъ гостя у свою хату, показуе найлѣпше народна, такъ часто повторювана по нашихъ селахъ пословиця: „Гôсть въ дôмъ, Богъ въ дôмъ“. И нынѣ навѣть въ такъ тяжкихъ та прикрыхъ часахъ, при економичнôй нуждѣ, найбѣднѣйшій нашь селянинъ зъ пôдъ своєи стрѣхи нѣколи неôдправить гостя неподѣливши ся зъ нимъ деколи послѣднымъ кусникомъ хлѣба. Правда, тая сторона єго успособленя немало причинила ся до єго матеріяльного а навѣть и морального упадку, але власне тото зъ другои стороны показуе на єго людяне, благородне чувство, на єго велику любовь до другого чоловѣка. Варта чути, зъ якою сердечностю и якою формою народнои рѣчи, въ загалѣ якими словами витають ся селяне-гостѣ: — Витайте гостѣ! — обзывае ся першій господарь чи господиня. — Дякую за витаня, — ôдповѣдае гôсть. — Чи здорова рука-голова, помôчники (родина) чи скачуть, чи веселить ся худôбка. И тутка иде вычислюванє худобы та Богъ знае чого. Наколи гôсть трафить на обѣдъ, на полуденокъ або на вечеру та застане господаря зô сѣмєю при ѣдженю, тогдѣ господарь просить гостя словами: — Просимо на обѣдъ! — Най Богъ благословить! — ôдповѣдае гôсть, — споживайте здоровй! — Коли гôсть ôдходить, належить ся єго выпровадити за порôгъ сѣнныхъ дверей, бо инакше желае ся гостеви смерти, або що найменше якогось нещастя. Сли хто выходить зъ хаты, а господиня або дѣвчина замѣтае чи то хату чи сѣни, не повинна заразъ за выйшовшимъ изъ хаты выкидати смѣтя, бо смѣте тôлько выкидають за умерлымъ[1]).

Зъ такою самою пошановою принимае нашь селянинъ въ хату старцѣвъ, дѣдôвъ та жебракôвъ, а коли въ своѣй бѣднотѣ не може имъ дати милостинѣ, то ôдправляе ихъ ласкавыми словами. Въ Дрогобицкôмъ при ôдправльованю жебракôвъ послугують ся формою: — Выбачайте, най васъ Богъ зпоможе! Жебракови не можна давати милостинѣ черезъ порôгъ, бо хлѣбъ не буде ся родити; — и єго належить ся выпровадити за порôгъ, такъ само, якъ гостя. Въ Тегловѣ коло Белза заховало ся вѣрованє, що колись самъ Iисусъ Хр. та Матѣнка Божа ходили за прошенымъ помѣжь хаты. Прийшли они разъ до однои господинѣ, котра не тôлько що имъ не дала нѣчого, але ще мôцно нечесными словами нагримала на Господа. За тото проклявъ єѣ Сынъ Божій та перемѣнивъ на угло хаты. Дуже радо приймае нашь людъ до своєи хаты слѣпцѣвъ, а по селахъ въ Дрогобицкôмъ задержавъ ся, здае ся, давный звычай, що въ „задушнй суботы“ господинѣ обдѣлюють жебракôвъ „колачиками“, малыми хлѣбами, справляючи поминальницю за покôйникôвъ родины, заставлають обѣдъ для старцѣвъ, честують ихъ добрыми стравами, вѣруючи, що тотй стравы не ѣдять дѣды, а померший душѣ. На жебрака не годить ся сварити, бо выразно говорить народна приповѣдка: „Не дай, а не лай!“

Въ Близянцѣ, въ повѣтѣ Ряшôвскôмъ, записавъ я ось яке оповѣданє про Петрову матѣрь: „Мати св. Петра була дуже не добра. Она все сварила на жебракôвъ та ôдправляла ихъ зъ порожными руками. Одного разу полола она въ городѣ цыбулю. Приходить жебракъ та просить милостинѣ. Петрова мати вырвала зô злостю цыбулю тай кинула за плôтъ жебракови. Жебракъ взявъ цыбулю, подякувавъ тай пôйшовъ селомъ. Умерла якось Петрова мати та дôстала ся до пекла. А св. Петро ходить, а св. Петро просить Господа Бога за своєю мамою. Змилосердивъ ся Господь, тай зпустивъ до пекла гичку тои цыбулѣ, що она дала жебракови. Петрова мати вхопила ся цыбулѣ, а єѣ похапало ся чимало душь. Тягне св. Петро свою матѣрь зъ пекла, а зъ нею и другй душѣ. Але стара була заздрôсна, почала вештатись та ôдтручувати ôдъ себе другй душѣ, говорячи: — тото моя цыбуля. Тому гичка урвала ся и она зновъ провалила ся у пекло на саме дно“.

Крôмъ того суть ще другй причины въ людовыхъ вѣрованяхъ, котрй спонукують нашь людъ по селахъ ласкаво обходити ся зъ жебраками та старцями. Я чувъ оповѣданє про жебракôвъ въ Жовкôвскôмъ, Белзкôмъ та Дрогобицкôмъ, въ котрыхъ розповѣдае людъ, що тѣмоха (пропасниця), холєра, джума та иншй слабости въ видѣ жебракôвъ ходили по хатахъ. Въ хатахъ, въ котрыхъ принимано ихъ ласкаво та удѣлювано милостиню, всѣ були здоровй, — противно, де ôдправлювано ихъ голѣручь, тамка вымирали и цѣлй родины.

Въ Тегловѣ оповѣдавъ менѣ Андрѣй Заяць 5/10 1886. р., що навѣть вовкъ, перевергши ся въ жебрака, прийшовъ до хаты. Я наведу єго оповѣданє, бо оно цѣкаве ще зъ того, що наглядно розкрываe намъ тоту мôцну вѣру нашого люду въ судьбу, передъ котрою нѣхто укрыти ся не може. — „Одному чоловѣкови внадили ся медведѣ до ôвса. Въ ночи якось разъ выбравъ ся ôнъ стеречи полукôпкôвъ. Сидить, сидить пôдъ полукôпкомъ десь до пôвночи, ажь надходить медвѣдь тай просто до того полукôпка, що пôдъ нимъ хлопъ сидѣвъ. Хлопище зъ переляку не знавъ що робити; схопивъ ся тай на ялицю въ лѣсъ, що недалечко бувъ ôдъ єго нивы. Сидить на ялици та дивить ся, якъ медвѣдь розкидае єго снопы. Якось глипнувъ пôдъ ялицю, а пôдъ ялицею старый-старый чоловѣкъ, зъ сивою бородою, якъ молоко. Старый, якъ засвиставъ на всѣ стороны свѣта, то заразъ

[1]) Въ Тегловѣ.

збѣгло ся чимало всѣлякого звѣря. Тогдѣ каже старець — а бувъ то Христосъ: — Я вамъ кажу, щобы вы бôльше тому чоловѣкови шкоды не робили, лише ты вовку, зъѣси єму сиву кобылу. Хлопъ на ялици чувъ мову Христа до вовкôвъ, прийшовъ до дому, тай сховавъ добре кобылу въ стайни. На другу нôчь приходить зновъ до лѣса, та ôдъ разу лѣзе на тоту що перше ялицю. Онôвночи пôдъ ялицю приходить зновъ Христосъ зъ сивою бородою та свище на всѣ стороны свѣта. Звѣрѣ позбѣгали ся, а старець каже до вовка: — Коли ôнъ тобѣ жалувавъ кобылы, то зъѣси єму годовану безрогу. Хлопъ зновъ прийшовъ до дому, тай сховавъ добре и безрогу. На трету нôчь казавъ Христосъ зъѣсти овечку. Але коли хлопъ жалувавъ и овечки, та сховавъ єѣ добре въ стайни, тогдѣ на четверту нôчь сказавъ Христосъ до вовка: — Коли ôнъ тобѣ жалувавъ и овечки, то ты зъѣси єго самого. Вовкъ добачивъ хлопа на ялици, та чатувавъ тôлько на тото, коли ôнъ злѣзе изъ неи. Але *рано надъѣхали* фѣры до лѣса по дрова, прогнали вовка, взяли хлопа на фѣру, та привезли до хаты. Тогдѣ хлопъ каже до жѣнки: — Жѣнко, вари менѣ пироги, та поливай ще и сметаною, бо мене мають вовки зъѣсти. А самъ на пѣчь тай ще каже: — Що хочешь роби, а я вже зъ печи не злѣзу! А попôдъ хату вовки увивають та скавулять на цѣле село. Але хлопъ не дурный, зъ печи анѣ рушить ся. Тогдѣ вовкъ перекинувъ ся въ дѣда, прийшовъ до хаты, ставъ въ порозѣ та молить ся. — Дѣдуню! — каже жѣнка, — молѣть ся щиро, щобы Богъ мого чоловѣка заховавъ передъ вовками, а я пôйду вамъ дати милостиню. Зъ тымъ словомъ выйшла до коморы. А вовкъ тымчасомъ гицъ на пѣчь та до хлопа. Хлопъ въ крикъ, але закимъ прибѣгла жѣнка зъ коморы, хлопа вже вовкъ роздеръ на печи".

Крôмъ того старцѣвъ шанує нашь людъ задля того, бо они суть наслѣдниками тыхъ славныхъ лѣрникôвъ, котрѝ нынѣ уже по нашихъ селахъ перевели ся, а котрѝ колись у своихъ думахъ та пѣсняхъ оспѣвували долю свого народа. Нынѣ дуже рѣдко зъустрѣне ся десь старця зъ кобзою на якôмъ храмѣ, але ôдъ него ще рѣдше коли дещо цѣкавого почуе ся; нынѣшнѝ старцѣ-спѣваки по ôдпустахъ у насъ суть бôльше карикатурами давныхъ своихъ прототипôвъ, до котрыхъ колись такъ мôцно горнувъ ся по селахъ нашь людъ та витавъ ихъ наче пророкôвъ по своихъ оселяхъ, прислухуючи ся зъ великою увагою зложенымъ ихъ зъ великимъ талантомъ думамъ.

(Дальше буде.)

УКРАИНА.

Широка, безкрая, якъ те сине море,
Безлюда та сýмна, наче не жива;
Оденъ тôлько вѣтеръ гуля' на просторѣ,
Та гнеть ся до долу пожовкла трава.
Жайворонокъ ранкомъ пôдлетить пôдъ небо
Просить у Бога, щобъ ты ожила;
Сонечко прихильно погляне на тебе,
А ты все-жь понура така, якъ була.
И часомъ о пôвнôчь, якъ мѣсяць освѣтить
Высокѝ могилы — то выйде козакъ
И скаже: „побито, усѣхъ насъ побито,
Сумуй одинока, прийшло ся намъ такъ!"
А колись то червонѣли
Козацкѝ жупаны,
И орлами въ Сѣчь летѣли
Батьки-отаманы;
А найстаршій выгукувавъ:
„Пýгу, козакъ, пýгу!
Повертайтесь козаченьки
Зъ зеленого лугу!
Повертайтесь, поспѣшайте
Татарина бити...
Выручайте Украину
Выручайте, дѣти!"
И свяченого выймає,
А за нимъ громада...
Полетѣли... Тôлько й чути,
Якъ ревуть гарматы...
А за ними старый волохъ
И собѣ шкандыбає,
Якъ ушкварить метелицю,
Ажь пôтъ выступає.
Бенкетують по своєму
Степовіи дѣти;
Иде слава Запорожа
По усему свѣтѣ...

. . . . . .

Та щезло все разомъ — нѣчого не має...
Безлюда та сýмна наче не жива;
Оденъ тôлько вѣтеръ въ просторѣ гуляє
Та гнеть ся до долу пожовкла трава.

Федôръ Устенко.

МѢСТО ДОБРИЛôВЪ.

Надармо шукавъ бы нынѣ хто сего мѣста на поверхни землѣ, бо якъ много иншихъ мѣстъ, котрѝ колись пышались своєю красою, богацтвомъ и славою, а нынѣ по нихъ ледво якій слѣдъ лишивъ ся, така сама судьба постигла такожь мѣсто Добрилôвъ. Не знаю, чи исторія навѣть споминає що о тôмъ мѣстѣ, однако-жь суть слѣды, що оно було колись и може въ своѣмъ часѣ не мале мало значѣнє для нашои Гуцульщины.

Зъ Коломыѣ до гôрского мѣсточка Делятина ѣде ся здовжь рѣки Прута, пôдгôрскою рôвниною, тôлько передъ самымъ вже Делятиномъ мусить ся переѣздити черезъ высоку гору. Два послѣднѝ села, черезъ котрѝ треба переѣздити, а котрѝ лежать ще на рôвнинѣ, то: Ланчинъ и Добротôвъ. Село Ланчинъ звѣсне вже, хоча й бы зъ того, що тутъ родивъ ся одинокій кардиналъ-Русинъ и митрополитъ Галицкій Михаилъ Левицкій. Тутъ ще до нынѣ знаходить ся въ садѣ приходскôмъ стара, справдѣ вже зовсѣмъ дуплава, але ще родюча груша, на котру ще покôйный кардиналъ, будучи малымъ хлопцемъ, лазивъ за грушками. Однако-жь тогдѣ ще та груша не належала до приходства, то-жь властитель єи, селянинъ, зловивши разъ на горячѣмъ малого псотника, „протрѣпавъ" єго троха, не догадуючи ся, що зъ того малого пустотливого хлопчика выйде колись великій достойникъ. Тоту свою пригоду зъ дитинныхъ лѣтъ оповѣдавъ ôдтакъ покôйный кардиналъ, коли 1817. р. приѣхавъ до Ланчина и тогдѣ вырѣзавъ той рôкъ власноручно на груши, а въ передпослѣднôмъ вже роцѣ свого житя казавъ собѣ той знакъ прислати до Львова. — Ланчинъ подобає бôльше на мѣсточко, бо тутъ знаходить ся саліна, урядъ почтовый, постерунокъ жандармскій, богато жидôвства, суть склепики, ôдбувають ся ярмарки и т. д. За Ланчиномъ рôвнина заходить тупымъ клиномъ мѣжь горы и творить

кутъ, котрый однакожь не єсть замкненый, бо Прутъ злучившись о кôлька крокôвъ высше зъ своимъ доплывомъ Ославою, поваливъ тутъ свою послѣдню запору, пробиваючись вузкимъ просмыкомъ зъ Делятиньскои кôтлины на рôвнину. Въ тôмъ то кутѣ на пôднôжу горы лежить невеличке, убоге село Добротôвъ, прилучене до парохіѣ Ланчина. Въ Добротовѣ звертають на себе увагу досыть ще высокѝ валы, котрѝ обнимають собою велику частъ села и припирають майже до Прута. Коли-жь я выпытовавъ ся людей про значѣнє тыхъ валôвъ, оповѣдали они менѣ, що тутъ давно стоявъ замокъ окруженый оттыми валами; оповѣдали дальше, що навкруги тыхъ валôвъ бувъ ще глыбокій рôвъ, котрый въ разѣ потребы можна було наповнити водою, що бувъ тамъ и костелъ и т. д. Бôльше важнѣйшого не можна було о тôмъ замку довѣдати ся нѣчого. Але пôзнѣйше оповѣдали менѣ старшѝ люде, що Добротôвъ бувъ давно мѣстомъ, котре называло ся Добрилôвъ, а котре збурили Татаре. Се послѣдне оповѣданє выдалось менѣ зъ початку неправдоподôбнымъ, тымъ бôльше, що зъ одного стороны заразъ за горою лежить мѣсточко Делятинъ, а зъ другои стороны село Ланчинъ, котре такожь ще зъ початкомъ XVIII. столѣтя мало назву мѣсточка; то-жь трудно припустити, щобы три мѣсточка лежали такъ близько одно другого. Однакожь шукаючи въ старыхъ книгахъ и актахъ церковныхъ, чи не знайду де якои згадки про мѣсто Добрилôвъ, знайшовъ я дѣйстно въ старôмъ євангелію, выданôмъ у Львовѣ р. 1636. слѣдуючу замѣтку: „Купилъ сию книгу святоє Євангеліє рабъ Божий Андрей Бойко за злотыхъ з̃ и за пильнымъ приводомъ и зѣльнимъ великимъ стараниємъ Отца и Старца Священника и Началника першаго въ Добриловѣ и далъ сию книгу той Андрей Бойко до мѣста Добрилова до храму Успения Пресвятия Богородица Присно Дѣва Мариа року ⁄ѧχ̃л̃з мѣсяца Августа єї: Той то Андрей Бойко мещанинъ єстъ Добриловскій“. Ся замѣтка отже стверджає повысше оповѣданє Добротôвскихъ селянъ. Що Добротôвъ бувъ давнѣйше бôльшимъ, видко зъ того, що тамъ ще до 1800. р. була особна парохія, де парохами були старѝ зъ численною родиною священики, коли нынѣ майже неможливо, щобы тамъ мôгъ бути особный священикъ. Замѣтнымъ єсть такожь тоє, що селяне Добротôвскѝ ôдрôжняють ся що до свого успособленя ôдъ иншихъ дооколичныхъ селянъ. Гуцулы въ загилѣ любять самоволю и не радо зносять яку небудь власть надъ собою; але у Добротôвскихъ селянъ наклôнъ до самоволѣ переходить звычайнѝ границѣ и єсть полученый зъ якоюсь непонятною бутою и зарозумѣлостю по-при ихъ убожество и темноту. То не наслѣдники смирныхъ, закрѣпощеныхъ и пониженыхъ селянъ, але то „потомки“ колишныхъ упривиліованыхъ, богатыхъ мѣщанъ, котрѝ розбогатѣвши, присвоили собѣ зъ часомъ звычаѣ гордыхъ и бутныхъ боярôвъ. Все то свѣдчить, що тутъ дѣйстно мусѣло бути колись мѣсто, зване Добрилôвъ, котре упало пôдъ все руйнуючою рукою дикои Татарвы такъ, що нынѣ по нѣмъ ледво малый слѣдъ позôставъ. Якъ звѣстно, Татаре за князя Данила, хотячи дôстатись черезъ Карпаты на Угры, тримали ся въ своѣмъ походѣ рѣкъ. Такъ поступаючи мабуть горѣ по надъ Прутъ дôйшли до Добрилова и натрафили тутъ на сильный опôръ. Кажу на сильный опôръ, бо трудно припустити, щобы такъ догôдного мѣсця оборонного, яке тутъ находить ся, тогдѣ не зъужитковано. Якъ сказано высше, рôвнина тутъ звужає ся и вузкимъ помѣжь двома горами просмыкомъ, котрымъ плыве Прутъ, лучить ся зъ Делятиньскою кôтлиною. Передъ самымъ просмыкомъ стоявъ ще замокъ, зъ котрого до нынѣ лишили ся слѣды. Мусѣла тутъ прото звестись кровава и завзята битва, котра скôнчилась збуреньємъ Добрилова и походомъ Татарôвъ въ дальшу путь. Ишли они дальше по-надъ Прутъ, якъ Делятинъ, Дора, Микуличинъ, и ажь за Микуличиномъ, де нынѣ лежить село Татарôвъ, поконано ихъ пôдступомъ. Оповѣдають люде, що тамъ Гуцулы попôдтинали лѣсъ, куды мали ити Татаре, а коли Татаре увôйшли въ лѣсъ, повалено на нихъ дерева и убито въ той способôъ множество Татарôвъ. Ôдъ того пôйшло нынѣшне село Татарôвъ. Сли въ тôмъ часѣ були вже Делятинъ и Ланчинъ, то були то певно невеличкѝ села, котрѝ доперва по збуреню Добрилова зачали ся пôдносити. Коли бо зближали ся Татаре, люде неспособнѝ до обороны мѣста утѣкали въ горы и скрывались по ярахъ, якихъ много и нынѣ находить ся коло Делятина. По ôдходѣ Татарôвъ люде тѝ вернувши зъ своихъ пристановищь домôвь, застали ихъ зовсѣмъ въ руинахъ, то-жь многѝ волѣли осѣдати тамъ, де нынѣ лежить Делятинъ, бо тамъ чули ся безпечнѣйшими. Бути може такожь, що Ланчинъ бувъ тогдѣ передмѣстємъ Добрилова, котре розтягло ся первѣстно по-надъ Прутъ. Въ старшихъ актахъ писано Łączyn. Люде оповѣдають, що тутъ, де лежить теперь Ланчинъ, були сѣножата (łąki) Добрилôвскѝ. Замѣтне такожь тоє, що въ Добриловѣ була церковь Успенія Пр. Д М., якъ зъ высше наведеного замѣтки оказує ся, нынѣ же въ Добротовѣ єсть церковь Положенія Ч. Пояса Пр. Бог., выставлена коштомъ громады 1756. р., а церковь Успенія Пр. Д. М. єсть въ Ланчинѣ, збудована 1716. р. Передъ збудованьємъ тои церкви мала бути въ Ланчинѣ тôлько мала капличка. Такъ отже була и давно якась звязь мѣжь Ланчиномъ а Добротовомъ, тôлько ôдворотна. Въ мѣру, якъ упадавъ Добрилôвъ, пôдносивъ ся зъ одного стороны Делятинъ, а зъ другои Ланчинъ. Въ той способôъ дѣйстно могло бути въ XVII. ст. 3 мѣсточка побôчь себе. Добрилôвъ ще довго пышавъ ся титуломъ мѣста, ажь десь при кôнци XVII. ст. змѣнено сей титулъ и назву. Рôвно-жь находить ся тутъ згадка, що мѣсточко Солотвина называло ся давнѣйше Краснополь, а ôдтакъ змѣнено єго назву. Слѣдôвъ по Татарахъ можна въ тôй околици найти и нынѣ ще богато. Знають тутъ люде про Татарôвъ, якъ такожь можна найти богато именъ, нагадуючихъ походженє татарске, н. пр. Ханенько, Абрамюкъ, (Ibrahim), Ґоґоль и ин. Говорять тутъ такожь много про найденѝ скарбы; и такъ примѣромъ церковь въ Ланчинѣ мала побудоватись за найденый скарбъ. Рѣчь була отъ яка: рыбаки затягнули разъ сѣтю зелѣзный горнець, а побачявши, що въ нѣмъ повно смолы, ôднесли єго до шевця. Швець заплативъ имъ за горнець и смолу, а коли ôдтакъ зачеръ смолы ножемъ, показало ся, що тамъ повно грошей. Другимъ разомъ мавъ той самый швець найти скарбъ, коли оравъ въ своѣмъ городѣ. Въ той способôъ ставъ ся ôнъ наразъ богачемъ и почавъ своимъ коштомъ будовати церковь. Се звернуло увагу людей и донесло ся до власти политичнои. А коли мала зъѣхати комисія зъ Станиславова, щобы розслѣдити на мѣсци сю справу, утѣкъ той швець ночію зъ родиною и грôшми до Кієва, и ôдтамъ опôсля присылавъ грошѣ на укôнченє церкви. Въ актахъ церковныхъ дѣйстно записано, що церковь въ Ланчинѣ побудована коштомъ Михаила Шевця. Додамь ще и тоє, що въ Добротовѣ хтось добачивши, що я глядаю за ста-

рыми книжками, пôдкинувъ менѣ рукопись, походячу правдоподôбно зъ XVII. столѣтя. Рукопись та складає ся зъ 28 звычайныхъ картокъ, писана по руски зъ многими титлами и польонизмами. Списанѝ въ нѣй проповѣди и житя святыхъ. Зъ цѣкавыхъ тыхъ проповѣдей, якъ: о страшномъ судѣ, о пишномъ цесарѣ Іовіяну, слово св. Нифонтия о русалій, слово якъ предалъ мужъ жену свою а Пресв. Богородица превела єго на покаяніе и ин., тôлько 3 находять ся въ цѣлости, а прочѝ лишь въ частинахъ.

Може историки бôльше що знають про мѣсто Добрилôвъ. Я зôбравъ тутъ тôлько слѣды, якѝ ще до нынѣ по тôмъ мѣстѣ лишились.

Ланчинъ 8/3 1887. *Д. Х.*

ПОБРАТИМОВИ.

Сумно, тужно соловейко
Спѣвавъ по долинѣ,
Пѣснь єго луна пôдняла,
Занесла дѣвчинѣ.

И дѣвчати сумно стало,
Оно затужило,...
Сумно собѣ заспѣвало,
Єму ôдповѣло.

Я почувъ то — та думаю:
Щасливъ ты зъ тугою,
Якъ затужишь де у гаю,
Затужать зъ тобою.

Михайло Бачиньскій.

ГАЛЬШКА ОСТРОЖСКА.

Траґедія въ пяти актахъ Омеляна Огоновского.

(Дальше.)

АКТЪ ТРЕТІЙ.

Гостинниця въ ческôмъ мѣсточку Лыса. Изъ просторои кôмнаты ведуть сходы до горѣшнього кабинету. Нôчь.

СЦЕНА ПЕРША.

(Ліва несучи свѣчку входить зъ великою шанобою. За нимъ ступає Санґушко зъ Гальшкою, перебраною за хлопця, и зъ Олесею.)

Ліва. Санґушко. Гальшка. Олеся.

Ліва.

Prosím, prosím, вельможне панство. У мене ночують князѣ, бароны, — у мене славна гостинниця.

Санґушко (скидає зъ себе плащь).

Видно по объемистôй вашôй персонѣ, що вы нажили собѣ славы ческимъ пивомъ. Якъ вы пишетесь, се-бъ-то якимъ именемъ васъ величають?

(Гальшка й Олеся сѣдають; на ихъ лици видно велику втому.)

Ліва.

Я Мартинъ Фабіянъ Ліва, гербу Слѣповранъ, властитель гостинницѣ пôдъ плачущимъ крокодильомъ. У мене славна господа; — въ тôй горѣшнѣй кôмнатѣ ночувавъ великій нашь Жижка, přísámbohu Жижка. Тогдѣ бувъ тутки господаромъ Прокопъ Слѣповранъ Ліва, мôй славетный дѣдъ.

Санґушко.

Хорошо, пане Слѣповранъ! Коли у васъ ночувавъ Жижка, то переночує й рускій князь.

Ліва (дивуючись великимъ дивомъ).

Ruský kníže?! jak jsem šťastný! Га! велика честь для покôрного вашого слуги! У мене ночували нѣмецкѝ бурмистры, татарскѝ ханы, французкѝ маркизы, турецкѝ башѣ, и Богъ-зна якѝ великѝ рыбы, але руского князя у мене не було ще нѣколи.

Санґушко.

Побалакавъ бы я зъ вами довше про всякѝ прикметы вашого плачущого крокодиля, та отъ молодый мôй товаришь (показуючи на Гальшку) и сеся дама втомились въ дорозѣ и потребують спочинку. Дайте намъ якій тихій кутокъ въ вашôй гостинници!

Ліва.

Ruský kníže зволить переночувати въ червонôмъ кабинетѣ славного Жижки (показує на сходы).

Гальшка (до Лівы).

Безпечна у васъ гостина?

Ліва.

Můj zlatý pane! У мене не гостило-бъ высоке панство, якъ бы тутки не було безпечно. Отъ, примѣромъ вчора ночувавъ у мене якійсь голляндскій чи арабскій принцъ, přísámbohu подôбнѣсѣнькій до васъ, молоденькій пане принцъ! (показує на Гальшку) У мене кождый гôсть безпечный, якъ у себе дома.

Гальшка (до Олесѣ).

Чогось менѣ сеся господа не до-вподобы.

Олеся.

Въ дорозѣ треба вдоволитись не одною недогодою. Кобы вже разъ спочити!

Ліва.

Вельможне панство спôчнуть собѣ выгôдно й любо. До сну легонького заграє вамъ музыка.

Гальшка.

Музыка?! се-жь буде намъ туртура, не спочинокъ!

Ліва.

Декому зъ моихъ гостей музыка вельми вподобалась. Той голляндскій чи арабскій принцъ казавъ собѣ грати цѣлу нôчь.

Санґушко.

Пане Слѣповранъ Ліво! видно, вы дуже музыкальнѝ. Коли-бъ вы при вашôй музыцѣ иногдѣ троха потряслись, то ваша барило-образна персона була-бъ легчою о сотнарь ваги. Яка-жь то буде музыка?

Ліва.

Забавлять ся новоженцѣ; отъ, молодята собѣ потанцюють и заспѣвають.

Гальшка (до Санґушка).

Дмитре! чогось жахаюсь тутъ ночувати. Може-бъ мы де инде найшли нôчлѣгъ?

Ліва.

Панъ принцъ не любить гудьбы? У мене грають славетнѝ музыканты; — скрипакъ ажь изъ Праги! Dnešní hudba bude překrásná.

Гальшка (до Санґушка).

Ходѣмо геть ôдсѣль! Чей найдуть ся въ сѣмъ мѣсточку ще иншѝ гостинницѣ!

Ліва.

Хиба-жь высоке панство ночувало-бъ пôдъ свистаючимъ ракомъ? Въ тôй норѣ ночують самѝ нетопырѣ. На цѣлу Лысу є лишь одна людяна гостинниця пôдъ плачущимъ крокодильомъ у Слѣповрана Лівы.

Санґушко (до Гальшки).

Не бôй ся, серце! Мы вже туй-туй у нашои меты. Перебули бôльше недогоды, перебудьмо ще сѝ останки бѣды.

Гальшка.

Чогось менѣ нѣяково... Та вже-жь ночуймо й тутъ.

(Входить Адамъ Кухта, вôйтъ Німбурґа. Ліва витає ся зъ нимъ тихо по-сторонь.)

Санґушко (до Лівы).

Ведѣть же насъ до того червоного кабинету! Але-жь то сходы! Господи! Се банты для курокъ! Ну, напередъ, Слѣповранъ! — тôлько поволи, щобъ вагою барила вы не похитнулись назадъ и не лопнули. А хто гостивъ бы тогдѣ у себе принцôвъ арабскихъ?

Ліва (бере свѣчку й иде напередъ).

Kníže pan вельми забавнй, (смѣє ся) хе! хе! хе! хе! Коли завитає до мене якій князь або принцъ, то вже менѣ выплатить ся, выкарабкатись на сю вышку.

(Санґушко веде Гальшку за руку; по-заду поступає Олеся.)

Гальшка.

Иде ся, мовь на лобнóе мѣсто!

Олеся.

Нѣчого незвычайного; се дрантє лихихъ мѣсточокъ.

Ліва

(станувъ на горѣ и обтирає собѣ пôтъ зъ чола).

Ну, я вже на горѣ! Для такихъ гостей вылѣзъ бы я стократъ высше...

Санґушко.

Драбиною Якова до золотого кабинету у ôтця Авраама.

Ліва (входячи въ кôмнату).

Прошу панства до червоного кабинету. Тутки ночувавъ нашь Жижка... Všecko jest k vašim službám!

(Всѣ входять въ кôмнату горѣшню.)

СЦЕНА ДРУГА.

Кухта (самъ).

Се мои пташки, котрыхъ глядаю... Се таки они — не хто иншій. Той говорунъ и хвастунъ — то справдѣ горлорѣзъ, щó перебравъ ся въ заграблену панску одежу. Сей чорнобрôвый сумный паничь — то перебрана королѣвна, котру ôнъ зъ собою волôче, захопивши зъ нею золота и срѣбла на 300.000 золотыхъ. Сеся панночка — то придворна дама. Ichu-chu! ѣй-Богу, се они, — се они! (зъ утѣхи затирає собѣ руки). Вже-жь и Ліва назвавъ того урви-голову княземъ; — такъ казавъ ôнъ себе въ дорозѣ называти... Кухто! ты родивъ ся въ чепци, а якъ не въ чепци, то пôдъ щасливою звѣздою. Тебе паны польскй золотомъ озолотять за такій славный полóнъ! Ехъ! зъ радости впю ся у Лівы, — такои добычѣ не захоплю вже нѣколи въ житю. Čas kaši vařiti, dokud dříví hoří. (Горѣ на сходахъ являє ся Ліва). Ліво! ходѣть-но швидко сюды, — дуже важна справа.

СЦЕНА ТРЕТЯ.

Кухта. Ліва.

Ліва.

Ба, вамъ дѣє ся швидко, пане вôйте! не такъ менѣ. Bezpečněji krokem, než skokem.

Кухта.

Кобы васъ перегнати на кони неосѣдланôмъ зъ Німбурґа до Лысы, такъ якъ я сегодня чвалувавъ, то вы повертали-бъ ся хутше. Менѣ въ головѣ горить, hlava se mi točí, що ажь страхъ, — а ôнъ покочує ся поволеньки, гей той ѣжакъ зъ-пôдъ яблунки. Ѣй-Богу, чоловѣкови не стає терпцю.

Ліва (сходить по-маленьку долôвь).

Погодѣть-но, пане вôйте! Не сердѣть ся! přísámbohu, се нездорово для живота. (тихше) Хто має въ своѣй хатѣ руского князя, той чей вартъ, щобъ єго парсуну бôльше респектувати.

Кухта.

Иги! якій рускій князь! — се рускій гайдамака.

Ліва (зôйшовши на помôстъ хаты).

Пане вôйте! Вы мабуть помылились; — се не гостинниця пôдъ свистаючимъ ракомъ, куды гайдамаки справдѣ заходять. (гордо) У мене гостять тôлько князѣ, бароны, принцы, тамборъ-майоры...

Кухта.

А вже-жь той довгоязыкій хвастунъ не є анѣ князь, анѣ тамборъ-майоръ. Се простый розбишака, щó пôрвавъ зъ собою королѣвну, перебравши єѣ за хлопця. За нимъ гонять польскй паны: єго мусите намъ выдати.

Ліва (поважно).

Хто въ мене ночує, той мовь у Бога за дверима гостює. У Лівы гôсть безпечный!

Кухта.

Е-ге! якій святоша! готовъ ще польскимъ панамъ сказати ческу проповѣдь! А-ди! якій мудрагель! (выймає письмо зъ-за пазухи). Отъ, мандатъ пана старосты Матѣя Вахтеля! Чей умѣєте читати? а то зможете хочь печатку старостяньску пôзнати.

Ліва.

Щó менѣ мандатъ! Панъ староста пє у мене вино за-дурно, то й не може давати менѣ мандатôвъ.

Кухта.

Мандатъ мандатомъ, — хто єму противный, зъ тымъ гайда въ тюрму!

Ліва (трохи змѣшавъ ся).

Вже въ тюрму! овъ! та бо вы, пане вôйте, така нетерпячка! Напийте ся вина! (наливає вина въ двѣ чарки.) Ну, пийте-бо, пане вôйте! — пийте, вино дуже деликатне, — зъ самои Франціѣ...

Кухта.

Де менѣ теперь пити! У мене голова горить, — hlava se mi točí, — страхъ, яка важна справа! Слухайте! Того горлорѣза казавъ самъ король польскій схопити й убити.

Ліва.

Вы, пане вôйте, гнались за слѣдомъ вовка, та збились зъ пантелику, бо найшли оленя. Чи чули вы таке, князь рускій ночує въ мене!

Кухта.

Вы собѣ щось базѣкаєте, гей-бы недорѣка-дитина; — ваша лепета то порожна черепаха безъ мозку. Хиба-жь не видѣли вы декрету старостяньского?!

Ліва.

Е, декреты старосты доносить намъ нашь вôйтъ, Прокопъ Пржібрамъ; — вы вôйтъ Німбурскій...

Кухта.

Тымъ-то бôльша слава для мене, що польскй панове-сенаторове пôзнались на моѣй штудернôй головѣ и выбрали мене проводыромъ своєи лицарскои ватаги. Теперка вже знаєте, щó то значить вôйтъ зъ Німбурґа! (пє) Налийте повну!

Ліва (наливає вина).

Не турбуйте спочинку мого князя! Волите звеселитись симъ виномъ; — дуже деликатне вино! єго пє все панъ тамборъ-майоръ.

Кухта.

Пити-му бôльше, якъ дѣла довершу. Теперка маєте приказъ, не выпустити ôдси тыхъ пташкôвъ зъ червоного кабинету, поки не прийдуть сюды польскй паны. Чуєте?! Пильнуйте-жь ихъ, якъ ока въ головѣ, а самй про се нѣкому нѣ-чи-чиркъ! Mlč můj jazýčku, buděš jísti kašičku! Розумѣєте? — Прощайте-жь! страхъ важна справа, — голова горить! Na shledanou! (Ôдходить).

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА.

Ліва (самъ).

Дѣйстно, не можу доглупатись, чого хоче той Кухта бдъ мого князя?! Каже, що той чорнобрбвый принцъ — то королѣвна! Иги! якій догадливый! Я дививъ ся, ажь баньки на-верхъ вылѣзали, та присягъ бымь, що се справдѣшній принцъ... А може се й королѣвна?! — Господи! яка то слава для моѣи гостинницѣ! Рускій князь, — польска королѣвна, — а тая третя — певно перебрана турецка башѣвна! Jaká divná věc! Господи! яка слава! Кобы тблько тй паны польскй не наробили якои халепы, то завтра рано збѣгли-бъ ся передъ мбй двбръ всѣ Лысяне, вытрѣщки продавати й гавъ ловити. (Чути гамбръ и спѣвы за дверми.) А-га, идуть новоженцѣ миленькй. Почуѣ рускій князь ческу гудьбу...

(Входять новоженцѣ-мѣщане зб старостою весѣльнымъ, зъ дружбами, дружками й деякими гбстьми та зъ музыкою. Дружба несе два колачѣ й збанокъ пива.)

(Дальше буде.)

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

Першимъ рускимъ письменникомъ на Буковинѣ бувъ священикъ Гаврило Проданъ, котрый въ 1841. р. зложивъ въ честь цѣсаря Фердинанда панегиричный стихъ въ языцѣ Симеона Полоцкого, писателя XVII. вѣку. Одтакъ въ 1849. р. появились церковнй пѣснѣ, псалмы й стихи Василя Ферлеѣвича, пароха въ Товтрахъ, котрый мову церковну подекуды оживлявъ словами й формами народными.[1]) Але-жь першимъ рускимъ патріотомъ бувъ братъ Гаврила Продана, Василь,[2]) котрый въ шѣстьдесятыхъ рокахъ будивъ до житя своихъ земляквъ, запомороченыхъ кормигою румуньскою. Василь Проданъ засновавъ въ 1868. р. литературне товариство „Руска Бесѣда“, котре уважаѣ ся теперь осередкомъ руского національного житя на Буковинѣ.[3]) Хоча-жь сей патріотъ въ письмахъ своихъ не мбгъ позбутись взбрцѣвъ церковного-славяньскихъ,[4]) то устне ѣго слово причинилось чи-мало до народного бдродженя Русинбвъ буковиньскихъ. А вже-жь Григорій Воробкевичь, братъ Исидора, звѣстный въ нашбй литературѣ пбдъ псевдонимомъ „Наума Шрама“, вызначавъ ся не тблько горячимъ патріотизмомъ, але й любвою до живого письменного слова, и зъ-за того написавъ бнъ въ мовѣ рускоукраиньскбй гарнй поетичнй творы[5]).

Въ кбнци сѣмдесятыхъ и въ начатку бсѣмдесятыхъ рокбвъ горнувъ около себе народовцѣвъ буковиньскихъ Игнатій Онишкевичь, щб бувъ першимъ професоромъ рускои мовы и литературы на новбмъ университетѣ Черновецкбмъ.[1]) По ѣго смерти (1883) народными й просвѣтными справами на Буковинѣ стали займатись щирй патріоты: Исидоръ Винницкій, совѣтникъ суду краєвого, Омелянъ Поповичь, управитель чотироклясовои школы въ Монастырискахъ на передмѣстю Черновецкбмъ, Єротей Пѣгулякъ, професоръ хеміѣ въ Черновецкбй школѣ реальнбй и д-ръ Стефанъ Смаль-Стоцкій, професоръ рускои мовы й литературы въ университетѣ.[2]) Именно сей молодый и дѣяльный професоръ стояти-ме на сторожи самостбйности рускои мовы супротивъ централистичныхъ забаганокъ Румунбвъ и деякихъ Руссофилбвъ. Можна отже сподѣватись, що бдъ тои университетскои катедры понесе ся животворне слово руске до иншихъ науковыхъ институцій, особливо-жь до шкблъ середнихъ[3]) и до семинарій учительскои въ Чернбвцяхъ. Отъ вже й руска молодѣжь академична въ своѣмъ товариствѣ „Союзъ“ придержуѣ ся теперь вѣрно хоругви народнои, идучи слѣдомъ за тыми тямущими товаришами, котрй въ Львбвскбмъ „Академичнбмъ Брацтвѣ“ и въ Вѣденьскбй „Сѣчи“ устроили собѣ крѣпкій захистъ для своихъ змаганъ просвѣтныхъ и народныхъ. Именно Буковиньскій альманахъ „Союза“, выданый (1885) въ десяти-лѣтнй роковины заснованя товариства, ѣсть доказомъ запопадливои працѣ для добра рбднои неньки.

Саме-теперь пробудилась отже руска Буковина бдъ вѣкового сну и пбдъ проводомъ дѣяльныхъ патріотбвъ стала жити новымъ житѣмъ народнымъ. А вже-жь поважне число буковиньскихъ Русинбвъ (239.690 душь) ѣсть порукою, що меншбсть румуньска (209.116)[4]) не довго буде верховодити надъ Русинами, котрй вже пбзнають, чіи они дѣти. Знаменитымъ речинкомъ ихъ правъ національныхъ ѣсть часопись политична и наукова „Буковина“, котру бдъ 1885. р. выдаѣ Ю. Осипъ Гордыньскій-Федьковичь въ Чернбвцяхъ. Бдтакъ пбдъ проводомъ тамошнихъ патріотбвъ завязують ся такожь читальнѣ,[5]) котрымъ товариство „Просвѣта“ посылаѣ въ дарѣ книжочки свого выдавництва.[6]) Не диво отже, що

[1]) Гляди высше наведену статю д-ра Смаля-Стоцкого, стор. 3. и 4. Той стихъ найшовъ Евзевій Андрѣйчукъ, пароха зъ Дорошовець, мѣжь паперами покбйного Гаврила Продана, щб вмеръ 13. (25.) липня 1844. р. Опбсля перепечатано той плбдъ музы Продана въ Буковиньскбмъ календарѣ на рбкъ 1876.

[2]) Василь Проданъ родивъ ся въ 1809., а вмеръ въ 1880. р. бувши катедральнымъ проповѣдникомъ и ексархомъ въ Чернбвцяхъ.

[3]) „Руска Бесѣда“ выдаѣ що-рбкъ (бдъ 1873. р.) Буковиньскій календарь. Сегорбчный календарь уложивъ Омелянъ Поповичь, котрый бдъ 1885. р. выдаѣ такожь „Библіотеку для молодежи“. Сей вельми дѣяльный мужь ѣть душею „Рускои Бесѣды“.

[4]) Василь Проданъ намагавъ ся писати стихи въ языцѣ церковно-славяньскбмъ. Въ 1864. р. выдавъ бнъ оду пбдъ симъ заголовкомъ: „Церковъ ко Христу. Ода на освященіе катедралнія церквы въ Буковынѣ въ градѣ Черновцахъ въ день 5. мѣсяца Юлія года 1864. Сочиненна Василіемъ Проданомъ, парохомъ отъ Лашкѣвки“. (4°, 8+9)

[5]) Григорій Воробкевичь, бувшій професоръ при высшбй реальнбй школѣ въ Чернбвцяхъ, пароxъ въ Топорбвцяхъ, умеръ 14. (26.) падолиста 1884. р. въ 46. роцѣ житя.

[1]) Университетъ Черновецкій засновано 30. вересня 1875. р. — Игнатія Онишкевича именовано надзвычайнымъ професоромъ руского языка й литературы въ 1877. р. Бнъ умеръ 26. марта 1883. р. въ Вѣдни.

[2]) Д-ра Смаля-Стоцкого именовано професоромъ въ 1885. р. — Мѣжь буковиньскими патріотами вызначують ся еще: Єротей Федоровичь, священикъ въ Валявѣ, Евзевій Андрѣйчукъ, пароxъ въ Дорошбвцяхъ, Юстинъ Пѣгулякъ, професоръ реальнои школы въ Чернбвцяхъ, Илярій Окуневскій, офіціялъ почтовый, Иванъ Тыминьскій, конципистъ при финансовбй дирекціи въ Чернбвцяхъ, и деякй иншй.

[3]) По-руски вчать тблько въ Черновецкихъ середнихъ школахъ. Въ гимназіяхъ Сучавскбй, Радовецкбй и Серетскбй не вчать теперь языка руского. Патріоты рускй стараютъ ся всѣми силами, щобъ въ Кбцмани засновано низшу гимназію руску.

[4]) H. J. Bidermann, Die Romanen und ihre Verbreitung in Österreich. Graz 1877; S. 151.

[5]) Около заснованя деякихъ читалень народныхъ заходились запопадливо именно два начальники судовй: Максимъ Михалякъ и Володимиръ Ясеницкій. — Всѣхъ народныхъ читалень рускихъ на Буковинѣ ѣсть теперь около 30; въ Галичинѣ же числять ихъ 576.

[6]) На книжки рускй, выданй въ Галичинѣ, дивять ся нерадо деякй священики православнй, жахаючись, щобы творами галицкихъ писателѣвъ не ширилась на Буковинѣ симпатія до уніѣ

теперь засновують ся й школы зъ рускимъ языкомъ выкладовымъ. Всѣхъ народныхъ шкôлъ на Буковинѣ въ 1882/3 роцѣ було 213; мѣжь ними було шкôлъ нѣмецкихъ 17, румуньскихъ 55, рускихъ 74, румуньско-нѣмецкихъ 14, руско-нѣмецкихъ 4, польско-нѣмецкихъ 2, румуньско-рускихъ 12, румуньско-руско-нѣмецкихъ 7, румуньско-руско-нѣмецко-польскихъ (!) 15, руско-польско-нѣмецкихъ 10, а мадярскихъ шкôлъ 3.[1])

Такъ отже можна сподѣватись, що своя рôдна просвѣта охоронить рускій людъ на Буковинѣ ôдъ румунизаціѣ и стане ся захистомъ національного змаганя въ тôй чудовôй окраинѣ великои нашои батькôвщины.

г) Упадокъ просвѣты въ угорскôй Руси.[2])

Угорску Русь можна прирôвнати стародавнôй батькôвщинѣ, котру занапащують-руйнують два нéдруги. чужій та свôй. Се въóрує ся що-рôкъ въ ниву батька-хозяина хапуга-сусѣдъ, а де-хто зъ родины передає другому сусѣдови тайкомъ и явно святе добрó батькôвске, и радъ-бы ще й рôдну хату поставити пôдъ управу того добродѣя, щó всякй сусѣдній хозяйства хотѣвъ бы на свôй ладъ перетворити. То не два нéдруги напосѣлись на батькôвщину старого хозяина, то деякй мадярскй недоумы и свои панслависты занапащують бѣдну Русь угорску: тй бажають єѣ перетворити въ мадярщину, а сй намагають ся поставити єѣ пôдъ кормигу московщины.

Предки угорскихъ Русинôвъ[3]) прийшли въ 1339. р. зъ литовско-рускимъ княземъ Федоромъ Коріятовичемъ зъ Подôля и змѣшались опôсля зъ выходцями галицко-рускими. Той-то князь, утѣкаючи ôдъ мести великого князя литовского Ольгерда, найшовъ тихій захистъ вразъ зъ 40.000 Русинôвъ въ державѣ короля угорского, Каролѣ I., котрый надѣливъ єго обширными землями въ пôвнôчно-схôднôй части Угорщины. Спершу ôдносились Мадяры до тамошнихъ Русинôвъ дружно, але ôдъ XVI. вѣку геѣмонія мадярска далась Русинамъ добре взътямки, и ажь по ревиндикаціи Угорщины Австрія подавала пôльгу примученому сему племени славяньскому. Въ богато мѣсцевостяхъ засновано двоклясовй школы народній и повторяючй недѣльній ôддѣлы для дорослыхъ зъ рускою мовою выкладовою; въ деякихъ же селахъ заведено школы парохіяльній, де учителями бували дяки. Такъ отже руска просвѣта ширилась по селахъ, мѣжьтымъ коли въ мѣстахъ рускои части Угорщины мадярска культура сталась пануючою.

Житє народне мѣжь своими земляками старались будити именно два епископы Мункачѣвскй, Олексѣй Почи (1817—1831) и Василь Поповичь (1837—1864). Заходами Почого приказано въ духовнôй семинаріи Унѓварскôй учити богословія пастырского въ мовѣ рускôй. Поповичь же намагавъ ся мѣжь свѣтскими людьми будити почутє своєи народности, и вразъ зъ Олександромъ Духновичемъ зберегавъ рôдну мову ôдъ напасти московскихъ панславистôвъ.[1])

Коли галицка Русь въ 1848. р. ôдрóджувалась до нового житя національного, то 20. липня т. р. головна Рада руска подавала „народови рускому въ Угорщинѣ долонь ко соєдиненію, щобы всѣ Русины були однымъ сильнымъ въ спôльнôмъ сообщенію щасливымъ народомъ.“[2]) Ôдтакъ Русины по тôмъ боцѣ Карпатôвъ почувши той покликъ до спôльнои працѣ подали просьбу до австрійского правительства, домагаючись сполученя угорскои Руси зъ Русью галицкою.[3]) А коли правительство не хотѣло сповнити сего бажаня, то 16. (24.) жовтня 1849. р. выслано пôдъ проводомъ Адольфа Добрянского депутацію до Вѣдня, котра цѣсаря Францъ-Іосифа I. просила о роздѣлъ комитатôвъ пôсля народностій, о введенє рускои мовы въ народнй школы, о заснованє рускихъ ѓимназій, правничого руского лицея въ Унѓварѣ и руского университета у Львовѣ и т. и.[4])

Саме тогдѣ старавъ ся Духновичь пôднести говôръ угорско-рускій до степени языка литературного[5]) и заходивъ ся щиро около просвѣты землякôвъ въ мовѣ

церковнои. (Порôвн. статю п. з. „Буковина и Русины,“ замѣщену въ „Вѣстнику Европы“. С.-Петербургъ 1887; томъ I., стор. 398.)

[1]) Bukowinaer Paedagogische Blätter. 1884; Nr. 1.

[2]) Важнѣйша литература: 1) „Угорская Русь и возрожденіе сознанія народности между Русскими въ Венгріи“. Іеромонаха Владимира Терлецкаго. Кіевъ 1874. — „Угорска Русь, єи розвôй и теперѣшній станъ“. Написавъ Василь Лукичь (Володимиръ Левицкій). У Львовѣ 1887. Се єсть вельми цѣнна розвѣдка про просвѣтнй и суспôльно-національнй справы въ Руси угорскôй.

[3]) Всѣхъ угорскихъ Русинôвъ єсть теперь 500 000—600.000. Они замешкують густою массою комитаты: Мармарошскій, Береґскій, Угочаньскій, Унѓварскій; ôдтакъ сидять въ комитатахъ Шарошскôмъ, Земплиньскôмъ и Спижскôмъ, а денекуды находять ся такожь въ комитатахъ Абауйварскôмъ, Торненьскôмъ, Ґемерскôмъ, Саболчаньскôмъ, Сатмарскôмъ и Бигарскôмъ. Ôдтакъ кольонисты зъ комитату Земплиньского поселились при кôнци XVIII. вѣку на полудни Угорщины мѣжь Сербами (въ теперѣшнѣмъ комитатѣ Бачскôмъ), та засновали два рускй села, Керестуръ и Куцура. Тй кольонисты змѣшались зъ козаками запорожскими, котрй по зруйнованю Сѣчи осѣли були въ Молдавіи надъ Дунаємъ, а ôдтакъ по призволу австрійского правительства могли поселитись въ полудневôй Угорщинѣ. Такъ отже въ 1785. р. осѣло въ Банатѣ и Бачцѣ около 8000 козакôвъ. Ethnographie der österr. Monarchie von Karl Freih. v. Czoernig, Wien 1857. III., 148).

[1]) Олександеръ Духновичь родивъ ся на Угорщинѣ въ Тополи, селѣ Земплиньского комитату 24. цвѣтня 1803. р. Въ 1843. р. поставлено єго крилошаниномъ собору Пряшôвского. Умеръ 18. (30.) марта 1865. Для науки дѣтей надрукувавъ ôнъ въ Будинѣ (1852) Букварь п. з. „Книжиця читална для начинающихъ“ (въ говорѣ угорско-рускôмъ). Ôнъ написавъ „сокращенную грамматику письменнаго рускаго языка“, котру безъ вѣдомости автора переробивъ на свôй ладъ Иванъ Раковскій и выпечатавъ єѣ въ Будинѣ 1853. р. Впрочôмъ выдавъ ôнъ деякй книжки, належачй до литературы церковнои, и написавъ „народную педагогію въ пользу училищъ и учителей сельскихъ“, часть I. (друковано у Львовѣ 1857. р.). Духновичь зладивъ такожь одинъ твôръ драматичный п. з. „Добродѣтель превышаетъ богатство. Игра въ трехъ дѣйствіяхъ по простонародному изреченію въ ползу народа карпато-русского“. Въ Перемышли 1850. Хоча се писанє драматичне не має стôйности литературнои, то все-таки важне оно зъ-за того, що вважає ся жереломъ до выученя говору угорско-рускаго. Въ загалѣ до поезіѣ не було у Духновича таланту, про-те й вѣршѣ єго суть справдѣ римованою прозою. До бôльше звѣстныхъ лиричныхъ єго поезій належить патріотична пѣсня, щó починає ся сею строфою:

„Я Русиномъ былъ, єсмь и буду,
Я родился Русиномъ!
Рускій родъ мой не забуду,
Останусь єго сыномъ“,

(В Терлецкій, „Угорская Русь...“ Кіевъ 1874; стор. 32)

У Львôвскому „Слолѣ“ зъ 1865. р. (ч. 30) записано про Духновича въ однôй дописи изъ угорскои Руси отъ-сю похвальну згадку. „Духновичь въ образованіи подкарпатского нарѣчія своими сочиненіями творитъ особенну епоху“.

[2]) „Зоря галицка“, 1849, число 59.

[3]) ibid., число 86.

[4]) Гляди згадану розвѣдку В. Лукича, стор. 14.

[5]) Угорскй Русины бесѣдують говоромъ такимъ, котрый належить до пôднарѣчія гôрского. Звѣстно бо, що нарѣчіе червоно-руске обôймає три пôднарѣчія: а) подôльско-волыньске, б) галицке або наддньстряньске и в) гôрске або карпатске пôднарѣчіе. До гôрского-жь пôднарѣчія належать говоры Гуцулôвъ, Бойкôвъ и Лемкôвъ, та й говôръ Русинôвъ угорскихъ.

рôднôй. Можь було сподѣватись, що зъ годомъ-перегодомъ сей умный мужь списувавъ бы свои писаня въ руско-украинськôмъ языцѣ литературнôмъ, коли-бъ тôлько бувъ познакомивъ ся зъ творами Котляревского, Квѣтки-Основяненка, Шевченка. Та отъ, змаганя Духновича та иншихъ деякихъ патріотôвъ небавомъ занапащено зовсѣмъ, по-за-якъ мѣжь угорско-рускою интелиґенцією найшлось кôлькохъ проводырѣвъ, щó були заморочений московскими панславистами и стали проповѣдати єдинсво угорскои Руси зъ Россією навпередъ въ напрямѣ литературнôмъ, а ôдтакъ въ объединенію національнôмъ. Именно талантливый Адольфъ Добрянскій бувъ великимъ прихильникомъ „объединенія.“ Вже въ 1848. р. не скрывавъ ся ôнъ зô своими симпатіями до Россіѣ; про-те мусѣвъ утѣкати до Галичины, ôдки вернувъ ся на Угорщину зъ вôйсками россійскими, щó вступили туды въ 1849. р., поборювати повстанє Мадярôвъ. Небавомъ поставило єго правительство комисаромъ воєннымъ, а коли вôйско угорского ґенерала Ґерґея зложило оружіє пôдъ Віляґошь, Добрянскій репрезентувавъ особу цѣсаря. Корыстуючись отже ласкою у правительства выступавъ ôнъ смѣло будучи проводыромъ Русинôвъ и вмѣвъ своє дѣло такъ складно повести, що єго трабанты й не счулись, якъ изъ народовцѣвъ рускихъ сталисъ слугами московскихъ панславистôвъ. Найвѣрнѣйшимъ єго дружинникомъ бувъ священикъ Иванъ Раковскій.[1]) Ôнъ выдававъ въ Будинѣ „Церковну Газету“ (1856—1858), ôдъ котрои по словамъ Володимира Терлецкого „вѣяло духомъ православія и благорасположенія къ Россіи.“[2]) Ба, ôнъ намагавъ ся и „Вѣстникъ законôвъ державныхъ“ перекладати на языкъ россійскій, дармá, що правительство велѣло єму списувати сей перекладъ въ мовѣ рускôй.

Оба тî мужѣ, Добрянскій и Раковскій, бажаючи перетворити свою батькôвщину въ московщину, гадали собѣ, що простый людъ дуже легко прийме чужу просвѣту та стане думати й говорити по-россійски. Склалось однакже таке, що той рускій людъ, лишившись рôднои просвѣты черезъ лѣтъ трицять, самъ теперь не знає, хто ôнъ єсть, чи Русинъ, чи Словакъ, чи Мадяръ? мѣжь-тымъ коли свѣтска интелиґенція и бôльша часть духовенства сталисъ Мадяронами и ворогами занапащеного люду рускаго. Ще въ 1850. р. тамошнî письменники були вѣрными сынами Руси и ôдтакъ въ „Вѣстнику для Русинôвъ австрійскои державы“ (число 22) „Паноніянинъ“ (Никола Нодь) написавъ отъ-се: „Мало єще времене минуло, отколи починаємъ спознаватися съ галиційскими нашими родимцами, и се что далѣє, всегда явнѣйше видиме, же єденъ духъ народности, єдноє намѣреніе стремленій — прошибаєтъ всѣхъ насъ. Бесѣда наша съ маленькою разлукою такожде тая єдина єсть, яже позднѣє тымъ больше уравняти ся будетъ, чимъ лучше укрѣпится наше взаимноє сообщеніе.“ Але вже въ 1862. р. написавъ А. Ю. Турянъ у „Словѣ“ Львôвскôмъ (ч. 70), що „въ Угорщинѣ не имѣютъ Русины ни найменьшого виду литературы“. Небавомъ опôсля (1865) письменникъ М. Котрадовъ заявивъ отъ-сю диковижну гадку: „Мы пишемъ по русски, такъ, якъ пишетъ розумнѣйшая, образованнѣйшая и большая часть русского свѣта, а письма свои и заграничныи читаємъ по выговору нашого народа. Оттуду происходитъ, что нашъ Русинъ селянинъ лучше порозумѣетъ нашъ панрусскій, нежели вашъ (галицкій) областный слогъ.“[1]) Коли-жь нашî галицкî Руссофилы въ 1866. р. заявили передъ свѣтомъ, що Русины суть Россіянами (Москалями), то й угорскî „объединителѣ“ сформулували вже яснѣйше панславистичну програму, заявляючи отъ-се: „Угорская Русь хорошо знаетъ, что Малоруссы съ Великуссами образуютъ одинъ русскій народъ, неразрывно связаный однимъ знаменемъ языка.“[2])

Въ 1864. р. засновано въ Унґварѣ „общество св. Василія Великого,“[3]) котре поставило собѣ метою выдавати книжки для церкви й школы. Головою сего „общества“ бувъ Адольфъ Добрянскій. Оно одержувало пôдмогу ôдъ россійскихъ „благотворительныхъ“ комитетôвъ,[4]) тому-то стоячи пôдъ рукою тыхъ опѣкунôвъ выдавало не тôлько свою литературну часопись „Свѣтъ“ (1867—1870) але й деякî книжки школьнî въ твердôмъ, нѣбы-то литературнôмъ языцѣ. Важнѣйшими письменниками того часу були: Иванъ Дулишковичь,[5]) Анатоль Кралицкій, Олександеръ Павловичь, Кирило Сабовъ,[6]) Юрій Игнаткôвъ и деякî иншî. Вже-жь такî дивожнî писаня, якъ Павловича „новая ода къ старой реверендѣ“[7]) не могли нести свѣтла нѣ мѣжь молодѣжь школьну, нѣ мѣжь темный, незрячій людъ. Опôсля тоє „общество“ выдавало (1874—1886) ґазету „Карпатъ“, котра въ послѣднихъ рокахъ була на-скрôзь мадярофильска, та побôчь статей, писаныхъ ужаснымъ „язычіємъ“ помѣщувала писаня мадярскî. Редакторомъ сеи часописи бувъ Никола Гомичко, катихитъ и учитель рускои мовы въ ґимназіи Унґварскôй.[8]) Та й теперь не перевелись ще такî редакторы, щó морочать своихъ землякôвъ теорією „объединенія“. Въ письмахъ своихъ хôснують ся они такою мовою, котра має бути нѣбы-то литературною, а въ дѣйстности є сумѣшкою всякихъ языкôвъ славяньскихъ зъ головною прикрасою языка россійского. Таку мову добачаємо именно въ новôмъ духовно-литературнôмъ журналѣ „Листокъ“, котрый зъявляє ся (ôдъ р. 1885.) щó два тыжднѣ пôдъ редакцією Евгенія Фенцика.

Такъ отже прихильники московскихъ панславистôвъ обгорнули бѣдну Русь угорску пôтьмою духовою, неначе густымъ туманомъ, крôзь котрый не замеркотить ясна зôрка, щó свѣтила-бъ путникови въ дорозѣ надъ безоднею страшною. Змѣркувало вже й мадярске правительство, що таке занапащенє просвѣты рускои приятелями московскихъ панславистôвъ зможе колись статись причиною сумного заколоту въ суспôльнôмъ и національнôмъ побутѣ краю, и про-те ôдъ року 1881.

---

[1]) Ив. Раковскій бувъ постôйнымъ кореспондентомъ „Слова“, „Свѣта“ й „Карпата“. Будучи парохомъ въ Изѣ выдавъ „русскую граматику“ въ мовѣ мадярскôй. Умеръ въ 1885. р.

[2]) В. Терлецкій, „Угорская Русь“. Кіевъ 1874; стор. 26.

[1]) „Слово“, Львôвъ 1865, ч. 86.

[2]) ibid., 1866, ч. 72.

[3]) „Общество св. Василія В.“ розпочало свою дѣяльнôсть доперва 25. сѣчня 1866. р.

[4]) В. Лукичь, „Угорска Русь“... стор. 20.

[5]) Иванъ Дулишковичь, парохъ Чинадѣевскій, выдававъ исторію угорскихъ Русинôвъ п. з. „Историческія черты Угро-Русскихъ“. Унгваръ 1874. 1875. 1877. („Тетрадь“ I—III.) Сей твôръ намагавъ ся Дулишковичь писати языкомъ россійскимъ. Ôнъ умеръ въ 1883. р. и не мôгъ довести свого дѣла до кôнця.

[6]) К. Сабовъ выдавъ въ Ужгородѣ (1865) „Грамматику письменнаго русскаго языка“.

[7]) Гляди розвѣдку В. Лукича, стор. 18. и 19.

[8]) Рускаго катихита й учителя рускаго языка поставлено такожь въ ґимназіи Пряшôвскôй.

выдано для народныхъ школъ двѣ книжки[1]) въ говорѣ угорско-рускомъ, отъ котрого вже легко можна перейти до чистого языка руского. Тыми книжками корыстувалось въ 1881. р. 353 (двоклясовыхъ) рускихъ, а 265 мадярско-рускихъ або мѣшаныхъ школъ. Але вже въ 1883. р. вменшилось число чисто-рускихъ школъ, по-за-якъ въ томъ роцѣ було 282 рускихъ а 313 мадярско-рускихъ школъ. Очевидячки въ угорской Руси пропаганда мадяризаціе поступає напередъ, тому-що людъ, поринаючи въ духовой тьмѣ тьмущой, не має почутя своєи народности, мѣжь-тымъ коли рускі письменники бѣсомъ дивлять ся на ті народні школы, въ котрыхъ подекуды подає ся наука въ говорѣ роднома.

Коли теперь нема майже нѣякои литературы угорско-рускои, то на поли занапащеного письменства вважає ся вже незвычайнымъ зъявищемъ выданє „руско-мадярского словаря“ (Будапештъ 1883). Авторъ сего словаря, Ласловъ Чопей, одержавъ за свой трудъ премію Фекейштазія отъ мадярскои королѣвскои академіѣ наукъ. Въ переднома словѣ заявивъ онъ, що „руській языкъ є самостоятельный, и не може ся держати нарѣчіемъ россійского“ (стор. X—XXIII). Однакже сі слова були справдѣ голосомъ покликуючого въ пустыни, тому-що слѣдомъ за Чопейомъ не пошовъ доси нѣхто зъ угорскихъ письменниковъ. нѣхто не намагавъ ся зберегати святощѣ народні отъ сумнои загибели[2]). А вже-жь и деякі одиницѣ не вдѣють нѣчого путнього въ хосенъ народнои просвѣты, поки мова Квѣтки-Основяненка, Шевченка, Федьковича не стане мовою литературною по томъ боцѣ Карпатовъ, и поки не утворить ся тамъ литература популярна. Справдѣ, всякій тямущій чоловѣкъ, поглядаючи на загибель просвѣты въ угорской Руси, засумує изъ-за лихои долѣ тамошнихъ братовъ и скаже зъ вѣщимъ Кобзаромъ:

И день иде, и нôчь иде...
И, голову схопивши въ руки,
Дивуєшь ся, чому не йде
Апостолъ правды и науки.[3])

д) Доля литературного змаганя на Украинѣ[4]).

Коли за проводомъ Ивана Котляревского украинські писателѣ Гулакъ-Артемовскій, Квѣтка-Основяненко, Гребѣнка и и. стали списувати свои творы въ мовѣ роднôй, то правительство россійске относилось прихильно до литературы руско-украиньскои. Ті писателѣ высказували неразъ потребу, корыстуватись родною мовою въ письменствѣ и въ справѣ просвѣты народнои. Такъ Квѣтка-Основяненко въ переднома словѣ до своєи книжки „Листы до любезныхъ земляковъ“ (1839) заявивъ отъ-се: „Начальство подозволило менѣ обо всѣмъ до васъ писати, та усе по нашому, щобъ усякому розумно було, щобъ вы усе до слова розобрали“. Отакъ розвивалась украиньска письменность безъ перепоны до року 1847., коли тяжка недоля навѣстила найлучшихъ сыновъ матери-Руси изъ-за того, що були членами Кирило-Методіевского брацтва[1]). Се брацтво повставало противъ крѣпацкои неволѣ, противъ привилегій и льготы одного стану надъ другимъ, и бажало сердечно, щобъ всѣ люде були ровні передъ закономъ и щобъ хосновались свободою слова й вѣры. Коли-жь страшна хуртовина рознесла украиньскихъ патріотовъ по крѣпостямъ, по киркизскимъ степамъ и по глухимъ закуткамъ московщины, то тямущимъ Украинцямъ, що остались на родинѣ, не ставало снаги, займатись просвѣтою люду и писанємъ словесныхъ творовъ, по-за-якъ они жахались подобнои долѣ, яка навѣстила членовъ того брацтва. Якого переполоху наробило тогдѣ арештованє Шевченка, видно зъ того, що якійсь писарь, котрому Шевченко давъ переписати свои поезіѣ, приготовленї до друку, зъ нереляку попаливъ всѣ рукописи, де мѣжь иншими поезіями була зовсѣмъ выкончена поема „Иванъ Гусъ або Єретикъ“[2]).

Хоча-жь россійске правительство покарало тяжко патріотовъ украиньскихъ, то все-таки не вбачало оно великои шкоды отъ украиньского письменства и не забороняло мовы. Тому-то й посля 1847. р. зъявлялись часъ отъ часу книжки украиньскій, а въ 1849. р. напечатано въ Петербурзѣ навѣть „Проповѣди Гречулевича“, дозволенї й духовною цензурою[3]). Коли-жь вступивъ на престолъ царь Олександеръ II., то въ Россіи всьо ожило надѣями на красшу долю. Украинцѣ, покараній въ 1847. р., були вже на воли, а въ 1858. р. Костомаровъ писавъ до Шевченка: „Часъ змѣнивъ ся. Царь, дай Богъ єму здоровя и довгого царствованя, не забороняє нашои мовы; теперь процвите родне слово; богато охочихъ до ёго“[4]). — Найкрасшимъ же часомъ для розвою украиньского письменства були три першї роки шѣстьдесятї (1860—1862). Въ Петербурзѣ появивъ ся журналъ „Основа“[5]), що бувъ орґаномъ громады украиньскихъ патріотовъ. Въ „Основѣ“ печатались разомъ зъ поезіями й оповѣданями часомъ и науковї статьѣ въ мовѣ украиньскій. Въ сѣмъ журналѣ заговорено небавомъ про потребу народнои мовы въ школѣ, въ науцѣ, въ церковныхъ проповѣдяхъ, въ судѣ й законѣ. Тогдѣ относились до письменства украиньского зовсѣмъ прихильно не только либеральнї Россіяне, але й московскій панслависты, отакъ Катковъ та Аксаковъ заявляли, що бажаня Украинцѣвъ справедливї и не мають въ собѣ нѣчого небезпечного. Катковъ печатавъ въ „Русскомъ Вѣстнику“ (1857) статю Кулѣша „Взглядъ на малороссійскую словесность“, Аксаковъ же въ часописи „День“ друковавъ (1863) листы Максимовича про стародавность и самостойность мовы украиньскои, Костомарову статю про потребу на-

[1]) „Читанка дѣля народныхъ школъ. Первый томъ. Руська азбука и первоначална читанка дѣля первого класса народныхъ школъ. Изъ мадярскоѣ азбуки Павла Генція.. наново переробивъ Ласловъ Чопей. Во Будапештѣ 1881“. (Послѣдне выданє сего букваря зъявилось въ 1887. р.) — „Читанка дѣля народныхъ школъ Другый томъ. Руська читанка дѣля другого класа народныхъ школъ. Написавъ и составивъ Яношъ Гашпаръ... По руськи перероблено. Во Будапештѣ 1883“.

[2]) Угорско-рускимъ „объединителямъ“ треба-бъ соромитись, коли-бъ поглянули на запопадливу дѣяльность просвѣтну кольохъ патріотовъ въ двохъ рускихъ селахъ полудневои Угорщины, се-бъ-то въ Керестурѣ и Кулурѣ. Та ба, туды не заходять аґенты московскихъ панславистовъ, а натомѣсть посылають ся тамошнимъ народовцямъ книжочки товариства „Просвѣта“.

[3]) Т. Г. Шевченко. „Кобзарь“. У Празі 1876. I., стор. 367.

[4]) Жереломъ до написаня сеи статьѣ послужила вельми цѣнна розвѣдка М. Уманця п. з. „Дещо зъ исторіѣ украиньского письменства XIX. вѣку“. („Дѣло“, 1885., фелетонъ чиселъ 15. 16. 17. 21. 22. 23. 24. 25. 27. 29. 34. 35.)

[1]) Про Кирило-Методіевске брацтво скаже ся де-що въ дальшой статьи п. з. „Справы суспольно-національнї“.

[2]) Гляди згадану статю М. Уманця („Дѣло“, 1885., ч. 16.)

[3]) Проповѣди В. Гречулевича переробивъ и доповнивъ опосля П. Кулѣшъ и выдавъ ихъ въ Петербурзѣ 1857. р. (Всѣхъ проповѣдей 59).

[4]) М. Чалый, „Жизнь и произведенія Т. Шевченка“. Кіевъ 1882., стор. 105.

[5]) „Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“. С.-Петербургъ, 1861. 1862.

роднои мовы въ школахъ и т. и. Ба самъ урядъ позволявъ приймати въ „Губернскй Вѣдомости“[1]) творы письменства украиньского, а „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“ друкувавъ (1863) розправу, въ котрôй доказувано самостôйнôсть мовы южноруского супроти мовы россійского и польского.

Въ 1859—1862. р. недѣльнй школы розбудили житє просвѣтне въ цѣлôй Украинѣ, и про-те зъявились тогдѣ деякй книжки школьнй[2]). Вже-жь Кулѣшь писавъ до Мордовця, що ôнъ зъ волѣ царскои перекладає на украиньску мову „Положеніе о крестьянахъ, вышедшихъ изъ крѣпостной зависимости“[3]). Однакже й въ тôмъ благодатнôмъ часѣ зъявивъ ся поганый червакъ, що ставъ точити зелену былину на левадѣ украиньскôй. Ще въ 1861. р. жидôвска газета „Сіонъ“ вынайшла выразъ „сепаратизмъ“, котрымъ стала декоряти Украинцямъ. Той лементъ жидôвского „Сіона“ противъ сепаратизму Украинцѣвъ пôдхопивъ (1862) Катковъ, забувши про те, що ôнъ самъ недавно ще заявлявъ, що дѣло украиньске єсть справедливе. И отъ Катковъ, бажаючи бути „спасителемъ отечества“, вдаривъ на сполохъ, и почавъ галасувати про сепаратизмъ[4]). Саме тогдѣ Россія занепокоилась польскимъ повстанємъ, и якъ-разъ звязавъ Катковъ украинофильство зъ тымъ повстанємъ заявляючи, мабуть-то Украинцѣ єднають ся зъ Поляками, хоча знавъ добре, що демократичный напрямъ Украинцѣвъ нѣколи не погодить ся зъ аристократичнымъ змаганємъ Полякôвъ. А вже-жь той „спаситель отечества“ звѣщавъ свѣтови, що закимъ ще минула одна заверюха польска, наближує ся друга украиньска, котру треба загодѣ спинити. До Каткова пристали панслависты пôдъ проводомъ Аксакова, а небавомъ обôзвавъ ся Юзефовичь, той-самый, що въ 1847. р. подавъ доносъ на Шевченка, Кулѣша, Костомарова и и. И отъ, склалось дивне диво, що въ оборонѣ Украинцѣвъ супроти политичныхъ докорôвъ станувъ тогдѣшнiй министеръ просвѣты А. В. Головинъ. Се бо писавъ ôнъ (20. липня 1863. р.) до министра внутрѣшнихъ дѣлъ, що, „коли украиньскй книжки повертають ся дѣйстно на яку шкодливу противъ-религійну або политичну пропаґанду, въ такôмъ разѣ цензура повинна забороняти тй книжки, — але забороняти ихъ треба за думки, якй въ тыхъ книжкахъ выявляють ся, а зовсѣмъ не за мову, въ якôй они писанй... Та-жь украиньскій перекладъ Евангелія, выправленый добре духовною цензурою, має бути однымъ зъ найкрасшихъ дѣлъ, якими ознаменованє теперѣшне царюванє, и министерство народнои просвѣты повинно бажати повного й найшвидшого успѣху въ сему дѣлѣ...“[5]). Однакже доносы Юзефовича вкупѣ зъ клеветами Каткова, Аксакова й жидôвъ „сіоньскихъ“ выкликали въ правительствѣ ворожованє до украинофильства. За-пôзно озвавъ ся министеръ просвѣты зô своєю апольоґією въ корысть украиньскои мовы, доказуючи єи потребу въ литературѣ й школѣ; за-пôзно писавъ ôнъ такожь листъ до шефа жандармôвъ (д. 13. сѣчня 1864. р.), обороняючи Украинцѣвъ ôдъ политичныхъ докорôвъ и доводячи, що въ дѣланю Украинцѣвъ не можна добачати нѣчого шкодливого, — ще въ 1863. р. министеръ справъ внутрѣшнихъ Валуєвъ наказавъ цензурѣ, не пускати нѣякихъ украиньскихъ книжокъ, окрôмъ белетристики. Про-те заборонено друкувати Новый Завѣтъ въ перекладѣ Морачевского, хочь комисія духовна переглянула вже сей перекладъ и признала єго вѣрнымъ та добрымъ. Заборонено такожь Костомарову печатати за зôбранй грошѣ книжки школьнй.

(Дальше буде.)

[1]) Тй „Губернскй Вѣдомости“ були призначенй для ґуберній Харкôвскои, Полтавскои, Кіѣвскои, Черниґôвскои и Катеринославскои.

[2]) Про недѣльнй школы гляди „Зорю“, 1887., число 5., стор. 85. и 86.

[3]) Д. Мордовець, „За крашанку писанка“. С.-Петерб. 1882., стор. 28.

[4]) Гляди згадану розвѣдку М. Уманця („Дѣло“, 1885; ч. 21., фелєтонъ).

[5]) ibid.

КРИТИЧНЙ ЗАМѢТКИ И БИБЛИОГРАФІЯ.

а) Исторія литературы рускои. (Написавъ Ом. Огоновскій. Часть I. Львôвъ 1887. Стор. XVI + 426 + 2 нечислень. Цѣна 1 зр. 70 кр.)

Пôдъ такимъ заголовкомъ выйшла власне накладомъ „Товариства имени Шевченка“ (яко передрукъ зъ „Зорѣ“ за рôкъ 1886, але зъ доданємъ цѣкавого „вступу“ на першихъ XVI-ти сторонахъ), исторія руско-украиньскои литературы ôдъ найдавнѣйшихъ часôвъ ажь по Котляревского, перша — написана нашимъ питомымъ, самостôйнымъ перомъ.

Прегарна систематика, богацтво цѣнного, дуже старанно зôбраного и угрупованого матеріялу, ясне и вычерпуюче трактованє предмету — роблять сю исторію литературы дуже важнымъ и пожаданымъ добуткомъ для кождого, хто нашу литературу пôзнати, або надъ нею дальше працювати хоче. Але таки найцѣннѣйша прикмета сеи исторіи — се проведенє въ нѣй консеквентнои, самостôйнои національнои думки. Була для сего уже крайна пора. Вмѣсто шукати въ нашôй богатôй — не тôлько числомъ творôвъ — старôй и середнôй письменности опоры, доказôвъ, завязкôвъ самостôйнои національнои жизни, доходило у насъ часомъ уже й до того, що стара наша письменность уважалась по просту якоюсь завадою въ школахъ. Такй творы, котрй були-бъ предметомъ гордости для кождои литературы, котрй дають прегарне свѣдоцтво духовôй живучости нашого народа, уважали ся часомъ не богато значучою стариною. Проведенє самостôйнои національнои думки важне ще и зъ другого боку: оно нищить вкорѣнену декуды у насъ хибну думку, будьто въ старôй нашôй литературѣ царствує повне „єдинство“, будьто осôбна руско-украиньска („малоруска“) литература не має минувшости, розпочинаєсь що-йно недавно, ограничаєсь на невеликôмъ числѣ новѣйшихъ писателѣвъ. Пôддержуванє такои думки було тымъ легше, що на книжну мову нашихъ писателѣвъ мала дуже довго и великій вплывъ мова принесеныхъ до насъ балканьскими Словянами церковныхъ книгъ, а пôддержовалась и експлоатовалась така думка въ политично-анексійныхъ цѣляхъ безъ огляду на слова на пр. ученого Шляйхера: Russisch und kleinrussich sind bis ins XI-te Jahrhundert hinauf zu erkennen (вступъ, стр. XIII). Теперь печатаєсь въ „Зорѣ“ II-га часть сеи литературы (періодъ новый). Въ III-ôй части буде мѣститись оглядъ простонародноi литературы. Дръ Огоновскій присвятивъ свôй трудъ памяти автора „Слова о полку Игоревѣ“.

В. Коцовскій.

б) Библіографія.

— Руско-украиньска библіотека 15—17. Любородскй. Семейна хроніка А. Свидницкого. Львôвъ 1887. Накладомъ Евгенія Олесницкого. Цѣна 30 кр.

Поправка похибокъ. Въ „Исторіи литературы рускои“ (число 6.) на сторонѣ 105. въ стрôчцѣ 33 зъ горы замѣсць: 1230 читай: **1259**; — въ стрôчцѣ 34. и 35. замѣсць: „коли-жь угорскій король Людвикъ побороввъ дику Татарву“ читай: „коли-жь около р. 1350. тая пошесть татарска минула“; — а въ стрôчцѣ 36. замѣсць: 1241 читай: **1359**.

ôДЪ АДМИНИСТРАЦІѢ.

Просимо Вп. Читателѣвъ нашихъ поспѣшити зъ ôдновленємъ предплаты и зъ выровнанємъ залеглостей.

При реклямаціяхъ, зъ котрыхъ лишь тй увзглядняти можемо, котрй заразъ послѣдують, а такожь при змѣнѣ адресы просимо докладно подавати мѣсцевôсть и послѣдну почту.

Чч. 3. и 4. вычернанй. Просимо тыхъ Вп. Предплатникôвъ, котрй тыхъ чиселъ не отримали ще о ласкаву терпеливôсть, поки зладить ся новый накладъ.

Жаданй премiѣ розôслано вже всѣмъ цѣлорôчнымъ Предплатникамъ.

Ôдповѣдає за редакцію: **Григорій Цеглинськiй.**

Выдає **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ VIII. Львôвъ дня 15. (27.) Цвѣтня 1887. **Число 8.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

СВѢТЛО ДОБРА И ЛЮБОВИ.

(Оповѣданє Олены Пчôлки.)

(Дальше.)

VII.

На Петра въ господѣ судіѣ Ухтомцева панувавъ страшенный шарварокъ; моталисьгосподарѣ, метушились слуги, шатались по хатахъ навѣть собаки... Остатнѝ дѣячѣ немовь почували всю вагу своєи участи въ дѣлѣ, и маючи себе надто цѣнными особами на той день, разъ-у-разъ „безпардонно“ лазили по всѣхъ покояхъ, — не говорячи уже о кухнѣ: тамъ гончакъ „Спѣвакъ“ похопивъ ся навѣть зъѣсти якесь мясо, за що, правда, мавъ бы буть добре пошановый дручкомъ зъ руки кухаря „Базиля“, але бувъ обороненый Пôдгôрнымъ, при чѣмъ и самъ Ухтомцевъ выйшовъ на той гвавтъ и кинувъ увагу Базилеви, що теперь зовсѣмъ не часъ „перебивать ноги собакамъ!!“

Правда, польованє мало буть уже не зъ такимъ великимъ заходомъ, якъ думалось перше: князь Кизелицкій подавъ до вѣдомости судіѣ, що ôнъ за для слабости дружины, котра подарувала єго дочкою, не може взять участи въ польованю, але все-жь иншѝ мысливцѣ зъ руки Ухтомцева збирались польовать и клопôтъ бувъ чималый: то зброились, то ôдсыпали набоѣ, то пытали клочя, якихсь мотузочкôвъ... До того-жь надавали клопоту тіи „дамы“, — се-бъ-то, що польованя мало буть зъѣднано зъ гулянкою — треба було и о провизіѣ зовсѣмъ инакше дбати и на костюмы якусь тамъ увагу звернути, щобъ они ôдповѣдали и мысливскôй метѣ и „до якои мѣры“ вымогамъ кавалєрства...

До статочного-жь мысливского припасу, закуски й горѣлки, долучено вина й цукеркôвъ. Ганнуся пакувала все тєе въ кошикъ, дбаючи и о чайныхъ знадобахъ.

— Казали, щобъ и пшона взяти! — допровадивъ Ганнуси Антоній.

— Ще що нехай выгадають! — огрызнулась Ганнуся, — де я имъ того пшона возьму — нема!

— Е, нѣ вже, Ганнусю, будьте ласкавѝ пошукайте! — устрявъ Маляренко, що поравъ ся, збираючись въ хатѣ у Пôдгôрного: — и сала, конечно сала положѣте до пшона — будемъ кашу варить!

— Ой! будете вы варить!...

— Конечно будемъ! Що заполюємъ, то й у кашу вкинемъ!

— Наполюєте вы богацько, стôлько, скôлько й я отутъ!...

И на бажанє паничѣвъ не уважала: нѣ пшона, нѣ сала не положила: може буть, що въ сховахъ Ганнусиныхъ справдѣ не знайшлось того плєбейского припасу!

Окрôмъ Маляренка изъ спôльникôвъ-мысливцѣвъ прийшовъ ще Васькевичь, у купѣ зъ найпершимъ, „справжнимъ“ мысливцемъ зо всієи компаніѣ — Макаревичемъ Сей невеликій урядовець при мировому судѣи, бувъ величезный, молодый мужчина, кремезный, жилавый; у него не було, якъ ôнъ самъ любивъ говорить, „нѣ трохи жиру, самый мускулъ!“ Мôцно збудованый, широко ступаючій, маючій твердѝ, не дбаючѝ о зручнôсть рухи, Макаревичь уявлявъ собою образъ физичнои силы, чимъ не мало пышавъ ся; ôнъ силкувавъ ся и обличю своєму надать яко мога бôльше суворости. — И справдѣ той довгій, темный, запаленый видъ зъ суненими бровами, коротко остриженымъ, просто на чоло напущенымъ волосємъ, мавъ досыть суворый выразъ; однакъ, мимо волѣ самого Макаревича, карѝ очи єго часто дивили ся ласкаво, а прикритѝ рудоватыми усами уста єго мали добродушный усмѣхъ. Убраный Макаревичь бувъ у просту, темну чамарку, безъ жадныхъ кавалєрскихъ заходôвъ. Прийшовъ ôнъ зовсѣмъ зôбраный, ведучи на ланцуху здорового гончака, котрый немовь наслѣдувавъ свого господаря дебелою постатю и поважнымъ выглядомъ.

Хоча й въ Макаревича выявлялась значна мысливска загара, однакъ ôнъ удававъ, нѣбы йде на польованє зовсѣмъ безъ охоты и голосно вѣщувавъ, що „зъ того нѣчого не буде!“ Хиба можна було, по єго словамъ, що небудь запольовать зъ такимъ „драптємъ“, якъ Ухтомцевѝ собаки, котрѝ нѣ голосу путнёго не мають, нѣ слѣду дотримать не тямлять; найпаче-жь сердила Макаревича сподѣвана присутнôсть на польованю — дамъ. — Якои лихои годины, — мовлявъ ôнъ, — звязали ся зъ тымъ бабємъ? Ну, хотѣвъ бы Ухтомцевъ пускать бѣсики, то запросивъ бы пань до себе въ покоѣ, — а то чортъ знає що! Тôлько вищати-муть они тамъ по лѣсу, та плутатимуть ся всюды зъ своими хвостами!

— Чекайте лишень! — укинувъ зъ комичною певностю Маляренко, — отъ познакомитесь зъ Хотькôвною, то будете вы самѝ бѣсики пускать передъ нею!

Макаревичь навѣть не глянувъ на Маляренка, лишь мовивъ ще бôльше понурившись: — Нехай у неи перше волосє на долонѣ выросте, тогдѣ я буду бѣсики пускать!

Васькевичь и Пôдгôрный голосно смѣялись тôй розмовѣ. — Ото, реготять! — гнѣвалась Ганнуся.

Панове мысливцѣ були майже зовсѣмъ зôбранѝ въ свою путь, коли забрязчали „бубенчики“ и пôдъ ганокъ пôдъѣхавъ высокою, здоровою бричкою, парою вороныхъ въ московскôй упряжцѣ, ще одинъ компаньонъ.

— Акцизъ приѣхавъ! — гукнувъ Маляренко, почувши „бубенчики“.

Зъ брички скочивъ присадкуватый, чорнявый панъ и хутко вôйшовъ въ господу.

— Ну, що? Готовѝ панове, га? — гукавъ акцизникъ Лебёдкинъ, витаючись зъ мысливцями. — Овва!

якъ же вы довго шпортаєтесь! Живо, живо!... А Анатолій Львовичь де? — жваво запытавъ далѣ и подавъ ся розмашистою ходою въ кабинетъ Ухтомцева, зъ ôдки зновъ почулась голосна мова й гагаканє прибувшого:

— А, наймилѣйшій Анатолій Львовичь! А, и вы, пане лѣкарю, тутъ? Вы такожь зъ нами? Га, га!...

— Та я власне за для самои гулянки! — ôдповѣвъ сидячій въ кабинетѣ зъ Ухтомцевымъ панъ Крамовъ.

— А, вы, значить, бôльше на счотъ дамъ?... Розумѣю!!... Щасти Боже!... Мы отъ васъ посватаємъ, та й обкрутимъ къ осени!

Звычайно, читець розумѣє, що принята нами разъ на все украиньска передача мовы єсть и на сей разъ не бôльше якъ Фикція: навсправжки — панъ Лебёдкинъ говоривъ щирою московскою мовою, часомъ навѣть умысне, якъ то кажуть, „кацапивъ“, вставляючи замѣсць литературного, яке небудь щиро-московске слôвце: „эхма!“ „возжаєтесь“, „батєнька“ и т. п. Та й у подобѣ Лебёдкина выявлялась щиро-московска вдача, мало зглажена якимсь лоскомъ выхованя. На вроду ôнъ бувъ собѣ досыть гарный мужчина, зъ кольористымъ обличємъ, блыскучими, карыми очима довгого прорѣзу, зъ румянцями на виду, зъ чорною клинчастою борôдкою, котра разъ-у-разъ поверталась то сюды, то туды въ слѣдъ за тыми жвавыми рухами свого обладаря. Лебёдкинъ часто стрѣпувавъ своєю чорною, „лихо“ зачесаною на бôкъ чуприною, въ котрôй ще не являвъ ся сивый волосъ, — хочь на виду й ôдпечатувалось, що панъ Лебёдкинъ, якъ то кажуть, „трохи поживъ у свѣтѣ...“ Дарма, хочь и чимало зазналось розмаитыхъ повабъ житя, однакъ жадоба до „прожиганя“ єго ще не зовсѣмъ угамовалась у пана Лебёдкина: тѝ очи зъ бѣгаючимъ огникомъ, тѝ червонѝ губы, розширенѝ хôтьливымъ усмѣхомъ, зъ выстороченымъ у-передъ пôдборôдємъ, немовь шукали чого лакомого передъ собою.

Мысливске оживленє, якъ не можна бôльше, подобало постати Лебёдкина. И одягненый ôнъ бувъ зовсѣмъ по мысливскому: въ чоботы зъ довжезными холявами, въ рудовату куртку зъ зеленою лямôвкою, черезъ плече яснѣла вышита искрява перечѣпка коло рушницѣ, подарована „на память“ найкращою за свого часу московскою цыганкою, якоюсь тамъ „Стёшею“, чи „Агашкою“. Давненько се було, якъ подарована була та „пошва“: зъ тіеи поры Лебёдкинъ успѣвъ пустить свôй пôдмосковный маєтокъ, успѣвъ и зъ вôйсковои службы перейти въ штатску; вже отъ два роки старшує въ нашѣмъ повѣтѣ въ акцизѣ, — а Стёшина перечѣпка все яснѣла барвами!...

— Ну, панове, гайда! — гукавъ за якимъ часомъ Лебёдкинъ, выходячи зъ кабинету. За нимъ ишли Ухтомцевъ и лѣкарь.

Зчинивъ ся шарварокъ: всѣ забирались, выходили, товпились коло бричокъ. Чутно було гомôнъ, якісь суперечки, свистанє на собакъ, брязчанє ланцухôвъ... Було тамъ всёго!

Лѣкарь и Маляренко сѣли зъ Лебёдкинымъ, Ухтомцевъ мостивъ ся на замовленôй для себе почтовôй бричцѣ, зъ Васькевичемъ и Пôдгôрнымъ. Якось рушили! Промѣжь стремлячими рушницями гордо сидѣвъ „Спѣвакъ“, — єго-жь товаришка „Лютня“ гордувала тою честю и бѣгла по заду.

На простенькому жидôвскому вôзку пакувавъ ся Антоній зъ розмаитыми причинками для трапезы въ лѣсъ; довго ôнъ лаявъ тѝ кошики, а ще надто той самоваръ, котрый нѣякъ не мѣстивъ ся въ жидовôй бричинѣ въ той способбъ, въ якій єго хотѣвъ уперти Антоній. Наконець прийшла Ганнуся и якось обладила справу. Зôстаючись на подвôрю, она гукнула въ слѣдъ Антонію, заслоняючись рукою ôдъ сонця:

— Глядѣте-жь, Антонію, не погубѣте тамъ въ лѣсѣ ложечокъ!

— Ще що скажѣте! — ôдповѣвъ Антоній, гнѣвно повернувши плечима и заторохтѣвъ вôзкомъ.

Найпершій же мысливець, Макаревичь, давно вже пôшовъ у-передъ.

Мысливцѣ проѣздили поузъ домôвку Пôдгôрныхъ. На ганку сидѣла Людя зъ книжкою — и стара, яко въ свято, безъ роботы. У палисадничку крутивъ ся й Павлусь, чепурненькій, въ бѣлôй, вышиванôй сорочинѣ.

— Позвольте, Анатолій Львовичь! — попросивъ Пôдгôрный, — я на одну хвилиночку!

И дѣйстно, ôнъ лишь ускочивъ на ганочокъ, повитавъ ся зъ сестрою, поцѣловавъ матѣрь, сказавъ кôлька слôвъ, и заразъ же обявивъ, що не може задержувать гурту. Будь здоровъ, имениннику! — кинувъ ôнъ Павлусеви, завтра тобѣ гостинця принесу, сегодня не мавъ часу добути!

— Вже й ты добрый „именинникъ!“ Замѣсць того, щобъ побути у насъ, вѣєшь ся! — мовила Людя, проводячи брата трохи палисадничкомъ.

— Не можна, не можна! — ôдмовлавъ ся той, бѣжучи до брички. Скочивъ — и рушили зновъ.

Весь гуртъ мысливцѣвъ звернувъ увагу на Людю, котра була того дня надто показна въ святочнôй одежи. Васькевичь, кланяючись ѣй, щось ажь тричи скидавъ шапку...

— Се ваша сестра? — запытавъ Петруся Ухтомцевъ. — Дуже интересна особа! Дуже!...

Лебёдкинъ же навѣть назадъ перехиливъ ся, оглядаючись на Людю.

— Ахъ, дьяволъ-дѣвчина! — мовивъ ôнъ до Маляренка. — Чому-жь вы менѣ не скажете, що у васъ тутъ такѝ гарнѝ дѣвчата?! Смугляночка — первый сортъ! Въ очахъ мовбы навѣть щось цыганьского єсть!...

— Ну, батеньку! — ôдповѣвъ Маляренко, — Людя Пôдгôрна вамъ не „цыганочка!“ Шкода очи пасти!

— Овва! — покликнувъ Лебёдкинъ, зрозумѣвши Маляренкову думку, — повѣрте менѣ, всѣ дѣвчата однаковѝ!... Що-жь бы то, по вашому, „сей квасъ не для насъ?“ Го, го! ще мы не такій пивали!... И голосный, нахабный смѣхъ покотивъ ся шляхомъ. Лѣкарь зауважавъ, що зъ особами, маючими такій острый поглядъ не безпечно заходитись; въ загалѣ, хочь ôнъ и цѣнить енергію, але по єго смаку були-бъ особы бôльше „женственнѝ...“

Згодомъ нагнали Макаревича пôдъ лѣсомъ.

— Подивѣть ся! — гукнувъ Маляренко, — де вже опинивъ ся нашъ „Бремъ“!

— Ахъ, вовкъ єго дери! Якѝ ступнѣ вымѣрює! Наче добрый виноходъ! — покликнувъ Лебёдкинъ. — Ну, сѣдайте зъ нами, Илья Муромець! У мене бричка простора, помѣститесь!

Макаревичь мовчки примостивсь на бричцѣ, спустивши зъ неи ноги. Здоровый єго Тубко почвалавъ зъ боку.

— Ну, що, пане Макаревичу, якъ тамъ у вашого Брема говорить ся? — пытавъ Маляренко: — скôлько

може пройти не втомившись собака, а скôлько отакій чернигôвскій, добрый молодець, якъ вы? Га?

— Глядѣте, Маляренку! — ôдповѣвъ Макаревичь, — щобъ вамъ губы не поприщило! Все вы верзете чорты-батька зна' що! Наче дурникъ якій семилѣтній!

Маляренко лишь зареготавъ ся на ôдповѣдь.

— Ого! я бачу, вамъ пальця въ ротъ не клади! — мовивъ нѣбы поважно Лебёдкинъ.

— А вже-жь! — ôдповѣвъ Макаревичь.

Маляренко у одно смѣявъ ся.

За смѣхами та жартами въѣхали въ лѣсъ. Зеленый гай подувъ на ихъ прохолодою, витаючи свѣжимъ гôлѣмъ, просвѣчуванымъ промѣнѣмъ; мала проѣзжа дорôжка вилась промѣжь зарослями чорнолѣся; молода лѣщина, кленина густо наступала зъ бокôвъ, а въ горѣ поважно ширила верховѣтѣ липа, тремтѣла кучерями береза, биля здужалого товариша — дуба. А отъ и галява, велика, зъ купою берѣзъ по серединѣ, зъ сторожкою въ глыбинѣ, тою бѣлою, чепурною хатою пôдъ гонтовою покрôвлею. Отутъ же, биля тои сторожки, коло „Острого Дуба“, умовлено було зъѣхатись всѣмъ компаньонамъ гулянки. Еге-жь, онъ на галявѣ стоять и повозы: перше всего кидаѣ ся въ очи блискучій фаетонъ Хотькôвъ, котрый привѣзъ панну Евгенію зъ Сашею Ухтомцевымъ; побôчь стоить старомодный, трохи опущеный, але все-жь паньскій повôзъ, котрымъ либонь приѣхали паньство Мариновичѣ; тутъ же знаходилась нова бричка, середня мѣжь „капитаньскою“ и „обывательскою“, такъ звана „найтичанка“, — дуже практичный повôзъ!

То-жь все паньство тôлько що прибуло и розташовалось на галявѣ: слуги добували килимки и всяку всячину, привезену за для гулянки. Панѣ, заслоняючись парасольками, яснѣли стройными уборами. Незабаромъ гуртъ нашихъ мысливцѣвъ прилучивъ ся до своихъ гостей. Почались голоснѣ витаня, смѣхъ: Бачите, мы перше приѣхали!... А! а!... И вы? чудесно!... и т. д.

Ухтомцевъ спинивъ ся передъ панною Евгенією, зачудованый и мовивъ ѣй зъ усмѣхомъ:

— Ахъ, Боже мôй! Евгенія Сергѣевна у постати прекраснои Малороссіянки! Мило, прекрасно! — Оглянувъ ся, ажь и панѣ Мариновичь стоить въ синѣй корсетцѣ, въ вышиванôй сорочцѣ, — вся шия въ намистѣ!

— А, а!... — протягнувъ Ухтомцевъ, чемно всмѣхнувшись, — що-жь се таке, Катерина Петровна? Зрада?...

— Нѣ! — ôдмовила панѣ, — не зрада: се такожь русскій нарядъ!

Справдѣ, якъ зауважала колись Людя Пôдгôрна, Катерина Петровна не здавалась въ украинськôмъ убраню „прекрасною украинкою“: широкій крôй корсетки не додававъ форемности ѣи станови, намистъ же було за досыть, они зовсѣмъ обмотували грубеньку шию Катерины Петровны, пôдпираючи пôдборôдѣ. — Але все-жъ червона стяжка на головѣ, яснѣ барвы одѣня й намистъ, — и до того свѣтлый настрôй, — надавали панѣ Мариновичцѣ милости й привѣмности, хоть „важеватою“, статочною Катерина Петровна не переставала бути: ступала, говорила, — своимъ звычаѣмъ.

— Одначе, mesdames, дозвольте намъ тымчасомъ ôдкланятись! — мовивъ Ухтомцевъ, — мы пôдемо трохи въ лѣсъ, отъ насъ цѣлый гуртъ!...

— Идѣте, идѣте! — гукнула панна Евгенія, — та набийте якъ можна найбôльшь звѣрины!... Усмѣхнувшись, она провела очима весь розмаитый, метушливый гуртъ мысливцѣвъ, що хутко зникъ въ рясныхъ зеленощахъ.

Тымчасомъ панѣ не лишились самѣ: при нихъ зôсталось двоѣ кавалѣрôвъ: панъ лѣкарь и паничь Стасовскій, що ото приѣхавъ найтичанкою вкупѣ зъ сестрою. Се молоде паньство Стасовскѣ належало до близькои обывательскои сѣмьѣ, про котру якось згадовавъ у Васькевича Маляренко, оповѣдаючи о позываню покоѣвои за ложечки. Татко Стасовскій, заволока ажь изъ Херсонщины, придбавши копѣйчину на поставцѣ коней (на тому пожиточному „ремонтёрствѣ“), купивъ кругленькій маѣточокъ пôдъ Краснымъ, та ото й оселивъ ся въ нему на спокосъ зъ сѣмьею. Рука, привычна до „поводôвъ“, держала цупко й узду господарску: управка зъ дѣломъ и зъ мужикомъ ишла добре и зыскъ зъ маѣтку бувъ добрый. Але про все те не маѣмо говорити широко, вернѣмось до присутнои молодѣ. Дочка нана Стасовского, якъ говорила мама, вже скôнчила десь якусь науку, и мала ся вже дозрѣлою панною на „ôдданю“; паничь бувъ уже щось на 3-му курсѣ юриспруденцiѣ. — Обоѣ були выведенѣ дуже чемно, або, краще сказать, мали такій выглядъ, мовбы ихъ нѣколи нѣхто й не вѣвъ, а они и вродились такими прилично-холодными, такими розсудливыми. — На вроду панна була повна, ясна бльондинка, зъ червонястою барвою лица, зъ тымъ, мовлявъ, „картофлёвымъ“ носикомъ (чи таки носомъ), зъ церемонною миною на широковатыхъ устахъ. — Не гарна й не погана, — мовлявъ, „якъ на чий смакъ!...“ Мовою й рухами панна була млава. Паничь же бувъ жвавый, разъу-разъ проводивъ рукою по своѣй чупринѣ, — коротко остриженôй, стремлячѣй приличною щёточкою, — та по темнôй бородѣ, що вже помало розкладалась въ двѣ половины на приличнѣ залички; блѣдовате обличѣ ѣго мало очерты не дуже дрôбнѣ, не дуже грубѣ, — саме „мѣрнѣ“. На мову паничь бувъ дуже щедрый и говоривъ смѣло, хоча спокôйно, безъ запалу, — наче умудреный житѣмъ далеко бôльше, нѣжь можна було бы сподѣватись ôдъ ѣго лѣтъ. — Сѣмья Стасовскихъ добре знала ся зъ Мариновичами (все-жь, мовлявъ, своѣ, русске товариство), такъ ото паничь зъ панною и на гулянку завитали зъ приводу Мариновичѣвъ, бувши впрочѣмъ знаёмѣ и зъ Ухтомцевымъ.

— Ну, що-жь, панове, мы якои втѣхи маѣмо заживать! — мовивъ усмѣхнувшись паничь Стасовскій, останнôй компаніи.

— Та що-жь, можна пôти на прохôдъ по лѣсѣ, тутъ такъ гарно! — ôдповѣла панна Евгенія.

— Гараздъ! — пôддержавъ лѣкарь и всѣ побрили галявою, по мягкôй, зеленôй травѣ, трохи притолоченôй поблизу сторожки. Панна Евгенія йшла по переду, коло неи панна Стасовска, придержуючи подôлъ своѣи сивенькои барежовои сукнѣ, котра мовь сторонила ôдъ короткои перкалевои спôднички Хотькôвны. Панъ лѣкарь Крамовъ ишовъ коло панночокъ; далѣ ступала панѣ Мариновичка зъ паничемъ Стасовскимъ. Саша выстрыбовавъ далеко попередъ всѣхъ.

Лѣсъ ôдразу почавъ ся высокій, буйный; трава въ ёму була ще не кошена и въ нѣй яснѣло богацько тыхъ простыхъ квѣточокъ, котрыхъ латиньскѣ имена знають дуже ученѣ люде, а краѣвѣ назвы — тôлько зовсѣмъ неученѣ. Тѣ квѣточки, то облитѣ стягою сонячного свѣтла, то схованѣ въ затѣнку пôдъ задуманымъ деревомъ, всюды тѣшили око своѣю милою подобою.

— Ахъ, скôлько квѣтокъ! якѣ славненькѣ! — покликнула панна Евгенія и почала зрывать ихъ та ладновать у пучечокъ; ѣй помагавъ лѣкарь, не забуваючи

скрашувать собѣ тую працю охочою розмовою: — Натура щедро точить свои дары! — мовлявъ ôнъ, — и подивѣть ся, въ якѝ розмаитѝ формы выливаѥть ся ѥи творча сила! Гляньте: кожна былина, кожна квѣтка маѥ свою ôдмѣнну вдачу, свою индивидуальноôсть!

Панна Евгенія зъ вдумчивымъ усмѣхомъ придивлялась зрыванымъ квѣткамъ, торкаючи ихъ розмаитѝ головки, заглядаючи въ ихъ чашечки та дзвоники. — Такъ само, якъ люде! — ôдповѣла она лѣкареви, — здаѥ ся одна порода, а кожна людина маѥ свою подобу и вдачу. Ахъ, подивѣть ся, яка осьде липкая квѣтка, немовь бы чимъ помазана!

— А! се Lychnis viscaria. А отъ вамъ, Евгенія Сергѣевна, прекрасный екземпляръ origanum,— origanum vulgare! Вôзьмѣте!

— Тутъ клеверъ дрôбный! — мовивъ тымчасомъ паничь Стасовскій до своѥи дамы, торкаючи ногою круглоголовѝ рожевѝ квѣточки край стежки. А отъ у тата сего року чудесный клеверъ сѣяный! Варто сѣяти, цѣнна рѣчь: може замѣнять овесъ для коней. Я радивъ таткови посѣяти ще люцерны. Также добра штука!

— А вы такожь беретесь до господарства? — спытала Катерина Петровна, — се добре! Вы, яко молодый господарь, могли бы колись повести господарство на научныхъ пôдставахъ!

— О нѣ! — ôдповѣвъ засмѣявшись паничь. — „Агрономія“ не моя научна спеціяльноôсть, — та и въ загалѣ я не покладаю великои цѣны тымъ „научнымъ пôдставамъ“ у господарствѣ! Все маѥ свою мѣру... Тѝ надто великѝ научнѝ заходы часто до одного смѣху приводять, а тымчасомъ такъ званѝ „рутиннѝ способы“ мають свою вартôсть! У добрыхъ рукахъ господарство при самыхъ простыхъ способахъ може бôльше зыску дати!

— Може бути!... — тихо згодилась Катерина Петровна.

— Въ господарствѣ, — голосно провадивъ Стасовскій, — маѥ велику вагу окрôмъ того, що у мене выросте, ще й те, якъ я зъумѣю впорати ся зъ нимъ, — щобъ праця коло него не коштовала бôльше, нѣжь самый иродуктъ! У иншихъ же простакôвъ буваѥ й таке! — додавъ засмѣявшись.

— О, сего лѣта у насъ дорогѝ робôтники будуть! — завважавъ далѣ паничь зсунувши брови.

— Чого такъ? — прихильно допытала Катерина Петровна.

— Того, що де далѣ робôтникъ и такъ стаѥ дорожшимъ, а тутъ ще нова желѣзниця шкодить! Тато хоче взяти сего лѣта Москалѣвъ на роботы.

Отакъ переплѣтаючи идеальнѝ речи зъ реальными, посувавъ ся нашь гуртокъ все далѣ гаѥмъ. Зновъ трафилась гáлява, уже выроблена на поле, зъ ранною густою гречкою; та кôнчаста нива, торкнута нѣжнымъ бѣлымъ цвѣтомъ, малёвничо ôдбивалась ôдъ щѣльныхъ зеленыхъ стѣнъ гаѥвыхъ, що думливо окружали ѥѣ, ôдступившись на бôкъ передъ людскою рукою.

(Дальше гл. VII. буде.)

ДЕ ЖИЗНЬ МОЯ?

Де Черемшь быстроструйный
Срѣбляновъ лентовъ вѥ ся,
Товаръ по полонинахъ
Безкраихъ де пасе ся,
Тримбѣты звукъ солодкій
Карпатами лунаѥ,
И Гуцулъ коломыйку
Тужливу де спѣваѥ:
Тамъ жити мило! Буковино,
Рôдна моя ненько!
Якъ на тебе загадаю,
Ныѥ ми серденько.
Въ Буковинѣ любо жити,
Любо и вмирати,
Рай тамъ, рай тамъ, рай небесный,
Де край мôй, де Карпаты!
Де Прутъ той синохвилій
Тече, — де золотѣѥ
Пшениця колосиста,
Де жито половѣѥ,
Де мило вечерами
Церковный звôнъ голосить,
Де рускимъ словомъ нарôдъ
У Бога ласки просить:
Тамъ жити мило! Буковино,
Рôдна моя ненько!
Якъ на тебе загадаю,
Ныѥ ми серденько.
Въ Буковинѣ любо жити,
Любо и вмирати,
Рай тамъ, рай тамъ, рай небесный,
Де людъ мôй, де Карпаты!
Де въ павахъ и барвѣнкахъ
Пышаѥсь чорноброва,
Лунаѥ найсолодша
Родима руска мова,
Де хлопець кучерявый
Утѣшно тне присюды,
И горне руску кралю
Идъ щирôй рускôй груди:
Тамъ жити мило! Буковино,
Рôдна моя ненько!
Якъ на тебе загадаю,
Ныѥ ми серденько.
Въ Буковинѣ любо жити,
Любо и вмирати,
Рай тамъ, рай тамъ, рай небесный,
Де жизнь моя — Карпаты!

Данило Млака.

Образы зъ житя.

I.

Андрѣй Крейцарь.

Не гнѣвай ся на мене сердечный Андрѣю, сли о тобѣ добрымъ не злымъ словомъ згадаю: хрань Боже тебе обчорнити, скверности тои зъ роду не знавъ! Втѣхою було-бъ для мене, щобъ ты кожде моѥ слово чувъ и переконавъ ся, що чисту правду о тобѣ говорю. Але годѣ, старенькій! Тебе давно вже могила придавила, и дубовый хрестъ сумно похиливъ ся, и ѥму вже о гробѣ снить ся. Щобъ я голосивъ трубами ѥрихонскими, щобъ спѣвавъ я думу милозвучнымъ голосомъ Серафимôвъ, то ты вже мôй сизокрилый соколе голосу мого не почуѥшь, для моѥи пѣсни твôй слухъ завмеръ, одного голосу ты лишь ждешь, голосу Того, котрый прийде судити живыхъ и мертвыхъ.

Тебе я парубкомъ не запамятавъ, чувъ лишь, якъ люде говорили: що такого гарного козака якъ тебе хиба свѣтами шукай. Не знавъ я тебе, коли тобѣ кучерѣ буйными повоями на плечѣ спадали; я зъ тобою пôзнавъ ся, вже сѣдь гарненько твôй волосъ припорошила була; глянувъ на твою лисину — думавъ, що повновидый мѣсяць бачу. Перомъ тобѣ свята земля, чиста праведна душе!

Крейцаремъ тебе въ селѣ прозвали, бо ты кождого, котрый до тебе прийшовъ за крейцарь стригъ и голивъ: такъ стригъ и голивъ, що и цирулика зъ мѣста засоромивъ бы. Неразъ ты — памятаєшь пôдъ росохатою липою мы сидѣли, цвѣтомъ пчôлки бренѣли — до мене важко зôтхаючи говоривъ: — Мене паничу пекло жде. — Сли такъ зъ тобою сталось, то не жури ся старенькій, ты и тамъ не пропадешь, и тамъ тобѣ у пригодѣ стануть остра брытва и ножицѣ, а чортôвъ тамъ ласка Божа, єсть кого брыти и стричи, они на крейцарь не убогî; твоя глыбока бараняча кучма скоро чортôвскими крейцарями наповнить ся.

Знавъ ты на кожду болячку, на кожду рануôдповѣдне зѣлечко; сли гадь кого вкусила, то ты мовь брылемъ пухлину ôдтинавъ, а сли гостець кости лупавъ, тетюха кого терла и мяла, волокно кôсть точило, — то сли ты не помôгъ, то помагали хиба лишь крестъ и лопата. За мѣзерный крейцарь ты воску купувавъ и поставники передъ образами въ церквѣ ставивъ, твôй звôнъ и сегодня що недѣлѣ и свята за тобою жалôбненько голосить, далекими долинами и лугами вѣстить: мене Андрѣй Крейцарь купивъ и тутъ поставивъ! И не одна бѣдна вдова за упокой твоєи душѣ до Бога молять ся, ты бо єи рôлю, тыхъ скôлька пражинъ що року засѣвавъ; де твоя трясуга Божій даръ метнула, тамъ стебло трощію ставало, а колосъ шулькомъ. Правда щось и умѣвъ сѣяти, и одного зеренця не тративъ; зôйде жито, чи пшениця, то густе якъ щѣтка, не побачишь нѣ прогалины, нѣ стежки: у жнива ажь серце тѣшилось, передъ собою бачивъ ты колосисте море.

Якъ нынѣ тямлю, було то передъ великодними святами, а въ мене волосъ довгій, якъ той пôстъ великій, таки правдива грива; я тогдѣ до гуманіоры ходивъ, — а философъ безъ довгого волося небувале було. — Иди сынку до Крейцаря, най тя пôдстриже, — казала менѣ моя покôйна мама, — соромъ въ такихъ патляхъ паску ѣсти! Жаль менѣ було за тою студеньскою окрасою, але и мамине слово менѣ святымъ було. Приходжу до тебе и прошу: — Андрѣю, пôдстрижѣть мене!

— Добре паничу! — ты ôдрѣкъ и за хвильку лежала грива на земли, квочка зъ курятами въ нѣй порпала. Ты мене любивъ, вѣдай за то, що неразъ ще малымъ хлопцемъ я ôдъ батька тютюну кравъ и тобѣ приносивъ, того дрôбного якъ шафранъ, жовтого якъ вôскъ, пахучого якъ фіялокъ. Сумный ты тогдѣ бувъ; глянувши на тебе менѣ на серци важко робилось, сумный ты бувъ якъ та пятничка страстна.

— Що сегодня зъ вами Андрѣю? — я тебе спытавъ, а ты менѣ тужливо ôдповѣвъ:

— Етъ, паничу, пригадавъ собѣ моє давне тяжке горе; стара, незагоєна рана на ново сукроватицію закипѣла.

— Яка же рана?

— Глыбока якъ то море, велика якъ той свѣтъ; щобы вашь найгôршій ворогъ такои на вѣку не зазнавъ.

— Не гнѣвѣть Господа Бога! За три дни великдень, весь свѣтъ веселитись буде!

— Менѣ вже на сѣмъ свѣтѣ нѣ втѣхи, нѣ радости.

— Та чому?

— Чому? Отъ слухайте, яке бездолє менѣ въ житю лучилось, моє щастє якъ то шкло розбилось, зла доля — судьба повнѣсѣньку керницю горечи — полину менѣ подала и говорила: пий Андрѣю, выстарчить се до твого скону! Най милостивый ôдъ такого кождого боронить и заступить! Паничу, сли пригадаю собѣ той непреривный рядъ моихъ мукъ и страданій, то... И заплакавъ ревно сердечный.

По хвили почавъ ôнъ спокôйнѣйше такъ повѣдати: — И я разъ бувъ молодымъ и щасливымъ. Все минуло, у безвѣсти пропала и згадка, якъ тая мрака розплылась. Гей, гей! Кобы забути можь, — но годѣ! Спытайтесь людей, якимъ я парубкомъ бувъ, — при роботѣ, при забавѣ першій. И парубочити, бурлакувати обмерзне. Тата вже не стало, а мама такъ подались, що зъ нôгъ валились. — Подружи ся сыну; не довго менѣ вѣкувати! — говорили они менѣ. — Добре матѣнко, сли твоя воля, то й оженю ся. Жили мы въ розкошахъ и достаткахъ, отже не було клопоту, що дѣвчины не найду.

У сусѣды була дочка Сафта, молода, гнучка, повного лиця, хороша якъ маєва цвѣточка, мовбы зъ воску вылита. Було якъ засмѣєть ся, то думавъ ты, що дѣвчина лагôдна, принадна якъ мѣдь, добра, угодлива якъ ангелъ небесный. Разъ зъ косовицѣ вертаючи кажу до неи: — Знаєшь що, Сафтино, подружѣмсь!

— Про мене Андрѣю, — сказала она. И въ осени панъ отець насъ звѣнчали. Що почали, все намъ въ нитку ишло, худобина множилась, поле хлѣбець родило, кажу вамъ: благословенє Боже зъ нами було.

Неразъ я собѣ думавъ: хто молодымъ оженивъ ся, до смерти не каявъ ся. Не довго потому мама зъ свѣтомъ розпрощались, мы у двохъ остали, газдуємо, намъ до всего Богъ помагає. Боже правый, якъ мы щиро любились, одно за другимъ розпадалось! Думавъ, що лишь въ раю такъ жиють, думавъ, що лагôднѣйшои, покôрнѣйшои, вѣрнѣйшои жѣнки, якъ моя Сафтина у свѣтѣ нѣтъ. Щасливо минуло пять рочкôвъ, а шестій самъ щезникъдьяволъ въ наше житє вмѣшавъ ся, въ чисту пшеницю кукôль посѣявъ, воду чисту якъ хрусталь замутивъ, мôй рай на куснѣ розлупавъ ся, а я... я ставъ наслѣдникомъ пекла, гиднимъ извергомъ, пропащимъ чоловѣкомъ!...

Не хочу васъ паничу довгою говôркою нудити. Сталось, тай годѣ! Я, у моѣй добротѣ и не покмѣтивъ, чого Калинюкôвъ Савка такъ зъ часта до мене загощавъ, зô мною въ тѣснôй дружбѣ живъ. Мы вперѣдъ, хочь були далекими свояками, дуже рѣдко сходились. Помагає ôнъ менѣ и сапати и молотити, жати и косити, ба и въ лѣсъ зô мною пôйде, до горба вôзъ тручає, — кажу вамъ ставъ моимъ товаришемъ, якихъ рѣдко. Гарный зъ него бувъ легѣнь, плечистый, пôдсадковатый, сильный и твердый, якъ той грабчукъ; менѣ и не снилось, що до соломы огонь наближаєсь, що незадовго цѣла стирта горѣти пôчне, що за коротку хвилю бухне страшна пожежа. Кобы бувъ знавъ, инакше бувъ бы зарадивъ.

У насъ — якъ знаєте — нôчна варта по черзѣ збувалась, сегодня я, завтра той, а по завтра Богъ зна' который. Прийшовъ рядъ и на мене, слуга зъ худобою пôдъ дôбровою въ околѣ ночувавъ, отъ взявъ я сокиру пôдъ паху и гайда пôдъ церковь на сторожь. Приходжу, бачу тамъ другихъ вартôвникôвъ. — А вы по що тутъ? — пытаю я ихъ. — Вертайте, бадѣчко, до дому; мы за васъ варту ôдбудемъ, та-жь вы намъ не одно добро вчинили,

приймѣть хочь се, иншимъ годѣ намъ ôддячитись! — они менѣ ôдповѣли. Були то два сыны убогои Миронихи; я бѣдну чимъ мôгъ спомагавъ, не давъ добрôй душѣ пропадати.

— Спасибôгъ хлопцѣ! — кажу имъ и поволи до дому вертаю. Середъ улицѣ лежавъ якійсь камениско, въ него зашпотавъ ся, трохи карку не скрутивъ, приходжу на подвôрє, а сова въ одно не стогне нѣ — таке якесь лихо вѣщує. Тфу! пекъ! менѣ ажь моторошно стало; лякъ цѣлымъ тѣломъ якъ кôръ посыпавъ ся. — Се зловѣщй знаки! — подумавъ собѣ, хочь въ забобоны зъ роду не вѣривъ. Наче-бъ до мене якій голосъ говоривъ: — Андрѣю, тебе нещастє постигне. Дверѣ до сѣней ôдчиненй, а до свѣтлицѣ запертй. Господи, що се таке? Я зъ диву не спамятавъ ся. Гримаю у дверѣ: — Сафтино, утвори швидко, швидко! — кличу я, а она до мене и словомъ не озветъ ся. Що се? Въ хатѣ чую якійсь стукъ, наче-бъ хто ôкно ôдчинявъ... По менѣ мовь морозъ, мовь мурашки пробѣгали; я безумѣвъ, кровь у менѣ окропомъ закипѣла, а въ серцю жаромъ пекло. Приперъ ся я до дверей, засувка и завѣсы лишь заскрипѣли и я въ свѣтлицю мовь духъ поганый влетѣвъ. Дивлюсь, стоить Сафта середъ хаты, руки ломить, менѣ дорогу заступає. — Що зъ тобою, Сафто! — кричу я, а она и пары зъ устъ не пустить, и стоить передо мною якъ той камѣнный стовпъ. — Щезай! — кажу я и трутивъ єѣ ôдъ себе. Она на лаву повалилась, а я самъ скорше до ôкна, черезъ котре чоловѣкъ якійсь на двôръ драпавъ ся. Хочу пытати: хто тамъ, що за мара въ ночи ôкномъ лазить; але менѣ горло такъ зашморкнуло, такъ духъ заперло, що и слова вже бôльшь промовити не мôгъ... Пôзнаю — Саву Калинюка. Я и не стямивъ ся, въ єго плечѣ сокиру по самый обухъ загативъ, якъ та звѣрюка, якъ той катъ скаженѣвъ. Єго горяча кровь менѣ въ лице брызла, роздавъ ся одинъ тяжкій, глыбокій стонъ, — здавалось менѣ, що кричить грѣшна, пронаща душа зъ того пекла... Потôмъ все мовь у гробѣ затихло.

Несамовито я на двôръ выбѣгъ. Гу! що то за страшна, важка нôчь була! Ярѣли вѣчнй зорѣ, плававъ мѣсяць небосклономъ, єго срѣбнй лучѣ жмурки грались по листахъ деревинъ, тихій вѣтрець свавôльно гнавъ ся садами, огородами, гаями, чудно замаєными цвѣтомъ, соловейко щебетавъ; до окола чисто, весело, ясно, благовонно, а менѣ здавалось, що вихры лютують, снѣжницею метуть, що стадо скаженыхъ вовкôвъ грôзно выють, старй ôльхи и вербы, що долиною бовванѣли тѣнею якъ змиѣ за мною на здогôнъ гнались, — здавалось менѣ, що я прямѣсенько до пекла бѣжу. И срѣбна тота лента рѣки за мною вужемъ вилась, якась нечиста, злорадна пуга, перелякъ и тревога мене гнала и томила; летѣвъ я, якъ той улетъ зъ высокои скалы у глыбоку пропасть, у бездонне озеро, летѣвъ я мовь чортôвскими крыльми и въ одно лишь чувъ болѣзный стонъ, стонъ глыбокій, якъ то море, — стонъ умираючого Савы.

Пôтьма станула передъ очима, все округъ мене короводомъ ходило, студеный пôтъ зъ чола горохомъ котивъ ся, свѣтъ передъ мною у переверти пôйшовъ, я знемôгъ и въ яругу якъ колода поваливъ ся. Якъ довго я тамъ лежавъ, не знаю. Разомъ протворивъ я очи, вѣтрець холодочкомъ провѣвавъ, память назадъ повернула, лишь дрощь по цѣлому тѣлѣ проходивъ. Пытаю себе: — Що таке сталось Андрѣю? Правда то, що ты чоловѣка замордувавъ? Калинюка Саву? Зновъ въ головѣ завернулось, у вискахъ жилы якъ у гамарни ковтали. Андрѣю, може ты пяный? Нѣ! Горѣвки я якъ огню сокотивъ ся, и до сегодня мене нѣхто въ похмѣлю не бачивъ. Може се сонъ? Зновъ станувъ передо мною Савка, бачивъ я мою сокиру въ єго плечахъ, видѣвъ и чувъ якъ жива, червона кровь зъ раны чурѣла, таки такъ, якъ журкотить водиця. Нещасный Андрѣю, то все правда, гола правда, ты чоловѣка житя позбавивъ! Твоя сокира въ єго груди втонула, — дивись, якъ кровь на нѣй закипѣла!... За що ты єго забивъ? Та-жь ôнъ твоимъ другомъ-товаришомъ бувъ? Нѣ, не бувъ ôнъ твоимъ другомъ, але найлютѣйшимъ ворогомъ, ôнъ твою жѣнку звѣвъ, твою честь знѣвощивъ, на тебе сорому нагромадивъ... Я пôмстивъ ся, по заслузѣ нагородивъ хлѣбъ за хлѣбъ, зубъ за зубъ! — Паничу, страшна була то нôчь. Гу! Тои грозы, того страху до смерти не забуду; розпирало мене, здавалось менѣ, що мене на паль посадили и мучили, мôй тяжкій грѣхъ на душу вагою сѣвъ, давивъ якъ тота скала...

Зновъ я зôрвавъ ся и на здогôнъ побѣгъ: куды, и самъ не знаю. А якъ на день збиралось, на небѣ сонечко сходило, — але я Каинъ на него подивитись вже не смѣвъ, — я у мѣстѣ зъупинивъ ся, куды неразъ на торгъ заходивъ. Бѣжу я прямѣсенько до криминалу, стаю тамъ якъ громомъ пробитый и тремтячимъ голосомъ кажу: — Милостивй панове, я Андрѣй Морозюкъ зъ Пôдбережя, я сеи ночи чоловѣка убивъ, Калинюка Саву. Ложѣть менѣ кайданы на ноги и руки, саджайте мене въ темницю, змилосердѣть ся, зробѣть конець моимъ тяжкимъ мукамъ, — за чорный, тяжкій грѣхъ, тяжка покута! Я панове злого за макове зерно въ моимъ житю не зробивъ, таку вже вдачу мавъ, — но сеи ночи, но сеи ночи въ моѣй хатѣ таке лихо скоилось, що... що... заразъ на шибеницю зô мною... Я не знавъ, що чиню, я чести своєи боронивъ, я... сли бы лишь знавъ, що ôнъ жиє, то тутъ передъ вами єму по самый обухъ сокиру ще разъ въ плечѣ загативъ бы!

Такъ я до панôвъ говоривъ, они мене замкнули, а що шѣсть недѣль зô мною дѣялось, не знаю; хорый я лежавъ безъ чутя, безъ памяти.

Якъ поздоровѣвъ, розпочались довгй розправы, вконець мѣсто шибеницѣ осудили менѣ три роки въ темници ôдсидѣти. Думавъ, що зъ сорому, зъ розпуки мину ся... Свою кару ôдбувъ, зновъ въ село вернувъ и до сегодня жию и на свѣтѣ караюсь, бо вже бôльше не блысъ сонѣчный лучь въ моє темне, небôдрадне житя. Щербата доля, тай годѣ! Гей! гей! весна красна, але два разы на годъ не бува'!

Про Сафту шкода и слова спôмнути, пôдъ плотами валялась, жидамъ пороги мила, руки и ноги ѣй ôдъ гидного житя покривило, а разъ въ зимѣ зацѣплу пôдъ коршмою найшли. Дзвоны за нею не розбивались, — невѣрнôй блудници погана смерть! Богъ прутомъ не карає!

Оттаке менѣ Андрѣй Крейцарь зô слезами въ очахъ повѣдавъ.

Перомъ тобѣ землиця, сердечный Андрѣю, — доволѣ ты на свѣтѣ покутувавъ и каравъ ся.

Данило Млака.

ЖЕРЕЛО.

Зъ норы въ камѣню пôдъ горою —
Тамъ било сильно жерело;
Потôкъ плывъ чистою водою
Край поля, що при нѣмъ було.
Вода мулила берегами
Помалу мужика рôлю. —
Ôнъ задумавсь: „Потôкъ зъ роками
Ще знищить ниву всю мою“.
Взявъ челядь и нору глыбоку
Зъ великимъ трудомъ ôнъ заткавъ.
„Безъ жерела нема потоку“ —
Такъ ôнъ весело погадавъ.
Ажь ось наразъ нора зробилась
На загонахъ єго рôлѣ,
А зъ неи скрôзь вода розлилась
По збôжу, що зôйшло зъ землѣ.
Ледви спинивъ ôнъ тую воду,
Ажь зновъ нора знайшлась наразъ...
Старый сусѣдъ узрѣвъ сю шкоду
И раду давъ, ще поки часъ:
„Ôдкрый нору и быстру струю
Пусти русломъ тымъ, що й давно;
Усунешь певно шкоду всяку,
Лишь берѣгъ выpôвнай и дно!
Чимъ бôльше жерело стѣсняти,
Оно щоразъ тымъ крѣпше бє,
И здавлене несе лишь страты, —
— А такъ то и хосенъ дає!“

Евменъ.

ДОМАШНЄ ЖИТЄ НАШОГО ЛЮДУ ВЪ ДЕЯКИХЪ ЄГО ВѢРОВАНЯХЪ.

(Написавъ Данило Лепкій.)

(Конець.)

III.

Кутъ въ хатѣ нашого селянина уважає ся мѣсцемъ присвяченымъ духамъ чи якôйсь надчоловѣчôй силѣ, ôнъ здає ся заступає у нашого селянина мѣсце огнища домового старыхъ народôвъ. Прото вѣроване людове заказує ставати у кутѣ, бо тымъ способомъ можна набавити ся розличнои слабости. У кутѣ ставить господарь-селянинъ снôпъ на святый вечѣръ; у кутѣ саджає господиня гнѣздо куряче, вѣруючи, що скорше та певнѣйше вылѣзуть курята.

Найцѣкавѣйшимъ буває житє нашого селянина тогдѣ, коли ôнъ замкненый въ рôднôй хатѣ; пора лѣтна ôдрыває єго зовсѣмъ майже ôдъ всякихъ обрядôвъ, бо тогдѣ людъ занятый роботою у поли, хиба у бôльшй свята, якъ на Купала, на Зеленй свята та на св. Петра має ôнъ бôльше часу до того, щобы побавити ся розличными обрядами. Хто хоче пôзнати нашь людъ по селахъ, єго житє, єго вѣру, єго способъ мысленя, єго думки — гадки, той нехай єго обсервує въ зимѣ. На розличныхъ сходинахъ, на вечерницяхъ переспѣвують дѣвчата множество пѣсень, переказують чимало казокъ, оповѣдань та розличныхъ розказôвъ. А у всякихъ такихъ сходинахъ та вечерницяхъ такъ въ пѣсняхъ якъ такожь обрядахъ, ворожбѣ про будуче житє та долю, навѣть въ оповѣданю казокъ, передъ веде якась стара бабуся, котра колись у своимъ дѣвованю була козиръ-дѣвкою, або якась старша дѣвчина, що дуже добре познакомила ся зъ народною рѣчю або ôдъ своєи матери, або ôдъ якои старшои женщины. При тôмъ въ зимѣ припадають важнй роковй свята, котрй подають самй нашому селянинови нагоду до розличныхъ комбинацій та до розличнои ворожбы зô стану повѣтря въ тотй свята на будучій рôкъ. Въ такй роковй свята, якъ першій день Рôздва, на Іорданъ, въ першій день святъ Великодныхъ нашь селянинъ не принимає гостей у себе, а навѣть сли до єго хаты зайде сусѣдъ, ôнъ пильно уважає на те, якій то чоловѣкъ, чи не хорый, обложеный струпами або якоюсь иншою слабостю, бо ôнъ дуже легко до тои родины може занести свою слабôсть и єѣ въ тôй хвили зôставити. Такого гостя, котрый першій въ такй роковй свята приходить до нашого селянина до хаты, называють нашй селяне полазникомъ, а щобы охоронити ся ôдъ всякихъ нещасть, а передовсѣмъ ôдъ слабости, котру може занести дуже легко сусѣдъ, для того простый людъ въ такй роковй свята вводить до своєи хаты корову або здорового вола, котрыхъ на Рôздво честує головками селедця, на новый рôкъ колачиками, опрѣсниками, а на Іорданъ мукою, скропленою свяченою водою.

Ôдносины нашои селяньскои семiѣ бувають дуже часто такъ уладженй, що оденъ найстаршій мужчина буває головою родины, — и ôнъ має назначене мѣсце за столомъ при семейнôй вечери, до него належить вносити на святый та щедрый вечѣръ дѣда та бабу до хаты, до него належить нести на Великдень на цвинтарь до посвяченя паску, кропити житло свяченою водою та выганяти худобу першій разъ на весняну пашу свяченою „шуткою“, та благословити свяченою водою. Рѣчю господаря на весну, коли ôнъ першій разъ на поле выѣде орати на яръ, взяти кусникъ свяченои просфоры и идучи за плугомъ ѣсти єѣ, а дрôбки зô зерномъ посѣяти. Наколи хата трѣсне въ стели при сволоку, означає тото, що незадовго господарь розстане ся зô своєю родиною на всегда.

Свои права въ родинѣ має такожь и господиня. Она передовсѣмъ заходить ся коло печи, коло вареня обѣду, она укладаючи до сну свои дрôбнй дѣти благословить ихъ, ôдганяє ôдъ нихъ нечисту силу розличными ворожбами та заговорами. Господиня при семейнôй вечерѣ на святый вечеръ обкаджує ялôвцемъ та ладаномъ родину, що засѣла за стôлъ, господиня турбує ся паскою и зъ єи вдачи ворожить на житє-бутє цѣлои семiѣ. Сли паска западе ся въ серединѣ, означає се глыбоку могилу для господинѣ, сли выбѣгне въ сторону, въ котрôй въ селѣ знаходить ся кладовище, вѣщує се смерть для когось зъ родины.

Своє занятє въ хатѣ має и дочка-дѣва. Єѣ заправляє матѣрь до печи до вареня, учить-наставляє, якъ пошанувати людей, якъ до кого приговорити, якъ заходити ся въ господарствѣ. Сли донька любить зъѣдати старку зъ молочнои кашѣ, на весѣлю єи буде падати рясный дощь; сли при печи на доньку-дѣвчину скачуть искры, она буде мати лихого гультая-мужа; сли дѣвчина на весну побачить бузька безъ пары, зôстане ся сама у свѣтѣ вдовицею.

Въ казкахъ, въ народныхъ оповѣданяхъ та пѣсняхъ порôвнює нашь простый людъ господаря зô сонцемъ, господиню зъ мѣсяцемъ, а дѣвчину ôдданицею зъ ясною зорею. Въ любовныхъ народныхъ пѣсняхъ зъ мѣсяцемъ порôвнює ся такожь парôбка. Навѣть похороны инакше ôдправляє, сли до могилы ôдпроваджує господаря, инакше, сли прощає ся на вѣки зъ господинею, а инакше, сли на кладовище выправляє парôбка або дѣвчину. По-

хороны парôбочй або дѣвочій погрѣбъ похожій зовсѣмъ на весѣлє. На нёму дѣвчата плетуть вѣнцѣ, на нёму оббирають молодого або молоду, дружку, дружбу та всякихъ розличныхъ бояръ, — декуды въ Равскôмъ роздають мнимымъ боярамъ ручники та хустки.

Дуже пильно уважає нашь нарôдъ на то, на якому мѣсци закладає ôнъ своє житло, а найбôльше хату. Сли хата поставить ся на нечистому мѣсци, то господарь або господиня переплатить тото своимъ здоровємъ, або житємъ; часомъ зновъ не буде ся имъ вести худоба або цѣле господарство. Деколи на житлѣ може знаходить ся нечиста сила або хованець; котрый господарь потрафить зъ нимъ жити въ згодѣ, потрафить єму у всѣмъ пôдлягати, догоджувати та кормити несоленою стравою, тому хованець допильнує цѣлого господарства: худобы, будынкôвъ та засѣвôвъ; котрый однако-жь своимъ лихимъ поступованємъ розгнѣває хованця, на тôмъ мстить ся дуже мôцно тота нечиста сила. Майстеръ при ставленю хаты може єѣ зарубати. Зарубъ може бути розличный: часами єсть такъ тяжкій, що до року въ новôй хатѣ мусить умерти господарь або господиня та ще за собою кôлькохъ членôвъ зъ родины можуть на тамтой свѣтъ потягнути;*) — иншій майстеръ зарубає хату на худобу, на дрôбъ, а иншій такъ, що на тôмъ житлѣ тôлько деяка краска худобы не може ся вести. Супроти зарубови рѣдко знайде ся такій мудрый знахоръ або знахорка, щобы могли щось порадити, а господарови не выпадає нѣчо иншого, якъ тôлько або пôддати ся судьбѣ або выбудовати собѣ другу хату.

Подаючи отъ сй короткй вѣрованя, що ôдносять ся просто до щоденного житя нашого люду, я скажу на послѣдокъ ще тôлько, що по нашихъ селахъ у селяньскихъ низенькихъ хатахъ о много бôльше цѣкавѣйшихъ вѣровань можна подыбати про житє нашого простолюдина. Кождый єго починъ, кожде дѣло, кождый майже поворотъ въ хатѣ, на своимъ житлѣ, въ дорозѣ та на поли стає ся причиною людовыхъ забобонôвъ, звычаѣвъ, казокъ та розказôвъ, зъ котрыхъ наглядно въ повнôй красѣ показує ся творчій духъ нашого люду зô своими прикметами, зô своєю поезією. Звертаючи мою увагу ôдъ кôлькохъ лѣтъ на прехорошй творы людового духа, я прийшовъ до того пересвѣдченя, що жерело єго поезіѣ, жерело єго казокъ, вѣровань, звычаѣвъ нѣколи не высохне, бо людъ нашь своєю фантазією навѣть въ найновѣйшихъ часахъ творить та складає свѣжй казки, свѣжй оповѣданя та повѣрки, котрй приладжує до понятя собѣ властивого про теперѣшне житє та ôдносины. При тôмъ и тото: кожде село а навѣть кожда хата у собѣ переховує щось цѣкавого зъ того дорогоцѣнного скарбу, за котрымъ вартало-бъ потрудити ся.

*) Мокротынъ.

ЧОМУ?

Чому не йдемо мы за сонцемъ
Любви? Чомъ допчемо завѣтъ?
Чи-жь по за нами все, доконче
Кривый вставати має слѣдъ?

Чому то жили мы й живємо
Въ незгодѣ вѣчнôй, хочь раю
Могли придбати, а зовемо
На силу — нужды для краю?

Въ насъ не хиливъ ся братъ до брата —
Егоизмъ вѣчно йшовъ верхомъ;
Мы жили все мовь зведенята,
Все чести рускои торгомъ!

Чому не тиху жизнь розвести
Намъ? Мы-жь вспѣли бы въ тому добрѣ
Ту руску славу скрôзь рознести
На всѣ кôнцѣ!

О, нѣ! намъ годѣ не сваритись,
Намъ все втѣшати ворожь всю,
И на позорище водитись
По що? Чому?

В. И. Маслякъ.

ГАЛЬШКА ОСТРОЖСКА.

Траґедія въ пяти актахъ Омеляна Огоновского.

АКТЪ ТРЕТІЙ.

(Дальше.)

СЦЕНА ПЯТА.

Ліва й гостѣ весѣльній.

Ліва.

Prosím, prosím! ráčte sem vstoupiti!

Дружба.

Mnoho vážený pane hospodáři! Pan otec i paní matka vzkazují vám šťastný a dobrý večer, odsílajíce pár koláčů a dčbánek piva.

Староста.

Živá buď radost! Сегодня вашь крокодиль засмѣє ся, пане Ліво! — гей чуєте, засмѣє ся. Такого бундюжного весѣля не було ще, ôдъ коли Лыса Лысою. Нуте дружбы! заходѣть ся добре коло вашого дѣла! Небавомъ запѣє першій пѣвень, а передъ нами ще далека дорóга. Гуляймо, спѣваймо! поки зôрки моргають очима до перелéсника, щó летить зъ неба, вхопити собѣ яку красавицю.

Дружба.

Ого! перéлесникъ не вхопить собѣ сегодня красавицѣ; та-жь при кождôй стоить свôй любасъ! (Гостѣ смѣють ся.)

Ліва.

Гостеньки миленькй! щасть вамъ Боже! Бавте ся весело! тôлько не погукуйте такъ погано, якъ непричкомъ верещить голота пôдъ свистаючимъ ракомъ. (тайно) Слухайте! тамъ въ червонôмъ кабинетѣ, — знаєте, де ночувавъ нашь Жижка, — тамъ спочиває теперка велике панство, — страхъ велике панство; чуєте? — князь рускій!

Деякй гостѣ (здивувавшись дивомъ).

— Князь рускій?!

Ліва.

Королѣвна польска!

Деякй гостѣ.

— Королѣвна польска?!

Ліва.

Башѣвна турецка!

Деякй гостѣ.

— Башѣвна турецка?!

Староста.

Воду вамъ освятити, Ліво! Чи видали вы, щобъ разомъ ночували: туръ, левчиха й лисиця?!

Ліва.

Та бо вы — ой! — вже забувъ-ємь, щó мавъ сказати; — ага! ось читавъ я на письмѣ, де була печатка

городского старосты, що въ мене ночує польска королѣвна. А що? ге?

Староста.

Та нехай тамъ королѣвна; а де рускій князь? — а де турецка башѣвна?

Ліва.

Є у мене, přísámbohu є! покажу вамъ ихъ завтра рано; тôлько не выкрикуйте по-хлопски. Чуєте — рускій князь!

Дружба.

Е, щó тамъ рускій князь! у насъ є свôй весѣльный князь, то й веселѣмо ся по-своєму!

(Спѣваютъ.)*)

Ой, купалась дѣвчинонька
Въ студенôй водѣ,
Та приѣхавъ козаченько
На воронъ-кони.

А щó робишь, дѣвчинонько,
Въ студенôй водѣ? —
„Шию чепець, вю вѣночки
Зъ рожѣ на веснѣ“.

Ой кому-жь ты, дѣвчинонько,
Тî вѣнки даси?
„Сей тобѣ дамь, той для мене,
Третій для дружбы“.

Подержи ми, дѣвчинонько,
Воронъ-коника!
А я пôду нажинати
Зрѣлого ôвса.

„Якъ жию, я не держала
Воронъ-коника;
Ось волю сама нажати
Зрѣлого ôвса“.

(Пôдъ конець спѣву отвирають ся двери червоного кабинету й выходить Санґушко.)

Ліва (побачивши Санґушка).

Мôй князь! мôй князь! — а-дѣть люде: рускій князь!

(Всѣ гостѣ вдивлюють ся цѣкаво въ Санґушка, щó сходить долôвь.)

Староста.

Таки правду сказавъ Ліва; се справдѣшній князь! Єму тôлько на тронѣ сидѣти!

*) Koupala se má panenka
v vodě studený,
přijel je k ní mládeneček
na vraném koni.

A co děláš, má panenko,
v vodě studený?
„Čepce šiju, věnce viju
z růže červený“.

Komu pak dáš, má panenko,
věnce zeleny?
„Jeden tobě, druhý sobě,
třetí družbovi“.

Zadrž ty mi, má panenko,
koně vraného,
a já sobě půjdu nažit
ovsa zralého.

„Jak živa jsem ne držela
koně vraného;
radši půjdu sama nažit
ovsa zralého“.

Дружба.

— И пригорщами сыпати золото мѣжь свою дружину.

Ліва.

А що? не казавъ я? Той сердега-мочигуба зъ-пôдъ свистаючого рака лопне зъ зависти, якъ довѣдає ся про моє щастє. (смѣє ся) Хе! хе! хе! хе! хотѣвъ бы бѣдолаха хочь слугу такого князя въ себе погостити; — та ба! побачить єго, якъ ракъ свисне.

СЦЕНА ШЕСТА.

Попереднй й Санґушко.

Санґушко.

Спѣвайте! веселѣть ся! Чому не спѣваєте? Я такъ люблю музыку й пѣснѣ, що не можу ихъ нѣколи до-волѣ наслухатись. Коли-жь годѣ любуватись пѣснями рускими, то мило менѣ, почути пѣснѣ ческй. Та бо спѣвайте, або танцюйте! Нуте-жь красавицѣ! чому такî соромливî, неначе пурхливî голубки? Чого-жь перестали бавитись? Ото дѣвчата! Ну! вже годѣ стояти; нашь господарь танцює зъ молодою княгинею въ першôй парѣ! Грай, музыко!

Ліва.

Бодай то князѣвъ у себе гостити! — přísámbohu въ червонôмъ кабинетѣ кажу на стѣнѣ написати золотыми буквами, що въ мене гостивъ рускій князь зъ польскою королѣвною. (смѣє ся) Хе! хе! хе! хе!

Санґушко.

Перша пара напередъ! — дальше дружбы зъ дружками!

Ліва (молячи).

Славетный князю! помилуйте! Вже кажѣть менѣ сто-разъ на день ступати сими сходами до червоного кабинету, де спавъ нашь Жижка, — але танцювати, přísámbohu, не втну.

Староста.

Куды єму до танцю! У него ноги тоненькй, а на двохъ тычкахъ барило чи-мале. Якъ-бы гепнувъ о землю, затремтѣла-бъ цѣла хата.

Ліва.

Я й зъ роду не бувъ танцюристымъ. На своємъ весѣлю пивъ я лише пиво и плескавъ въ долонѣ, якъ танцювала моя Людмиля.

Санґушко.

Пийте-жь собѣ пиво до золотого весѣля; а тогдѣ ваша Людмиля заспѣває славословіє барило-образному женихови. Ну-жь музыко грай, а вы дружбы спѣвайте!

(Музыка грає: танцюють чотыри пары. Пôсля танцю спѣває хоръ. Санґушко розмовляє дружно зъ деякими весѣльными гôстьми).

1. Хоръ.*)

Ой ластôвка лѣтá,
Та каже, що свитá,
Свитає свѣтъ-зоря,
Вставай, о дорогá!

Коли-бъ були ключѣ
У мене ôдъ зорѣ,
Ты доси бы не ждавъ,
Щобы свѣтъ засвитавъ.

*) Vlaštovička lítá
Povídá, že svítá,
Svítá svítaníčko:
Vstaň, má Anduličko!

Kdybych měla klíče
Od toho svítání,
Ne dala bych svítat
Zejtra do snídaní.

2. Хоръ.*)

Плынь легонько, мѣсяченьку,
По-надъ панскій двôръ:
Не гадай си, дѣвчинонько,
Що я буду твôй.

Птичка скаче по городѣ,
Зернятка глядá,
Ой не думай, дѣвчинонько,
Що я твôй всегда.

Санґушко.

Славно, славно! братя-Чехи! У васъ видно, кождый родить ся спѣвакою; та ба, й самъ нашъ господарь щось собѣ погукувавъ, ажь упрѣвъ сердега. (до Лівы) Вы хочь не танцюристи, то голосомъ бандьористи!

Ліва.

Го-го; за-молоду спѣвавъ я всѣлякими голосами, якъ хто хотѣвъ, дискантомъ, басомъ...

Староста.

— Передъ Людмилею мабуть дискантомъ, а при пивѣ басомъ.

Санґушко (смѣє ся).

Неначе бровко-собака, що скавулить, якъ го упинають на привязи, а побрѣхує зъ-груба, коли го розвязують.

Ліва.

Хе! хе! хе! хе! славетный князь люблять собѣ пошутити. То менѣ гôсть! — přísámbohu, золотыми буквами выпишу єго имя въ червонôмъ кабинетѣ.

(Входить Мартинъ Зборовскій зô своимъ сыномъ Петромъ и зъ Костелецкимъ. За ними входять два стрѣльцѣ, и нишкомъ всуває ся Кухта. Санґушко не замѣчає тыхъ гостей.)

Санґушко.

Справдѣ, мило було-бъ менѣ и довше дивитись на вашу забаву, та часъ менѣ спочити. Прощайте-жь! Поминайте добрóмъ руского князя! А вы молодята жийте щасливо! (Хоче ôдходити).

СЦЕНА СЕМА.

Попередній. Оба Зборовскій. Костелецкій. Кухта.

Мартинъ Зборовскій.

Га! зраднику! ты вже въ нашихъ рукахъ!

Санґушко

(побачивши Зборовского зворушує ся духомъ и уступає ся кôлька крокôвъ въ-задъ).

Га! се яка мара?! — Зборовскій!

М. Зборовскій.

Такъ, Мартинъ Зборовскій въ имени права захоплює вже разъ у свои руки проклятущого душегубця! (звертає ся до гостей весѣльныхъ) Ото окаянный очайдуша! Мечь справедливости висить надъ нимъ, а ôнъ бавить ся на мѣщаньскôмъ весѣлю!

Кухта (тихо до Лівы).

А що? не казавъ я вамъ, що той хвастунъ не є князь, а пройдисвѣтъ та горлорѣзъ.

Санґушко

(смѣливо, дивлячись зґôрдно на Зборовского).

Бундюжный воєвода навыкъ ругатись хлопамъ у своѣй земли. О-го! вгамуйте ся! тутъ земля ческа; не маєте права нападати на людей, що мають пôльгу ôдъ панскихъ химеръ.

М. Зборовскій.

Такій перевертень, якъ ты, не має пристановища нѣгде, хоча-бъ загнавъ ся на край свѣта.

Санґушко.

Хто-то перевертень? — князь Санґушко?! нащадокъ Корибута Ольгердовича! Я перевертень?! — перевертень супротивъ Зборовского, мизерного гольтѣпаки, що хитрощами добивъ ся до ласки королѣвскои?

М. Зборовскій.

Вже-жь тобѣ докажу, що й мизерный гольтѣпака має надъ тобою власть. Розмôжджу тебе ногами мовь червака!

Староста (до дружбы).

Овъ! буде лихо! треба-жь було сему яструбови (показуючи на Мартина Зборовского) сюды залѣтати?! Цуръ єму! збентеживъ намъ весѣльну забаву.

Санґушко (повздержуючи свôй гнѣвъ).

Ты — ты мене розмôжджишь — — мовь червака?!... Поволи, поволи! ты не дома. Тутъ иншій край и обычай! Король Фердинандъ не допустить, щобъ якійсь драпѣка згнущавъ ся надъ тымъ, що корыстує ся правомъ єго охороны.

М. Зборовскій.

Такій душегубець, якъ ты, проклятый на цѣлôй земли Божôй — такій смѣє тутки коверзувати?! (до гостей) Слухайте, люде! Се стоить передъ вами грѣшникъ окаянный! Ôнъ не годенъ бути мѣжь вами.

Санґушко (зґôрдно).

Говори дальше! песъ бреше, вѣтеръ несе.

М. Зборовскій (до Санґушка).

Зраднику! зъ кимъ ты воювавъ?! Король казавъ тобѣ воювати зъ Татарами, и своєю милостію дарувавъ тобѣ замки пограничні, а ты покинувъ самохôть своє становище, отворивъ дикôй Татарвѣ ворота въ Польщу и ставъ воювати — зъ кимъ? — зô слабосильными невѣстами; напавъ на замокъ вдовицѣ-княгинѣ, пôрвавъ зъ собою єдину єи дочку...

Кухта (до Лівы).

Отъ, вамъ рускій князь! — простый розбишака!

Ліва.

Се таки князь! Чи-жь князѣ одинъ на одного не нападають? Се ихъ дѣло, а вы мовчѣть!

М. Зборовскій (до гостей).

Хиба-жь вамъ жаль того горлорѣза й поганця? Ôнъ повбивавъ богато панôвъ и пань, заграбивъ собѣ чужі замки; увѣзъ зъ собою найкрасшу въ Польщи дѣзицю, що выховалась на дворѣ королѣвскôмъ; взявъ собѣ єи золото и срѣбло, а матѣрь єи замкнувъ въ склепѣ пôдземнôмъ, хотячи заморити єѣ голодомъ.

Кухта (голосно).

Страхъ яка погань! Слава Богу, що въ нашôй ческôй земли не выводять ся такі окаянні грѣшники!

Санґушко (вельми злющій супроти Зборовского).

Падлюко-сатано! ты смѣєшь таку паскудь изъ твоихъ анатемскихъ губъ выпльовувати?! Ты смѣєшь казати, що Санґушко повбивавъ богато панôвъ и пань, — що морить голодомъ матѣрь своєи жены?! (Деякі весѣльні гостѣ хочуть ставати въ оборонѣ Санґушка).

М. Зборовскій.

Вѣрте менѣ люде, вѣрте старому! Сей антихристъ готовъ вамъ пôдълабузнитись и заклясти ся, що ôнъ святоша. Не унимайте ся за нимъ! Се зрадникъ ôтчины!

(На горѣ ôдчиняють ся двери и выходить Гальшка зъ Олесею. Побачивши Зборовского й єго дружину она наполохалась вельми и, мовь укопана, станула неподвижно.)

*) Jdi měsíčku polehoučku
Přes ten panskej dvůr:
Ne mysli si, má zlatá panenko,
Že já budu tvůj.

Straka skáče po zahrádce
Hledá zrnéčko:
Ne mysli si, má zlatá panenko,
Na mé srdéčko.

Санґушко (до гостей).

Люде добрі! не дайте мене зъобидѣти тому катови! Не стерпѣть, щобы ческа земля побачила приватну месть сего звѣрюки. Онъ хоче одобрати менѣ мою жену законну и передати єѣ ось-тому панкови, годному своєму сынкови (показує на молодого Зборовского).

Петро Зборовскій.

Мовчѣть! вы пропащій чоловѣкъ; радше примирѣть ся зъ Богомъ. Вамъ уже недовго жити!

Санґушко.

И ты, молодику, смѣешь менѣ се казати?! Пожди небоже! Не дорось ты Санґушкови!

М. Зборовскій.

Треба кончити справу й розправу. Я не прийшовъ сюды, слухати твоихъ бундюжныхъ и брехливыхъ словъ, а явивъ ся въ имени самого короля. (Выймає зъ кишенѣ зложеный пергаминъ зъ высячими двома печатьми). Се звѣщаю тобѣ рѣшенє найвысшого суду, — читаю универсалъ королѣвскій (здоймає шапку): „Князь Дмитро Санґушко винен єсть нарушеня супокою публичного, насильного порваня дѣвицѣ высокого роду и присвоєня собѣ єи скарбовъ. Про-те засуджує ся князя Дмитра Санґушка на втрату чести, всего майна и на кару смерти“. Dixi (накриває голову).

(Всѣ весѣлнї гостѣ заворушились и остовпѣли страхомъ. Гальшка зъ Олесею сходить мѣжь-тымъ швидко зъ горы долобь и стає передъ Мартиномъ Зборовскимъ, закимъ онъ ще докончивъ читати засудъ.) (Дальше буде.)

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

Посля тои царскои забороны (зъ р. 1863.) наразъ перервало ся выдаванє книжокъ украиньскихъ. Видячи, що въ роднои земли не вольно було корыстуватись даромъ Божимъ, мовою, украиньскї патріоты послали свою музу на дружню послугу роднои сестрѣ въ Галичинѣ. Въ 1867. р. Украинцѣ вразъ зъ галицкими патріотами завели у Львовѣ литературно-науковый журналъ „Правда“, де найлучшї писателѣ (Нечуй-Левицкій, Старицькій, Кониськїй, и и.) друкували свои творы. Въ сѣмдесяти рокахъ настала польга для письменства украиньского, про-те одъ 1873. до 1876. р. выходило що-року около 20 книжокъ. Тогдѣ-то Академія наукъ дала премію за зборникъ историчныхъ пѣсень Антоновича и Драгоманова[1]), а цензура дозволила друкувати перекладъ частины „судебныхъ уставовъ“: „Про кары, до якихъ присуджують мировї судьѣ“.

Въ 1872. р. одкрыто въ Кіевѣ „югозападный отдѣлъ императорскаго географическаго общества“, въ котромъ працювали переважно Украинцѣ, що збирали матеріялы для исторіѣ й етноґрафіѣ свого родного краю[2]). Предсѣдателемъ Кіевского оддѣлу „географическаго общества“ бувъ Г. П. Галаганъ, що до украиньского змаганя односивъ ся прихильно. Та й самъ генералъ-губернаторъ Кіевскій, А. М. Дондуковъ-Корсаковъ сприявъ просвѣтнымъ працямъ Украинцѣвъ.

Небавомъ опосля редакція „Кіевлянина“ (1874., ч. 118) та й Юзефовичь стали членамъ того оддѣлу докоряти сепаратизмомъ украиньскимъ. Про-те царь Олександеръ II. велѣвъ (1876) закрыти „юго-западный отдѣлъ географическаго общества“, а одтакъ приказавъ спинити розвой литературы руско-украиньскои. Ось слова сего царского приказу:

„*Государь Императоръ 18|30 минувшаго мая 1876 Всевысочайше повелѣть соизволилъ*:

1) Не допускать ввоза въ предѣлы Имперіи безъ особаго на то разрѣшенія Главнаго Управленія по дѣламъ печати какихъ бы то ни было книгъ и брошюръ, издаваемыхъ заграницею на малороссійскомъ нарѣчіи.

2) Печатаніе и изданіе въ Имперіи оригинальныхъ произведеній и переводовъ на томъ же нарѣчіи воспретить, за исключеніемъ лишь: а) историческихъ документовъ и памятниковъ и б) произведеній изящной словесности, но съ тѣмъ, чтобы при печатаніи историческихъ памятниковъ безусловно удерживалось правописаніе подлинниковъ, въ произведеніяхъ же изящной словесности — не было допускаемо никакихъ отступленій отъ общепринятаго русскаго правописанія и чтобъ разрѣшеніе на печатаніе произведеній изящной словесности давалось не иначе, какъ по разсмотрѣніи рукописи въ Главномъ Управленіи по дѣламъ печати.

3) Воспретить также различныя сценическія представленія и чтенія на малорусскомъ нарѣчіи, а равно и печатаніе на таковомъ текста къ музыкальнымъ нотамъ“[1]).

То не былина степова похилилась до землѣ одъ студеного вѣтру повночного, то украиньска литература зныдѣла-змарнѣла, коли царскимъ указомъ заборонено цѣлому народови, хоснуватись даромъ Божимъ, мовою. Тымъ-то въ 1877. р. въ Россіи не надруковано нѣ однѣсѣнькои книжки украиньскои[2]). Коли одтакъ при всесвѣтной выставѣ Парискій (1878) одбувъ ся конґресъ литературный подъ проводомъ Виктора Гуго, то Михайло Драгомановъ станувъ въ оборонѣ занапащенои роднои мовы и написавши одвѣтну брошуру[3]), звернувъ ся до того конґресу, щобъ онъ знайшовъ способъ, прийти въ помочь литературѣ украиньскій.

Въ концы 1880. р. зновъ неначе подыхнуло теплѣйшимъ вѣтромъ; 8. студня т. р. въ збірнику новыхъ законовъ и розпорядковъ появивъ ся указъ, що царь по докладу министерства народнои просвѣты позволивъ Академіи наукъ, одержати одъ члена-кореспондента Н. И. Костомарова 4000 карбованцѣвъ заставными листами Харковского земельного банку, яко премію имени Костомарова за малорускій словарь згодно зъ тыми умовами, якї Академія въ сѣй справѣ має выдати[4]).

---

[1]) „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Томъ I. II. 1. Кіевъ, 1874. 1875.

[2]) Члены того оддѣлу „императорскаго географическаго общества“ зобрали цѣнні звѣстки про обычаѣ люду украиньского, про єго мову й вѣру, про економичный и громадскій побутъ народу, — зобрали богато новыхъ пѣсень, приказокъ и народныхъ оповѣдань. Богатый матеріялъ сихъ дослѣдовъ выдано въ „Трудахъ этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“. („Юго-западный отдѣлъ. Матеріялы и изслѣдованія, собранныя д. чл. П. П. Чубинскимъ.“ Томъ I.—VII. С.-Петербургъ 1872—1878).

[1]) М. Драгомановъ, „По вопросу о малорусской литературѣ“. Вѣна 1876; стор. IV. — Той указъ выдано нишкомъ и одтакъ нѣгде єго въ законахъ не надруковано.

[2]) Въ 1877. и 1878. р. надруковано только два томы матеріялобъ этнографичныхъ п. з. „Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“. (С.-Петербургъ).

[3]) La littérature oukraïnienne, proscrite par le gouvernement russe. Rapport présenté au congrès littéraire de Paris (1878) par Michel Dragomanow. Genève 1878. — Порівн. „Правду“, часть политичну, число 13. (Львів 1878).

[4]) М. Уманець, „Дещо зъ исторіи украиньского письменства XIX. вѣку“. („Дѣло“, 1885, ч. 25).

Въ 1881. р. дарувавъ царь украиньскому письменству отъ-сѣ полегкости: а) дозволивъ друкувати въ мовѣ украиньскôй окрôмъ белетристики та историчныхъ памятникôвъ ще й словарѣ и такожь народнѣ пѣснѣ, казки и т. и.; б) дозволивъ игры й спѣвы украиньскѣ въ театрѣ, та тôлько не инакше, якъ зъ особливои на то щóразу волѣ генералъ-губернатора; однакже ще заборонено орґанизувати окремѣшну трупу театральну. Опôсля якъ осôбнѣ цензоры, такъ и „Главное управленіе по дѣламъ печати“ (куды кождый цензоръ повиненъ посылати на переглядъ всяку рукопись украиньску) не дуже чѣпали ся авторôвъ, и неначе потурали трошки, позволяючи друковати инколи науковѣ книжки украиньскѣ[1]). Саме-тогдѣ Черниговске земство, а за нимъ и деякѣ иншѣ почали доправляти ся, щобы правительство дозволило завести народну мову въ школахъ, однакже на просьбу земствъ не дано нѣякои ôдповѣди[2]).

Але-жь ôдъ кôнця р. 1883. цензура вже нѣчого не дозволяє друковати по-украиньски, окрôмъ самостôйныхъ творôвъ белетристичныхъ, та й тутъ кладуть ся всѣлякѣ перепоны розвоєви нашои литературы. Ôдъ того часу цензура почала домагатись, щобы кожда книжка украиньска друковала ся правописію россійскою, а не кулѣшôвкою або якою другою[3]). Такъ отже просвѣтна доля нашихъ закордоньскихъ братôвъ вельми сумна, дармá, що въ договорѣ Переяславскôмъ (1654) запоручено Украинѣ присягою народну автономію. Теперь може декому здаватись, що россійске правительство подасть Украинцямъ небавкомъ хочь малу пôльгу въ розвою рôднои литературы. Вже-жь бо й самѣ Россіяне починають дивуватись красѣ милозвучнои мовы украиньскои, по-заякъ въ театральныхъ представленяхъ украиньскои трупы Старицкого и Кропивницкого проявляє ся имъ свѣтъ чудовый, зовсѣмъ ôдмѣнный ôдъ побуту етнографичного Россіѣ пôвнôчнои. Та отъ, сама тôлько симпатія до примученого народу не направить ще сучасного лихолѣтя на Украинѣ, поки правительство россійске не схоче бути справедливымъ для 18-милiонового народу, щó й въ недоли не забувъ давнои свободы й волѣ.

е) Пытанє азбучне й правописне.

Нема мовы на свѣтѣ, котра-бъ перебула стôлько метаморфозъ правописныхъ и невзгодинъ азбучныхъ, скôльки ихъ зазнала мова руска въ новôмъ періодѣ исторіѣ рôднои литературы. Та отъ, нѣгде правды дѣти, тѣ заверюхи азбучнѣ та перемѣны правописнѣ зъявылись именно изъ-за того, що Русь-Украина, втративши самостôйнôсть политичну, не могла сама рѣшати про свою долю, неначе той сынъ отеньскій[4]), щó черезъ руину батькôвщины ставъ ся попыхачемъ у сусѣдôвъ и людей чужихъ, и ôдтакъ приневоленый буває, одягатись въ тую одежу, яку подасть ємy новый хозяинъ, або яку на-прихапци здужає ôнъ самъ собѣ зладити.

1. Пытанє азбучне. На Украинѣ не було нѣ одного грамотѣя, котрый бажавъ бы въ письменнôсть руску ввести альфабетъ латиньскій. Така гадка вывелась въ головѣ декотрыхъ Русинôвъ галицкихъ, котрѣ познакомившись зъ литературою польскою, намагались надати рôднôй письменности зверхню прикрасу просвѣты захôдноевропейскои. Першимъ такимъ реформаторомъ азбучнымъ въ хосенъ абецадла польского бувъ священикъ Іосифъ Лозиньскій. Спонуканый своимъ коляторомъ-дѣдичемъ Ґвальбертомъ Павликовскимъ написавъ ôнъ въ 1834. р. розвѣдку п. з. „O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego“[1]). Противъ такого почину Лозиньского выступивъ навперед Іосифъ Левицкій, написавши статю п. з. „Odpowiedź na zdanie o zaprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego“[2]). Але-жь и кружокъ рускій, щó горнувъ ся въ духовнôй семинаріи около Маркіяна Шашкевича, не похвалявъ такои дивовижнои новины, и ôдтакъ дѣяльный сей проводырь молодыхъ патріотôвъ написавъ розправу п. з. „Азбука і Abecadło“[3]) доказуючи, що дорога, котрою ступавъ Лозиньскій, веде на чужѣ слѣпанки. Коли Шашкевичь выготовивъ свою статю, то студенты й семинаристы зôбрали дещо грошей, а Яковъ Головацкій поѣхавъ до Перемышля, де й надрукувавъ (1836) розправу Шашкевича, написану въ оборонѣ азбуки рускои. Мѣжь-тымъ напечатавъ Лозиньскій абецадломъ польскимъ свою книжку „Ruskoje wesile“ (въ Перемышли, 1835. р.), изъ-за чого Шашкевичь въ „Русалцѣ Днѣстровôй“ замѣтивъ отъ-се: „Найбільшою обманою, ба неспрощеним грѣхом в сем дѣлѣ є, що писатель, відвергши азбуку питому рускую, приняў буквы ляцькіѣ, котрі цѣло не пристают к нашому язикови“[4]). Однакже Лозинькій довго не покидавъ своєи гадки, и ще въ 1846. р. въ граматицѣ языка руского заявивъ, що для нашои литературы було-бъ найлучше, полишити кирилицю церквѣ, а въ письмахъ свѣтскихъ корыстуватись гражданкою, або буквами латиньскими[5]).

Опôсля притихло пытанє азбучне и ôдновилось ажь въ 1859. р., коли само правительство бажало, щобъ Русины приняли письмо латиньске. Рôкъ передше (1858) выдавъ якійсь Lew Węgliński черенками польскими рускѣ стихотворы пôдъ заголовкомъ: „Nowyi poezyi małoruskii, t. j. piśny, dumy, dumki, chory, tańci, ballady etc. w czystom jazyci Czerwono-Rusyniw“... Tom I. II. III. Lwihorod i Peremyszl. Се выданє було неначе приготованємъ до задуманои реформы азбучнои. Ôдтакъ въ 1859. роцѣ Іосифъ Ѣречекъ, секретарь министерства просвѣты, выдавъ брошуру п. з. „Ueber den Vorschlag, das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben. Im Auftrage des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht“. Wien[6]).

---

[1]) ibid. — [2]) ibid. — [3]) ibid., ч. 29.

[4]) Сыномъ отеньскимъ зовуть подекуды въ Галичинѣ сына богатого й поважаного господаря.

[1]) „Rozmaitości“; Lwów 1834. Nr 29. Про мнимый хосенъ польского абецадла въ письменности рускôй написавъ Лозиньскій въ тôй статьѣ отъ-се: „Elementarze ruskie, polskiémi czcionkami drukowane, prędzéj i łatwiéj nauczyłyby dziatki czytania, jak bukwary cyrylijskie, a nawet ułatwiłyby im naukę języka polskiego. Cyrylika zaś powinna pozostać przy szkółkach wiejskich, jako przedmiot nadporządkowy, obowiązujący jednakże tych, którym znajomość języka starosławiańskiego koniecznie jest potrzebną, n. p. sposobiących się na kapłanów, nauczycieli szkół ludowych, diaków, i t. d.“ (стор. 230).

[2]) „Rozmaitości“, 1834.

[3]) Азбука і Abecadło. Uwagi nad rozprawą: „O wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego, napisaną przez ks. J. Łozińskiego“, umieszczoną w Rozmaitościach Lwowskich z roku 1834, Nr. 29. W Przemyślu, 1836. (16°, стор. 30). — Про етимологію написавъ Шашкевичь въ сѣй розправѣ отъ-сю замѣтку: „Etymologia jest tylko przedmiotem nie wielu filologów; a dla ich widoków narzucać milionom narodu trudności, zdaje się być niesłusznem; dla pobratymców zaś słowniczek etymologiczny albo dzieło o źródłosłowiach bardzo zaspakające uczyni przysługi. Zresztą pewną jest rzeczą, — że rozumiejący кінь, кона, zrozumie także i конь bez wszelkiej trudności“ (стор. 29).

[4]) „Русалка Днѣстровая“. У Будимѣ 1837; стор. 131.

[5]) Grammatyka języka ruskiego (mało-ruskiego), napisana przez ks. Józefa Łozińskiego. W Przemyślu 1846; str. 8. 9.

[6]) Альфабетъ Ѣречка обôймавъ 36 буквъ, се-бъ-то: a, b, c, ć, č, d, ď, e, ě (je), h, ch, i, j, k, l, l', ł, m, n, ń, o, p, r,

Ôнъ приспособивъ правопись ческу до выговору рускаго и доказуваръ, що на основѣ сего новаго письма (мало)-руска литература зможе свобôдно розвиватись супротивъ литературы россійскои. Ôдтакъ ґубернаторъ Галичины, Аґеноръ ґрафъ Ґолуховскій притакнувъ сѣй гадцѣ Ѣречка и домагавъ ся, щобъ Русины приняли въ свою письменнôсть альфабетъ латиньскій. Ôнъ бо думавъ, що лише симъ способомъ буде можна запобѣгти ширеню россійскои пропаґанды мѣжь деякими рускими письменниками. А вже-жь комисія, покликана правительствомъ до полагодженя сеи важнои справы заявила бôльшостію голосôвъ, що не годить ся зъ тою новиною правописною. Тогдѣ-то й Іосифъ Лозиньскій, будучи членомъ тои комисіѣ, заявивъ, що хоча давнѣйше (1834) хваливъ абецадло польске, теперь не важивъ бы ся, выступити въ оборонѣ того внесеня правительсва[1]). Саме-тогдѣ выдавъ Богданъ Дѣдицкій двѣ брошуры въ справѣ азбучнôй, а то: „О неудобности латинскои азбуки въ письменности рускоі“. Вѣдень 1859; и „Споръ о рускую азбуку“. Львовъ 1859. Коли-жь патріоты и письменники рускі станули смѣло въ оборонѣ азбуки славяньскои, то й справдѣ не повелось тогдѣ правительству, накинути галицкимъ Русинамъ альфабетъ латиньскій.

Не минуло дванацять рокôвъ ôдъ часу тои тяганины азбучнои, ажь ось выступивъ зъ подôбнымъ проѥктомъ одинъ письменникъ галицко-рускій, що́ изъ-за личнои корысти захвалювавъ альфабетъ латиньскій въ рускôй письменности. Се бувъ Северинъ Шеховичь, чоловѣкъ досыть талантливый, але вельми непосидючій, що́ вже въ 1853. р. намагавъ ся выдавати „Ладу“[2]), а опôсля „Семейную библіотеку“ (1855. 1856) въ языцѣ россійскôмъ. Коли ôдтакъ Денисъ Зубрицкій заходивъ ся около выдаваня популярнои газеты „на чистомъ русскомъ языкѣ“, то сей „атаманъ Погодинской колоніи въ Галиціи“ писавъ 7. червня 1856. р. до свого проводыра (Погодина), що найшовъ ся независимый редакторъ. „Шеховичь ненадежный молодый человѣкъ“, замѣтивъ ôнъ, „но мы нуждаемся въ сего рода дерзкомъ смѣльчакѣ. Такому какъ Шеховичу вертипраху все равно; онъ будетъ издавать журналецъ“[3]). Той-то Шеховичь выдававъ и деякі русскі письма: такъ въ 1862. р. надрукувавъ ôнъ у Львовѣ повѣсть п. з. „Попадянка и попадѣграфянка“; ôдтакъ выдававъ популярну часопись „Письмо до громады“, а опôсля „Господаря“. Коли-жь ôнъ въ наслѣдокъ консисторского запрету потерявъ передплатникôвъ „Господаря“, то глядавъ собѣ помочи у рады школьнои краєвои та й у выдѣлу краєвого. Такъ отже подавъ ôнъ 15. мая 1871. р. до рады школьнои меморіялъ зъ проѥктомъ змѣны азбуки славяньско-рускои на альфабетъ латиньскій, обѣцюючи выдавати „Господаря“ симъ чужимъ письмомъ. Шеховичь замѣтивъ въ меморіялѣ своѣмъ, що вже третій разъ силить ся завести въ руске письменство альфабетъ латиньскій.

У-первѣ сталось се въ 1853. р., коли одвѣтный меморіялъ подавъ ôнъ до президіѣ ц. к. намѣстництва. Другимъ разомъ старавъ ся ôнъ перевести свою гадку посредствомъ министра державного (1859), а коли не одержавъ ôдповѣди, то звернувъ ся до Михайла Качкôвского, совѣтника судового въ Самборѣ, що́ бувъ меценатомъ тогдѣшнихъ письменникôвъ рускихъ. Качкôвского старавъ ся Шеховичь переконати, що для письменности рускои було-бъ хосенно, коли-бъ хочь „по-части“ приняти альфабетъ латиньскій. Та й тутъ не вдѣявъ ôнъ нѣчого. Третій отже разъ выступивъ ôнъ зô своимъ проѥктомъ въ 1871. р. По ѥго думцѣ людъ рускій ѥсть темный и „неморальный“ изъ-за того, що не корыстуѥ ся альфабетомъ латиньскимъ[1]). Успѣхъ того поданя до рады школьнои бувъ такій, що выдѣлъ краєвый признавъ редакторови „Господаря“ рôчну пôдмогу пôдъ тою вымѣнкою, щобы выдававъ свою часопись латиньскими черенками й постаравъ ся о лучшій напрямъ выдавництва[2]). Такъ отже Шеховичь досягъ своѥи цѣли, се-бъ-то одержавъ запомогу, мѣжь-тымъ коли рада школьна краєва не пѣклувалась дальше справою азбучною.

2. Пытанѥ правописне. По-за-якъ мова рускоукраиньска маѥ свою питому систему звукôвъ, ôдмѣнну ôдъ системы звукôвъ въ мовѣ россійскôй, то очевидно не може она корыстуватись правописію россійскою. Тому-то вже въ XVII. вѣцѣ старались декотрі письменники украиньскі руску правопись подекуды приспособити до выговору[3]). Коли-жь Иванъ Котляревскій пôднѣсъ живу мову народу украиньского на степѣнь языка письменного, то ставъ ôнъ въ выданю Енеиды подекуды наблюдати фонетику. Задержавши зъ грамоты церковнои буквы ы, и, ѣ выражавъ ôнъ звукъ *і* (= старословѣньск. ѳ) знакомъ *и* (*і*), а звукъ *і* (= стар.-слов. ѥ) вызначувавъ буквами *и*, *ѣ*; писавъ отже: сы*н*ъ, вел*и*кі*й*, роб*и*ти; л*ѣ*то; п*и*тъ (пот*ъ*), в*и*нъ (он*ъ*), тв*и*́; Троянц*и*въ, погр*и*бати, м*и*жь (меж*и*), перевѣзъ (перевѣзлъ). Але-жь ôнъ писавъ иногдѣ такожь *ы* замѣсць *и*, — *и* зам. *ѣ*; н. пр. роб*ы*ти, жен*ы*хать ся; св*и*тъ (св*ъ*тъ). Ôдтакъ клавъ ôнъ знакъ *и* въ окôнченю приложникôвъ I. падежа числа многого: добр*и*, молод*и* и принявъ йотоване *о*, се-бъ-то *іо*: *і*ого, с*і*ого. Впрочôмъ йотоване *ѥ* вызначувавъ ôнъ буквою *ѥ*: мо*ѥ*, и задержавъ знакъ *ъ* въ кôнци слôвъ по твердыхъ спôвзвукахъ: страх*ъ*[4]).

---

r′, s, ś, š, t, ť, u, ü, v, y, z, ź, ž. Для чужихъ слôвъ принявъ ѥще сй чотыри буквы: f, g, w, x. Ѣречекъ писавъ отже: volk, kůń, nüž, hvüźď, korol′, tilo, iminje, pčolou, zmyjeu, devěť, śvětyj, chodžu, zjisty, voźmy, kazał.

[1]) Порôвн. сегорôчну „Зорю“, ч. 2., стор. 34. и 35.

[2]) „Лада, письмо поучительное русскимъ дѣвицамъ и молодицамъ въ забаву и поученіе“. Львовъ 1853. — Шеховичь заявивъ тогдѣ въ письмѣ до президіѣ ц. к. намѣстництва, що коли збере ся достаточне число передплатникôвъ, пôчне ôнъ выдавати „Ладу“ письмомъ латиньскимъ.

[3]) „Зоря“. Письмо литературно-наукове для рускихъ родинъ пôдъ редакцією Ом. Партыцкого. Рочникъ першій. Во Львовѣ, 1880; число 22., стор. 293. — На письмѣ Шеховича до Погодина зъ цвѣтня 1856. р. находить ся слѣдуюча дописка Зубрицкого и Я. Головацкого: „Шеховичь благонамѣренный молодый человѣкъ, издаетъ журналецъ („Семейную Библіотеку“), желая прививать галичскимъ хохламъ чистый русскій языкъ. Напрасно! Хохлаки ни по-русски, ни по-хохлацки не читаютъ. Бѣдный редакторъ достоинъ соболѣзнованія и подкрѣпленія, онъ принужденъ искать подписчиковъ за границей...“ („Зоря“, 1880, ч. 11; стор. 147).

[1]) „Słowianin“, dwutygodnik polityczny, naukowy i literacki. Lwów, 1871; Nr. 14.

[2]) Рада школьна краєва въ письмѣ до выдѣлу краєвого сказала мѣжь иншимъ отъ-се: „Ustępując podanie Szechowicza świetnemu Wydziałowi do uwzględnienia dodaje krajowa Rada szkolna z swéj strony, że urzeczywiszczenie téj myśli byłoby nader zbawiennėm, g d y b y na nią ogół Rusinów zgodził się dobrowolnie. („Słowianin“, Nr. 14).

[3]) Порôвн. „Сліди кулішівки въ XVII. століттю“. („Мета“, політична часопись на рікъ 1865. Видавець и редакторъ Ксенофонтъ Климковичъ. Львівъ 1865; стор. 335—339; 366—374).

[4]) Сю правопись Котляревского добачаѥмо въ другôмъ выданю Енеиды, що́ маѥ отъ-сей заголовокъ: „Енеида на малороссійскій языкъ перелиціованная И. Котляревскимъ“. Въ Санктпетербургѣ 1808 года. — Се выданѥ находить ся въ библіотецѣ Вѣденьского академичного товариства „Сѣчь“.

Опôсля вдѣявъ А. Павловскій таку змѣну въ правописи, що писавъ *ы* тамъ, де чутно звукъ *и* (польске *y*), отже знакъ *ы* клавъ ôнъ не тôлько замѣсць первѣстного **ы**, але й замѣсць **и**; н. пр. рыбалка, пысьмакъ, ворушыть; ôдтакъ всякій звукъ *і* (= ѣ, ѳ, ѥ) выражавъ ôнъ знакомъ *і*: свíтъ, кíгті (когти), лíдъ (ледъ), а йотоване *е* вызначувавъ ôнъ буквою *ѣ*: співаѣ (співає)[1]).

Така правопись, приспособлена до выговору, не вподобалась Михайлови Максимовичеви, отцеви етимологичнои правописи на Украинѣ. Ще менше мôгъ ôнъ погодитись зъ гадкою Григорія Квѣтки-Основяненка, котрый всякій звукъ *і* хотѣвъ въ письмѣ выразити знакомъ **й**: йсти (*ѣсти*), дймъ (*домъ*)[2]). Максимовичь задержавъ стародавне **ы**, **и**, ѣ, та хотѣвъ для звука *і* (= ѳ, ѥ) вынайти новый ґрафичный знакъ. Ôнъ видѣвъ, що давнѣйшій грамотѣ XVII. вѣку поставляли надъ буквою **и** одну або й двѣ крапки, иногдѣ же крапку зъ каблучкомъ горѣ, коли теє **и** вымовляло ся мягко. Тому-то хотѣвъ ôнъ подôбными значками горѣшними заосмотрити такожь самозвуки [vocales] *о*, *е* (= *і*); однакже факторъ друкарнѣ университетскои, Никифоръ Басалаєвъ, не зъумѣвъ єму вгодити, изъ-за чого сей нашь филологъ принявъ изъ альфабету французского буквы *ô*, *ê* (котрí выражають самозвуки довгí) для означеня самозвука рускаго *і*; н. пр. дôмъ, лêдъ[3]). Такою правописію друкувавъ Максимовичь збôрникъ „малороссíйскихъ пѣсень“ (Москва 1827), и придержувавъ ся єи постôйно въ пôзнѣйшихъ своихъ писаняхъ. Однакже сю правопись етимологичну приймили лишь деякí письменники украинськí[4]), бôльше вподобалась она писателямъ галицко-рускимъ, и про-те патріоты рускí на „соборѣ ученыхъ“ уладили (1848) справу правописну зъ поглядомъ на правопись Максимовича[5]). И теперь бôльша часть письменникôвъ галицко-рускихъ придержує ся сеи правописи етимологичнои, вдѣявши въ нѣй деякí змѣны въ корысть фонетики.

Коли-жь Украинцѣ въ загалѣ не хотѣли прихилитись до правописи Максимовича, то намагались зладити правопись фонетичну. Мѣжь давнѣйшими реформаторами правописи вызначивъ ся Левъ Боровиковскій, котрый для означеня звука *и* (польск. *y*) зъ латиньского альфабета принявъ букву *v*: мvти (= мыти). Ôнъ ôдкинувъ *ъ* пôсля твердыхъ спôвзвукôвъ и принявъ знакъ *і*, *и* для выраженя звука *і* (= ѣ, ѳ, ѥ). Чистый самозвукъ *е* вызначувавъ ôнъ буквою *е*, а йотованый самозвукъ *е* новою буквою *ѥ*. Ôдтакъ йотованый самозвукъ *о* выражавъ ôнъ зложеным знакомъ *йо* (сйого = сього). Впрочôмъ писавъ ôнъ *хв* замѣсть *ф*, и принявъ латиньске *g*. Сю правопись выказавъ ôнъ наглядно въ своѣмъ творѣ: „Байкv и прибаюткv“. (Кіевъ 1852)[1]). Мѣжь-тымъ займавъ ся правописію Амвросій Метлиньскій. Принявши знакъ *v*, щó выражавъ звукъ *и* (= **ы**, **и**), писавъ Метлиньскій *и*, *йи* (= ѣ), **й** (= ѳ, ѥ); н. пр. свит (свѣтъ), йисти (*ѣсти*), дйм (*домъ*), нйс (*несъ*); ôдтакъ уживавъ ôнъ *ѥ* для означеня йотованого самозвука *е*, и принявъ знакъ *й* замѣсць йоты; отже: моѥ, читаѥ; добрvй (добрый). Сею правописію хôснувавъ ся ôнъ у своѣмъ „Южнôмъ русскôмъ зборнику“ (Харьковъ 1848)[2]). А вже-жь у збôрнику „Народныя южнорусскія пѣсни“ (Кіевъ 1854) змѣнивъ Метлиньскій свою ортоґрафію на основѣ правописи Петра Артемовского Гулака, по-за-якъ для означеня звука *и* (польск. *y*) поклавъ букву *ы*, мѣжь-тымъ коли звукъ *і* (= ѣ, ѳ, ѥ) вызначувавъ ôнъ буквою *и*; н. пр. сын, сино (*сьно*), рид (родъ), лид (ледъ)[3]). Сеся правопись ѥ вельми догôдна Россіянамъ въ читаню творôвъ украиньскихъ; тому-то правительство россійске приказало (1883), наблюдати сю правопись въ писаняхъ украиньскихъ. Тôлько жь привернено назадъ знакъ *ъ* въ кôнци слôвъ по твердыхъ спôвзвукахъ, та поставлено новый знакъ для выраженя звука *ji* (= ѣ), — **ûi**, се бъ-то латиньске **u** зъ дашкомъ; н. пр. ûсти.

Въ 1841. р. Олександеръ Корсунъ выдавъ въ Харковѣ украинській новорочникъ п. з. „Снôпъ“[4]). Тутъ змѣнивъ ôнъ правопись давнѣйшихъ письменникôвъ. Задержавши старосвѣтске *ъ*, поклавъ ôнъ знакъ *и* (*і*), тамъ, де чутно звукъ *и* (= **ы**, **и**), и вызначувавъ звукъ *і* (= ѣ, ѳ, ѥ, **й**) латиньскою йотою (*j*). Такъ отже писавъ Корсунъ: синъ (сынъ), родини (родины), блjдій (блъдый), свjтъ (свѣтъ), арабськ*j* верблюди (арабськ*ый* верблюды)....

Видячи деяку путаницю въ тогочасныхъ правописяхъ задумавъ Пантелеймонъ Кулѣшь выбрати зъ даныхъ взôрцѣвъ такí знаки, котрí бъ були вѣрнымъ образомъ головныхъ звукôвъ мовы украиньскои. Про-те писавъ ôнъ *и* тамъ, де чутно звукъ *и* (= **ы**, **и**): синъ (сынъ), добрий (добрый), робити; ôдтакъ знакомъ *і* выражавъ ôнъ всякій звукъ *і* (= ѣ, ѳ, ѥ, **и**), н. пр. лíто (*лѣто*), íвъ (*пълъ*), снíпъ (*снопъ*), лíдъ (*ледъ*), синовí (*сыновы*, пад III. ч. вд.), добрí (добри изъ добрíи) Йотоване *о* вызначувавъ Кулѣшь скандинавскою буквою *ё* [ёму, сёму], однакже йотоване *е* выражавъ ôнъ знакомъ *ѥ*: моѥ. Впрочôмъ задержавъ ôнъ знакъ *ъ* въ кôнци слôвъ пôсля спôвзвукôвъ твердыхъ. Та не тôлько самозвуки, але й спôвзвуки вызначувавъ ôнъ подекуды фонетично, и проте ставъ писати: подивився замѣсць подивився; (вінъ) хвалиться, (вони) несуться, зам. хвалиться, несуться; узявъ битьця. Сю фонетичну правопись перевѣвъ ôнъ консеквентно въ „Записках о южной Руси“ (С.-Петербургъ, т. I., 1856; т. II., 1857), а ôдтакъ хôснувавъ ся нею и въ дальшихъ выданяхъ творôвъ своихъ. Зъ-годомъ-пере-

[1]) „Грамматика малороссíйскаго нарѣчія, или грамматическое показаніе существеннѣйшихъ отличій, отдалившихъ малороссíйское нарѣчіе отъ чистаго россíйскаго языка, сопровождаемое разными по сему предмету замѣчаніями и сочиненіями“. Сочин. Ал. Павловскій. Въ Санктпетербургѣ 1818.

[2]) „О правописаніи малороссíйскаго языка“ въ журналѣ „Маякъ“ 1840. — Порôвн. статю М. Максимовича „О правописаніи малороссíйскаго языка. Письмо къ Основьяненку“. („Кіевлянинъ“. Книга вторая. Издалъ Михаилъ Максимовичь. Кіевъ 1841; стор. 153—180).

[3]) Максимовичь осмотрювавъ дашками не тôлько самозвуки *о*, *е*, але й *а*, *и*, *і*, *у*, коли переходили въ звукъ *і*; н. пр. крáй дороги; конí, добрí, синíй, глýбокій. — Пôзнѣйше писавъ ôнъ доброй, добрій, и т. и.

[4]) Въ правописи Максимовича выдавъ П. Лукашевичь „Малороссíйскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“. Санктпетербургъ 1836.

[5]) Порôвн. сегорôчну „Зорю“, ч. 4; стор. 65.

[1]) Микола Гаццукъ, „О правописаніяхъ, заявленныхъ украинскими писателями съ 1834 года по 1861. г.“ („Основа, южнорусскій литературно-ученый вѣстникъ“. 1862. Липецъ. С.-Петербургъ.)

[2]) Порôвнай именно передну статю п. з. „Правописаніе южно-русскаго языка или нарѣчія“. (Стор. 9—18).

[3]) У своєму збôрнику „Думки и пѣсни та шче де шчо“ (Харьковъ 1839) хôснувавъ ся Метлиньскій („Амвросій Могила“) правописію И. Срезневского, котрый выдаючи „Наталку Полтавку“ (1819), змѣнивъ подекуды правопись Котляревского. Такъ отже въ сѣмъ збôрнику писавъ Метлиньскій: свѣтъ, на высокѣй горѣ, вôлъ (волъ), зâльля (зелія), ясна́ огнá, шчо.

[4]) „Снjпъ“, украинській новорочникъ, зкрутивъ Александръ Корсунъ. Харькjвъ 1841.

годомъ ставъ Кулѣшъ наблюдати подекуды крайну фонетику въ писаню спôвзвукôвъ, бо не тôлько здвоювавъ спôвзвуки въ такихъ словахъ, якъ весілля (веселіє), суддя (судія), ніччю (ночію), — але ставъ писати молоцці (молодци); ôдтакъ наконечный спôвзвукъ приименникôвъ уподоблявъ або приρôвнувавъ ôнъ початковому спôвзвукови послѣдуючого слова; н. пр. *ж* жоною, *ш* чоловѣком, пі*т т*емную годину, пере*т т*обою, на*ч* чоломъ — замѣсць: *съ* жоною, *съ* чоловікомъ, пі*дъ т*емную годину, пере*дъ т*обою, на*дъ* чоломъ....

Въ 1857. р. намагавъ ся Н. Куцый вдѣяти радикальну змѣну въ сучаснôй правописи. Се бо клавъ ôнъ крапку (.) надъ самозвуками *а, о, у*, щобъ означити йотованй самозвуки *я, йо, ю*, мѣжь-тымъ коли каблучкомъ (ᴗ) надъ *а, е, і, и, о, у* вызначувавъ ôнъ по-йотованй самозвуки *ай, ей, ій, ий, ой, уй*. Йотованй самозвуки *йе, йі* означавъ Куцый протинкою (,), поставленою верху одвѣтного самозвука *е, і* (*é, ί*). Ôдтакъ писавъ ôнъ *и* замѣсць ы, и, — *і* зам. ѣ, о, є, н. пр. *р*иба, вод*и*ть, св*і*т, р*і*д, л*і*д. Мѣжь иншими правописными проявами вызначує ся *ŷ* (*у* зъ каблучкомъ), котре пише ся именно тогдѣ, коли *у* вважає ся звукомъ посереднимъ помѣжь *у* и *в*; отже: ŷ полі, воŷк, даŷ и т. и. Мягченє спôвзвукôвъ означувавъ ôнъ протинкою (,) н. пр. кисіл', буд'; — здвоєнє же спôвзвукôвъ выражавъ продовжкою (-), поставленою верху одвѣтнои буквы. — Сеся правопись проявляє ся наглядно въ збôрнику М(иколы) Г(аццука), се-бъ-то въ „Ужинку рідного поля“ (Москва 1857).

Опôсля (1860) хотѣвъ К. Шейковскій зладити нову правопись, вводячи въ правопись А. Павловского деякй змѣны. Такъ писавъ ôнъ *ы* (= ы, и), *і* (= ѣ, о, є), *э* (замѣсць *е*), *є* (= іе). ôдкинувъ ъ, и ôдтакъ зложеный звукъ *дз* означавъ ôнъ стародавною буквою ѕ, мѣжь-тымъ коли ôнъ зложеный звукъ *дж* сербскимъ знакомъ џ выражавъ; н. пр. ѕіобати (дзьобати), џума (джума). Опроче принявъ Шейковскій букву *у* зъ каблучкомъ (ᴗ), означаючи нею таке *ў*, щó вважає ся звукомъ посереднимъ помѣжь *у* и *в*[1]), та й по примѣру Куцого означавъ мягченє протинкою (,), н. пр. хміл', ік'т'. Коли-жь треба було выразити латиньске g, то клавъ ôнъ крапку (.) надъ буквою г. Сеи правописи придержувавъ ся лишь самъ творець ви[2]), ба опôсля и ôнъ вѣ покинувъ[3]).

Въ найновѣйшихъ часахъ зладили деякй письменники правопись фонетичну по взôрци ортографіѣ сербскои. Се бо введено латиньску йоту (j) въ азбуку рускоукраиньску, по чôмъ мягченє спôвзвукôвъ можь було выразити знакомъ ь. Такъ отже пишуть: јаблуко, моје, јіјі, добројі, нојіти; земљьа, весільљьа, зјављајутьсьа. Сю правопись ввѣвъ Михайло Драгоманôвъ въ друки Женевскй, та й въ Галичинѣ проявляє ся она подекуды въ творахъ науковыхъ[4]).

[1]) Знаками џ и ў хôснувавъ ся вже передше Маркіянъ Шашкевичь.

[2]) Порôвн. „Домашня наука. І. Початкы. Спрацював и выдав К. Шэйковскый“. Кыів, 1860. року. — „Бытъ Подолянъ. К. Шейковскаго“. Кіевъ 1859 1860.

[3]) Пôзнѣйше корыстувавъ ся Шейковскій тою правописію, котру переймивъ бувъ А. Метлиньскій ôдъ Артемовского-Гулака, пишучи ы (= ы, и), и (= ѣ, о, е).

[4]) Порôвн. Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache von Dr Emil Ogonowski. Lemberg 1880. — O ważniejszych właściwościach języka ruskiego przez Dra Emila Ogonowskiego. (Osobne odbicie z X. T. Rozpraw wydz. filolog. Akad. Umiej.) W Krakowie 1883. — Dr. Stephan Smal-Stockij, Ueber die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen. (Archiv f. slav. Philologie. B. VIII. IX.)

Въ Галичинѣ бувъ Маркіянъ Шашкевичь першимъ реформаторомъ правописи. Ôдкинувши знакъ ъ задержавъ ôнъ зъ церковнои грамоты букву ѣ для означеня звука *і, ји*, и писавъ *і* тогдѣ, коли звукъ *і* ôдповѣдавъ первѣстному о; н. пр. вѣнок, явір; опроче знакомъ ѣ выражавъ Шашкевичь не тôлько таке *і*, щó ôдповѣдає первѣстному є, але иногдѣ й таке, щó ôдносить ся до давнѣйшого о, и (ји); отже: срѣбло (сребро), в чорнѣй горѣ (= въ чорной горѣ), хлопцѣ моѣ (хлопци мои), сѣдла золотіѣ, — але: райскі дверѣ. Ôдтакъ писавъ ôнъ *и* всюды, де чутно звукъ *и* (= ы, и): *с*ин (сынъ), роб*и*ти, и принявъ волоске ў, щобъ выразити звукъ посередній мѣжь *у* — *в*; н. пр. спѣваў, душеў. Изъ сербскои правописи взявъ ôнъ знакъ ь, выражаючи зложеный звукъ *дж*: саџу = саджу. Въ загалѣ державъ ся Шашкевичь сего правила: „Пиши якъ чуєшь, а читай, якъ видишь“[1]).

Опôсля справою правописною займались именно два письменники, Іосифъ Лозиньскій и Іосифъ Левицкій. Лозиньскій радивъ (1849), выкинути зъ азбуки знакъ ъ, замѣнити букву *ы* знакомъ *и*, и приняти латиньску йоту (j) якъ для йотаціѣ, такъ и для мягченя спôвзвукôвъ[2]). Левицкій же, щó бувъ сердитымъ диктаторомъ граматичнымъ, не важивъ ся ще въ 1834. р. выступити въ граматицѣ своѣй[3]) зô змѣнами правописными. Тогдѣ клавъ ôнъ надъ буквою *о* двѣ крапки (ö), коли нею означавъ ся звукъ *і*; впрочôмъ писавъ ôнъ *ѣ*, выражаючи звукъ *і*, щó утворивъ ся изъ первѣстного *е*, и принявъ скандинавске ë, щобъ означити йотоване *о*; отже: мöстъ, мѣдъ, сердцёмъ. А вже жь въ 1837. р. принявъ ôнъ латиньску йоту (j), и клавъ придыхове *в* передъ *ö* для означеня звука *ві*; н. пр. чуjу, jесть; вönъ[4]).

(Дальше буде.)

ВѢСТИ НАУКОВЙ.

Ще тамтого року появилась праця англійского ученого **Д-ра Кароля Абля** о языцѣ велико- и мало-рускôмъ (Gross und Klein-Russisch von Dr. Carl Abel. Aus Ilchester Vorlesungen über vergleichende Lexikographie gehalten an der Universität Oxford. Uebesetzt aus dem Englischen von Rudolf Dielitz). Праця Абля становить важный причинокъ до наукового пытаня: рôжницѣ велико- а мало-рускои мовы; авторъ анализує поодинокй цнѣ и выказує, якъ ôдмѣнній выходять зъ нихъ понятія въ однôй а другôй мовѣ. Се очевидно — выводить авторъ яко результатъ науковый — не промавляє за идентичностю а рôжнородностю обохъ языкôвъ.

[1]) Русалка Днѣстровая. У Будимѣ 1837; стор. V. — Въ урывку историчнôмъ „О Запорожцьох и йіх Сычи“ принявъ Шашкевичь знакъ *й* для означеня йотаціѣ, и мягчивъ спôвзвуки знакомъ ь; писавъ отже: правдойу, укрьіпльайут и т. д. („Зоря“, 1882; число 10; стор. 153. 154.)

[2]) „Уваги над правописом руским“ („Пчола“ Ивана Гушалевича. Львôвъ 1849.) — Въ сѣй статьѣ Лозиньскій оказавъ ся прихильникомъ фонетики пишучи отъ-се: „Никто того не заперечит, же писмо ено на то ест. абы через пріятыи знаки вѣдало или вѣдмалювало нам бесѣду устну, абысьмо в нём тое очима видѣли, що в бесѣдѣ ухами чуемо; а з того випливае также, же писмо вѣрним образом бесѣды быти повинно, инакши хибнуло бы свого призначиня...“ (стор. 264.)

[3]) Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien von Joseph Lewicki. Przemyśl 1834.

[4]) „Стихъ во честь Jего Преосвященьству Куръ Іоанну Снѣгурскому, Бискупови Перемыскому, Самбôрскому и Саноцкому... дня 8. мѣсяца маja, року 1837. во Валявѣ, jако во день Jего высокого тезоименитства Іосифомъ Лѣвицкимъ, парохомъ Школьскимъ, у пôдъножія Jего престола съ найбôльшимъ ушановаңьомъ сложенный“. (4°, стор. 10 + 2).

Праця Абля дôждалась заслуженои славы не лишь въ Англіи але въ цѣлому науковому свѣтѣ, якъ се видко зъ оцѣненя Д-ра Крузого, проф. Д-ра Гонегера, проф. Сайса, проф. Д-ра Ф. Боденштета, зъ котрыхъ послѣдный говорить: Die sprachlichen Untersuchungen D-r Abels sind mit grossem Scharfsinn nach streng wissenschaftlicher Methode geführt und enthalten den ersten Versuch, Gross- und Klein-Russisch begrifflich einander gegenüberzustellen, um darzuthun, dass beide Idiome ebenso wenig identisch sind. als das eine ein Dialekt des andern genannt werden kann. Beide sind vielmehr verschiedene, obschon naheverwandte Sprachen.

Бôльшь политично-утилитарне якъ наукове становище занявъ до сего пытаня Александеръ Райнгольдтъ, авторъ исторіѣ россійскои литературы, написанои въ Петербурзѣ, выданои въ Липску 1886 р. (Geschichte der russischen Litteratur von ihren Anfängen bis auf die neueste Zeit, Leipzig Verlag von Wilhelm Friedrich). Авторъ сей выступає проти выводжуваня языка малоруского зъ языка польского (Гречь), рôвножь полемизує проти выводжуваня єго зъ языка великоруского, мовбы языкъ малорускій бувъ тôлько дiялектомъ єго (Срезневскій), але й не годить ся зъ поглядомъ Максимовича що до цѣлковитои окремѣшности обохъ языкôвъ; супроти тыхъ выводôвъ займає Райнгольдтъ становище посередне, мовячи, що оба языки суть вправдѣ добуткомъ одного народу, однакъ географичнй и историчнй обставины выробили зъ нихъ нынѣ двѣ языковй групы зовсѣмъ ôдмѣнний.

Справедливо однакъ пôдносить Райнгольдтъ значенє малоруского языка и для великорускои мовы, бо формы першои яко стариннѣйшй поясняють многй формы другои и „indem das Kleinrussiche Mittel in die Hand gibt, Laute und Formen der russischen Grundsprache zu eruieren.“

Се тôлько пôдъ взглядомъ лексикальнымъ — а щожь доперва скористалабъ литература россійска пôдъ взглядомъ есенціональнымъ? Мы того пересвѣдченя, що якъ литература россійска почала нову добу черезъ зворотъ ôдъ мертвого языка церковного до языка живого-народного, такъ почала-бъ и нову добу черезъ дану свободу малорускôй мовѣ, котра своимъ новымъ, чисто-народнымъ змѣстомъ оживила-бъ литературу великоруску, якъ и своимъ богатымъ словомъ збогатила єи мову. О користяхъ просвѣтныхъ, культурныхъ и гуманныхъ вже й не говоримъ. Адже-жь сама суспôльнôсть россійска якъ одушевлялась въ Москвѣ и Петербурзѣ малорускою мовою и пѣснею на представленяхъ драматичного товариства Старицкого и Кропивницкого. Не можь заперечити, що першй леды вже проломанй: спорадично прокидають ся ту и тамъ книжки на мовѣ украинськôй, иде лишь о розширенє сеи свободы на всѣхъ, та знесенє тои страшнои правописи, що лишь неволить языкъ та ôдстрашує и горячихъ любителѣвъ своєи мовы ôдъ читаня.

— **„Власть тьмы.“** Оденъ зъ найбôльшихъ сучасныхъ писателѣвъ россійскихъ гр. Левъ Н. Толстой написавъ пôдъ симъ заголовкомъ драму, котра не менше выкликала враженє въ цѣлôй Россіи якъ свого часу славна єго повѣсть „Война и Миръ“. Величезный накладъ 80.000 екз. розôбрано въ кôлькохъ дняхъ що до книжки. Въ яркôмъ свѣтлѣ представляє авторъ въ сѣй драмѣ страшне запущенє духове и моральне россійского люду, „тьму“ середъ котрои коротає своє теперѣшне житє. Драма ся єсть гарнымъ доповненємъ того величного образу, въ якôмъ представили нарôдъ россійскій єго найзнаменитшй писателѣ: Гоголь, Грибоѣдовъ, Островскій. Найкрасшимъ и найпитоменнѣйшимъ знаменомъ того образу: реальна правда. Хто хоче пôзнати, яке було высше „общество“ россійске, най читає — Грибоѣдова; хто хоче пôзнати россійскихъ урядникôвъ и чиновникôвъ, най читає Гоголевого „Ревизора“, хто хоче пôзнати мѣщаньство, станъ купецкій въ Россіи най читає Островского „Грозу“. Теперь хто хоче пôзнати житє-бутє россійского люду, най читає Толстого — „Власть тьмы.“ Вже яке а яке нынѣшне житє россійского народу, а признати треба, що литература єго зъ всею щиростю и усердіємъ и всѣмъ засобомъ людскои мудрости працює надъ єго пôддвигненємъ. Не пустымъ величанємъ и славословіями въ родѣ „львовскихъ писсателей“ а правдою служить она свому народови. Заразъ пôзнати дитину рôдну — а причепу. Тому-жь и творы тамтыхъ остануть, поки памяти людскои, бесмертными, геніяльными, а „писанія“ сихъ, — радше не казати!

Зъ литературы великорускои можемъ и мы богато а богато навчитись. Тому зъ правдивою приятностю приходить ся намъ зазначити, що „Библіотека найзнаменитшихъ повѣстей Дѣла“ готовить переводы повѣстей Достоєвского (переводомъ займаєсь проф. Подолиньскій), Данилевского опôсля Толстого, а нашому театрови поручаємъ якъ найскорше роздобути и на случай присвоити собѣ драму Толстого „Власть тьмы“. — *Г. Ц.*

До исторіѣ нашои ортографіѣ.

Де сѣ нашѣ лѣта дѣли, лѣта молоденькі?
Як-мо разом долинами
Над Днѣстровими водами
Якъ соколоньки лѣтали ясненькі —
Гей, лѣта милий Боже, лѣта молоденькі!...

Де сѣ нашѣ гадки дѣли, гадки красолицѣ?
Колисмо з мѣсяцьомъ в гаю,
При дрѣмаючѣм ручаю,
Буяли в небо крилами вѣрлицѣ!
Гей, гадки милий Боже, гадки красолицѣ!...

Де слобѣдка наша, слобѣдка тихенька?
Колим с тобоу (!) голубонько,
Из квѣтонька на квѣтонько
Лѣтау, друг вѣрний вѣрного серденька —
Гей слобѣдко милий Боже, слобѣдко тихенька!...

Де сѣ нашѣ пiснѣ дѣли, пiсни жалiбненькі?
Щосмо нiчкою посполи
О козаках и о доли,
И о дѣвчинѣ спѣвали вѣрненькій!
Гей пѣснѣ милий Боже, пѣснѣ жалiбненькі!...

Де сѣ счастє наше дѣло, счастє злотоцвѣте?
Шо якъ сонѣнько весноньцѣ,
Дрѣбний дощек муравоньцѣ,
Сѣяло красу — румяненькі квѣти!
Гей счастє милий Боже, счастє злотоцвѣте!...

Все загибло, Меланю — як межи горами
Голос гине въ сумнiм гробi!...
А колиж память о тобi
Загини в серцю, загине вѣками —
Гей, якъ голос милий Боже, мижи гороньками!...

Автографъ *Н. Устіяновича*, зъ 1836-ого р., присланый Я. Головацкимъ для библіотеки „Народного Дому“. Друга, пôзнѣйша, редакція того самого стишка въ II-ôй ч. „Вѣнка“, стр. 128 – 9.

Вѣсти библіографичнй.

— Угорська Русь, єи розвôй и теперѣшнiй станъ. Написавъ Василь Лукичь. [Змѣстъ: Походженє, мѣсце замешканя и число. Побытъ. Языкъ. Церква. Монастырѣ. Заклады. Условины розвою Угорскихъ Русинôвъ. Розвôй Русинôвъ на Угорщинѣ. Теперѣшнiй станъ Угорскихъ Русинôвъ]. Цѣна 15 кр. Львôвъ 1887. Коштомъ автора. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка. (Дальше буде.)

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІѢ.

А. Катренко — Елисаветгр.: Выслали письмо. *Гр. Дрижаченко — Москва:* Перевôдъ „Чимъ люде живй“, выданый вже „Просвѣтою“ р. 1885. *Ф. Дубиновичь — Кременець:* Годѣ ще мѣстити; перше всего вы читайте писателѣвъ украиньскихъ, особливо Кобзаря. До поезiѣ треба думки и формы, а въ послѣдньôй ритму и риму. У васъ думка слаба, форма ще слабша. *Явбренко — Львôвъ:* Читали вы коли якй поезiѣ? Ваша „розлука“ якъ разъ показує, що нѣ. *М. Онуфревичь — въ Кривôмъ:* Першу „пробу“ вашу мы прочитали, другои не посылайте. *Л. М. — Коломыя:* Вы зъ розпуки кинулись до поезiѣ. Послухайте насъ: киньте розпуку, а може лучшою выйде поезия. *В. Добряненко — Стрый*: Вперѣдъ читайте богато и вчѣть ся, опôсля до того берѣть ся. Прочитайте уважно, яка складня ваша?

Ôдповѣдає за редакцію: **Григорій Цеглиньскій.**

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ VIII. Львôвъ дня 1. (13.) Мая 1887. **Число 9.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

СВѢТЛО ДОБРА И ЛЮБОВИ.

(Оповѣданє Олены Пчôлки.)

(Дальше.)

— Ахъ, гречка! яка красивенька! — покликнула панна Евгенія, долучаючи до свого пучечка й червоне стебельце гречки, та додавши зъ усмѣхомъ: отъ ростина, котру я вже напевне завждѣ пôзнаю!

Панна Стасовска засмѣялась, мовячи: — Ще-бъ не пôзнать!

— Славна гречиха! — похваливъ уважно паничь Стасовскій, — видно, що на новинѣ посѣяна!

— „Гречиха!“ — переказала панна Евгенія. — Отъ, нѣколи не можу сказать сама сего слова! И знаю, що треба такъ казати, а не йде оно у мене зъ устъ!

— Чого-жь такъ? — спытавъ прикро усмѣхнувшись Стасовскій.

— Отъ такъ, маєте собѣ! Менѣ здає ся, що „гречиха“ мовбы щось зовсѣмъ инше, нѣжь гречка! Ха, ха, ха! Отъ и „рожь“ для мене неначе тôлько зъ книжки взяте слово!

— Изъ книжки? Рожь? — перепытала Маринович-ка, — а то якъ-же?

— У насъ называють „жито!“ — бдповѣла тихше Хотькôвна.

— Ахъ, жіто! — задумчисто переказала Катерина Петровна.

— Що слово рожь „изъ книжки“ — рѣчь не пôдходяча! — вкинувъ Стасовскій, — просто: „рожь“ по руски, а „жито“ по малоруски, и въ тôмъ все дѣло!

— Та въ тôмъ же! — проказала панна Евгенія зъ посмѣшливымъ рухомъ устъ.

— Такъ вôльно-жь вамъ давать перевагу провинціялизму, а не словамъ широкого уживаня! — додавъ зъ холодною погордою Стасовскій.

— Бо провинціялка! Що-жь робить! Куды-жь мы зъ вами сховаємо ся зъ своимъ провинціялизмомъ? — бдповѣла зъ ироничною покорою Хотькôвна.

Паничь Стасовскій провѣвъ наразъ рукою по своєму чубку и збиравъ ся на остру бдповѣдь, якъ то видно було по тому руху, котрый пройшовъ по єго обличю; але тутъ вмѣшавъ ся въ розмову панъ Крамовъ:

— Я цѣлкомъ розумѣю, що має на думцѣ Евгенія Сергѣевна! Дѣйстно, мѣсцеве слово немовбы зростаєть ся въ нашѣй думцѣ зъ продуктомъ нашого питомого грунту, стає въ одинъ щѣльный образъ! — мовлячи теє, панъ Крамовъ выразно поводивъ руками. — Тутъ и своя поезія, и свôй реальный змыслъ, коли хочете!

Голосна, имозантна мова лѣкарева робила, якъ звычайно, ледви можливыми протесты — и они умовкли. Тымчасомъ змѣнивъ ся и краєвидъ: стежочка привела до невеликои рѣчечки, окрытои побережными деревами. Вода таємничо проблыскувала скрôзь навѣсъ гѣльокъ та папороть, що буйно розрослась на чорному, сытому грунтѣ. Въ однôмъ мѣсци черезъ воду недбало положено зрубану чи зломану деревину, поросту мохомъ, котра становила собою кладку. — Трохи оподаль лежала на березѣ велика колода; завяле вѣтє на половину було обрубане, на половину зоставалось ще при деревѣ, безсильно простягшись по зеленôй травѣ. Полюбовавшись тымъ, трохи дикимъ, самôтнымъ куткомъ, товариство сѣло одпочить на колодѣ, кому знайшло ся мѣсце.

— Саша! ходѣмъ на той бôкъ! — завôзвала панна Евгенія хлопчика, и не вважаючи на остерегаючи спиняня, перейшла таки слѣдомъ за Сашою по кладочцѣ на той бôкъ рѣчечки. Хутко они обоє зникли за деревами, чувъ ся лишь ихъ веселый гомôнъ. Незабаромъ панна Евгенія уже верталась зъ свѣжими квѣтками; складна постать єи зо смѣхомъ хиталась на кладцѣ.

— Бачите, якихъ гарныхъ незабудокъ нарвавъ менѣ мôй кавалєръ! — покликнула, скочивши на землю.

Але тѣ слова були перебитѣ зовсѣмъ иншою справою: за рѣчечкою въ гаю почулось гавканя собакъ.

— Нашѣ мысливцѣ близько! — замѣтивъ Крамовъ.

— Чого-жь се собаки такъ чудно гавкають? — спытала Мариновичка.

— Гонять! все оно такъ! — бдповѣвъ Стасовскій.

И дѣйстно, чувъ ся той бдмѣнный, урывчастый голосъ, зъ котрымъ собаки звычайно идуть по слѣду звѣрячѣмъ. Для неввычного уха той спотвореный голосъ здаєть ся якимсь дикимъ, мало приємнымъ; але-жь для многихъ мысливцѣвъ бнъ здаєть ся наймельодійнѣйшою музикою, (такъ по крайнôй мѣрѣ они самѣ говорять и такъ свѣдчать тѣ назвы, котрѣ дають ся мысливцями своимъ гончакамъ: „Спѣвакъ“, „Соловей“, „Заграй“ и т. и. Щось они вже показують тѣ втѣшно прибранѣ имена).

Почувъ ся выстрѣлъ, одинъ и другій... Дамы кинулись. Саша плеснувъ у долонѣ.

— Охъ, дичины, дичины настрѣляють! — покликнувъ хлопчикъ, ажь очка єму заблищали.

— Ба, коханый молодчику, кобы то кожень выстрѣлъ улучавъ! — засмѣявъ ся Стасовскій.

— Ходѣмте туды, до мысливцѣвъ! — гукнула панна Евгенія.

— Куды тамъ! Чи мы зъ ними зôйдемось! Краще вернѣмось назадъ! — мовивъ паничь Стасовскій, встаючи.

— Ходѣмте, бо далѣ росно буде! — завôзвала й сестра єго. Товариство повелось назадъ. Гай озывавъ ся вже надвечѣрными пташиными спѣвами. На стежечцѣ зустрѣлись дѣвчатка-пастушки, — они спѣвали собѣ одвѣтну пѣсеньку; тôлько спôткавши ся „зъ панами“ вдарились у бôкъ, наче сполоханѣ кôзочки.

Выстрѣлы розходили ся ще скôлька разôвъ.

На галявѣ коло сторожки — нашихъ мандрôвцѣвъ зъустрѣла принадна картина розстеленыхъ килимôвъ на травѣ пôдъ березами, кипячихъ самоварôвъ, розставленои посуды, напôвъ розвиненыхъ згорткôвъ зъ усякими наѣдками й напитками. — Розпытавшись у лѣсниковои жѣнки, стоячои зъ цѣкавостю на порозѣ сторожки, що воду брано зъ тiєи-жь таємнои рѣчечки, котра тутъ пôдступалась близше, панъ Крамовъ и Стасовскiй пôшли пробовать, чи не можна ще скупатись; а панѣ заходились давати кращiй ладъ всёму розставленому: своимъ пирôжкамъ, печеву, курятамъ, солодкому смаженю. Панна Евгенiя зауважала нишкомъ сама собѣ, що якъ она, такъ и Мариновичка, кожна привезла зъ собою далеко бôльше припасу, нѣжь панна Стасовска, котра либонь тôлько й постачила, що масла, та якихсь коржикôвъ зъ домовои муки, — трохи темненькои... Але вкôнци, якъ всѣ приносы уладнено до купы, то выглядъ ихъ явивъ ся такимъ апетитнымъ, що вôзниця-жидокъ, — привѣзшiй Антонiя, — глянувши на все тее, тôлько сплюнувъ на бôкъ.

Упоравшись, панна Евгенiя сѣла плести собѣ зъ нарваныхъ квѣтôвъ вѣнокъ: Саша помагавъ ѣй, поспѣваючи разомъ зъ тымъ и щебетати та поживати смачный пирôжокъ.

Панъ Крамовъ и Стасовскiй вернувшись, пили уже зъ великимъ смакомъ чай, коли почали показоватись мысливй. Галявою гучно розлягавъ ся гомôнъ Ухтомцева, котрый сперечавъ ся зъ Лебёдкиномъ за полишеного въ лѣсѣ собаку:

— А все черезъ васъ, Борисъ Павловичь, такъ выйшло!

— Та не вôзьме єго лиха година, лѣсникъ знайде! — байдужно ôдповѣдавъ Лебёдкинъ, идучи зъ веселою миною зъ зайцемъ за плечима.

— А нуте, нуте, покажѣте намъ вашй трофеѣ! — гукавъ на зустрѣчь мысливцямъ Стасовскiй.

— Дивѣть ся! — ôдповѣдавъ Лебёдкинъ згорда.

— Та й тôлько? А мы, чувши выстрѣлы, сподѣвали ся бôльшого!

— А онъ Макаревичь несе ще другого зайця, — вказавъ Ухтомцевъ: та Васькевичь тетерука забивъ, натрафили!...

Попередъ Маляренка, Васькевича й Пôдгôрного ишовъ галявою сугубо-понурый Макаревичь, дѣйстно перепятый здоровымъ зайцемъ. Выступивши зовсѣмъ зъ лѣсу Макаревичь круто повернувъ ôдъ свого гурту, въ бôкъ ôдъ становища.

— Дмитро Ивановичь, куды-жь вы? — мовивъ єму нишкомъ Маляренко. — онъ дамы дожидають ся!

— Нехай они вамъ и западуть ся! — ôдповѣвъ не оглядаючись Макаревичь и подавъ ся до дому.

Васькевичь голосно, по дитячому залягавъ ся на ту ôдповѣдь. Зъ не зовсѣмъ угамованымъ смѣхомъ паничѣ пôдойшли до гурту.

— Добрый вечеръ! — мовивъ Маляренко, теперь тôлько витаючись зъ дамами. Панна Стасовска заразъ подала єму шклянку чаю, а братъ єи жваво заговоривъ зъ нимъ, — наслѣдкомъ чого було те, що Маляренко мусѣвъ помѣстити ся коло нихъ; и не програвъ при тôмъ втомленый мысливець, бо панна Стасовска ôдмѣнно охочо услугувала єму, подаючи то те, то инше — стала навѣть жвавшою.

— Недобрй вы! — мовила она, — чомъ не зайшли тогдѣ на обѣдъ! Мы васъ ждали!

— Не мавъ часу! — ôдповѣдавъ Маляренко, збаламученый и своєю неправдою и тiєю ласкою Стасовскихъ.

Всѣ иншй розмѣстились, де кому трафило ся. Мариновичь, котрый не бувши мысливцемъ, прийшовъ лишь „для компанiѣ“, почувавъ ся страшенно змученымъ и помѣстивъ ся пôдъ опѣку своєи поважнои дружины, котра зъ тихою увагою частувала свого „Василька“.

Взагалѣ всѣ панѣ пильновали свого обовязку: частованя панôвъ-добродѣѣвъ — дуже добре. Панна Хотькôвна, закачавши тй шитй рукавы, орудовала своими бѣлыми, повными ручками коло самовара.

— Вы, Евгенiя Сергѣєвна, просто очаровательна сёгодня! Вашу добрôсть достойно вѣнчає вашь чудовый вѣнокъ, котрый вамъ такъ до лица! — мовивъ Хотькôвнѣ Ухтомцевъ, приймаючи ôдъ неи шклянку чаю.

— За надто ласкавй! — ôдповѣла панночка зъ втѣшливымъ усмѣхомъ, и подала шклянку такожь Пôдгôрному, котрый якъ разъ пильновавъ єи постать. Петрусь, тогдѣ приѣхавши, майже не бачивъ Хотькôвны; єго здалека торкнуло лишь те, що она була въ украиньскôмъ убраню. Коли придивлявъ ся теперь пильнѣйше, панна Евгенiя здалась єму зовсѣмъ иншою, нѣжь перше коли. Правда она не була похожа на просту дѣвчину, хоча й убрана була зовсѣмъ просто, въ квѣтчастеньку перкалёву корсетку, въ дешевй красеньскй намиста, — все-жь по выгляду була панночкою: нѣжне лице, складный, припадистый крôй одѣня, умѣло зачесанй косы, добôрно сплетеный и картинно наложеный вѣнокъ, — все те надавало дѣвчинѣ не простый выглядъ; и однакъ она була така вродлива, така поетична въ тому нарядѣ, въ рухахъ єи зникла всяка церемоннôсть, — при всѣй зручности они були такъ натуральнй. До того-жь свѣже повѣтрє, вся гулянка, очевидно приємна для панночки, — а може й похвалы Ухтомцевй такъ оживили єи розкôшне кругле лице: у виду грала краска, въ веселыхъ карыхъ очахъ сiяло промѣнє. Житємъ и симпатичностю вѣяло ôдъ тои дѣвчины. Часомъ же она такъ лукаво поводила своими округлыми брôвками! Зъустрѣвши ся зъ очима Пôргôрного, она усмѣхнулась єму: — Вамъ здаєть ся, що я гарна въ вашому убраню? Я дуже рада сему! — неначе говоривъ єи усмѣхъ. Пôдгôрный не мôгъ не ôдповѣсти ѣй такимъ же самымъ усмѣхомъ...

Розмова де далѣ, — за спочивкомъ и пôджывкомъ, — ставала веселѣйшою, голоснѣйшою. Гомонѣли безъ ладу, безъ великои уваги, звычайно якъ на гулянцѣ въ лѣсѣ. Отже й реченя a-parte були такожь надто можливй:

— Чи вы бачите, якъ прибралась панѣ Мариновичь? — мовивъ лукаво Васькевичь до Пôдгôрного: правдива Катруся! ха! ха!... О, тамъ чимала украинизацiя! Якось я заѣзджавъ до нихъ, — треба було по дѣлу, — то бачивъ; стоить кабинетный портретъ панѣ Мариновички, що она подарувала мужови, якъ ôнъ ще бувъ нареченымъ, и пôдписано: „Василькъ — Катруса! Отъ и маєте! Чи-жь не наша пара?

— А вже-жь! — ôдповѣвъ Петрусь, чуть усмѣхнувшисъ. — Що-жь бы то бувъ за чоловѣкъ, щобъ не надыхнувъ своихъ симпатiй дружинѣ! А Мариновичь же, якъ ôнъ казавъ, Черниговець, — чи-жь не нашь?

Ту побôчну розмову Васькевича й Пôдгôрного перебила панна Евгенiя, сказавши имъ: — Панове! Нумо огнище розкладѣмъ, такъ гарно буде! Саша! ходѣмте ломачє збирать!

Саша скочивъ, Пôдгôрный и Васькевичь рушили

також. Панна Евгенія бѣгала, метушилась, була жвава, якъ дитина. Роздавало ся голосне перегукованє ви зъ Сашою, трѣщанє ломаныхъ вѣтокъ. За помôчю Пôдгôрного хутко було наношено ломачя й розпалено. Васькевичь приволѣкъ повагомъ здоровенну суху гôляку соснову. Огонь затрѣщавъ, замиготѣвъ буйнымъ полумѣмъ, жадно обхоплюючи сухî глицѣ; потоки тепла захвилювали вгору. Панна Евгенія, ставши на одно колѣно, зъ дитинною радôстю милувала розложеный огонь. Гарна постать ви въ тому блескучому намистѣ, въ тому вѣнку, здавалась въ тôмъ тремтючôмъ повѣтрю, на фонѣ зеленого гаю дѣйстно чарôвною. Не тôлько Пôдгôрный — и панъ Крамовъ залюбовавъ ся на неѣ:

— Якому боговищу служите при сему огнѣ, Евгенія Сергѣєвна? — спытавъ ôнъ, пôдходячи й собѣ.

— Богови сёго гаю! — ôдповѣла Евгенія, усмѣхнувшись. Ъй було жарко; щоки палали; але она не ôдходила ôдъ огнища, поправляла єго, пôдгортала жаръ ломачкою.

Въ гаю темнѣло, спускавъ ся вечеръ. Гуртокъ нашь, сидячи у вôльнѣйшихъ поставахъ, то коло недопитыхъ шклянокъ, то коло огнища, настроювавъ ся самохôть пôдъ ладъ тои тихои годины чудового лѣтнёго вечера. Лебёдкинъ и Маляренко стиха мугикали якусь пѣсню, — коженъ свою мельодію.

— Ну, що-жь, панове, заспѣвали бы толкомъ що-небудь! — завôзвавъ Ухтомцевъ. — Борисъ Павловичь, чого зажурились? Нуте лишень, якои веселѣйшои!

— Я дуже цѣкава бы послухать васъ, m-eur Лебёдкинъ! — озвалась и собѣ панна Евгенія, — чула ôдъ Анатолія Львовича, що вы гарно спѣваєте!

— Радî старатись, милая боярышня! — жартливо ôдповѣвъ Лебёдкинъ.

— Тымъ бôльше охоча послухать васъ, — провадила Евгенія, — що мало знакома зъ русскими пѣснями.

— Якъ? — перепытавъ Ухтомцевъ. — Мало знакомî зъ русскими пѣснами? Отъ тобѣ й русска особа?

— Деякî знаю! — мовила Евгенія, — самî звычайнî! Отъ тамъ: „Сєні маі, сєні“, „Па уліце маставой!“

— Ахъ, „Па уліце маставой!“ Зъ нашою охотою заспѣваємъ! — гукнувъ Лебёдкинъ и завѣвъ тягучимъ, приємнымъ теноромъ:

Па уліце маставой,
Па шірокой сталбавой,
Шла дєвіца за вадой,
За халодной ключевой!

Чи умысне, чи случаємъ, Лебёдкинъ спѣвавъ дуже характерно, зъ выразною мимикою, навѣть поводивъ злегка плечима. — Ото-жь, пôдморгуючи, вывѣвъ спѣвець незабаромъ:

„Красавіца, абажді!
„Бєлы руки падажмі!“

При сихъ словахъ панна Евгенія здивовано глянула на своихъ сусѣдôвъ, Пôдгôрного й Васькевича, и мовила: — Що таке? „бєлы ручки падажмі?“ Хиба-жь такъ?

— Я не знаю! — ôдповѣвъ Пôдгôрный усмѣхнувшись, — мабуть, що такъ треба! Вже-жь москвичь спѣває:

Лебёдкинъ же, скôнчивши першу пѣсню, перейшовъ до другои, ще бôльше порываючои:

„Въ лєсъ па яґоды хаділа,
„Въ лєсъ па яґоды хаділа!
„Ахъ, каліна!
„Ахъ, маліна!“

Помѣтивши, що Евгенія и єи сусѣды нишкомъ посмѣховались, Лебёдкинъ, довѣвши пѣснѣ, мовивъ: — Що-жь, либонь не до сподобы вамъ нашî пѣснѣ? Заспѣвавъ бы вашои, хохлацкои, та не умѣю!... Якъ тамъ у васъ?

„Ахъ чумакъ, да ты чумакъ, да чумакъ!

— Ну, вже выбачайте! у насъ такои нѣсенѣтницѣ не спѣвають! — покликнула Евгенія такъ поважно й ôдъ серця, що навѣть мелянхоличный Мариновичь засмѣявъ ся.

Жартовали, коли Маляренко наразъ почавъ поважно:

„Ей, дубинушка, ухнемъ!“

Лебёдкинъ пôдхопивъ и пѣсня выведена була майстерно, выразно, зъ ôдмѣнными, ôдповѣдными ѣй національными тонами.

— Отъ се хороша пѣсня! — мовила Евгенія по скôнченю спѣву, — але такихъ у васъ либонь мало, — все бôльше тî „малинки“ та „Дуняшки“, та не вѣдь що!

— По крайнôй мѣрѣ, — додавъ Пôдгôрный, — власне сей розбôръ „разухабистыхъ“ пѣсень иде на передѣ россійскои культуры, забиваючи собою и чужî и навѣть свои кращî мотивы!

Ухтомцевъ лагодивъ ся щось заперечити на се, якъ Маляренко завѣвъ:

„Гей, нуте, хлопцѣ,
„Славнî молодцѣ,
„Чого смутнî, невеселî!...

Всѣ тихо слухали. Та мягка, гармонійна мельодія немовь була пôдобрана до тихого задумчистого вечера, она лунала майже урочисто въ тôмъ гаєвôмъ кутку, по надъ гуртомъ, сидѣвшимъ пôдъ навѣсю берѣзъ коло пригасаючого багатя.

„Пиймо за щастє,
„Пиймо за волю,
„Пиймо за все, що рѣднѣйше!... провадивъ голосъ Маляренкôвъ, до котрого прилучивъ ся й Васькевичôвъ. Скôнчивши, Маляренко ôдразу перейшовъ у другу пѣсню: „Стоить явôръ надъ водою...“

— А про чумака такъ и не буде? — спытавъ зъ усмѣхомъ Лебёдкинъ за перерывомъ. — На догоду ёму Маляренко почавъ „веселои...“ зъ приспѣвкою: „Ой ты, чумаче небоже, чому-жь ты не робишь, якъ гоже!...“

Корыстуючи зъ налѣгшихъ, густыхъ сутѣнкôвъ, вôзники пôдступили близше, послухати й собѣ спѣвôвъ. „Ото вытинає!“ — мовивъ Антоній, не то зъ доганою, не то зъ хвальбою, коли Маляренко выводивъ уже:

Дѣвчино моя, переяслôвко,
Дай же менѣ вечеряти, моя ластôвко!

Пôдбадёреный Лебёдкинъ зновъ пробовавъ немовь для себе самого обрывки своихъ куплетцѣвъ. Упершись долонями въ колѣна, вывернувши лôктѣ, ôнъ приспѣвовавъ собѣ:

„Ахъ, жґі, жґі, ґаварі, ґаварі,
Рукавічкі баранковыя!
Рукавічкі баранковыя,
А сапожкі сафянковыє!
Ахъ, жґі, жґі!...

Дивлячись въ жеврѣючî останки огнища, Лебёдкинъ выводивъ свои спѣвы ôдъ серця; либонь они нагадовали ёму колишнî веселî, веселî хвилины де небудь тамъ у „Стрѣльнѣ“, чи въ иншому веселому куточку єго Москвы. Далѣ стрепенувъ чуприною и наливъ собѣ зъ стоявшои коло него пляшки вина.

*

Одначе по якôмъ часѣ запропоновано поважною Катериною Петровною рушати до дому.

— Та й пора! вохкостю тягне! — пôддержавъ Стасовскій. — Запановавъ гармидеръ. Слуги на-швидку допивали ôдданый имъ чай и осталу горѣлку, то-що. Всѣ забирались, ôдшукуючи своихъ рѣчей. Лебёдкинъ взявши недопиту пляшку вина, почавъ казать, що треба конечне выпить всѣмъ на дорогу и почастоватись зъ товаришами-мысливцями. Попровадивъ ся и до пань.

— Вы, милая боярышня, — мовивъ ôнъ Хотькôвнѣ, — хоть и посмѣховались зъ мого спѣваня, але я зла не памятаю и выпю за ваше здоровє!

— Mercі! — ôдповѣла Евгенія привѣтно. — А я зовсѣмъ не думала смѣятись зъ васъ особисто! Навпаки, я знаходжу, що вы прекрасно спѣваєте — и дуже типично!

— О, вы, хохлы, вже звѣсно, народъ хитрый! — проказавъ Лебёдкинъ, киваючи пальцемъ. Але-жь волѣте й вы выпити винця! И ôнъ уткнувъ ѣй шкляночку въ руки, ôдôйшовши до иншихъ.

Евгенія повернулась до Пôдгôрного, промовивши єму тихимъ, сердечнымъ голосомъ: „Пиймо за щастє!...“

Повозы були поданѣ. Коло нихъ чувъ ся гомôнъ, смѣхъ, прощальнѣ витаня. Всѣ розмѣщались, якъ выгôднѣйше. Панна Евгенія сказала, що она хоче зновъ завести Сашу та й Ухтомцева, то-жь запросила ôдъѣхати въ єи повозѣ, на що судія згодивъ ся охочо. Паничѣ ждали Пôдгôрного, котрый пôшовъ тôлько попрощатись зъ панною Евгенією.

— Та що-жь! — мовила она, не прощаючись, — може-бъ и вамъ угодно було сѣсти зъ нами? Такъ бы уже всѣ вкупѣ дôстались!

Пôдгôрный ваговавъ ся.

— Та сѣдайте вже, сѣдайте, Петро Игнатовичь! — гукнувъ єму Ухтомцевъ. — Бачите-жь, Евгенія Сергѣєвна хоче намъ показать свою ласку до кôнця! И пôдсадивши Евгенію, Ухтомцевъ сѣвъ коло неи, мовлячи: — А вы, молодѣ люде, сѣдайте навпроти! Саша, коли будешь падать, тримай ся за мене!

Сѣвши на переднѣй лавочцѣ коло Саши, Петрусь опинивъ ся навпроти Евгенії.

— Щасливои дороги! — гукнувъ надъ єго головою Маляренко, рушаючи. — Рушили всѣ. По тому померклому, таємничому гаю лунали „бубенчики“ Лебёдкина, розлягавъ ся смѣхъ Маляренкôвъ, та якѣсь голоснѣ урывчастѣ реченя лѣкаревѣ. Зорѣ слабо просвѣчували дорогу, ллючи промѣнє промѣжь деревами.

Выѣхали зъ лѣсу. Поля спали, повитѣ вохкою млою. Битый шляхъ, зъ дрѣмаючими де-не-де одинокими деревами вздовжь єго бувъ спокôйный; туркотъ повоза й мова ѣдучихъ гучно йшли по нему.

— Скôлько зорь! — мовила Евгенія.

Пôдгôрный звѣвъ поглядъ на небо, потôмъ спиннивъ єго на обличьѣ Евгенії, котра сидѣла въ своєму вѣнку, ôдслонившись назадъ. Бѣла хустка, котру она накинула теперь поверхъ свого убраня, обгортала єѣ мовь легка хмарка; очерты лиця дѣвчины ледви обрисовувались мягкими линіями въ сутѣнному околѣ, лишь очи, пильнуючи зоряного неба, сіяли глыбокимъ поглядомъ.

Далѣ она стрепенулась на мову Саши, котрый щебетавъ: — Добре, добре було сегодня! Я дуже радый, що мене взяли!

— А вы, m-eur Пôдгôрный, довольнѣ симъ вечеромъ? — спытала Евгенія.

— Дуже! — ôдповѣвъ ôнъ щиро, хочь спершу те пытанє трохи мѣшало єго.

— На що вы называєте єго „m-eur Пôдгôрный“, зовсѣмъ не до ладу! — мовивъ Саша.

— Се правда! — ôдповѣла усмѣхнувшись Евгенія. — Буду называть Петро Игнатовичь! — додала выразно.

— А знаєте, дома єго зовуть „Петрусемъ“: я чувъ скôлька разôвъ! — щебетало хлопя.

— Що-жь, се гарне имя „Петрусь!“ — переказала Евгенія и усмѣхнулась.

— Чого-жь вы смѣєтесь? — суворо спытавъ Саша.

— Такъ собѣ! Згадала одну пѣсню: знаєте вы єѣ, Саша? „Ой лихо не Петрусь!...“

Пôдгôрный усмѣхнувъ ся такожь и розбиваючи своє збентеженє проказавъ: — А вы хиба знаєте сю пѣсню?

— А вже-жь знаю! — ôдказала Езгенія. — Вы вже думаєте, що я нѣчого не знаю! Колись я навѣть богацько пѣсень знала ôдъ маминыхъ служанокъ изъ Черниговщины, а потôмъ звѣсно позабувала въ гимназіи — але-жь таки не все!

— А що-жь вы Шевченка — читаєте? — спытавъ Петрусь по товарискому.

— Читаю! И на память учу де-що! — задумчисто ôдказала панночка, дивлячись въ просторѣнь.

— Еге! — озвавъ ся Ухтомцевъ, — та вы, Евгенія Сергѣєвна, якъ я бачу, затята Украинка! Я сего перше й не замѣчавъ! Глядѣть лишь, вы тутъ зъ Пôдгôрнымъ ще Волынь геть одмежуєте, разомъ зъ Новогрудкомъ и зъ Краснымъ!

— Вамъ заразъ тіи „сепараціѣ“ на думцѣ! — ôдказала зъ прикростю Евгенія.

— Ну, чого-жь вы хочете! — зауважавъ ѣй Пôдгôрный, — значить же, мы зъ нашими краями дуже интереснѣ, коли за нами такъ побиваютъ ся!

— Ого, бачите! — усмѣхнувъ ся Ухтомцевъ. Але провадити розмову, хочбы й жартливу, було єму трудно. Утома цѣлого дня, а ще до того румъ Лебёдкина, ласкаво пôдливаный єму въ шклянку, навели на него дрѣмоту. Колиханый повозомъ, ôнъ радъ бувъ сидѣти спокôйно и скласти розмову на молодь.

Не счули ся, якъ пôдъѣхали й пôдъ мѣсто. Красне ще не спало. Свѣтло маячѣло подекуды въ передмѣйскихъ хатахъ, хочь самѣ они невыразно виднѣли, обгорнутѣ нôчю. Оддалѣкъ мрѣвъ великій будынокъ, ôддѣленый ôдъ хатъ просторомъ зъ великими деревами.

— Отъ, Саша, — мовивъ Пôдгôрный, дивлячись на будынокъ, — завтра вже мы конечне пôдемъ сюды на фабрику, а то все тôлько збираємось!

— А що-жь то за фабрика? — спытала Евгенія.

— Гончарня. Я все хочу показать Сашѣ, якъ роблять посуду; та на сѣй фабрицѣ я й самъ ще не бувъ, бачивъ тôлько въ крамницяхъ єи выробы, дуже гарнѣ!

— А, се цѣкаво! И я хотѣла бы подивить ся! — вкинула панночка, — може-бъ тамъ на фабрицѣ й купила що небудь!

— Ну, що-жь, мы можемъ васъ завтра взять! — приспоривъ Саша.

— Взять? — засмѣялась Евгенія. — Нѣ, я васъ можу взять! Отъ завтра заѣду за вами, та й подамо ся всѣ вкупѣ до гончарнѣ!

— Добре! — ôдповѣвъ поважно Саша, — ще й лѣпше!

Проѣздили поузъ домôвку Пôдгôрныхъ. Свѣтла въ домочку не було видно; але на ганку сидѣли двѣ по-

стати: бѣлѣли Людинѝ рукавы и чувъ ся голосъ Макаревича, котрый либонь тутъ проводивъ вечеръ пôсля пользованя. Повозъ швидко промайнувъ поузъ той дворикъ; потягнулись иншѝ оселѣ, та чисте поле лѣворучь, зъ котрого ставъ замѣтно повѣвать вѣтрець.

— Вамъ не холодно? — спытавъ Петрусь у Евгенiѣ, — вы такъ зъ невкрытою головою!

— Якъ зъ невкрытою головою — а вѣнокъ? — мовила она, усмѣхнувшись. — Ахъ, ôнъ певне вже зôвявъ, можна вже єго выкинуть! И Евгенiя раптово зняла вѣнокъ зъ головы. — Пôдгôрный не спамятавъ ся, якъ — мовлячи „на що, не треба!“ — спинивъ руку Евгенiѣ, ôдобравъ у неи вѣнокъ, котрый она хотѣла кинуть на дорогу, и положивъ єго собѣ на колѣна.

— А вамъ на що вѣнка? — спытавъ єго Саша.

— Такъ! На що єго кидать, нехай буде! — ôдповѣвъ Петрусь.

Отъ и домôвка Ухтомцева. Высокѝ липы вздовжь двора простягли темне вѣтє на шляхъ. На подвôрю тиша. Повозъ ставъ. Ухтомцевъ стрепенувъ ся, увѣчливо дякує паннѣ Евгенiѣ за ласку, вылѣзаючи зъ повоза. Она те-жь дякує єму „за достарчену втѣху“, за тую гулянку; єи бѣлый рукавъ и мягка, ласкава ручка простяглись и до Пôдгôрного зъ тихимъ витанємъ.

— Такъ на васъ завтра ожидать? — спытавъ ôнъ.

— Конечне, конечне! — почулась ôдповѣдь Евгенiѣ.

Повозъ ôдъѣхавъ. Шкода було оглядатись на него, ôнъ хутко зникъ за липами, умчавши зъ собою и той хорошiй образъ у бѣлому окрытю. Пôдгôрный мовчки пôшовъ у слѣдъ за Ухтомцевымъ и Сашою.

Либонь Петрусь занадто втомивъ ся: довго не мôгъ ôнъ заснуть. — Коли-жь и знемôгъ ся, то и въ соннôй думцѣ єго все мрѣяли ся: чи зорѣ того далекого, глыбокого неба, чи очи тои близькои привѣтнои дѣвчины — годѣ було розôбрати!... (Дальше буде.)

ПЕРЕДЪ СВѢТОМЪ!

Гей покинь, не турбуйсь, печаливый мôй друже,
Що у насъ навкруги такъ потемнѣло дуже,
Що за зôркою зôрка на небѣ згасає,
Що вже й мѣсяць блѣдый въ темнѝ хмары сховавсь,
И холодный туманъ по земли розôславсь, —
Байдуже! Такъ передъ свѣтомъ, друже, буває!

Не лякайсь, друже мôй, тыхъ гадюкъ ѣдовитыхъ,
И тыхъ лютыхъ звѣрюкъ, людоѣдôвъ неситыхъ,
Що хотѣли бы насъ всѣхъ живыхъ проковтнути....
И що вся навѣжѣнь бѣсить ся, гуде,
И що ревомъ луна розлягаєть ся, йде —
Такъ передъ свѣтомъ, друже, повинно и бути!

Не жури ся даромъ, що у сѣй темнотѣ
Коженъ зъ насъ мовбы спить у важкôй скорботѣ,
Що нѣгде и веселого слова не має, —
Що вже тôлько самѝ розôгрались пѣвнѣ,
Сѣроманцѣ — вовки, що любують ся въ тьмѣ —
Байдуже! Такъ передъ свѣтомъ, друже, буває!

Зôйде сонце ярке, темноту розôбє,
И прокинеть ся всякъ и до дѣла вôзьме:
Онъ, дивись, свѣтовая зôрниця вже сяє!
Але ты, друже мôй, самъ себе бережи,
Дѣла щиро пильнуй, стережись, не засни! —
Бо передъ свѣтомъ, друже, й таке ще буває!

К. Ухачь-Охоровичь.

ПОЕЗIЄ ВЪ ПРОЗѢ И. С. ТУРГЕНЕВА.

Дурень.

Бувъ собѣ разъ дурень:

Довгiй часъ живъ ôнъ щасливо; поки вконець не дôйшла ушей єго вѣсть, що єго мають всѣ — за безмозгого дурня.

Тогдѣ дурень засумовавсь та почавъ роздумовати, якимъ чиномъ покласти конець сѣй немилôй вѣсти.

Наразъ порожну голову прошибла щаслива гадка, и ôнъ не вагувавсь єй сейчасъ выконати.

Выйшовъ на улицю и стрѣтивъ знакомого, що на весь ротъ хваливъ загально звѣстного маляра...

— Бога ради! — причѣпивсь дурень до него. — Та той малярь давно пôйшовъ въ кутъ!... Вы сего не знаєте? А вже-жь я ôдъ васъ того не сподѣвавсь... вы мовь за горами живете?

Знакомый злякавсь — и признавъ дурневи правду.

— Я нынѣ славну книжку читавъ! — оповѣдавъ дурневи знакомый другiй.

— Бога ради! — скричавъ дурень. — Вамъ не стыдно? Чорта варта ся книжка! Давно вже забули о нѣй! Вы сего не знаєте, ...наче за горами живете?

И сей знакомый злякавсь и признавъ дурневи правду.

— Славный чоловѣкъ, мôй приятель Н. Н.! — сказавъ до дурня третiй знакомый. — Отсе разъ людина гôдна!

— Бога ради! — крикнувъ дурень. — Н. Н. звѣстный ланець, рôдню обôкравъ, — вы мовь за горами живете!

И третiй знакомый злякавсь, потакнувъ дурневи и покинувъ приятеля Н. Н.

И кого, або що небудь передъ дурнемъ хвалено — въ него на все була тота сама ôдповѣдь.

— Найчастѣйше, що ôнъ закидати любивъ, було: То вы все ще вѣрите въ авторитеты?

— Гнѣвный, загонистый чоловяга, — говорили объ дурневи знакомѝ, — але що за голова!

— А що за языкъ! — додавали другѝ, — справдѣ ôнъ великiй талантъ!

Справа кôнчилась тымъ, що выдавець однои часописи передавъ нашому безмозгому критичну єи часть.

И почавъ дурень всѣхъ и все критиковати, зовсѣмъ на старый ладъ, тыми самыми словами.

И теперь ôнъ, колись напасникъ авторитетôвъ — самъ авторитетомъ, а молодѣжь почитає и — боить ся єго.

Хочь оно — правду сказавши — не годить ся почитати — та знов не пôбєшь чоломъ, скажуть, що мовь за горами живешь.

Рай дурнямъ мѣжь трусами.

Цвѣтень, 1878. *Т. Т.*

ЧУМАКИ.

Одцвѣли сады, скôнчила ся весняна сѣйба, загострило ся жито на поляхъ, отъ-отъ и колосокъ выпхнеть ся зъ оболокаючихъ єго довгихъ та соковитыхъ листкôвъ; уже й траву заказали*), — понатыкали вѣхъ по-

*) Пôсля Юрiя (23. цвѣтня) уже не пускають пастись скотины абы-куды, але заказують сѣнокосы, знаменуючи сей заказ натыкаными вѣхами, до котрыхъ, наче на преосторогу привязують инколи рôзгу.

при сѣножатяхъ, нѣгде вже попастись зъ волами... Збирають ся чумаки въ дорогу, хто въ Крымъ по сôль, а хто на Донъ и на узмôря за рыбою*).

Вже кôлька днѣвъ на току у Козодоѣвъ-чумакôвъ зъ дѣда-прадѣда стоять выкоченй чумацкй мажѣ ажь у два ряды, вѣями повернутй до задныхъ токовыхъ воротъ. Сусѣдня дѣтвора зъ поза ранку и до вечера спиняѣть ся на тины и цѣкаво придивляѣть ся, якъ Козодоѣнки пôдъ проводомъ старого дѣда Тишка порають ся коло возôвъ, лаштуючи ихъ у дорогу. Потѣпуѣ сокира, стукотить обухъ по долоту; тамъ притесати, тамъ вдовбати, а тамъ навертѣти свердломъ щось треба, щось прилаштувати, щось примоцювати. Усѣ роблять якйсь хмурй; часомъ перекинуть ся словомъ, тай зновъ за своѣ дѣло. Дѣдъ Тишко, старый чумакъ, що вже не одну тысячу миль вымѣрявъ зъ волами по дорогахъ, усёго дозираѣ, усе пильно обгледжуѣ. Тôльки вѣтерець розмаваѣ невкрыту шапкою сиву чуприну.

— Онде пôдтягни каблучкою, — вказуѣ одному сынови и йде до другого, котрый побѣля приваленои на оденъ бôкъ мажѣ розверчуѣ лопатнемъ нове колесо.

— Тогдѣ якъ понакочують ся (колеса), то одпиляѣшь обода тай прихватишь вѣрвантами — навчаѣ й сёго.

— Та ты такъ не розвѣщуй нарбзно, а нанижи на палицю, тай поставь пôдъ нихъ якій небудь черепокъ, щобъ дёготь стѣкавъ туды, а не марнувавъ ся, капаючи на землю, — ворчить дѣдъ на сына-парубка, котрый мочить у дёгтяному лагунѣ скромяжнй привоѣ и хотѣвъ порозвѣшувати ихъ на тину. Пôдходить до переднои мажѣ и окомѣромъ прикидаѣ, чи не скосили вѣя, набиваючи оковку, а далѣ йде у ôдчинень дверѣ рубленои коморы и починаѣ зъ однымъ зъ сынôвъ выкидати ôдтѣля „кожѣ“ — великй шкуры, котрыми чумаки вкрываютъ возы.

Усѣ сими зборами затурбованй, бо отъ зъ пôвночи вырушати у дорогу, або хочь на выгôнъ, де вже мають збирати ся усѣ чумаки, тай дожидати Могилъ зъ Букрина а Дубовенковыхъ зъ Ромашокъ — чумакôвъ, зъ котрыми умовили ся йти у Крымъ по сôль.

Жѣнки порають ся такожь ôдъ зорѣ. До звычайныхъ господарскихъ требъ теперь у нихъ добавили ся зборы чоловѣкôвъ у дорогу. Треба позбирати харчове, зготовити бѣлизну, хочь ѣи чумакамъ не богато выдасть ся на дорогу. Стара Тишчиха уже нѣ у вô-що не втручаѣть ся: двѣ ѣи старшй невѣстки не першій разъ выряжають чумакôвъ у дорогу и добре та гараздъ знають, що и якъ зôбрати. Слѣпаючи, сидить стара коло ôкна и сшиваѣ зъ рукава старои сорочки торбинку. Усѣ порають ся те-жь якось мовчки, невесело. Тôльки стара Тишчиха огризнулась на середню невѣстку, що будучи хорою, взяла ся було высовувати зъ печи великій, важкій горщокъ-золѣнникъ. Тай зновъ усе тихо въ хатѣ, поки ажь одна зъ молодиць, поприбиравши зо стола, стала качати на нёму бѣлизну. Глухо гуркотить рубель по качалцѣ. Найменша невѣстка, що ще тôльки у зимнй мясницѣ взята у двôръ, раднѣйша-бъ помогти у пораню, суѣть ся у всяке дѣло, але нѣякъ ие пôдладить ся до нѣчого. Сумна, зажурена она роздивляѣть ся на кôлька сорочокъ, зъ помѣжь котрыхъ треба выбрати чоловѣкови на дорогу, и выбрала було що найлучшй сорочки, але старша ѣи ятровка, Семениха, котра вже знаѣ добре та гараздъ, що разъ дана у дорогу чумакови сорочка пропаде ôдъ розъѣдаючого полотно пылу, поту и дёгтю, розраяла давати лучшй сорочки, а сама ôдоклала що найгрубѣйшй и найменше вымережанй. Свому Семенови она ôдобрала и наготовила самй старй та полатанй, а у сеи молодицѣ ще такихъ и нема, бо нашитй до весѣля сорочки ще не вспѣли всѣ поносити ся. Дѣтворы въ хатѣ нема — усѣ на дворѣ й на току, бо навѣть й найменшу обгорнуту ще въ пеленки ôддали няньчити пôдросткамъ.

Отъ и до обѣду зôбрали ся и мовчки сербають борщь, наче коженъ щось своѣ обдумуѣ. Старый отець тôльки щось заговоривъ про дорожню справу, ажь менша невѣстка, подаючи страву на стôлъ, зôткнулась коло печи зô старшою своѣю ятровкою и щось прошепотѣли. Дѣти, що ще ранѣйше нагодованй, сидѣли мовчки на полý.

Стара Тишчиха инколи тôлько пильно подивить ся на свого Осипка-мизинчика, очима вгадуючи, що робить ся у ёго молодôй душѣ. У старои свои думки та гадки; она добре та гараздъ запримѣтила, що ѣи Осипокъ млѣѣ серцемъ, покидаючи дѣвчину, Горпину Цимбаленкову, що й сю нôчку ôнъ десь прогулявъ на улици; материньскимъ серцемъ прочуваѣ усю турботу.

Такъ же мовчазно и невесело повечеряла уся сѣмья побѣля садовыхъ дверей. Волôвъ не пôгнали на пастьбу, а зганяли тôльки до водопою и зôставили на оборѣ пôдкинувши на нôчь у ясла пашистои соломы.

Розôйшли ся усѣ спати по коморахъ та хижахъ, та въ нову хату, що ôдъ току; тôльки у старôй хатѣ довгенько ще блимѣвъ каганець, при свѣтлѣ котрого старый Тишко ôдлѣчувавъ старшому сынови Семенови грошѣ на дорогу, а Семенъ складавъ ихъ у шкуряный гаманъ. При сему одпуску старый повторявъ сынови, якъ и скôлько набирати, та яку паровицю соли, скôлько соли ôдвезти прямо у Бериславъ, а скôлько ôдправити у Бѣлу церкву; научавъ, щобы у Кизикерменѣ (Бериславѣ), Каховцѣ або и въ Верменському базарѣ продати *Гуластого* и *Баленого* (назвы волôвъ) и купити новыхъ, и таке инше.

Осипокъ метнувъ ся черезъ перелазъ та леваду на улицю, що пôдъ зорянымъ небомъ запашнои весняни ночи заливала ся пѣснею.

Зъ пôвночи пôднявсь старый Тишко и обходячи господарство будить чумакôвъ. На силу розбурхали Осипка, що спавъ, заваливши ся пôдъ мажу. Тôльки ще забринѣло на сходѣ, якъ уже заскрипѣли мажѣ, и чумаки хрестячись вырушили зъ двора на толоку за село ажь до корчмы, що при битôй дорозѣ, куды сливе въ одну годину пôдтягли ся усѣ односѣльцѣ.

Рання зôрниця, пôднимаючись усе высше та высше на бѣлѣючому схôднёму небѣ, застала чумакôвъ уже

*) Тй, що выключно промышляють чумацтвомъ, вырушають у дорогу, якъ тôльки обгулить ся зо снѣгу земля, не дожидаючи кôнця веснянои сѣйбы. Такй чумаки звычайне мають замовляну де-небудь, ще зъ зимы або осени, хуру, або везуть пшеницю въ Одессъ. Такй заправжнй чумаки инколи зимують зъ худобою де-небудь у Херзонщинѣ, якъ що на Украинѣ буваѣ недородъ пашѣ, або де-небудь по сахарнямъ и винницямъ полуденныхъ повѣтôвъ кіевскои губернiѣ, и годують волôвъ брагою та выжомками бурачковыми. — Списуючи чумацтво, яко ôддѣльну сторону сѣльского побыту, я не стану вдавати ся въ подрôбный ѣго описъ, въ ѣго исторію, ôдъ почину и до теперѣшного кôнця, въ ѣго значѣня въ круговоротѣ сѣльского хозяйства и въ ѣго житѣвй ôдносины а также въ ѣго етично-соціяльный стрôй. Цѣкавыхъ ôдошлю до вельми шановнои працѣ п. И. Я. Рудченка: „Чумацкія народныя пѣсни“, у котрôй обстановочно, докладно списане чумацтво въ ѣго проявахъ. Шановный труженникъ выбравъ „благую часть“: повторити тôльки те, що самъ нарôдъ повѣстить у своихъ пѣсняхъ про чумацтво, додавши тôльки незбудни уваги свои. Се выйшло, якъ що такъ можно сказати, субѣктивне оповѣданя зъ вельми толковитыми спостереженями автора. Я беру на сэбе тôльки малюнокъ, обѣктивно розказую те, що бачивъ, до чого придививъ ся.

на таборищѣ у дорожнёму шику. Мажѣ поставляни просторо у чотыри ряды, волôвня чималымъ гуртомъ пасеть ся на толоцѣ, чумаки поспѣшають позлаштовувати дещо недороблене дома, бо якъ тôльки пôдниметь ся на снѣданє сонечко, то надôйдуть провожальники, а тамъ незабаромъ пôдтягнуть ся Букринцѣ й Ромашкôвцѣ. Ранне сонце освѣтило чумацке кошовище: темно-сѣрою купою стоять мажѣ, вкритй блискучими ôдъ дёгтю кожами, денеде у сёй брудно сѣрôй купѣ выкидаєть ся ясною плямою нове колесо, або непосѣрѣле ще ярмо, або якій надѣлокъ зъ нового дерева. Ще бѣлѣйшими плямами выдають ся чумаки у бѣлыхъ сорочкахъ помѣжь возами. Зъ далека бѣлѣє рогата волôвня пôдъ призоромъ черговыхъ пастухôвъ. Ôдъ села, на зеленому поли житôвъ — то тамъ, то сямъ по стежкамъ выказують ся жѣнки зъ малыми дѣтьми, що поспѣшають зô стравою, щобъ нагодувати обѣдомъ и проводити чумакôвъ. Надходять и чоловѣки, дыбає по дорозѣ зъ цѣпкомъ старый Тишко, прямо ôдъ вѣтрякôвъ идуть балакаючи Цимбалъ и Кіяниця, а онде и гôркій пяниця Пилипъ пробираєть ся до корчмы, вѣдаючи, що вже чумаки таки завернуть у ту чортячу нору, и не обминуть и єго прощальною чаркою.

Бѣлою купою, коломъ, усѣли чумаки обѣдати помѣжь возами. Тутъ же на вѣяхъ, пôдпертыхъ стоячниками, обсѣли ихъ провожальники, принесли зъ корчмы горѣлки и не видно на обличяхъ чумацкихъ того суму, жалю, що такъ выказувавъ ся у господѣ. Усѣ они якйсь празниковй у чистыхъ сорочкахъ, попôдголюванй, пôдстриженй. Скинута на-тщо-серце одна друга чарка горѣлки, розжеврила чумаченькôвъ, гуторка не втихає у сёй прощальнôй бесѣдѣ.

— А нуте, чумачія, сербайте борщь, бо теперь не скоро доведеть ся! — ôдôзвавъ ся хтось.

— Теперь кухарювати-мете самй...

— Такъ що-жь?! — и самй покухарюємъ.

— Нѣ вже, мабуть нѣхто такъ не покухарює, якъ то позаторôкъ Самôйло!

— А що хиба?

— Тамъ таке выгадавъ!... Отаборили ся мы побѣля буртôвъ надъ озеромъ, а єму припала черга варити обѣдъ. Порозходили ся усѣ, якй пôшли у контору, деякй погнались зъ волами, а на таборѣ лишивъ ся самъ кашоварь, Самôйло, Стецько та ще двохъ Букринецкихъ. Стецько щось недомагавъ — лѣгъ, заснувъ; тй тамъ щось побѣля возôвъ справляли, а Самôйло десь то пожалѣвъ набирати зъ боклага воды, та набравъ зъ озера ропы тай варить...

— Варить, а оно усе пѣнить ся, та гусне. Ôнъ помѣшує, ажь оно вже й не поверне й ложкою. Надходимо мы ôдъ конторы, коли дивимо ся, ажь Стецько крутить єму чуба. — За вô-що се? — пытаємо, — ажь ôнъ намъ й показує. Се загусла сôль у казанѣ; вода выкипѣла зъ ропы, а сôль и остала ся зъ пшономъ, ледве не ледве зъ казана выколупали єѣ...

Смѣють ся до розпуку усѣ и самъ Самôйло смѣєть ся. Отакъ весела гуторка не устає пôдчасъ усёго обѣду.

Весело на кошовищѣ, жѣнки чепурно повязанй хустками, дѣтвора граєть ся, самй чумаченьки зрадѣли.

Потяглись деякй до корчмы. А за ними помаленьку и всѣ туды-жь переправили ся и тамъ прощають ся, частуючись горѣлкою; за кожною чаркою выказують ся найлучшй бажаня и въ дорозѣ и въ господѣ.

Почали згадувати, якъ, коли и хто чумакувавъ, споминають старыхъ уже померлыхъ чумакôвъ, розказують про рôжнй пригоды въ дорозѣ и въ далекôмъ краю — згадуєть ся и сумне и веселе. Чарка робить помалу своє: розмягчає серце, розворушує думы та гадки, и на останцѣ вызыває пѣсню, само по собѣ не яку иншу, а тôльки чумацку.

Здоровй, сильнй голосы чумакôвъ зъ пôдпомогою жѣноцкихъ сопранôвъ и альтôвъ выводять складно:

Иде милый у дорогу,
За нимъ мила у погоню...
Волôвъ зъупиняє, занозы выймає,
До домоньку завертає...

Розмякли до слѣзъ жѣнки; жалôбно поглядають на своихъ чумаченькôвъ заплакаными очима, лѣвй долонѣ притуляни до щокъ, лѣвй лôктѣ пôдпертй правыми руками, головами похитують, а онде одна не стерпѣла, припала на плече до свого милого и плаче.

Незабаромъ и Ромашôвцѣ надôйшли зъ валкою (громадою), отаборились тамъ же и примножили собою кумпанію въ корчмѣ. Перебили своимъ приходомъ на часъ пѣсенный настрôй кумпанiѣ, але скоро и самй утягли ся у пануючій шарварокъ на радôсть шинкареви, котрый знай тôлько наливає, та подає черезъ ляду горѣлку у фляшкахъ.

Ажь пôсля полудня пôдтягли ся до табора й Букринцѣ — справжнй чумаки, якъ то кажуть. Мѣжь ними особливо выдають ся Могилы. Старый Могила на сытому коникови верхомъ провожає своихъ, опереджає возы и щирымъ голосомъ здоровить ся зъ тыми, що зôстались коло возôвъ на таборѣ.

— Здоровй чумаки! — гукає доѣздячи до табора, — зôбрали ся усѣ? Добрый часъ! А чумачія въ корчмѣ?! Га?! Ну, се такъ и слѣдъ! Иди лишень, вôзьмешь коня! — каже комусь зъ молодыхъ и самъ пôдшморгнувши поводами баского коня, бадёристо иде до корчмы.

Коня повѣвъ парубокъ на таборъ, а старый Могила здоровкаєть ся у корчмѣ зъ кумпанiєю. Усѣ єго знають, поважають, яко богатого чумака, и ôнъ уже попривыкъ до сеи шанобы, любить єѣ. Зикъ и гомôнъ угамувавъ ся трохи при входѣ нового гостя, котрого запрошують на перше мѣсце, и не вспѣвъ ôнъ ще гараздъ оглядѣти усѣхъ, якъ уже потягнули ся до нёго зъ частункомъ. Припомовклый на хвилину галасъ зновъ пôднимаєть ся, пѣсня вырываєть ся зновъ зъ сёго гамору. Скоро крѣпка голова старого Могилы не выдержує; выпита на проводахъ у своёму селѣ горѣлка, а теперь прикрыта пôднесеною у новôй кумпанiѣ, захмѣляє старый мозокъ... Проживши въ достатку свôй вѣкъ, старый Могила привыкъ первувати середъ своєи братiѣ, нѣяке горе не карбувало єго серця за весь довгій вѣкъ, ôдбераючи по всякъ часъ ознаки шанобы ôдъ завидющихъ єму, меншь можныхъ людей свого кола; ôнъ охмелѣвши розходить ся усе бôльшь зô своимъ самохвальствомъ. И мова єго голоснѣйша ôдъ усѣхъ и слово єго смѣлѣйше, безъ уваги на те, чи до ладу, чи не до ладу оно приходить ся.

Отъ ôнъ и самъ задумавъ частувати чумакôвъ, кличе шинкаря и велить ôдъ разу подавати не пôвъ кварты, кварту, а ôдъ разу цѣлый горнець, чверть ведра, наче и симъ хоче доказати, що отъ якъ ôнъ може гуляти... Самъ ôнъ не береть ся частувати, а кличе старшого сына Микиту, що тамже въ корчмѣ розмовляє зъ кимсь зъ тверезѣйшихъ чумакôвъ, и голосно-чвановито выгукує:

— Гей Микито! Я ставлю цѣлый горнець! Берись частувати! Гуляй чумачія! Гей вы цокотухи! Чого

скиглите, наче по покойникови! — гукає на жѣноцтво, що веде якоись жалібнои. — Вы отъ якои! И починає грубымъ, трохи осыплымъ голосомъ:

Гей чумаче, чумаче!
Житя твоє собаче!

Стихли вразъ жѣночки, чоловѣки підхватили Могилину пѣсню, трохи згодомъ до нихъ приставились и жѣноцкі голосы; залунала пѣсня у загальному хорѣ, выносячись у відчиняні дверѣ и лунаючи геть ажь до табора.

— Се вже дѣдъ загулявъ! — мѣркують ті, що позостались на таборѣ.

Проспѣвали пѣсню и гомінъ трохи стихає. Ото чумаки толкують ся про те, хто у нихъ въ валцѣ буде отаманувати.

Ще завчасу було зладнано, що старшій Могиленко, Микита, буде за отамана, якъ и прошлого року, а въ корчмѣ тільки ствердженъть ся сей выборъ. Зробило ся се просто безъ усякого обрядку.

— Хто-жь у васъ, хлопцѣ, буде за отамана! — відозванъ ся дѣдъ Тишко.

— Та хто-жь, якъ не Микита Семеновичь; адже-жь інъ й у лѣтку отаманувавъ! — гукнувъ хтось.

— Микита!

— Микиту!

— Семеновича Микиту! — загули голосы.

— Може-бъ кого старѣйшого поставити?! — відозвавъ ся старый Могила, котрого сей выборъ облещувавъ.

— Нѣ, Микиту!

— Микиту!

— Нехай буде Микита! — загукали чумаки и дѣдъ Могила замовкъ.

Хтось зъ кумпаніѣ, що зібравъ ся підносити горѣлки, потягъ ся зъ чаркою до Микиты.

— Ну, пане отамане, вашу милость просимо!

Микита по звычаю відсылає чарку:

— У вашихъ рукахъ! У вашімъ здоровю!

— Ну, такъ будьте-жь здоровї! Дай же намъ Боже въ добрімъ здоровю у дорогу сходити и до господы повернути ся! Дай же Господи, щобъ усе було гараздъ: вамъ отаманувати, а намъ васъ, якъ слѣдъ, послухати! Дай же Боже, щобъ усе було гоже! — и выпиває.

— Дай Господи, пошли Боже! — відповѣдають усѣ.

Піднесену налиту чарку Микита ще разъ відсылає старѣйшимъ, але дѣды кажуть:

— Пий, пий самъ! Се почестне! Пий на здоровя!

— Пий самъ, та тогдѣ и людей пошануй своєю, дочастовуй! — каже старый Могила.

Микита бере чарку, кланяється ся усѣмъ и промовляє:

— Пошли-жь намъ Господи усёго лучшого! Допоможи намъ Боже благополушно у дорогу сходити и до ітцѣвскои господы у доброму здоровю самымъ и зі скотиною повернути ся, усѣхъ здоровыми и благополушными дома застати! Щобъ Господь годивъ намъ у дорозѣ доброю годиною, щобъ годивъ пашею скотинцѣ, а вамъ у господѣ! Щобъ обминало насъ усе зле та лихе! Допоможи менѣ Боже чесному товариству послужити! Охрани насъ відъ всякого зла ітцѣвска и материньска молитва! Будьте здоровї, чумаки-товаришѣ, и вы уся чесна кумпанія!... И выпиває до дна повну чарку.

Сю всю промову Микита Семеновичь вымовляє твердо, поважно и нею наче присягою скрѣпляється ся выборъ. Въ відповѣдь на кожне высказане промовою бажаня, усѣ відказують: — Дай Боже! Пошли Господи! — А після вже дехто добавляє:

— Та глядѣть же, щобъ отамана у всякому послухати! Щобъ не було нѣякои сварки! Щобъ якъ приказувати-ме, и робити! Щобъ усѣ були за-одно; щобъ у всёму була согласія!

Отъ такъ и відбувъ ся выборъ; такъ просто й высказана програма усёго отаманованя.

Після сёго вже Микита Могиленко хочь и пє, та таки подержуєть ся, памятаючи, що єму не подоба дуже захмѣляти ся, треба пильнувати дѣло, починаючи зъ того, що єму прийдеть ся рушити валку и своими паровицями передъ вести.

У дорозѣ інъ буде усёму привідъ давати: коли зі стоянокъ вырушати, де и якъ отаборювати ся, якимъ шляхомъ йти, на якї перевозы; єму торгувати ся за переправы, за пастѣвники, єму зладновувати ся и зъ соляными конторами и на озерахъ и на баштѣ у Перекопѣ, єму вѣдати ся зъ полицейскими сѣпаками, выручати чумаківъ зъ якои халепы, при якій пригодѣ.

Отъ и теперь інъ загадує чумакамъ, збирати ся на таборъ, де они молодики наварили у казанахъ кулѣшу.

Сонечко не жде. Похилило ся на низъ по небу, оглянуло ся золотыми промѣнями на землю, озолотило и корчму и сѣру купу возівъ, ярко відбило ся на зеленыхъ нивахъ и закотилось за синѣючі зъ золотообразными краями хмарочки. Череда прийшла стороною до села, підіймаючи цѣле оболоко курявы, село укрываєть ся сизою поволокою дыму и росяного туману, задерчали деркачѣ, соловѣ відозвали ся... Замовкла чумацка пѣсня, корчма опустѣла. Усѣ на таборѣ поскуплювали ся докола казанівъ — чумаки вечеряють. Дымить пригасаюче огнище, дымить відгоняючи комашню, що вже роями порхотить у похолоднѣлому воздусѣ. Усе яснѣйше и яснѣйше засвѣчуєть ся вечѣрня зорінька, а за нею несмѣливо поблимують и другі зорѣ. Молодикъ тонѣсѣнькимъ серпикомъ вырѣзуєть ся зъ-за хмариночки.

Отъ и повечеряли чумаченьки, складають усе въ возы.

— А ну-же, братцѣ! Часъ-пора волівъ запрягати и у дорогу вырушати! — рѣзько, дзвінко каже Микита; хрестить ся и самъ заводить своихъ волівъ у ярмо.

(Волы вже давно, ще до вечерѣ, попритыканї налигачами до яремъ).

— Ший, шйи, ший, собъ! — чути по табору, коженъ запрягає волівъ.

— Ну, молѣть ся Богу, щобъ давъ щасливу дорогу! — гукає Микита и хрестячись на східъ сонця, кладе три поклоны. Усѣ хрестять ся, бють поклоны.

— Зъ Богомъ! Добрый часъ! — каже отаманъ и махнувъ вправно батогомъ.

— Гей, гей, собъ! — загуло по валцѣ, заскрипѣли возы и, слѣдкомъ за отаманомъ, усѣ паровицѣ вырівнують ся одна за одною у рядъ. Тутъ уже нема особливого опрощеня, коженъ ще у себе дома сповнивъ, якъ умѣвъ, опрощанє, поклонивъ ся въ ноги отцю-матери, поцѣлувавъ ся зъ жѣнкою и зъ дѣтьми, оттутъ уже тільки просто, знимаючи шапки, прощають ся.

Потягнула ся валка, зіставляючи на таборищѣ усѣхъ своихъ. Збитый пылъ по дорозѣ, скоро оболокомъ укрываєть відъ очей провожальниківъ усю валку. Отъ она спустила ся у ярокъ, тільки чути, якъ скриплять возы,

такъ якъ хтось погейкує на неналоманыхъ ще гараздъ у ярмѣ волôвъ. А далѣ и сёго не чути...

Темно, не розглядишь гараздъ, у кого и въ якôй мѣрѣ жаль за своими выказуєть ся у постати и на обличяхъ. Онде тôльки замигтѣла зоря одбиваючись у слёзинѣ однои молодицѣ, та хтось якось важко зôтхнувъ. Тихо у купцѣ позôсталыхъ, тôлько попорскує коникъ дѣда Могилы. Мовчки зовсѣмъ, або тôльки зъ де-рѣдка перекидаючись словами, розходять ся усѣ до села.

А чумаки переѣхали ярокъ и позавалювались на возы, дивлять ся у понатыкане зорями небо. Любй постати своихъ стоять въ охмѣленыхъ головахъ. Наче передъ собою бачуть они своихъ родичѣвъ, приятелѣвъ. Коли то приведеть ся повернути ся до нихъ, зновъ побачити ся?! Хтось замугикавъ пѣсню, десь на заднёму возѣ нѣжно та любо заграла сопѣлочка, сопуть волы, риплять возы — йдуть шляхомъ чумаченьки.

А далеко и довго йти имъ! Богато побачуть они чужои чужины, зазнають лиха всякого! Засмалить ихъ весняне сонечко, промочуть неразъ дощѣ тучовй.

Скоро, прямуючи зъ порожными возами на Корсунь, де они переѣдуть Рось, и на Шполу, — пройдуть они свою Украину ажь до краю до прежнёи Запороскои границѣ, до Гуляйполя (теперь Злотополѣ). Перейдуть Вись и заразъ же за рѣчкою увôйдуть у поселянщину, недавно воєнне поселенє въ Новомиргородѣ. Битымъ шляхомъ пройдуть до крѣпости Елизавету (Елисаветградъ) и понадъ скелистымъ Ингуломъ пôднимуть ся на степъ, и пôйдуть обходити глыбокй степовй балки ажь до Кривorожя, де перейдуть Ингулець, а опôсля повернуть по щирому, колись Запороскому степу на полудне до Кизикермену, де саме перевôзъ черезъ широкорозлитый Днѣпръ. Тамъ уже чумака ажь чорно: приходить ся часомъ не день и не два простояти, поки дôждуть ся черги перевезти ся на той бôкъ Днѣпра у Каховку. Тутъ уже наливати-муть, якій тôльки є зъ собою посудъ, Днѣпровою водою, бо тамъ у Таврiи за Каховкою, у Ногайскôмъ степу, усе сонцемъ выпаляне, солонцѣ, та просторй балки поросли очеретомъ. Орда почнеть ся и Татарва косоока, бдъ котрои пильно та пильно стережи волôвъ; гарбы на высокихъ дзвончатыхъ колесахъ, скриплять на немазаныхъ осяхъ, горбатй верблюды, глыбокй колодязѣ, зъ котрыхъ присолону воду тягають шкурятяными кобками, привязаными до 30—70 сяженнои веревки. Чумака тамъ видимо невидимо: идуть туды и назадъ у три, у чотыри ряды. А тамъ и Чаплинка, а тамъ и малесенькій городокъ Перекопъ. Высоченный валъ на бсѣмь верстъ тягне ся бдъ Чорного моря ажь до Сиваша (заливъ Азовского); тольки й проѣзду, що въ самому Перекопѣ черезъ двôйнй ворота „у баштѣ“. Тамъ уже побѣля Перекопу ажь степъ загрязъ чумаками зъ всеи Украины, зъ всеи Гетьманщины, та ще й зъ Харкôвщины. Куды не глянешь окомъ зъ валу — на пôвнôчь чи на полудне — бдъ моря й до моря — усе чумацкй валки. Чорнѣють возы на таборищахъ, дымлять огнища зъ казана, сѣрѣють гурты чумацкихъ волôвъ, докола котрыхъ манячать вартовй зô списами, або зъ бучками, розголосить пѣсня, бурчить десь сопѣлка. На захôдъ сонця синѣє и зъ небомъ зливаєть ся на кругозорѣ Чорне море, на схôдъ сонця сѣрѣє болотистый Сивашь зъ очеретами. Чумаки позапыляни, брудни, обôрвани, засмаляни сонцемъ и степовымъ вѣтромъ.

Тамъ же недалеко бдъ Перекопу побувають они й у „Верменському базарѣ“. Тôльки-жь тамъ города, що базаръ, а то татарскй мазанки, бѣлй мечеты. Базаръ такъ и вкрытый чумачiєю; вештають ся, толкують ся зъ Татарвою на якôйсь чудноô мовѣ, у котрôй чути: „знакомъ, яхши, яманъ, кушолъ“. Подразнять молодй татарина, стуляючи зъ краю свого приполу свиняче ухо и приказуючи:

— Знакомъ! чушка кушалъ? Чушка якши! Баранъ яманъ!...

А тамъ недалеко вже й соляни озера. Наче рѣдковате пиво бурѣє вода-ропа въ озерѣ. При водѣ усяка грудочка, камѣньчикъ, соломинка, бадилиночка — облѣпляни бѣлыми кришталинами соли, наче инеємъ. Анѣ деревця, анѣ бурвянины докола озера. Камяниця-контора та бурты соли наче скирты на току, та величезни жерцѣ. А на озерѣ геть далеко на козлахъ уложени дощани кладки, по котрымъ вывозять сôль, що наче весняна крига осѣдає на дно озера, и бдтôля выламуєть ся баграми.

Довго прийдеть ся чумакамъ бути у дорозѣ. У Крымъ по сôль имъ чотыри-пять тыжнѣвъ ходки. Зважаючи по погодѣ, — у дощову годину приходить ся перестоювати, бо у волôвъ намниваютъ ся бдъ ярма шиѣ, та ще якъ де по дорозѣ горы, то трудно вытягати ся зъ балокъ та ярôвъ; приходить ся бичувати ся. Довго, якъ бачите! Волы зъ вагою йдуть зъ покволя — нѣякъ не бôльше 30 верстъ у добу, — а ще-жь перевозы черезъ рѣки, бичуваня, дощѣ... Такъ и прогають у дорозѣ не оденъ лишній тыждень.

За сôлю въ лѣто звычайно чумаки сходять три разы, а ще якъ хто, то вспѣває въ осени сходити до Днѣпрового лиману за свѣжо-просольною рыбою и повертаєть ся уже пôзнёи осени по Пилиповскимъ заговинамъ (14. грудня). Буває такъ, що и зима захватить у дорозѣ; а що вже слякотна погода — лиха година!

У таку розпутицю зъ дому высылають волôвъ на пôдставу — „пôдгôнъ“ — ажь у Гуляйполе. Беруть чумаки рыбу въ Днѣпровому лиманѣ на рыбныхъ заводахъ по берегу межи Херзономъ а Станиславчикомъ, куды зъ крѣпости (Елисаветграду) прямують водороздѣльнымъ пасмомъ, що бддѣляє воды Ингулу бдъ Ингулця, на Антоновку и обходячи вершины степовыхъ балокъ и рѣчку Высунь.

Рыбу купують або на вѣсъ, або на щастє: тонями, скôльки вытягнеть ся; иншій выгадає, другій прогадає. Тамъ же рыбу заразъ пластують, солять и покладають у бочки.

Єсть и такй, що зъ весны идуть на рѣку Донъ за вяленою рыбою (синець, тарань и чехоня). Имъ довга ходка — тыжнѣвъ сѣмь-ôсѣмь. Идуть на Чигринъ, понадъ Тясминомъ у Кременчукъ, де перевозять ся черезъ Днѣперъ, дальше у Переволочию, де переходять Ворсклу*), у Гуляй-Городѣ рѣчку Орелю, двѣчи переѣздять рѣчку Самару, идуть ажь до Бахмута на схôдъ сонця, а опôсля вже на Иванôвку повертають круто на полудне, на Савур-могилу, и доходять до Доньскихъ гôръ межи Ростовомъ и Таганрогомъ, де на козачихъ рыбныхъ заводахъ набирають ся сушеною рыбою, котру укладають у выстеляни рогожами возы прямо.

Деякй вялену рыбу набирають не на Дону, а на переспахъ Азовского моря. Туды йдуть на Гуляйполе, Петрикôвку (Новая Прага), на Александрiю, обходять вершину Ингульця, рѣку Базавлукъ на Микитиному розѣ

*) Шляхи сй не зовсѣмъ вѣрно обозначени у Рудченка. (Чумацкія пѣсни ст. 13, 1874, Кіевъ).

(Никополь), потôмъ переправляють ся черезъ Днѣперъ, Знамянку, а ôдтôля по Тавріи мѣжь нѣмецкими колоніями у Мелитополь, де переправляють ся черезъ рѣку Молошну (Молочнѝ воды) и битымъ шляхомъ по узмôрю до рыбныхъ заводôвъ. Сюды ходки тыжнѣвъ пять, якъ и у Крымъ.

Симъ коротенькимъ выказомъ чумацкихъ шляхôвъ я закôнчую рѣчь мою про чумацтво, надѣючись въ моихъ оповѣданяхъ-малюнкахъ наткнути ся на него въ осени, коли чумаки вернувшись зъ дороги, ôдпочиватимуть пôсля своѥи лѣтнѣи вандрôвки.

Борисъ Познанськiй.

НÔЧНА ДУМКА.

Въ просторъ безмежный духомъ я злетѣвъ,
И тамъ далеко навкруги поглянувъ,
И кулю земску зъ ôдти я узрѣвъ.

На нѣй мôй зôръ якъ яструба пристанувъ...
А на поверхни дивнои землѣ:
Ту видъ розкôшно цвивъ, тамъ вянувъ.

И якъ въ муравлиску тѝ муравлѣ —
Тамъ безлѣкъ люду вештавсь все и всюды,
И гинувъ все, якъ листѥ на гилѣ.

Гамôрь безъ впыну на верху, и труды,
И безконечна змѣна и борба;
Хочь трохи низше — що за тихѝ люде!

Въ безмѣрнôмъ тôмъ числѣ яка судьба
Припала тамъ для мене порошины?
Чи тихе щастѥ жде, чи жде журба?

Не радъ я знати прикрои хвилины,
Якъ на земли крôмъ лиха — ѥсть и рай...
Судьбо! даѥшь пôзнати свѣтъ що днины,

То хочь коли зазнати ѥго дай!

Евменъ.

ОБРАЗКИ ЗЪ СВѢТА АЛЬПЕЙСКОГО.

IX. Выхôдъ на гору Тресенштайнъ.

Найбôльше высуненою напередъ горою въ Авзе ѥсть гора Тресенштайнъ. Она всуваѥ ся колѣномъ въ саму середину пôвкруга, въ котрôмъ забудовало ся мѣсто на пôднôжю тои горы, 4000′ высокои.

Гора Тресенштайнъ, якъ знаѥмо, ѥсть кôнчиною пасма гôръ, котре дѣлить двѣ рѣки-сестрицѣ, имени Травнъ, що выплывають зъ двохъ озеръ, лѣвобôчна зъ озера Альтавского, а правобôчна зъ озера Ґрундельского. Жителѣ въ Авзе видять тоту гору що днины, стремячу горѣ надъ мѣсточкомъ; они проходжують ся часто попôдъ нею, и мимоволѣ зôръ свôй звертають на неѣ, пôдносячи ѥго що разъ высше, ажь до самого вершка.

Тресенштайнъ выглядаѥ наче великаньске долото, котре грубымъ кôнцемъ врыло ся въ высочину, на котрôй стоить кафетерія Льойцля, а ôдтакъ скоро звужаючись, заострюѥ ся що разъ бôльше, и кôнчить ся на самôмъ вершку рôвною вузкою стѣною, зъ на 30 крокôвъ довгою, идучою ôдъ одного до другого кôнця. Зъ трехъ бокôвъ, оберненыхъ до мѣсточка Авзе, стрôмкѝ боки горы Тресенштайнъ суть поросли зеленымъ лѣсомъ, гора отже миловидно представляѥ ся, лишь зъ четвертого боку ѥсть она гола, урываѥсь остро-простовѣсно и сторчить горѣ, якъ яка скалиста стѣна передвѣковои будовы, надъ страшною пропастю, що рознимаѥсь доломъ зъ помежи темрявого лѣса.

Одного мрачного, трохи холодного дня каже до мене товаришь мôй зъ пансіону, Кавфманъ (32-лѣтный купець зъ Пешту) при раннôмъ снѣданку: — Пане, ходѣмъ нынѣ на тую гору! Доба по тому; маѥмо день холодный, хочь трохи мрачный, за те догôдный до ходу на горы, бо днины теплои, погôднои вы бы не въ силѣ вылѣзти на таку стрôмку гору, якъ Тресенштайнъ.

Я и кажу безъ намыслу: ходѣмъ!

Щобы до тои горы дôстати ся, треба насамперед вылѣзти на двѣ высочины, котрѝ суть наче двома великаньскими ступенями до неи. Оденъ ступень творить променада Крамеръ, а другiй ступень творить такъ звана шийка (Sattel), що лучить пôднôжѥ горы Тресенштайнъ зъ горою Дрісельвандъ.

Отже насамперед треба дôстати ся досыть прикро пôдносячою ся до горы стежкою, помежи буйнымъ гаѥмъ на променаду Крамеръ, зъ 400′ пôдвысшену по-надъ зеркало правобôчнои Травны; тутъ уйшовши зъ 20 минутъ, подыбуѥ прохожiй по лѣвôй руцѣ таблицю зъ надписею: „zum Sattel“, но при котру, звернувши ôдъ променады на лѣво, пускаѥ ся вузкою стежкою, щоразъ стрôмше, лѣсомъ до горы на такъ звану шийку. Зъ разу стежка тота яко тако удоптана, але що разъ дальше стаѥ ся нерôвною, каменистою, ховзкою и прикрою. Чоловѣкъ що разъ повôльнѣйше ступаѥ напередъ, що разъ бôльше уважаѥ, де и якбы станути ногою, щобы не поховзнути ся и не упасти; ôддохъ стаѥ ся коротшiй, треба що разъ бôльше добувати зъ себе силы, пôтъ починаѥ каплями сплывати по чолѣ та по лици, хоть въ воздусѣ холодъ.

По годиннôмъ, ненастаннôмъ, умѣренôмъ ходѣ взяли проказувати ся поодинокѝ гôрскѝ хаты, вкрытѝ драницями. Дорога веде помежи воринѥмъ, запертымъ воротцями, котрѝ собѣ отвираѥмо, и спинаѥмо ся до горы дальше, але вже не такъ стрôмко, якъ передъ тымъ. Передъ нами розстелюѥ ся зелена ровень, выгнена каблукомъ, такъ звана шийка (Sattel). Сей кусень землѣ подôбный дѣйстно до кульбаки, горѣ выгненои, а по обохъ бокахъ двома стрôмкими горами обмеженои, зъ лѣвого горою Тресенштайнъ, а зъ правого масивною скалистою стѣною горы Дрісельвандъ. Сама шийка тота (der Sattel) не залюднена, лишь кôлькома хатами, по лѣвôмъ и по правôмъ боцѣ, серединою зовсѣмъ отверта. Межи тыми гôрскими хатами бѣдными та закуреными дымомъ, пишаѥ ся на убочи одна вілля, хороша, одноповерхова, зъ краснымъ цвѣтникомъ доокола, замешкана видко, бо зъ комина дымъ выходивъ, и песъ паньскiй спочивавъ на порозѣ, — але люде въ нѣй непроказовали ся. Мусять то мабуть бути великѝ любителѣ самоты и дикои природы, або може осѣли тутъ поеты, малярѣ, музикальнѝ композиторы, въ цѣли, щобы не дôзнати перешкоды въ твореню, — або суть то може нещаснѝ, хорѝ на серце, — що такъ далеко утекли ôдъ цивилизованого свѣта, межи лѣсы та пустѝ горы.

Середина сѣдла того зеленѣла ся травою; але мѣсцями поорали люде по куснику землѣ, и засѣяли ихъ ôвсомъ або ячменемъ, або засадили бараболію; коло хатъ бачили мы незгôршу огороднину. Нѣгде тôлько не подыбавъ я страхопудôвъ на тычкахъ, якъ тутъ, — межи макомъ, ôвсомъ або ячменемъ. По-пôдъ лѣсомъ, пôдъ самымъ Тресенштайномъ пасъ ся товаръ, красный, здоровый, веселый.

Идемо стежкою ôдъ правои до лѣвои руки; вже на самôй шийцѣ подыбуємо колыбу (Almhütte). Єсть то хата збудована зъ дощокъ, вкрыта драницями: отвертыми дверми червонѣла поломѣнь зъ печи и дымъ выходивъ въ воздухи. Зближаємъ ся дъ тôй колыбѣ. Зъ переду прибудовано невеличке пôддашє. околене доломъ зъ трехъ сторôнъ барієрою и чистыми лавочками, помежи котрыми стоявъ стôлъ. Въ день теплый, погôдный, добре тутъ сидѣти и поглядати на высокй горы, що въ всѣлякихъ формахъ и барвахъ пнуть ся до горы въ округи, и цѣкаво зглядають ся на буйнй лѣсы, що ихъ доокола обступили. Але що сегодня студеный вѣявъ вѣтеръ, то мы не сѣдали въ сѣмъ такъ принаднôмъ кутку, але радше увôйшли до теплои кôмнаты, щобы загрѣти ся при тепленькôмъ огнищи, и напити ся теплого альпейского молока.

Загрѣвши ся и ôдпочавши доволѣ, пустили ся мы въ дальшу дорогу на гору Тресенштайнъ.

Мôй товаришь бувъ уже на сѣй горѣ, и знавъ добре дорогу, куды мали мы ступати, зазначену впрочѣмъ синою краскою туристами. Мы спинали ся до горы прикрою, що разъ бôльше стрôмкою стежкою помѣжь шпильковый лѣсъ. Декуды треба було бережно ступати вузенькою стежочкою, усуваючою ся шутромъ зъ пôдъ нôгъ, а ведучою по надъ пропасти; декуды дерево, вывернене вихромъ, переваливши ся черезъ дорогу, спиняло хôдъ; декуды сторчала скала острымъ рогомъ до горы, посередъ стежки. Трава, папороть, цвѣты альпейскй, гущавина ростинъ, додавали мѣсцямъ, куды мы проходили, розмаитои подобы и незвычайнои цѣхи. Середъ лѣса бувала часомъ прогалина, що ôдкрывала поглядъ далекій; коники цвѣркали, птички щебетали, мотылѣ звивали ся въ воздусѣ. Тымчасомъ розяснило ся небо и засіяло цѣлымъ своимъ блескомъ надъ нами. Мы взяли дерти ся на самый шпиль.

Самый вершокъ горы Тресенштайнъ вузкій; ледви двѣ особы можуть ся побôчь себе помѣстити, именно на обохъ єго кôнцяхъ, а не довшій надъ 30 крокôвъ. Пôшли мы насамперед на лѣвый конець. Поручємъ по обохъ бокахъ обмеженый, конець сей продовжає ся надъ страшною, глыбокою пропастю, на поглядъ котрои людямъ слабыхъ нервôвъ мусить закрутити ся голова; а стежочка межи поручами єсть такъ вузонька, що лишь оденъ чоловѣкъ нею просунути ся може. На самôмъ кôнчику горы приладили туристы сѣдло, такожь убезпечене сильною барієрою ôдъ пропасти.

Хочь хôдъ стежочкою тою по-надъ пропасть кôлька тысячь стôпъ глыбоку — мимоволѣ на першій поглядъ выкликує чутє якоись тревоги, хочь далѣ на самôмъ кôнчику шпиля, сторчачôмъ высоко въ воздухахъ, чоловѣкови зъ разу робить ся якось дивно, и здає ся, мовбы мурашки лазили по тѣлѣ: — то однакъ видъ зъ ôдси єсть такъ красный, такъ величавый, що прибувшій сюды подорожный бачить ся знова вынадгородженымъ за свои немалй труды.

Усѣвши тутъ на лавочцѣ, кинувъ я окомъ въ округъ передъ себе: передо-мною ôдкрыла ся чудова панорама. Пôдъ стопами горы зеленѣла ся высочина, на котрôй стоить кафетерія Льойцля и ще кôльканайцять рѣдко на нѣй розсѣяныхъ хатъ и вілль. Дальше спускала ся она стрôмко каблукомъ до глыбокого яру, въ котрôмъ доломъ плыве рѣка Травнъ, и розсѣло ся мѣсточко Авзе. Гляну я бôльше на лѣво, и бачу озеро Ґрундельске, котре блищить ôдъ сонця, и зъ котрого выплыває правобôчна Травна, протягаючи ся, якъ срѣбна стяга, посередъ зеленѣючого лѣса, тутъ и тамъ блыснувши срѣбною хвилею. За яромъ, въ котрôмъ лежить мѣсточко Авзе, дôмъ коло дому, каменица коло каменицѣ, а дальше за мѣстомъ по другôй сторонѣ яру прекрасній віллѣ въ огородцяхъ, пôднося ся терасами; — бачу я зновъ зелену высочину, а на нѣй въ дали сѣльце св. Леонарда (St. Leonhard) зъ остро кôнчастою, горѣ стремячою вежою костела. Двѣ невеличкй горы, красно выточенй, якъ геометричный стôжокъ, зеленымъ лѣсомъ оброслй, одна близше, друга дальше на виднокрузѣ, мають для ока принаду велику — але якй онн зъ ôдси маленькй; а що вже люде, то ихъ зъ ôдси зовсѣмъ не добачишь, такй они масюненькй. А ще дальше виднокругъ замкненый высочезными горами: Радлінґъ зъ двома вершками, лѣсомъ покрытый, Ретлінґъ, мѣсцями лысина зъ помежи корчѣвъ пробиває, але червоного цвѣту, тому єго такъ Нѣмцѣ назвали; близше и бôльше на право стремить 7000 стôпъ высокій Цінкенъ, хребетъ єи мовь пôвколесо величезне, горѣ заокруглене, а побôчь него двоголовый Сарштайнъ, котрого хребетъ, тягнучій ся ôдъ головъ тыхъ, зовсѣмъ похожій на туловище спячого великаньского льва. Помеми горами Цінкенъ и Сарштайнъ плыве глыбокимъ яромъ сполучена рѣка Травнъ, а єи корытомъ бѣжить зелѣзниця до Ишлю и дальше.

Помежи розхиленымы вершками горы Цінкенъ и Сарштайнъ блищить голова великана Дахштайнъ, бѣла, снѣгомъ та ледомъ покрыта, образъ зимы середъ липневого лѣта, рѣзко ôдбиваючи ôдъ окружаючои єи зелени. А хто-жь вже опише всѣ тотй барвы и ихъ ôдтѣня на небѣ, въ воздусѣ, на горахъ, лѣсахъ та на водѣ, всѣ тотй марева, що якъ прозрачна синява тканина мрѣють! Дивишь и не надивишь ся; и щось тебе приковує до тои природы; хотѣвъ бы чоловѣкъ тутъ вѣчно остати ся, забувши про земный свѣтъ зъ єго радощами и клопотами, зъ єго солодостями и горестями, зъ єго красотами и мерзостями! Бо тутъ чуєшь ся свобôдный, якъ той орелъ, що буяє въ воздухахъ, не мученый справами людскими, анѣ забагами недоступными, анѣ пристрастями ненаситимыми, анѣ звязаный тѣсными установами людскими, мудрыми и немудрыми.

Запавъ я въ задуму, сидячи на сѣмъ чудовôмъ сѣдлѣ, и бувъ бы сидѣвъ, Богъ знає, якъ довго, якбы не збудивъ зъ того любого сну мôй товаришь и не спонукавъ до дальшого походу. Попращавъ ся я зъ сими чудовыми образами, мабуть на вѣки!

Перейшли мы на другій конець горы Тресенштайнъ, и я побачивъ зъ ôдси середъ глыбокого лѣсистого яру друге озеро Альтавске, а надъ нимъ бовдурила ся знана вамъ вже гора Льозеръ. Але озеро тото не блестѣло такъ, якъ звычайно, красною зеленю, зъ срѣбными ôдтѣнями, бо не падали на него лучѣ сонця. Середъ тѣнистыхъ берегôвъ воды єго здавали ся чорнй, чорнй, якъ коли-бъ були нѣчимъ иншимъ, тôльки справдешнымъ чорниломъ. Вже саме тото, що зъ обохъ кôнцѣвъ горы Тресенштайнъ можна видѣти въ протягу трёхъ минутъ два озера, роздѣленй валомъ высочезныхъ гôръ, робить якесь дивне и втѣшне враженє, — а взявши въ рахубу всѣ тотй образы, та чуда природы, що зъ ôдси очамъ представляють ся, мушу сказати: що выхôдъ на гору Тресенштайнъ для любителя природы єсть дуже вдячный.

Зôйшли мы до згаданои вже колибы, и покрѣпили ся зновъ шклянкою альпейского молока, але вже не теп-

лымъ, але холоднымъ, бо мы упрѣли добре ôдъ ходу по горахъ, та и сонце вже не мало допѣкало.

Идемо дальше, попрощавшись зъ старенькою бабушкою, що намъ молока давала. Не забуду ѳи поморщеного, нѣбы то приятно усмѣхаючого ся лиця, оживленого малыми блескучими очима, и тымъ напередъ стремячимъ горѣшнымъ зубомъ, що мовь зъ цѣкавости выбѣгъ ажь по-надъ повислй губы.

Въ осередку шийки (Sattel) пристанули мы на самôмъ ѳи хребтѣ, що заокругленый, якъ кôньске сѣдло, зъ однои стороны спускаѳ ся до озера Ґрундельского, а зъ другои до озера Альтавского. Насъ окружали зъ правого боку скалистй рамена горы Дрісельвандъ, а зъ лѣвого горы Тресенштайнъ. Мы взяли гукати, а пятикротне ехо (ôдгомонъ) повитало насъ голосно, повтаряючи выразно нашй слова, мовь невидимый духъ тои пустынѣ, и губило ся десь, десь далеко въ скалистыхъ пустарахъ. Передъ нами и по-за нами замыкали сю панораму въ ôддаленю лѣсы и горы. По дорозѣ подыбали мы керницю жерельнои, чистои и студеноі воды. Такъ она уладжена: ôдъ пôвночи закрыта стѣною зъ дощокъ, такъ само ôдъ сходу и заходу малою поперечною стѣнкою, и лишь ôдъ полудня отверта, а горою вкрыта дашкомъ зъ драницѣ. Пôдъ дашкомъ тымъ ѳсть зъ лѣвого боку стовпъ утятый, зъ котрого обыльно выплываѳ вода до жолоба; отже и чоловѣкъ и худоба можуть середъ лѣтнои спеки на такôй высочинѣ покрѣпити ся здоровою и красною водою до волѣ. Такй самй студнѣ подыбувавъ я всюды въ тутешнихъ сторонахъ, на горахъ и на долахъ, середъ сѣлъ и середъ пустого, хиба лишь пастухамъ або туристамъ знаного лѣса. А коли-жь такъ буде у насъ!? Суть тутка и иншй порядки, якй бы намъ дуже придали ся. Бѣднй гôрскй села, невеличкй, мають свôй громадскій дôмъ и свою школу и радо до неи посылають своихъ дѣтей. Часто подыбувавъ я середъ села въ краснôмъ устороню, посередъ садку, чисто удержану молочарню, де газды сходили ся на молоко, сыръ, масло зъ хлѣбомъ, и на балаканѣ. Нарôдъ тутешній любить охарнôсть, ѳсть набожный: (часто подыбують ся при дорозѣ образы святыхъ), — робучій, тверезый, дбалый про чесноту, и маѳ якій такій змыслъ до красы; въ огородахъ бачивъ я майже всюды помежи огороднииною плеканй квѣты, а дуже часто видѣвъ ихъ въ горнятках по ôкнахъ, въ околицяхъ, зовсѣмъ ôдъ свѣта ôдсуненыхъ, въ тяжко приступныхъ яругахъ, куды часами я запускавъ ся. Такожь не чути тутка про крадѣжь або про рабунокъ. Безпечно ходить ся по лѣсахъ, по горахъ, по ярахъ, по скалистыхъ пустыняхъ, — и нѣхто нѣколи не зазнавъ шкоды. Мы въ пансіонѣ нашôмъ нѣколи не замыкали дверей, або примкнувши ихъ, оставляли ключь въ замку. Але правда, — ж и д ô в ъ тутъ нема!

* * *

Зъ поворотомъ постановили мы спускати ся на дôлъ по другôй сторонѣ шийки до озера Альтавского, дорогою, котрою дуже мало хто ходить, бо ѳсть трудна, страшна и небезпечна.

Пустили ся мы сходити. Ишли мы корчами, звернувши зъ шийки лѣворучь стежкою мало удоптаною и шо разъ бôльше спадистою. Такъ прибули мы до стѣны скалистои горы Тресенштайнъ, котра, мовбы инжинѳрами штучно вытесана, просто стремѣла до горы высоко, высоко. Стежочка тота припираѳ зъ лѣвого боку до самои стѣны, зъ правого не маѳ о що оперти ся, анѣ не маѳ нѣякого поручя, котре бы берегло прохожого ôдъ отвираючои ся пôдъ нимъ пропасти. Треба мати здоровй та сильнй нервы, щобы туды пройти, тымъ бôльше, що стежочка тота мѣсцями дуже стрôмко спускаѳ ся долôвь, такъ, що треба часомъ спускати ся на руки и такъ поволи осторожно зсувати ся въ долину. Мимо того подорожь така не ѳсть безъ приятности. Прохожій бачить ся въ дикôй, незвычайнôй сценеріи: тутъ высоко стрôмка скала, пнуча ся надъ ѳго головою, котрои держить ся близенько, о скôлько можна, тутъ мала стрôмка стежочка, небезпечна дуже, якбы ся лише разъ поховзъ або неуважно ступивъ, тутъ пропасть, въ котру щось кортить зôръ запустити, досмотрѣти дна, въ округи дикй лѣсы, що зôръ спиняють, погляду дальшого не допускають. Въ тôмъ всѣмъ ѳсть щось незвычайного, що ворушить нервы, пôдносить жизненну силу, щось дико-романтичного! „Прийди и виждъ!...“ — описати годѣ.

Денисъ.

ТЕПЕРЬ!

Не тогдѣ часъ до бою намъ ставать,
Якъ вже сонце и сяѳ и грѣѳ,
И якъ спѣвы пташинй въ повѣтрѣ летять,
Якъ всмѣхають ся дни золотіи!

Не тогдѣ, не тогдѣ! — Якъ лютують вѣтры,
Якъ скрôзь нôчь, всюды хмары похмурй:
Ты тогдѣ вставай, свою зброю бери
И борись середъ темрявы й бурѣ!

В. Чайченко.

ГАЛЬШКА ОСТРОЖСКА.

Траґедія въ пяти актахъ Омеляна Огоновского.

АКТЪ ТРЕТІЙ.

(Дальше.)

СЦЕНА ОСЬМА.

Попереднй. Гальшка. Олеся.

Гальшка.

Боже! якй страшнй слова! Пане воєводо! на-що вы се читали? — Згляньте ся надô мною! — не мучте мене!

М. Зборовскій (побачивши Гальшку).

Хто се? — Гальшка?! Яка перемѣна?! — хлопець! А такъ! Той душегубець боявъ ся, щобъ ѳму въ дорозѣ не ôдобрали пôрванои княгинѣ, и велѣвъ ѣй скрыватись въ одежи мужескôй! Та дармá, суду королѣвского не змѣнити.

Гальшка.

Та-жь Бога можь ублагати, не то чоловѣка; — людскй установы — хитливй. Я сама молити-му короля на-въ-колѣнкахъ; — засудъ той можна змѣнити.

М. Зборовскій.

Мы сенаторы маѳмо такожь свôй голосъ. По нашому закону смерть такому зрадникови!

Гальшка.

Помилуйте! не вбивайте князя Санґушка. Вже-жь моя доля скувала ся зъ ѳго долею. Не вбивайте ѳго!

М. Зборовскій.

Дармá; така воля сенаторôвъ. Смерть зрадникови ôтчины!

Санґушко (до Гальшки).

Галю дорогá! Чи вартъ той катюга, щобъ ты смирилась передъ нимъ?! Ôнъ не смѣѳ мене вбити. Я стою пôдъ охороною ческого короля.

М. Зборовскій.

Староста городскій призволивъ намъ, схопити тебе въ нашî руки. Теперь годѣ покликуватись на права захисту ческого. По нашому закону умерти тобѣ!

Гальшка.

Пане воєводо! Чей єсть у васъ серце! Молю васъ, помилуйте!

М. Зборовскій.

Рѣшено. Ангелъ зъ неба не змôгъ бы мене ублагати. Мартина Зборовского не порушать сльозы жѣночî. (Гальшка падає на-въ-колѣнки передъ Зборовскимъ. Кôлька хвиль ôдбуває ся мѣжь Гальшкою а Зборовскимъ сцена мимична.)

Староста (до гостей весѣльныхъ).

Ой, то не переливки зъ тымъ польскимъ паномъ. Шкода руского князя!

Дружба.

Овъ, бѣда! не дадуть намъ веселитись, якъ Богъ приказавъ! Иги! катъ убиває чоловѣка на весѣлю! Ой, втѣкаймо ôдси! єще насъ потурбують. Ходѣмо въ господу пôдъ свистаючимъ ракомъ!

Ліва.

Богъ зъ вами! — останьтесь гостеньки! Na mé ctivé slovo, се тôлько комедія; отъ паны бавлять ся!... Не ôдходѣть, милî гостеньки. Та-жь по-мѣжь нами є королѣвна!

Дружба.

Не звабите насъ и турецкою башѣвною! Гайда за мною пôдъ рака! Za svůj groš jsi všudy panoš! (Весѣльнй гостѣ ôдходять; за ними йде й Ліва, намагаючись ихъ вздержати.)

СЦЕНА ДЕВЯТА.

Санґушко. Гальшка. Олеся. Оба Зборовскй. Костелецкій. Кухта.

Гальшка (до Зборовского).

Не вмолю васъ сегодня? Камѣнь змякъ бы, а чоловѣкъ не порушить ся сльозами нещаснои невѣсты.

М. Зборовскій.

Мы сенаторы не стерпимо, щобъ ôтчина руйнувалась такими перевертнями. Смерть єму! (Дає одному стрѣльцевн знакъ, щобъ ладивъ ся, стрѣлити до Санґушка.)

Гальшка

(въ розпуцѣ серця встає зъ землѣ).

Що?! вы вбиваєте єго?! О, сего не допущу! Я клялась князеви, що пôйду зъ нимъ на выгнанє въ чужину, що охороню єго ôдъ напасти, — що выєднаю єму у короля прощеня й милости.

М. Зборовскій.

Дармá! — за пôзно! (до Санґушка) Кназю Санґушко! вôльно тобѣ, заявити послѣдню свою волю. За хвилину станешь передъ судомъ Божимъ.

Санґушко (розкрыває груди).

Стрѣляй, кате! кровь моя на тебе й на сенаторôвъ! Се моя послѣдня воля! Стрѣляй! Щó?! зволôкаєшь? — Стрѣляй! Кровь моя на тебе!

Гальшка

(боронить Санґушка своими грудьми).

Вбийте й мене зъ нимъ! Я клялась, що не дамь єму загинути.

Петро Зборовскій (до Костелецкого).

Ахъ! яка гарна! Она мусить бути моя.

Костелецкій.

Ѣй-Богу, буду дружбою на твоємъ весѣлю.

Санґушко.

Галю! не вгамуєшь тигра; ôнъ хоче напитись крови.

М. Зборовскій

(ôдпыхає Гальшку ôдъ Санґушка).

Ôнъ тебе пôрвавъ, мовь хижій вовкъ, а ты побиваєшь ся за нимъ?! Будешь зъ иншимъ щаславшою.

Санґушко.

— Буде зъ иншимъ щаславшою?! — Стрѣляй! (На знакъ Мартина Зборовского влучає стрѣлець кулею груди Санґушка). Боже!... гину!... Не наживъ ся... Боже! не прости катамъ!... Галю! прощай!... будь щаслива! (вмирає).

[За кулісами чутно одалеки спѣвъ весѣльныхъ гостей·

Ой, купалась дѣвчинонька
Въ студенôй водѣ,
Та приѣхавъ козаченько
На воронъ-кони.]*)

Гальшка

(кидає ся на тѣло Санґушка).

Вбили — каты! Боже! я пропаща въ чужинѣ!

М. Зборовскій.

Такъ загибає зрадникъ ôтчины!

Завѣса спадає.

Конець акту третього.

АКТЪ ЧЕТВЕРТЫЙ.

Кôмната въ дворѣ Острожского въ Дубнѣ.

СЦЕНА ПЕРША.

Острожскій. Вишневецкій.

Острожскій.

Покиньте таку гадку! Се мрѣя дивовижна.

Вишневецкій.

Чому мрѣя?! Хиба-жь тронъ господаря молдавского такій высокій, щобъ не можь було на него вылѣзти? Сидѣли вже на нѣмъ такî, щó супротивъ мене були покоти-горошкомъ.

Острожскій.

А вже-жь у мене гетьманъ козацкій значить бôльше, нѣжь господарь волоскій. На Украинѣ своя воля, а въ Молдавѣ порядки поганî.

Вишневецкій.

На Украинѣ не можу бути самостôйнымъ. Зъ одного боку пре на мене король польскій, а зъ другого давить мене царь московскій Иванъ Грозный.

Острожскій.

Якъ покинете Запороже, то запропастить ся воля Украины.

Вишневецкій.

Запороже не боить ся вже Турка: порядки мои не зведуть ся тамъ нѣколи. Тамъ давъ я захистъ свободѣ; теперь веде мене доля въ иншу землю. Пора вже, злѣпити гнѣздо собѣ й будущому свому подружю.

Острожскій.

Ага! Запорожець радъ-бы оженитись; тому-то втѣкає въ зимôвку. Ей, лучше у себе отаманувати, нѣжь въ чужинѣ господарювати.

Вишневецкій.

Не ради-себе добиваюсь до престола господарства молдавского. Менѣ байдуже про такî ласощѣ. На престолѣ сидѣти-ме моя Галя!

Острожскій.

Галя... Галя?... се-бъ-то Гальшка Острожска? Щó вгадавъ я?

Вишневецкій.

Безъ Галѣ не жити менѣ на свѣтѣ. Она теперь свôбодна. Кажуть, що Санґушка вбивъ Зборовскій.

---

*) Koupala se má panenka
v vodě studený,
přijel je k ní mládeneček
na vraném koni.

Острожскій.

Ой, справдѣ довершивъ катюга свого дѣла. Але-жь про Гальшку нѣчого не чути. Може повернула й до матери, а тогдѣ — —

Вишневецкій.

Чей гордôй матери буде до вподобы тронъ и пановане дочки.

Острожскій.

О! Беатѣ не такъ легко догодити. Щастє дитины нѣчимъ у неи: она бажає власти й панованя для себе.

Вишневецкій.

Якъ вы менѣ поможете, то Гальшка буде моя.

Острожскій.

Хиба-жь хочете, щобъ я у-друге ôдбиравъ Гальшку Беатѣ? Теперь помилували, бо Зборовскій гнавъ ся за Санґушкомъ, та не мавъ коли, пѣклувати ся мною. При новôмъ такôмъ жениханю побило-бъ мене тяжше лихо.

Вишневецкій.

Мудрый Острожскій выдумає щось путнього, коли схоче кому помочи. — Князю! будьте менѣ батькомъ! Коли Галю любите, то зведѣть насъ до купы! Не будьте твердй супротивъ мене! Вже-жь разъ станули вы менѣ въ дорозѣ, сватаючи Гальшку за свояка Санґушка. Но я не поминаю васъ лихомъ. Прихилѣть ся теперь серцемъ до мене! Чей я годенъ бути мужемъ Гальшки?! Князю! поможѣть менѣ!

Острожскій.

Друже! радъ бы я вамъ помочи, та отъ, кôнцѣ не сходять ся. Беата стане вамъ въ дорозѣ.

Вишневецкій.

Она не буде ворогувати проти господаря молдавского.

Острожскій.

Гадаєте? Не знаєте ще Беаты. Та вже-жь звѣдаюсь у неи про єи думку. Отъ, теперь перестала якось на мене гримати. Тôлько-жь, про Бога, покиньте вашу дивну мрѣю. „Сѣявый злая пожнетъ злая“. Не йдѣть въ Молдаву; — лишѣть ся въ Запорожу!

Вишневецкій.

Теперь?! коли я умовивъ ся зъ Ольбрахтомъ Ласкимъ, — коли зôбравъ чотыри тысячѣ козакôвъ?!

Острожскій.

Не вѣрте Ласкому! Той заверни-голова пускає вамъ тумана.

Вишневецкій.

Ласкій давъ менѣ слово чести, що посадить мене на тронѣ молдавскôмъ.

Острожскій.

Та-жь той польскій маґнатъ поставивъ Ираклида господаромъ, и за сю прислугу одержавъ ôдъ него замокъ Хотиньскій.

Вишневецкій.

Ираклидъ выгнавъ уже зъ Хотина залогу польску. Тому-то Ласкій пôдносить мене супротивъ того зрадника.

Острожскій.

Не йдѣть въ Молдаву! стануть проти васъ иншй самозванцѣ, — погублять васъ. Молдава край ворохобный.

Вишневецкій.

Уже рѣшено! Сегодня ѣду до Канева: козаки дожидають мене.

Острожскій.

Останьтесь въ рôднôй земли! Господарства молдавского не добудете; а хоча-бъ вы єго й добули, то все-таки стояли-бъ вы пôдъ королемъ польскимъ.

Вишневецкій.

Годѣ! я звязавъ ся словомъ. Иду! мене веде слава надъ Дунай. Тамъ здвигну тронъ для своєи Галѣ. Иду, мене ждуть товаришѣ.

Острожскій.

Трудна справа: не перепру́ васъ. Коли йти, то йти. Не забувайте лише Запорожа!

Вишневецкій.

Не забуду, не забуду до за́гину. Прощайте, князю!

Острожскій (цѣлує ся зъ Вишневецкимъ).

Прощайте, отамане нашъ! Зôрка наша нехай вамъ меркотить и въ чужинѣ! Прощайте!

(Вишневецкій ôдходить).

СЦЕНА ДРУГА.

Острожскій (самъ).

Шкода́ такого лицаря! Молдава не для Запорожця! Отъ, попавъ ся въ сѣти, якй заставивъ єму той перевертень Ласкій. Молдавы не добуде, а Украину выставить на тяжкй напасти. Шкода́! а я думавъ, що ось-ось доборе ся Русь до своєи правды, — що Запорoже буде справдѣ захистомъ нашои свободы. Та ба! не стало вже проводыра, и Богъ знає, чи найде ся коли такій другій отаманъ?! (Дальше буде.)

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

Коли правопись етимологичну на „соборѣ ученыхъ“ приближено до правописи М. Максимовича, то можь було сподѣватись, що приймуть єѣ письменники галицко-рускй, та що стануть на-щиро пѣклуватись долею своєи литературы. Та отъ, уже по трохъ рокахъ ученй проводырѣ покидали зъ тою правописію рôдну мову, й утворивши собѣ дивовижный книжный языкъ, намагались вводити въ письменнôсть правопись россійску. Тому-то народовцѣ рускй стали именно ôдъ р. 1864. корыстуватись по-найбôльше правописію фонетичною[1]), та ажь въ 1880. р. Володимиръ Барвѣньскій, бувшій редакторъ „Правды“, принявъ опять правопись етимологичну, коли ставъ выдавати политичну часопись „Дѣло“. Се єсть майже та сама правопись, котру захвалювали патріоты рускй на „соборѣ ученыхъ“[2]). По причинѣ же, що сеся правопись не ôддає точно всякого ôдтѣнку звукôвъ именно въ нарѣчіяхъ рускихъ, задумавъ покôйный Евгеній Желехôвскій зладити свôй малорускій словарь въ такôй правописи фонетичнôй, въ котрôй бы ôддѣлено

[1]) Правописію фонетичною, се-бъ-то „кулѣшôвкою“, стали въ Галичинѣ у-перве хôснуватись Володимиръ Шашкевичь и Ксенофонтъ Климковичь. — Въ 1874. р. зъявивъ ся у Львовѣ перекладъ Евангелія Луки на мову руску. Сей перекладъ зладивъ Ант. Кобыляньскій и выдавъ єго кирилицею та буквами латиньскими. Въ обохъ сихъ выданяхъ правопись єсть подекуды дивовижна. Въ текстѣ, друкованôмъ кирилицею, йоту заступає знакъ і, котрымъ выражає ся такожь самозвукъ ѣ; ôдтакъ звукъ *і* (= о) вызначує ся знакомъ о̆, а звукъ и = (ы, и) — буквою и. Перекладчикъ наблюдавъ пôднарѣчіе наддністряньске, а про-те клавъ ôнъ надъ а каблучокъ, зазначуючи, що сей самозвукъ вымовляє ся якъ *е*, *і*; отже: моі̯є (мов), дӑі̯ (дай), лі̯то (лѣто), до̆м (домъ), сы̆н (сынъ), періо̆докъ час. Мягченє спôвзвукôвъ означає ся гачкомъ, котрымъ они осмотрюють ся у-споду.

[2]) Годить ся спôмнути ще про тую правопись, якои придержують ся ôдъ р. 1881. угорско-рускй выдавцѣ деякихъ школьныхъ книжокъ для науки дѣтей. Они кладуть надъ *о* скôсну протинку (ˊ), щобъ дѣти вымовляли сей самозвукъ пôсля свого говору; н. пр. вóлъ (вымовл. вíл, вúл, вул). Впрочôмъ въ „Руськôй азбуцѣ“ читаємо: *дьи̯тина* и *дьтина*, изъ *вóтцьомъ*, широкúй, зеленъ дерева, *ъ* (єѣ), *ъхъ* (ихъ), животнъ живу́ть, и т. д.

мягкій звукъ *і*, *ji* (= ѣ, є, и [изъ ји]) ôдъ такого звука *і*, щó утворивъ ся зъ первѣстного *о*, або щó ôдповѣдає въ деякихъ случаяхъ самозвукови *и*. Такъ отже принявъ Желехôвскій знакъ *і* (= ѣ, є, ји) и *і* (= о, и) та ставъ въ сѣмъ словарѣ писати: *іду* (*пду*)[1]), *ії* (*єѣ*), *сно* (*сьно*), *лід* (*ледъ*), *доброї* (*доброи* = *доброји*), *пoiти* (*пoити* = *пojити*); *дім* (*домъ*), *і* (и [союзъ]), *молодї* (*молодѣ* изъ *молодїи*). Тому-же, що ôнъ всяке *ъ* выкинувъ, то въ серединѣ слôвъ, зложеныхъ зъ деякими приименниками (*въ*, *зъ*, *съ*, *надъ*...), хôснувявъ ся ôнъ притинкою (,) замѣсць *ъ*, зазначуючи симъ способомъ, що попередній спôвзвукъ не зливає ся въ вымовѣ зъ послѣдуючимъ самозвукомъ; н. пр. в'їсний, з'їдаю, з'являю, над'їзджаю. Се головнї прикметы правописи Желехôвского. Очевидячки єсть она досыть консервативна, по-за-якъ не добачаємо въ нѣй jоты (j), та й мягченє спôвзвукôвъ не выражає ся стôйно знакомъ *ь*. Ôдтакъ писано въ сѣмъ словарѣ: *явір*, *єдинак*, *юрма*, *моя*, *твоє*, *свою*; *земля*, *весїлє*, *людяний*, — а не: *јавір*, *јединак*, *јурма*, *моја*, *твоје*, *своју*; *земља*, *весьілья* и т. и. Изъ всего того погляду на всѣлякї системы правописи рускои можна дôзнатись, що рускї письменники намагають ся розвязати пытанє правописне въ корысть фонетики[2]).

6. Справы суспôльно-національнї.

Кирило-Методіѣвске брацтво. Украинофильство. Идея національности въ украинськôй литературѣ розвивалась поволи, почавши ôдъ инстинктового украинофильства Ивана Котляревского ажь до самосвѣдомого національнизму часôвъ найновѣйшихъ. Пôсля того наивного украинофильства[3]) появилось украинофильство етноґрафичне (1830—1850), коли деякї письменники стали збирати пѣснѣ народнї и въ загалѣ матеріялъ етноґрафичный. Мѣжь тыми мужами вызначувавъ ся особливо Михайло Максимовичь[4]), котрый такожь своими филолоґичными студіями высвѣчувавъ важнѣйшї пытаня граматичнї и литературнї[5]). А вже-жь украинофильство національне основує ся на идеяхъ Кирило-Методіѣвского брацтва, котре у-перве сформуловало ясно задачу славяньского федерализму. Тєв-жь брацтво має свого попередника въ товариствѣ „соєдиненныхъ Славянъ“, котре поставило собѣ метою, простувати до спо-

[1]) Звукъ *ji* (= ѣ) въ начатку слова выражали вже давнѣйше деякї письменники украинськї знакомъ *і*: н. пр. *іду*.

[2]) Ось-якъ проявляє ся система самозвукôвъ въ важнѣйшихъ правописяхъ рускихъ, се-бъ-то въ правописи:

1. Максимовича:	ѣ	ê	ô	й, і	ы, и
2. Котляревского:	ѣ (и)	ѣ (и)	и (і)	и, і	ы, и
3. Шашкевича:	ѣ	ѣ	і	і	и
4. Артемовского:	и	и	и	и	ы
5. Корсуна:	j	j	j	j	и (і)
6. Метлиньского:	и (ŭи)	й	й	и	u
7. Боровиковского:	і	і	і (и)	і	v
8. Кулѣша:	і	і	і	і	и
9. Желехôвского:	ї	ї	і	і	и

[3]) Украинофильство Котляревского зъявлялось именно любвою до простого люду. Про славу козацку спôмнувъ ôнъ тôлько одинъ разъ въ Енеидѣ. („Писання И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; IV., стор. 157.)

[4]) М. Максимовичь выдавъ отъ-сй збôрники пѣсень: а) „Малороссійскія пѣсни“. Москва 1827: — б) „Украинскія народныя пѣсни“. Часть I. Москва 1834; — в) „Сборникъ украинскихъ пѣсень“. Часть I. Кіевъ 1849.

[5]) До науковыхъ праць Максимовича про руску мову й литературу належать именно отъ-сй: а) „Къ исторіи малорусскаго языка“; б) „Исторія древней русской словесности“. („Собраніе сочиненій М. А. Максимовича“. Томъ III. Кіевъ 1880; стор. 183—480.)

лученя всѣхъ Славянъ звязкомъ федеративнымъ и дбати про долю закрѣпощеного люду[1]). Хоча-жь товариство „соєдиненныхъ Славянъ“ завязалось переважно Украинцями, то все-таки въ програмѣ єго не добачаємо й слѣду самовѣжи національнои. Тому́ отже, що се товариство не заявляло украиньского патріотизму, то въ 1826. роцѣ зльялось оно зъ „южнымъ обществомъ“, хоча людяна єго програма зовсѣмъ не була схожа зъ напрямомъ ворушливыхъ членôвъ сего общества. Члены бо „южного общества“ були передше частиною „декабрістôвъ“[2]), а опôсля въ 70-хъ рокахъ пристали до россійскихъ соціяльныхъ революціонерôвъ.

Ôдтакъ нове брацтво Кирило Методіѣвске, щó завязалось въ Кіевѣ (1847) пôдъ проводомъ Миколы Костомарова, стануло на засновку національнôмъ и старалось о тєв, щобъ Украина заняла поважне мѣсце въ будущôмъ федеративнôмъ звязку народôвъ славяньскихъ. Ось и програма сего народного брацтва: 1) освобожденє славяньскихъ народôвъ зъ-пôдъ чужои кормиги; 2) орґанизованє ихъ въ самостôйнї политичнї ґрупы зъ удержанємъ федеративного звязку мѣжь поодинокими народами; 3) усуненє всякои неволѣ; 4) знесенє привилеґій и правъ становыхъ; 5) релиґійна свобода и терпимôсть въ справахъ вѣры; 6) заведенє одного славяньского языка въ публичнôмъ богослуженю всѣхъ истнуючихъ церкóвъ; 7) повна свобода мысли, науки и вôльнôсть въ печатаню всякихъ письмъ, и 8) наука всѣхъ славяньскихъ языкôвъ и ихъ литературъ въ школахъ у поодинокихъ народôвъ славяньскихъ[3]).

Першими членами сего товариства були Микола Костомарôвъ, Микола Артемовскій-Гулакъ, Василь Бѣлозерскій и Олександеръ Навроцкій; опôсля принято ще Опанаса Марковича, Пантелеймона Кулѣша, Тараса Шевченка и и. Сї братчики обняли думкою своєю всю славянщину и зрозумѣли, що до того дѣла треба новыхъ людей и силы новои, а тою силою повинна бути чистота серця, праведна освѣта й свобода простого люду. Однымъ параґрафомъ статутôвъ сего брацтва було высказано, що тôлько тї могли бути єго членами, котрї звѣстнї були зъ непорочного житя и праведнои освѣты. Они постановили такожь дбати о тєв, щобъ на Украинѣ було якъ найбôльше письменныхъ дѣвчатъ и невѣстъ. А по-за-якъ про федерацію народôвъ славяньскихъ годѣ було й думати, поки-бъ перше не усунено крѣпацтва, то члены брацтва постановили, пôдготовляти поволи панôвъ и урядъ до зрозумѣня великои тои гадки за-помочію науки й намовы, а простый людъ до красшои долѣ за-помочію шкôлъ; розпочати-жь се дѣло повинні були паны у своихъ селахъ[4]).

[1]) Програма товариства „соєдиненныхъ Славянъ“ находить ся выпечатана въ передньôмъ словѣ Михайла Драгоманова до „Письма Н. И. Костомарова къ издателю Колокола“. Женева 1885; стор. IV. V.

[2]) „Декабристами“ звались революціонеры, щó повстали 26. грудня 1825. р. противъ царя Николая I., вступаючого на тронъ по смерти Александра I.

[3]) Н. Костомаровъ, „П. А. Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность“. („Кіевская Старина“, томъ V., февраль, 1883; стор. 226. и 227.)

[4]) „Жизнь Куліша“, „Правда“, письмо наукове и литературне. Рочникъ другий. Львівъ 1868; число 25., стор. 298. — Кирило-Методіѣвске брацтво зачепило идею про волю крѣпакôвъ ранѣйше й глубше, нѣжь она зачѣпилена була хочь-бы и въ „Запискахъ Охотника“ Турґенева (1847—1851), и попало ранѣйше пôдъ кару, нѣжь сучасный и аналоґичный Петербурскій кружокъ Петрашевского, до котрого належали мѣжь иншими романистъ Достоєвскій и по

Ще за 3—4 роки до заснованя сего брацтва Кіївска молодѣжь, переймившись евангельскою правдою, задумала, наклоняти панôвъ наукою христіяньскою до освободженя крѣпакôвъ. Головою тои молодежи ставъ Тарасъ Шевченко, щó саме-тогдѣ написавъ деякѝ свои творы поетичнѝ[1]). А вже-жь члены брацтва, списавши свою програму, приняли брацке знамено, се-бъ-то зелѣзный перстѣнь, на котрôмъ вызначувались буквы К. М.[2]) и отъ-сѝ слова зъ письма святого: „И уразумѣете истину, и истина свободитъ вы“. (Ев. Іоан. VIII. 32)[3]).

Члены брацтва сходились на дружнѝ розмовы у Артемовского-Гулака, щó наймивъ собѣ кватиру въ домѣ протоіерея Завадского за Софійскимъ соборомъ. Тутки-жь за перегородою деревяною живъ студентъ Петрôвъ. Зачувши деякѝ ôдорванѝ слова, ôнъ уявивъ собѣ, що се скоивъ ся „заговôръ“, и про-те донѣсъ власти, що въ тôмъ домѣ ведуть ся розмовы членôвъ якогось политичного товариства. Въ наслѣдокъ того поганого доносу арештовано Костомарова[4]), Гулака, Бѣлозерского, Навроцкого й Марковича. Костомарова уважано проводыромъ членôвъ брацтва, про-те посаджено єго на рôкъ въ Петро-Павловску „крѣпость“, а опôсля заслано єго въ Саратовъ надъ Волгою, де пробувавъ майже десять рокôвъ[5]). Коли-жь не стало тыхъ горячихъ патріотôвъ, то Украинофилы, не маючи нѣгде пристановища, притыхли у своихъ національныхъ змаганяхъ и до р. 1858. не заявляли майже нѣякого просвѣтного житя. Опôсля всѣ тямущѝ люде на Украинѣ горнулись около выдавництва „Основы“, и про-те въ рокахъ 1861. и 1862. идея украинофильства вызначувалась въ ясноôй програмѣ, зверненôй переважно до просвѣты люду украиньского. Давнѣйше (около р. 1845.) наклонялись деякѝ патріоты до козакофильства, се-бъ-тô до „мазепиньского украинофильства“[6]), щó въ колишнѣй гетьманщинѣ добачали справдѣшню суть украиньскихъ идеалôвъ; тому-то й самъ Шевченко въ давнѣйшихъ своихъ поетичныхъ творахъ згадувавъ тужливо про гетьманôвъ и въ загалѣ про козацку старовину[7]); а вже-жь у своѣмъ „Посланію“[8]) высказавъ ôнъ ясно програму украинофильства. Тутъ ôдзывавъ ся ôнъ зъ докоромъ про ясновельможныхъ гетьманôвъ, и спонукувавъ землякôвъ, щобъ обôймили найменшого брата, щобъ благословили дѣтей своихъ твердыми руками и обмытыхъ поцѣлували вольными устами. Поетъ сказавъ, що тôлько въ своѣй хатѣ своя й правда, и сила, и воля, що, якъ бы єго земляки вчились такъ якъ треба, то й мудрôсть була-бъ своя. Коли-жь Украинцѣ звернуть ся до народу, то, по словамъ Шевченка, оживе добра слава, слава Украины, и свѣтъ ясный, невечернiй тихенько засьяє.

Такъ отже украинофильство стануло крѣпко на основѣ своѣй рôднôй, намагаючись зберегати всякѝ прикметы розвою національного. Тому-то „объединителѣ“ россійскѝ кинулись на горячій сей патріотизмъ зъ мокрымъ рядномъ, докоряючи Украинцямъ „сепаратизмомъ“. Мѣжь тыми противниками нажили сумнои славы именно И. Кулжинскій[1]) и Кс. Говорскій[2]), котрѝ на украинофильство нападали зъ бѣсноватымъ завзятємъ. Не зважаючи на клеветы и докоры „объединителѣвъ“, Украинофилы придержувались вѣрно хоругви народнои и бажали працювати запопадливо для добра люду, щó царскимъ указомъ (19. лютого 1861. р.) бувъ освободженый зъ крѣпацкои неволѣ.

Въ кôнци пятьдесятыхъ и въ начатку шѣстьдесятыхъ рокôвъ зъявивъ ся на Украинѣ рухъ, щó звавъ ся хлопоманьствомъ и вязавъ ся безпосередно зъ традиціями Кирило-Методіѣвского брацтва. А вже-жь молодѣжь университетска звязувала той рухъ зъ сучаснымъ науковымъ и политичнымъ рухомъ россійскимъ, котрый розбудили Бѣлинскій, Добролюбовъ и Чернишевскій[3]). Ôдтакъ молодѣжь ишла мѣжь нарôдъ, засновувала недѣльнѝ школы, а старшѝ патріоты укладали книжки для просвѣты люду. Въ тôмъ часѣ (1862) радивъ В. Антоновичь Полякамъ-шляхтичамъ, щó жили на Украинѣ, щобы полюбили нарôдъ, середъ котрого сидять, и щобъ повернули до народности, покинутои колись ихъ дѣдами; коли-жь бы имъ тая рада не вподобалась, то по словамъ Антоновича не оставалось имъ нѣчого иншого, якъ перебратись у польску землю[4]).

По славяньскôмъ зъѣздѣ въ Москвѣ (1867) зъявивъ ся новый напрямъ думокъ въ Россіи въ загалѣ и на Украинѣ зъ-окрема. Тогдѣ-то оживлялись надѣ Славянъ на моральну помôчь Россіѣ и навязувались взаимины мѣжь Россіею та Галичиною. Зъ-першу вдержувавъ ся сей новый рухъ въ давныхъ границяхъ: руско-украиньскѝ патріоты займались працями около исторіѣ й етнографіѣ та й придержувались идеѣ національнои. Саметогдѣ старавъ ся Юліянъ Лаврôвскій поставити галицкихъ народовцѣвъ политичною партіею, однакже не вдѣявъ нѣчого путнього, тому-що будучи бюрократомъ не глядавъ опоры въ народѣ а накидувавъ свои гадки зъ горы[5]). Мѣжь-тымъ ширилась въ Россіи пропаґанда

части першій въ Россіи сатирикъ Щедринъ. (Украинець, „Правда“, 1873; число 18., стор. 628.)

[1]) Въ тôмъ часѣ Шевченко написавъ бувъ именно сѝ поетичнѝ творы: До Основяненка; Тарасова нôчь; Перебендя; Иванъ Пôдкова; Гамалія; Катерина; Гайдамаки и и.

[2]) К. М. = Кирило и Методій.

[3]) Костомарôвъ заявивъ въ 1883. р. („Кіев. Стар.“, V., 1883.; стор. 227), що въ 1847. р. не було товариства зъорґанизованого, та що деякѝ патріоты вели мѣжь собою тôлько розговоры, высказуючи свои бажаня про новѝ, людянѝ порядки въ славянщинѣ въ загалѣ, а на Руси-Украинѣ зъ-окрема.

[4]) Костомарова арештовано на передодни вѣнчаня зъ єго судженою Алиною Крагельскою.

[5]) Шевченка й Кулѣша засуджено независимо ôдъ укараня Костомарова й найблизшихъ єго товаришевъ. Шевченка увязнено тогдѣ, коли при трусеници найдено у него поему „Сонъ“ и другѝ недрукованѝ поезіѣ. Кулѣшеви же закидувано, мабуть-то ôнъ намагавъ ся бути гетьманомъ украиньскимъ. („Жизнь Куліша“ въ „Правдѣ“, 1868; число 24; стор. 298. и 299.) Зъ-помѣжь арештованыхъ царь Николай І. помилувавъ тôлько одного Василя Бѣлозерского.

[6]) М. Драгомановъ, „По вопросу о малорусской литературѣ“. Вѣна 1876; стор. IX.

[7]) Порôвн. отъ-сѝ поетичнѝ творы: Иванъ Пôдкова; Тарасова нôчь и и.

[8]) „До мертвих і живих, і ненарожденних земляків моіх, в Украіні і не в Украіні сущих, моє дружнє посланіє“. („Кобзарь“, У Празі 1876; II.; стор. 64—71)

[1]) И. Кулжинскій, „О зараждающейся, такъ называемой, малороссійской литературѣ“. Кіевъ 1863.

[2]) Кс. Говорскій, професоръ духовнои семинаріѣ въ Кіевѣ, нападавъ на украинофильство именно въ журналѣ „Вѣстникъ югозападнои и западнои Россіи“ (1864).

[3]) Виссаріонъ Бѣлинскій (1811—1848) бувъ славный публицистъ, естетикъ и критикъ. — Николай Добролюбовъ (1836—1861) писавъ розправы критичнѝ и либеральнѝ политичнѝ статьѣ. — Николай Чернишевскій (род. 1828) уважає ся писателемъ напряму радикального.

[4]) Владимиръ Антоновичъ, „Моя исповѣдь“. Отвѣтъ пану Падалицѣ по поводу статьи, въ VII. книжкѣ „Основы“: „Что объ этомъ думать?“ и письма г. Падалицы въ X. книжкѣ. („Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“. С.-Петербургъ 1862; сѣчень.)

[5]) Политичну свою програму розвинувъ Юліянъ Лаврôвскій

революційна, що задумала зруйновати истнуючи порядки политичні и суспільні, не журячись про дальші наслѣдки такои анархіѣ. Въ томъ-то часѣ, вельми небезпечномъ для національного змаганя на Украинѣ, деякі просвѣтні дѣячѣ задумали знайти роботу для украиньскои интелигенціѣ, одорвати єѣ и молодѣжь одъ пагубнои пропаганды нигилистовъ. Именно Драгомановъ явивъ ся въ 1875. р. репрезентантомъ нового радикального украинофильства. Ось програма сего руху: 1) любовь до мужика; 2) критика роботы интелигентныхъ верстовъ около поднесеня люду; 3) освѣта на основѣ европейскои позитивнои науки. А вже-жь сеся програма маѣ прикмету космополитичну, по-за-якъ въ нѣй нема й згадки про націонализмъ, и одтакъ такои програмы придержують ся такожь въ Россіи, Нѣмеччинѣ, Англіи, Франціи. Такъ отже радивъ Драгомановъ землякамъ, попередъ всего звернути увагу не на пытаня національні, але на суспольні, занятись просвѣтою люду и поправою єго економичного побуту, а поки-що користуватись либеральною и поступовою литературою россійскою для потребъ интелигенціѣ. Опроче не забувъ Драгомановъ однои провоѣднои гадки брацтва Кирило-Методіѣвского, се-въ-то думки про федерацію народовъ славяньскихъ, изъ-за чого єго програму стали называти соціяльно-федеративною.

Така проповѣдь политична й суспольна не могла вподобатись правительству россійскому, и про-те въ осени 1875. р. усунено Драгоманова зъ университетскои катедры въ Кіевѣ, по чомъ онъ за радою деякихъ земляковъ опустивъ Украину и переѣхавъ зъ-разу до Вѣдня, де хотѣвъ выдавати часописи въ оборонѣ справъ украиньскихъ; опосля-жь бачучи, що въ Вѣдни таке дѣло не вдержить ся, поѣхавъ до Женевы въ Швайцаріи, де од 1877. до 1883. р. выдававъ зборку „Громада“ въ мовѣ украиньскій, а крімъ того надруковавъ богато брошуръ, то въ украиньскій, то въ россійскій, то въ французскій мовѣ. Драгомановъ не годить ся зъ россійскими радикалами, котрі, будучи противниками всякихъ конституційныхъ змагань, думають, що самою пропагандою соціялистичныхъ доктринъ одъ разу двигнуть масу народу, вчинять революцію и на другій день посля неи зъ абсолютного деспотизму скочать въ соціялистичный побутъ людовый. Все-жь таки въ деякихъ своихъ письмахъ зъявляє Драгомановъ симпатію до соціялизму и бачить въ теоріяхъ соціялистичныхъ єще найбольше корысти для економичного розвою народу украиньского.

Програмы Драгоманова придержує ся въ Галичинѣ талантливый Иванъ Франко. Свои погляды на справы суспольні высказавъ онъ въ „Дробной Библіотецѣ“ [1]) и въ „Свѣтѣ“ [2]), а одтакъ въ деякихъ окремыхъ повѣстяхъ и стихотворахъ. А вже-жь Михайло Павликъ заявивъ въ письмахъ своихъ наклонъ до властивого соціялизму, дарма, що програма Драгоманова служить єму основою до напряму радикального. Свои соціялистичні писаня выдававъ онъ именно въ „Громадскомъ Друзѣ“ [3]), въ „Дзвонѣ“ [4]) и „Молотѣ“ [5]).

Хоча-жь украинофильство радикальне поставило собѣ метою працю для люду и вызначує ся назвою народовства, то не одповѣдаѣ оно вдачѣ народу руско-украиньского. Только національне украинофильство єсть справдѣшнимъ выразомъ идеаловъ украиньскихъ, тому-що индивидуальность єсть основою суспольно-національного побуту украиньского. Коли въ родинѣ Россіянина (Москаля) єдиницѣ супротивъ „большака“ або головы роду являють ся лишь наймитами и не мають права до землѣ [1]), то на Украинѣ члены родины хочуть бути самостойными, изъ-за чого жонатый сынъ одъокромлює ся од родного батька, намагаючись завести своє окреме хозяйство. Одтакъ на Руси-Украинѣ зберегаѣ кождый запопадливо свою индивидуальность, и про-те не только соціялистична, але й космополитично-радикальна пропаганда не вспѣє одвернути люду од єго суспольно-національныхъ идеаловъ. Въ програмѣ руху радикального не добачаємо найважнѣйшои точки, се-въ-то въ нѣй не вызначує ся любовь до роднои батьковщины, до отчины, про котру Шевченко спѣвавъ:

Я такъ ѣѣ, я такъ люблю
Мою Украину убогу,
За неѣ душу погублю! [2])

ВИКТОРІЯ
НИКОЛАЕВИЧЪ
КОДЕВСКІЙ

Такъ отже лишь украинофильство національне єсть єдинымъ условѣмъ до природного розвою Руси-Украины въ великій семьѣ народовъ славяньскихъ: всякі радикальні змаганя могли-бъ занапастити єи національну самостойность и замѣнити народні идеалы въ сумѣшь космополитичныхъ и соціялистичныхъ поглядовъ.

7. Короткій поглядъ на исторію литературъ славяньскихъ.

Въ лихолѣтю турецкомъ Болгарія не могла зберегати народныхъ святощій од загибели, изъ-за чого й просвѣта родна звелась-зныдѣла зовсѣмъ не-то мѣжь простымъ людомъ, але й мѣжь высшими верствами суспольности. На руину батьковщины сумно було дивитись всякому Болгаринови; про-те богато зъ тамошнихъ людей покидало родну землю: хто йшовъ въ сербске воєводство, хто въ Банатъ, а хто зупинивъ ся ажь на Украинѣ. Мова болгарска упадала й змѣнялась подъ вплывомъ чужихъ елементовъ, особливо втратила она чи-мало прикметъ славяньскихъ подъ вплывомъ альбанщины. Довелось до того, що Болгары стыдались говорити родною мовою, и одтакъ мѣсце занапащенои мовы болгарскои займали подекуды мова турецка, грецка й волоска. Ажь въ начатку вѣку XIX. положено засновокъ до народнои просвѣты. Одъ р. 1806. стали появлятись перші болгарскі молитовники, букварѣ, ба въ 1828. р. Петро Сапуновъ и Серафимъ Искизахаренинъ (изъ Ески-Загры) выдали въ Букарештѣ болгарскій перекладъ Библіѣ нового завѣта. Саме-тогдѣ почалось національне одродженѣ Болгаровъ заходами Юрія Венелина. Се бувъ Русинъ зъ повночнои Угорщины, що вчивъ ся въ университетѣ Львовскомъ и Московскомъ. Онъ познакомивъ (1829) Болгаровъ зъ исторіею роднои землѣ и будивъ въ нихъ думки про давну славу. Одтакъ засновано (1835) въ Габровѣ, въ горахъ балканьскихъ, першу болгарску школу и од того часу мимо ворожихъ змагань грекомановъ свѣтло науки стало меркотѣти и въ деякихъ иншихъ школахъ. Зъ-годомъ-перегодомъ появлялись въ Болгаріи письма педагогичні, ба й стихотворы, й опосля письменники болгарскі познакомлювали своихъ землякovъ зо знамени-

[1]) „Дрібна Бібліотека“ выходила выпусками у Львовѣ въ 1878—1880. р. Всѣхъ книжочокъ надруковано чотырнацять.

[2]) „Сьвіт“, ілюстрована літературно-політично-наукова часопись. Львів 1881: 1882. (Редакторъ Иванъ Белей.)

[3]) „Громадськіj Другъ“, місьачник літературниj і политичниj. Львів 1878.

[4]) „Дзвін“, галицько-украjінська збірка. Львів 1878.

[5]) „Молот“, галицько-украjінська збірка. Львів 1878.

[1]) Александра Ефименко, „Изслѣдованія народной жизни. Выпускъ первый: Обычное право“. Москва 1884; стор. 61—64.

[2]) Т. Г. Шевченко, „Кобзарь“. У Празі 1876. II., стор. 101.

тыми словесными творами, якй списано у иншихъ народôвъ славяньскихъ. Такъ въ альманаху „Новоболгарска збирка“ (Москва, 1863) выдавъ Р. Жинзифовъ болгарскій перекладъ „Слова о пълку Игоревѣ“ вразъ зъ перекладомъ ческои Короледворскои рукописи и деякихъ стихотворôвъ Тараса Шевченка. На ясный свѣтъ поблагословилось въ теперѣшнѣмъ князѣвствѣ болгарскôмъ пôсля освободженя зъ-пôдъ турецкои кормиги (1878)[1]. Тямущй письменники очищують рôдну мову зъ давнѣйшои сумѣшки языковои и старають ся ввести въ болгарску письменнôсть правопись фонетичну[2]).

Лучше повелось Сербамъ, ôдновити житє литературне. Першй школы засновано въ воєводствѣ сербскôмъ[3]), щó стояло пôдъ властію австрійскою и зазнавало бôльшои свободы, нѣжь тая Сербія, щó побивалась лихолѣтємъ турецкимъ. Все-жь таки ще въ кôнци минувшого вѣку Сербове хôснувались наукою церковно-схоластичною, котру переймили були зъ Кієва; про-те въ сербскихъ школахъ треба було вчитись церковного языка на основѣ граматики Мелетія Смотрицкого[4]), а ôдтакъ тамошнй грамотѣ гордуючи живою народною мовою писали сумѣшкою языка руско-церковного й сербского. Такъ отже въ Сербіи не було житя литературного ажь до Дозитея Обрадовича (1739—1811). Сей ученый мужь поважив ся пôднести мову людову на степѣнь мовы литературнои, и про-те въ сербскôй словесности займає ôнъ таке становище, яке саме-тогдѣ на Украинѣ занявъ Иванъ Котляревскій. Вступаючи въ слѣды Обрадовича Вукъ Стефановичь Караджичь (1787—1864) присвятивъ цѣле житє просвѣтнымъ справамъ своєи батькôвщины и зладивъ правопись фонетичну, по-за-якъ бажавъ, щобъ литература сербска ôддѣлилась уже разъ ôдъ мертвои грамоты церковно-славяньскои. Хоча сербскй іерархи и прихильники школы славяньско-сербскои станули сторчакомъ противъ такого реформаторского почину Вука, хоча й самъ князь сербскій Милошь[5]) заказавъ ширити книжки, выданй правописію фонетичною, то однако Вукъ не покинувъ своєи гадки, по-за-якъ и Юрій Даничичь, щó ставъ опôсля знаменитымъ сербско-хорватскимъ филолоґомъ, въ оборонѣ правописи фонетичноі написавъ розправу „Рат за српски језик и правопис“ (Пештъ, 1847). Такъ отже противники Вука по 22-лѣтнôмъ вороґованю перестали (1860) правописну реформу Вука называти єресію, та й само правительство сербске дозволило ширитись книжкамъ Вука зъ новою правописію. Повнои же свободы въ розвою доборолась сербска мова и правопись фонетична ажь въ мартѣ 1868. р.

Мѣжь-тымъ проявивъ ся въ Хорватіи напрямъ до сполученя литературы хорватскои и сербскои. По причинѣ же, що мѣжь православными Сербами и католиками-Хорватами истнувало ôдъ-давна суперництво въ справахъ національныхъ и литературныхъ, треба було въ Хорватіи пôднести до языка литературного таке нарѣчіє, зъ котрого розвинувъ ся такожь языкъ сербскій. Такъ отже поставлено хорватскимъ языкомъ литературнымъ те-саме нарѣчіє, котре принявъ Вукъ уже передше основою до розвою литературного языка сербского. Се було нарѣчіє полуднево-сербске або герцоґовиньске, котре приспособлено подекуды до нарѣчія хорватского[1]), изъ-за чого теперѣшня письменна мова хорватска ôдъ сербскои мало рôжнить ся, та хибá лишь латиньскимъ письмомъ яко окремый языкъ вызначує ся. Зачатокъ сеи новои хорватскои литературы ôдносить ся до просвѣтныхъ змагань Людевита Ґая, котрый намагавъ ся сполучити въ одну моральну цѣлôсть всѣ порозкиданй частины одного великого народу. Ґай принявъ (1834) стару клясичну назву „Иллирôвъ“ для означеня всѣхъ Сербо-Хорватôвъ[2]). Въ Пештѣ познакомивъ ся ôнъ зъ ческимъ панславистомъ Яномъ Колляромъ и переймивъ ôдъ него идеѣ славяньского ôдродженя. Ôдтакъ поетъ Иванъ Кукулєвичь-Сакцинскій (род. 1816. р.), въ политичныхъ своихъ стихотворахъ и. з. „Slavjanke“ (Загребъ, 1848) проповѣдавъ идею національного зъєдиненя Сербо-Хорватôвъ. А вже-жь найзнаменитшимъ поетомъ хорватскимъ уважає ся Иванъ Мажураничь (род. 1813. р.), котрый нову литературу „иллирійску“ справдѣ навязавъ до колишньои словесности дальматиньскои, щó въ XVI. и XVII. вѣцѣ процвитала въ Дубровнику (Раґузѣ)[3]). — Коли-жь правительство австрійске заказало Хорватамъ звати ся Иллирами, то приняли они назву „Юго-Славянъ“ (1844); въ нашихъ же часахъ словеснôсть хорватска вызначує ся назвою „сербско-хорватскои“. Въ 1866. р. засновано въ Загребѣ „юго-славянску Академію“ пôдъ протекторатомъ хорватского патріота й епископа Іосифа Юрія Штросмайера. Душею сеи святынѣ ставъ знаменитый филолоґъ Юрій Даничичь (1825—1882). Крôмъ него придбавъ собѣ славне имя Ватрославъ Ягичь, щó теперь (1886) въ университетѣ Вѣденьскôмъ обнявъ по Миклошичу катедру языкôвъ славяньскихъ.

Коли-жь Сербове небавомъ пôсля турецкого лихолѣтя заявили вельми плôдну литературну дѣяльнôсть, то Словѣнцямъ (Хорутанамъ)[4]) годѣ було выдобутись скоро зъ-пôдъ просвѣтнои кормиги нѣмецкои. Зломавши пропаґанду протестантску въ першôй половинѣ XVII. вѣку реакція политична не могла погодитись

[1]) Пôвнôчна Болгарія єсть теперь князѣвство ленниче, а полуднева Болгарія (всхôдна Румелія) стоить пôдъ управою ґубернатора, именованого султаномъ за згодою европейскихъ володарѣвъ.

[2]) До прихильникôвъ фонетичноі правописи болгарскои належить именно Спиро Гулабчев, щó выдавъ „Един расказ Дѣдо Стоян“. (Кіевъ 1885). Въ сѣмъ оповѣданю важнымъ єсть передне слово п. з. „За прѣдговор. Нѣколку думи върху нѣкои работи от бѫлгарското ни правописание“ (стор. I—X).

[3]) На зазывъ австрійского правительства прийшло въ 1690. р. кôлькадесять тысячь родинъ сербскихъ изъ Старои Сербіѣ въ землю, щó єѣ названо сербскимъ воєводствомъ; ôдтакъ 1737. р. зайшли сюды новй колонисты.

[4]) Карловацкій митрополитъ Павло Ненадовичь передруковавъ (1755) церковно-славяньску граматику Мелетія Смотрицкого въ Рымнику на Молдавѣ.

[5]) Въ 1804. р. пôднесли Сербы бунтъ противъ Туркôвъ пôдъ проводомъ Чорного Юрія, але зъ-пôдъ турецкои кормиги выдобулись они ажь въ 1817. р., коли Милоша окликано княземъ Сербіѣ. Независимою ôдъ Турціѣ стала Сербія 3. марта 1878. р.

[1]) Нарѣчіємъ хорватскимъ, щó зове ся кайкавскимъ (ôдъ займенника кай („що“), говорять въ Хорватіи провинціяльнôй межи Кульпою и Дравою. Въ сѣмъ нарѣчію писано дещо ôдъ другои половины XVI. вѣку до трицятыхъ рокôвъ XIX. вѣку. Нынѣ выдають ся въ нѣмъ лишь деякй популярнй письма въ хосенъ люду.

[2]) Ґай хôснувавъ ся въ письмахъ своихъ нарѣчіємъ хорватско-кайкавскимъ, однакожь вже въ 1836. р. принявъ ôнъ той языкъ, въ котрôмъ розвивалась колишня дальматиньска литература въ Дубровнику.

[3]) Про Дубровницку литературу гляди „Зорю“, 1886; ч. 9., стор. 147., и ч. 18., стор. 304.

[4]) Словѣнцѣ живють въ Краинѣ, въ низшôй Хорутаніи и Стиріи, въ иллирійскôмъ Поморю, а подекуды такожь въ Истріи и въ захôдныхъ комитатахъ угорскихъ. Всѣхъ Словѣнцѣвъ єсть около пôвтора миліона.

зъ національными прикметами литературы словѣньскои, и про-те майже черезъ 150 лѣтъ у Словѣнцѣвъ появлялись лишь деякѝ латиньскѝ и нѣмецкѝ книжки. По-словѣньски писано дещо ажь въ кôнци XVIII. вѣку, коли именно у всѣхъ Славянъ появились змаганя самостôйнои дѣяльности національнои и литературнои. Реформаторомъ литературного житя у Словѣнцѣвъ бувъ Валентинъ Водникъ (1758—1819), щó въ поетичныхъ своихъ творахъ корыстувавъ ся живою мовою народною. Ôдтакъ нарôдъ словѣньскій ставъ дозрѣвати политично доперва пôдъ проводомъ патріота Ивана Бляйвайса (1803—1881), щó за-для заслугъ своихъ, положеныхъ около добрá землякôвъ, названый бувъ „батькомъ Словѣнцѣвъ“. Але-жь нѣмецкій елементъ мѣжь Словѣнцями єсть все ще дуже сильный, про-те поринають они подекуды въ культурѣ нѣмецкôй. Хочь отже въ нашихъ часахъ деякѝ ученѝ мужѣ, примѣромъ професоръ Григорій Крекъ, старають ся поставити словѣньску мову побôчь другихъ языкôвъ славяньскихъ, то все-таки розвиває ся она въ литературѣ якось пиняво.

Щаслившими ôдъ Словѣнцѣвъ суть Чехи въ просвѣтнôмъ змаганю противъ кормиги нѣмецкои. Хоча народну ихъ силу зломано въ нещаснôй боротьбѣ на Бѣлôй Горѣ (1620), то не впали они духомъ и не втратили самостôйныхъ прикметъ своєи народности. Мова ческа найшла тихій захистъ въ хатѣ простого люду, де переховувалась майже до кôнця XVIII. вѣку. Ще за панованя цѣсаря Іосифа II. мова тая не могла выдобутись зъ-пôдъ сѣльскои стрѣхи, по-за-якъ въ школахъ выкладовою мовою ставъ языкъ нѣмецкій. Ажь ось зъявились деякѝ письменники, щó науковыми дослѣдами про ческу давнину поклали непохитный засновокъ до здвигненя просвѣтнои святынѣ народнои. Мѣжь тыми учеными мужами вызначувались именно Іосифъ Добровскій (1753—1829), Іосифъ Юнґманъ (1773—1847), Вацлавъ Ганка (1791—1861), Павелъ Іосифъ Шафарикъ (1795—1861), Францъ Паляцкій (1798—1876)[1]), и и. Всѣ тѝ славнѝ мужѣ горнулись около ческого музея, котрый засновано въ 1818. р. Коли-жь пытанє національне поясńювано тогдѣ исторично, то одинъ поетъ ставъ зъявляти въ патріотичныхъ пѣсняхъ тенденціѣ панславистичнѝ. Се бувъ Янъ Колляръ (1793—1852), щó въ епичнôмъ творѣ „Slávy dcera“ (Славы дочка)[2]) звѣщавъ загальну любовь до всѣхъ Славянъ и бажавъ пристрастно, щобъ всѣ народы славяньскѝ зъєдинились въ одну величну громаду. Высше ôдъ Колляра стоить Кароль Гавличекъ (1821—1856), котрый въ идеяхъ всеславяньскихъ не добачавъ хôсна для своихъ землякôвъ, и про-те въ поетичныхъ своихъ творахъ высказувавъ горячу любовь до рôднои батькôвщины. Ôдтакъ ôдъ пятьдесятыхъ рокôвъ настала нова школа поетична. Она вызволилась зъ тѣсного круга, въ котрôмъ повертавъ ся старый „властенецкій“ (патріотичный) идеализмъ, и стала выразомъ высокихъ идей, котрѝ дотыкались загальныхъ интересôвъ людскихъ. Головнымъ репрезентантомъ сего нового напряму литературного бувъ Витеславъ Галекъ (1835—1874). А вже-жь Янъ Неруда (род. 1834) явивъ ся въ поезіяхъ своихъ прихильникомъ реализму. Вельми талантливымъ поетомъ єсть Ярославъ Верхлицкій (род. 1853), котрого творы вызначують ся романтичнымъ идеализмомъ. — На поли исторіѣ пôсля Паляцкого придбали собѣ поважне имя Кароль-Володиславъ Запъ (1812—1870), Беда Дудикъ (род. 1815), Антонинъ Ґиндели (род. 1829) и и. Ôдтакъ Іосифъ Емлеръ (род. 1836), редакторъ часописи ческого музея, выдавъ богато многоцѣнныхъ документôвъ, ôдносячихъ ся до исторіѣ ческои. А вже-жь Іосифъ Ѣречекъ (род. 1825), бувшій министеръ просвѣты, займає ся исторіею ческои литературы та дослѣдами про мову староческу, мѣжь-тымъ коли Мартинъ Гатталя (род. 1821) и Янъ Ґебауеръ (род. 1838) уважають ся знаменитыми филолоґами ческими.

Побôчь литературы ческои видно деякѝ слѣды розвою литературы словацкои. Та отъ сеся словеснôсть росте-розвиває ся саме-такъ, якъ былина въ тѣни вѣтвистого дерева. Супротивъ змаганя словацкихъ письменникôвъ повстають зъ одного боку Мадяры, а зъ другого боку спонукують ихъ Чехи, покинути рôдну мову и приняти мову й литературу ческу. Поки-що словацка мова займає смирне становище нарѣчія. А по-за-якъ угорскѝ Словаки уважають ся останками Славянъ карпатскихъ и придунайскихъ, то засидѣвшись въ земли своєй ôдъ поконвѣку могли они въ мовѣ своєй зберегти богато архаизмôвъ[1]). Ôдтакъ у формахъ граматичныхъ словацке нарѣчіє наближує ся подекуды до языка старо-ческого, та й проявляє деякѝ прикметы мовы словѣньскои. Коли въ кôнци вѣку минувшого ôдродилась ческа литература, то й словацкѝ патріоты старались пôднести свою мову на степѣнь языка литературного. Рухомъ литературнымъ стали тогдѣ верховодити католики-Словаки, мѣжь котрыми вызначувавъ ся Антонинъ Бернолакъ (1762—1813). Але зъ другои стороны протестантска часть Словакôвъ придержувалась письменности ческои, изъ-за чого вытворились двѣ партіѣ. Коли-жь въ сороковыхъ рокахъ мадяризація стала спиняти народнѝ змаганя Словакôвъ, то задумали вже й протестанты, прихилитись до идей національныхъ; тôлько-жь покинули они нарѣчіє нитраньске, котрымъ хôснувавъ ся Бернолакъ, та приняли нарѣчіє тренчаньске. Проводырами того нового руху литературного були Людевитъ Штуръ (1815—1856) и Іосифъ Милославъ Гурбанъ (род. 1817). Однакже католики-Словаки не могли погодитись зô своими братьми-протестантами, и про-те Мартинъ-Гатталя, теперѣшній професоръ университетскій въ Празѣ, старавъ ся въ пятьдесятыхъ рокахъ пôднести нарѣчіє зволеньске на степѣнь мовы литературнои. Такъ отже партійными спорами самѝ Словаки чи-мало занапащували свои народнѝ интересы, изъ-за чого при теперѣшнѣмъ змаганю мадярскои кормиги не можуть они мирно займатись справами просвѣтными.

(Дальше буде.)

[1]) Іосифъ Добровскій — отець славяньскои филолоґіѣ. — Іосифъ Юнґманъ — авторъ славного ческо-нѣмецкого словаря (Прага, 1835—1839). — Вацлавъ Ганка — мужь ученый, щó въ 1817. р. ôдкрывъ рукопись Кролевдворску. — Павелъ Іосифъ Шафарикъ — авторъ знаменитого твору „Slovanské starožitnosti“ (Прага, 1837) и иншихъ важныхъ письмъ на поли филолоґіѣ, археолоґіѣ, исторіѣ литературы. — Францъ Паляцкій — отець ческои исторіоґрафіѣ.

[2]) Slávy dcera; Lyricko epická báseň. V Pešti 1832.

Вѣсти изъ свѣта.

„Малороссія въ Москвѣ“.

Корыстаючи зъ побуту украиньского театру въ Петербурзѣ и Москвѣ, и загального одушевленя середъ великорускои суспôльности, забрала голосъ и россійска праса, и то не лишь о театрѣ але и о малорускôмъ пытаню въ за-

[1]) Словаки живуть въ пôвнôчно-захôдныхъ комитатахъ Угорщины.

галѣ. Сѝ недвозначнѝ и — на скôлько словамъ людскимъ вѣрити — щирѝ ôдзивы россійскои прасы приневолюють и насъ до повтореня бодай одного голосу „Ґазеты А. Гатцука, лишаючи прочѝ отъ якъ „Московскихъ Вѣдомостей“ „Русскои Мысли“ „Русского Курьера“ и др. до роздуманя и осуду нашимъ часописямъ политичнымъ.

— Наша московщина, — каже Гатцукъ (ч. 8. ст. 119) зближилась вже була до малорускои поезіѣ въ часахъ Катерины II. — Сталось се особливо черезъ вплывъ князя Потемкина, котрый зъ великимъ замилованѣмъ ôддававъ ся малорускôй поезіи. Се зближенѣ пôднесло и въ Южнôй Руси поетичне творчество, бо зладняло дорогу такому Котляревскому, Бортняньскому.

Въ нынѣшнôмъ столѣтю притахло се зближенѣ „благодаря разнымъ случайностямъ и скудоумію нашей московской такъ называемой самобытности“.

Дальше пôдносить тая-жь газета, якъ передъ 50-ти роками И. С. Аксаковъ въ „Введенію къ малороссійскимъ яропаркамъ“ дѣйстно чудовавъ ся высокôй культурѣ южнорускаго народу, але по тôмъ пôрнувъ въ „своєродну политику“ и „поддался галлюцинаціямъ московскихъ самодуровъ о пресловутомъ сепаратизмѣ“. Исторія культуры ишла однакъ дальше своимъ путемъ, и отъ показуєсь нынѣ, що межи „коренными москвичами“ (правда, на разѣ, мѣжь просвѣчеными и высокоучеными людьми) подыбуєсь глыбоке знанѣ Малороссіѣ, єи языка и поезіѣ. „Ётотъ признакъ начинающагося сближенія русскихъ народностей не можетъ не радовать всякаго, разумнаго, русскаго человѣка“.

Такъ въ ч. 7. якъ и 8. помѣстивъ Гатцукъ кôлька поезій малорускихъ пера якогось Россіянина (коренного москвича), зъ котрыхъ зô взгляду на провôдну думку повторимъ лишь одну:

Чи подоба річь писати вкраіньски сонети?
(Отказъ кому треба).

Учора десь на світі тімъ Петрарка,
Середъ співочихъ сидючи братівъ,
Коли сонетъ украіньский уздрівъ,
Розлютовався такъ, що вийшла сварка.

„На віщо?“ каже, щобъ якась Одарка,
Або тамъ Приська, чула той же співъ,
Якимъ колись Лауру я хваливъ?
Та й Муза въ васъ яка? хиба шинкарка!“
— „Та вгомонись!“ гукнувъ єму Тарасъ [1]):

„Яку хто любить, та єму й Лаура,
Хиба въ насъ гірша, ніжь у васъ натура?
Хиба своіхъ пісень не маѣ въ насъ?
Хиба намъ мова наша не покірна?...
Та шкода й слівъ: послухай лишь, Преширна [2])!

— Подобныя произведенія, — кôнчить А. Гатцукъ свою статью (ч. 7.) — коренныхъ москвичей лучше всего свидѣтельствуютъ о той теплотѣ, съ какою встрѣчаетъ истинный русскій человѣкъ рѣчь братскаго народа и какъ воспріимчиво еще его впечатлѣніе для всего роднаго!

Ювилей „Новостій“.

Въ Сѣчни сего року обходили сотрудники Петербурскои газеты „Новости“ десятилѣтній ювилей существованя тои газеты пôдъ редакцією О. К. Нотовича. На товарискôмъ обѣдѣ, на котрôмъ окрôмъ сотрудникôвъ явилось и богато гостей иншихъ, промовляли: проф. Модестовъ, Градовскій, Василевскій, Острогорскій, Горбуновъ, Полетиха, Нотовичъ въ языцѣ великорускôмъ а въ части и французскôмъ. — Вельми милу и до душѣ проймаючу несподѣванку, — пише намъ оденъ зъ участникôвъ, — справивъ намъ писатель украиньскій и патріотъ Данило Мордовець, котрый промовивъ въ своимъ рôднôмъ языцѣ и сю сердечну промову єго посылаю вамъ до розпорядимости. Не знаю лишь, чи стямивъ добре всю:

Панѣ и панове товариство, — товариство слова, того слова, котре „въ началѣ бѣ“ и безъ котрого „ничто же бысть, єже бысть!“

Мы — товариство сёго святого слова, я кажу святого, бо оно єсть слово правды, добра и надѣѣ, бо оно єсть творчество, - а безъ творчества — „ничтоже бысть“. Сёгодня мы зôбрались тутъ на своє свято, на свôй празникъ; сёгодня на нашôй улици празникъ — празникъ слова, празникъ творчества, нашѝ десятѝ роковины.

Панѣ и панове товариство! Сими послѣдными днями, послѣдными мѣсяцями, мы всѣ, що зôбрали ся тутъ до купоньки десяточокъ другій, третій, четвертій и тѝ, що тамъ за сими стѣнами, не десятки, не сотнѣ — а тысячѣ, — усѣ мы послѣдными мѣсяцями приникали и слухомъ и серцемъ до того добра, до того творчества, що принесли намъ нашѝ браты й сестры зъ теплого полудня, зъ нечужои вамъ якъ и менѣ Украины. Ôдъ того добра, ôдъ того творчества повѣяло на насъ — хибажь се не правда? — теплою весною, пахощами свѣжого, розкôшного цвѣту.

И я теперь до васъ, панѣ й панове, зъ моимъ малымъ добромъ, зъ моимъ несмѣлымъ словомъ — словомъ щирого серця! Нехай и моє слово, якъ теплый вѣтрець зъ полудня, дыхне на васъ и привитаѣ и васъ и того. за-для кого, и задля дѣла єго й нашого мы зôбрались теперь до купоньки: ôнъ допомôгъ намъ звити наше кубелечко, тепле гнѣздочко для нашого слова. И мы не забудемъ сёго!

Не забудьмо-жь и того, що всѣ мы — и вы, дѣти холоднои пôвночи, и мы, дѣти теплого полудня — усѣ мы браты, хоча вы и зовете себе старшими братами. Нехай такъ!

„Нехай буде гречка!

Алежь я не до того веду мои речи, не до того, щобъ судитись, хто зъ насъ старшій, хто меншій. Мы всѣ служимо єдиному Словови, а слово правды єднаѣ и старшихъ и меншихъ. А се отъ, до чого веду мои речи:

Шановный добродѣю (се до ювилята, до О. К Нотовича) — вы знаѣте, що у того, кого вы и все товариство зовете меншимъ братомъ, нема своеи духовнои хаты. Була колись невеличка, та и тую розвѣяли холоднѝ вѣтры ôдъ пôвночи. И зôставъ ся ôнъ якъ сирота мѣжь чужими людьми, по пôдъ тиню и днюѣ и ночуѣ. Яка-бъ не була погода, яка-бъ не зняла ся хуртовина — єму нѣгде головы приклонити, нѣгде одпочати, бо нѣхто єго не пускаѣ у хату. Тôлько вы, шановный добродѣю, не зачинили дверей вашои хаты для меншого брата: у васъ ôнъ часомъ ôдпôчне, хоть на малу годину. Велике-жь вамъ спасибôгъ за те, вѣчне спасибôгъ ôдъ меншого брата.

А до васъ старшѝ браты, я зъ моєю щирою прохонкою: не гордуйте и вы меншимъ братомъ, не гордуйте, бо хиба вы не чуєте, якъ надъ сими столами и надъ вашими головами проносять ся бесмертнѝ слова нашого бесмертного меншого брата. Прислухайтесь — то несеть ся голосъ зъ глубокои могилы:

„Обнимѣте, браты мои
Найменшого брата -
Нехай мати усмѣхнеть ся, —
Заплакана мати!“

За неѣ, за „матѣрь заплакану“ высоко пôдôймаю чарку! — Хто за мною, панове! *Г. Ц.*

Вѣсти библіографичнѝ.

— Библіотека музикальна. Выпускъ X. Мѣстить въ собѣ: „У Петрôвку“ и „Якъ бымъ знала“, квартеты мужескѝ. Слова Данила Млаки, музика Изидора Воробкевича. Цѣна 25 кр.

— Библіотека музикальна. Выпускъ XI. Мѣстить въ собѣ друге Quod-libet М. Лисенка, хоръ мужескій изъ народныхъ украиньскихъ пѣсень. Львôвъ 1887. Цѣна 30 кр.

— Ватра. Литературный збôрникъ выдавъ Василь Лукичь. Коштомъ Руского Касина въ Стрыю а заходомъ выдавця. Въ Стрыю, 1887. Зъ друкарнѣ А. Мілєра, сына.

— Библіотека для молодѣжи О. Поповича (выданя Рускои Бесѣды въ Чернôвцяхъ). Рочникъ III., кн. 1—3. Чернôвцѣ 1887. Изъ печатнѣ Г. Чоппа.

— Складка. Альманахъ. Року Божого 1887. N-o 1. Спорудивъ Вл. Александровъ. Харькивъ. Друкарня Адольфа Дарре.

Переписка. *О. Бородайкевичь въ Вин.*: Для „Мира“ передано 22/1 2 зр. 50 кр. за поквитованѣмъ.

Ôдповѣдаѣ за редакцію: **Григорій Цеглиньскій.**

Выдаѣ Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

[1]) Шевченко.
[2]) словеньскій поетъ, борець проти Нѣмеччины въ своѣй земли.

Рôкъ VIII. Львôвъ дня 15. (27.) Мая 1887. **Число 10.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ЗА РÔДНУ ЗЕМЛЮ!

(ПОВѢСТЬ.)

(Дальше.)

Важко справдѣ приходилось Дянірѣ вживати въ нове житя, однакъ поволи таки вживалась. Блескъ и богацтво, яке бачила кругомъ себе, манило, ошоломлювало єѣ; ѣй и не снились нѣколи тотѝ шовки, въ котрѝ єѣ щоденно прибирали-строили, тотѝ перлы, жемчуги, якѝ вкладали ѣй на шию, тотѝ перстенѣ дорогѝ, высаджуванѝ, якѝ дѣвчата ѣй на пальцѣ саджали, прихвалюючи та любуючись нею, наче дѣти лялькою. Нога єи не ступала по вохкôй студенôй земли, анѣ по камѣннôмъ колючôмъ помостѣ гôрскôмъ, акъ колись въ дома,— але по мягкихъ, смирнейскихъ килимахъ; такъ и пухкѝ турецкѝ диваны наче обнимали єѣ цѣлу, коли утомлена гадками-думками кидалась на нихъ припочати.

Однакъ тверда гôрнячка не легко подавалась тôй змысловôй оманѣ.

— Де моя одѣжь давнѣйша? — пытала дѣвчатъ, — ôддайте менѣ зубунъ мôй та тканицю, берѣть собѣ сей пухъ!

— Иди, ты Сербинко! — ôдповѣдала ѣй жартливо Аміна, Сербинка якъ она, але зъ турецкои родины. — Туркиня ты теперь, и мусишь по такому убиратись. Глянь лише, якъ до лиця тобѣ въ такому строѣ, глянь моя Туркине!

— Я, Туркиня? — ôдповѣдала Дяніра болѣсно, — нѣ за-вô-що въ свѣтѣ! Зъ одежи, може бути, не пораджу на тебе, — але зъ души я все остану Сербинкою-Герцоговкою!

Фатима поцѣловала єѣ сердечно и промовила:

— Останешь нашою дружечкою и думати-мешь колись, такъ якъ мы. Якже-жь на имя тобѣ, серденько, бо не чули ще єго до теперь?

Дяніра не могла не полюбити Фатимы, що мовь рôдна сестричка заходилась коло неи; такъ само и Аміна бавила єѣ своєю щебѣтливостю и веселостю.

— Дяніра называюсь! — ôдповѣла зъ такою-жь сердечностю. — Отъ знаєте теперь и имя моє.

— Якеє-жь бо оно собѣ? — кликнула фаворитка, — мы тобѣ инше дамо, турецке або арабске.

— Инше имя? То и имени прийдесь менѣ выречи свого?

— О много красше за тебе мати-мешь, — перебила Фатима: — Дяніра, яке-жь оно просте!

— Най собѣ буде, такъ называла мене тато мôй и мати моя.

— Въ тôмъ и дѣло, серденько: якъ и мы тебе такъ кликати будемо, все нагадувати-мешь на нихъ и жалко тобѣ стане. На що-жь ôдновляти пекучій бôль въ серденьку, коли можемъ забути на все, що минуло, а жити й радѣти зъ теперѣшности, котра стелить ся тобѣ самыми рожечками та пышноцвѣтами. Чи-жь може чоловѣкъ змѣнити своєи судьбы? Могла ты, хочь якъ любяча дитина, зъупинити смерть свого батька? Нѣ, нѣ, и сто разôвъ нѣ! Тому и забудь на тее, а приглянь ся собѣ, яка ты молоденька, яка гарна, грѣхъ заєдно гризтись та нидѣти такôй цвѣточцѣ!

— Такъ, такъ! — кликнула Аміна, дамо ѣй инше имя, и все забудесь. Она такъ, якъ дитина маленька, що лишь теперь на свѣтъ божій прийшла; до хресту зъ нею, до хресту!

— До хресту, до хресту! — загомонѣли прочѝ женщины, скачучи зъ радости и обнимаючи дѣвчину.

— Дяніра усмѣхнулась болѣсно, вырываючись зъ веселого кружка. Тогдѣ почала зновъ Фатима:

— Послухай мене, дитино, що я тобѣ розкажу: Якъ уродивъ ся нашь великій пророкъ, любимець божій, Магометъ, жадна Бедуинка не хотѣла принятись дитинѣ за няньку, якъ то бувъ звычай въ Мекцѣ и въ цѣлôмъ нашôмъ родѣ божôмъ. Ажь ледво не ледво найшла ся женщина зъ племени Сада и тота зъ милосердія приняла дитину до своєи груди. Галіма называла ся, тота женщина свята. Взяла она дитину на руки, сѣла на свого старенького мула и поѣхала у своє село, що було недалеко Мекки. Наразъ зачинає мулъ летѣти, що догонити єго не успѣвъ нѣхто, а коли въ селѣ зъ зачудованѣмъ всѣ позбѣгались, проговоривъ мулъ людскою мовою: — Не чудуйтесь матери Садійскѝ, прокиньтесь зъ своєи темноты! Самъ Аллагъ давъ менѣ таку силу, бо на менѣ сидить пророкъ надъ усѣ пророки, посланникъ надъ усѣ посланники, панъ надъ усѣ паны, любимець надъ усѣ любимцѣ!

Фатима скôнчила и глянула мило въ очи Дянірѣ; хватила єи за руку и запытала:

— Не гарне-жь се оповѣданє, скажи сама, а Галіма, правда, яке то имя любе, лѣжне? О, о много красше, якъ тото, що ты мала до нынѣ. Будешь видѣти, що такъ якъ тѝ женщины Садійскѝ, такъ и ты прокинешь ся зъ своєи недоглядности, прозришь правду и почуєшь ся щасливою въ Шерифовôй палатѣ и єго..... Ôдъ нынѣ отже называєшь ся: Галіма!

— Галіма, Галіма! — загомонѣли зновъ хоромъ дѣвчата, обнимаючи новохрестницю и приголублюючи єѣ до себе.

— Галімо! — кликнула на неѣ Аліма, — ôдъ нынѣ ты вже не подругою а сестричкою нашою.

— Теперь ходи, — пôдняла зновъ Фатима, — и подивись на наше житло; побачишь, що и въ раю вашôмъ не красше!

Ôдъ часу слабости Дяніра не выходила зъ своєи кôмнаты, хиба до побôчнои великои свѣтлицѣ, спôльнои для всѣхъ женщинъ, де они сходились на розговоры, забавы, гульбу та яку-таку роботу, котрою перебивали собѣ одностайный, нудный часъ. Зъ сеи свѣтлицѣ перейшли до другои, третои, четвертои, чимъ разъ красшои, выставнѣйшои, добôрнѣйшои, котрѝ въ оріентальнôй своѣй пôвтѣни мрѣли наче чарôвнѝ житла якихсь фей. Фатима показала ѣй кôмнату купелеву зъ вмурованымъ въ нѣй мармуровымъ басеномъ и крытыми кабинетиками побôчь, де розбирались и убирались, а котрѝ выглядали наче що тôлько порозпинанѝ шатерця; дальше увôйшли до кôмнаты тоалєтнои, въ котрôй ихъ що дня невôльницѣ чесали, прибирали и по звычаю красили. Спальнѣ були одна коло другои, ôддѣленѝ тяжкими адамашковыми завѣсами, зъ нихъ выходилось до круглои яснои свѣтлицѣ, де перебувавъ евнухъ и слуги-невôльницѣ.

— Мушу тебе познакомити зъ нашимъ Рухдою, — жартливо промовила фаворитка, показуючи на высокого и плечистого мурина, що зъ заложеными ногами сидѣвъ на низенькôй подушцѣ и зъ повагою тягнувъ зъ довжезного чибука.

— Се по Шерифѣ нашь другій панъ; бавить ся зъ нами, коли сего хочемо, або й сварить на насъ, коли роззлить ся, часами скаржить на насъ, коли надопечемъ єму, часомъ и карає насъ, коли панъ скаже.

— А все смѣє ся, коли мы пôдъ нагайкою єго плачемъ! — докинула Аміна.

— Передъ нимъ однымъ можемъ безъ заслоны показоватись. — говорила дальше Фатима, — передъ кождымъ иншимъ належить по закону лице закрывати.

— Подай же єму руку, Галімо, на знакъ приязни и згоды! — кôнчила фаворита, пôдводячи дѣвчину до чорного евнуха.

Лице Дяніры спаленѣло зъ сорому, послухала однакъ и подала руку муринови.

— Добре, добре! — запищавъ сей: — ты вже поздоровшала, утѣшить ся Шерифъ! Гарна цвѣтка, що гарна то гарна!

Дяніра ôдвернула ся; подруги потягли єѣ дальше на рундукъ, а зъ ôдтамъ въ огородъ. При самôмъ входѣ била въ гору жива водоструя, ломлячись въ горѣ и спадаючи въ тысячныхъ крапинахъ, що мовь жемчуги блестѣли до сонця. Высокѝ стѣны, що окружали городъ, були покритѝ рôжнородными малюнками. Фатима показала ѣй найбôльшій:

— Дивись, Галімо, — промовила, — на сѣмъ образѣ бачишь народженє Магомета. Чуда великѝ дѣялись тогдѣ. Закимъ ще пророкъ нашь на свѣтъ прийшовъ, навѣдали матѣрь єго Фараонова жѣнка Азія и сестра Мойсеєва Маріямъ. Они дали матери напитись щось такого, що бѣле було якъ молоко, а солодше якъ мѣдъ. Якъ лишь напилась того, сейчасъ отворивъ ѣй Аллагъ очи и она прозрѣла цѣлый свѣтъ наразъ. Побачила на земли три хоругви, одну на всходѣ, другу на заходѣ, трета була застромлена на минаретѣ въ Мекцѣ. Якъ скоро Магометъ на свѣтъ явивъ ся, розляло ся якесь чудове свѣтло по цѣлôй земли, бѣлый облакъ спустивъ ся зъ неба и обвинувсь тричи кругомъ дитины. Тогдѣ роздавъ ся голосъ: „Поведѣть Магомета на вкругъ цѣлого свѣта и покажѣть єго всѣмъ ангеламъ, геніямъ, людямъ и звѣрамъ. Дайте єму Адамову красу, Сетову мудрôсть, хоробрôсть Ноєву, а любовь божу Авраамову. Бо стане ôнъ вамъ надъ усѣ пророки, якѝ були и будуть. Въ тôй самôй хвили поспадали всѣ божища Перскѝ на землю, діяволы поутѣкали зъ пôдъ дверей небесныхъ, де пôдслухували ангелôвъ, щобъ опôсля оповѣстити своимъ слугамъ-ворожбитамъ про небеснѝ тайны“.

По сихъ словахъ глянула фаворитка на Галіму, наче-бъ зъ очей єи бажала пôзнати, яке враженє зробило на нѣй се оповѣданє. Але Галіма мовчки ôдвернулась.

— Бôльше ще розповѣмъ тобѣ такихъ чудесъ зъ житя нашого пророка, — продовжала Фатима: — якъ лишь пôзнаєшь, певно поважати-мешь єго и убожати якъ мы.

Захôдне сонце осіяло ще разъ свѣтлый Шерифовый паркъ; останнѝ пахощѣ, здалось, повыливали цвѣты и яли замыкати свои пучки; забренѣли живѣйше пчôлки и яли ще передъ замкненємъ своихъ крамничокъ увихатись ôдъ цвѣтки до цвѣтки, але поволи ôдлѣтали, лишаючи золотокрылимъ хрущикамъ супокôйный нôчлѣгъ въ нѣжному, цвѣточному нѣдрѣ.

Женщины яли жартовати и бѣгати по просторыхъ, парковыхъ прогалинахъ, бажаючи розбрвати свою товаришку недолѣ, але дарма. Хвилями мигнула веселôсть на єи лици, але мигомъ засуплялось, якъ сонце въ мартовыхъ хвиляхъ и дѣвчина попадала назадъ въ свою сумовиту задуму.

Наконець озвавъ ся голосъ Рухды, накликаючій до вечѣрнои молитвы. Женщины побѣгли и за хвилю чутно лишь було ихъ монотонный голосъ, якъ славили и просили Аллага и єго пророка, о що — Дяніра и не думала.

Утомлена цѣлоденными враженями усѣла на рундуку и глянула въ небо. Мерехтѣла вже на нѣмъ одна зôрка, и она наче вѣщунка божа влила якусь ôдраду въ зболѣлу душу невôльницѣ. Самохôть зложились руки, уста не рушились, але зъ душѣ єи плыла молитва тиха, усердна, горяча за матѣрь бѣдну, що десь побиваєсь за нею, за Божидара, що сли живый, десь по горахъ скитаєсь за нею, вкôнци за себе нещасну, котрôй ôдобрали батька, матѣрь, брата, землю рôдну, а теперь и Бога ще. — Боже, Боже, ты оденъ лише въ силѣ помочи въ такому горю!

(Дальше буде.)

НАРОДНА ДУМА.

По синёму морю козаки плыли,
Тай такую справу зъ собовъ говорили:
„Поѣдемъ мы, братя, въ гостѣ до султана,
Поѣдемъ пôмстити кривды Бисурмана!“

А море застогнало, заграло —
Козакôвъ сердечныхъ не злякало.
А море застогнало, заграло:
Вертати ся козакамъ казало.

А козаки плыли на то не зважали,
Та пѣсню спѣвали, тугу розбивали....
А море застогнало, завило, заграло,
Човна вывертало, козакôвъ потапало....
Ихъ вже не має....

Свитає....
Зôйшло вже на небо те сонечко ясне,
Вкрасило те море, те сиве, некрасне.
А трупъ вырынає,
Долю проклинає,
Дъ берегу приплыває.

Воронъ надлѣтає,
Очи выбирає,

Кровцю выпиває,
Кости розношає....
А сонце за хмару-сь ховає....

Одъ лѣрника Ивана Лозовского у Львовѣ, записавъ зъ супроводомъ до лиры Кость Викторинъ.

ЧУМАЦКЕ ЛИХО.

(Оповѣданє зъ народныхъ устъ.)

Було насъ у батька тройко: се-бъ то я середульшій, та двохъ братôвъ, старшій и меншій ôдъ мене; отсе и вся сѣмя. Худобы мы мали спасибôгъ чимало. Однихъ волôвъ чотырнайцять паръ и иншои товарины и коней достатокъ. Всѣ три ходили у чумаки, а батько зоставались на господарствѣ; були хочь и старенькй, але наймуть кôлько тамъ треба наймытôвъ й управляють ся. Абы, якъ тамъ кажуть, порядокъ дати. Сходились зъ иншимъ товариствомъ у Сватовôй Лучцѣ; тамъ чумацкою радою постановлювали валкового отамана, та й прямували чересъ Сенькôвъ и Чугуєвъ до Харькова, де й забирали хуру, куды доведеть ся. Иншимъ часомъ траплялось на Донъ, а иншимъ у Крымъ. Ходили и у Адессу. Ôдтôля обертаючись за зароблен грошѣ наберемо було зъ Дону то рыбы, зъ Крыму соли, а зъ Адессы якого иншого краму и веземо до дому на продажь. Иногдѣ попаде ся добра хура задкова, то й тымъ не нехтуємо. Оно ще й краще.

Якось одного року по веснѣ, вырядившись дванайцятю возами прибули до Харькова и незабаромъ пôдрядились везти товары у Нижній Новгородъ, якъ то може чували, єсть такій великій городъ у Московщинѣ. Велика, безъ числа велика, живе тамъ ярманка. Зъ усёго свѣту звозять на неѣ рôжного краму. Нѣколи ще не впадало туды ходити, а все покваплись на добрый заробôтокъ, навѣть не побоялись далечины, а и не въ тямки якого тамъ лиха здобудемо. Ôдсѣля ôдъ насъ сей городъ не скажу скôлько буде, але не близькій свѣтъ, бо выйшли, якъ казавъ, по веснѣ зъ Харькова, а прибули, мовлявъ, туды лєдви не у осени. Доѣхали, дякувати Богови милосердному, безъ нѣякого рахунку. Здали хуру и одержали розплату якъ слѣдъ. Тôлькы-бъ подякувати Господеви, та й до дому, коли нѣ, не те. Ôнъ, милосердный, наславъ на насъ, за грѣхи мабуть, несподѣвану, велику кару. Почала ходити хороба на худобу; та така люта, що й не сказати. Наприкладъ, у ранцѣ занедужа, а другого дня и дуба дасть. За тыждень, або й меншь того осталось у насъ тôлько двѣ парѣ волôвъ. Господи! що теперь будемо робити, що казати? Якъ до дому, до батька обертатись? Сидимо та й радимось промѣжь себе, и нѣчого не пригадаємо. А тутъ ще не минуло ся одно лихо, ôдкôля взяло ся друге. Старшій братъ заслабъ, та такъ заслабъ, що черезъ кôлька днѣвъ и Богови душу ôддавъ. Поховавши єго, якъ слѣдъ по закону, засумували мы ще гôрше. Не знаємо, що робити, що почати, куды кинуть ся. Чисто — зъ моста, та у воду. До дому хочь не вертайсь, бо батько нашй були вельми немилосердній. Боялись мы ихъ и почитали по божому. Не такъ, якъ сёго часу повелось, що не встигне запять ся на ноги, а вже єму батько не въ батька, й мати не въ матѣрь, оно вже саме розумнѣйше ôдъ нихъ. Нѣ, у насъ поводилось инше, краще, богобоязливѣйше. Такъ ото, кажу, зпантеличились безъ краю. Ôдбились ôдъ товариства. Куды не глянемо навколо, люде все чужй, навѣть нехтують нами. Сумъ такій обнявъ, що хочь руки накладай на себе.

Якъ пôйде на безголовя, та такъ лихо за лихомъ и не потовпнеть ся. Попродавши возы то що, погнали остатнй двѣ пары волôвъ за городъ на берегъ, на нôчь на пашу, а самй бѣля нихъ полягали, сумуючи. И хто єго зна', чи оно ôдъ суму, чи то вже нечистый такъ подѣявъ, тôлько не счулись, якъ не вбереглись и поснули, та такъ добре, що прокинулись саме тогдѣ, якъ сонечко, спасибôгъ єму, у потылицю гараздъ припекло. Повставали, ажь — волôвъ не видно. Шукали, шукали — нема, якъ лихій неначе злизавъ; видно, хтось позлодѣйкувавъ, бо люду, мовлявъ, на тôй ярманцѣ всякого и доброго и лихого безъ лѣку. Пôсля сего я вже не выкрепѣвъ. Кинувсь заливати горе тією грѣшницею-горѣлицею, то-бъ то почавъ на всѣ заставки піячити. Та такъ-же піячивъ, що не приведи Господи. Засну, прокинусь, та зновъ за горѣлку. Хлѣба святого не ѣвъ, та все лишь єѣ кляту...

Оттакъ, якъ бачите, воловодивсь тыжнѣвъ мабуть зъ двоє, поки грошѣ; якже не зосталось у кишени анѣ копіяхи, тогдѣ тôлько трохи прочунявъ. Туга обняла невымовна. Въ серединѣ наче тобѣ каменюку хто вкинувъ. На свѣтъ не хочеть ся дивити, и самъ собѣ зробивъ ся противнымъ. Наче за-для мене все гарне на свѣтѣ поховано и самъ я уже неживый чоловѣкъ, — та й не чоловѣкъ, а щось таке, що и самъ не знаю. У головѣ якось якъ у порожному барилѣ, серце щось давить, плакати хочу и слѣзъ нема. Пôйшовъ на вмання, куды очи дивлять ся; и якось и самъ не знаю, якъ опинивъ ся на заѣзднôмъ дворѣ, де мы пристали. Спытавъ про брата, ажь господарь кацапъ каже: — нема, пôйшовъ вже тому зъ тыждень и не вертавсь.

— А возы-жь де? — пытаю, — тй два, що тутъ стояли?

— Попродавъ, — каже ôнъ, — твôй братъ.

Оттаке присвяте — соли за копѣйку, якъ той казавъ, де-жь теперь єго шукати и що робити? Проблукавъ, якъ божевôльный до вечера, по тому идоловому ярманкови, тай надумавсь укоротити собѣ вѣку. Вечеромъ, тôлькы смеркло, повернувшись на заѣздный двôръ, пôйшовъ пôдъ повитку, де возами становились. Обдививъ ся — нема нѣкого опрôчь мене. Тогдѣ змантачивъ зъ чіємись повозки налигачь, та ставши на полудрабокъ, зробивъ петлю и закинувъ налигачь за бантину. Полагодивши все, якъ слѣдъ, подививъ ся въ останній разъ на свѣтъ божій, за симъ поклавъ на себе хрестъ, надѣвъ петлю на шию и отъ... отъ... намѣрявсь сягнути зъ воза, щобъ то повиснути, коли выйшло щось зъ хаты зъ лѣхтаремъ и чутно прямуєть ся наче пôдъ повитку. Я, якъ стоявъ, такъ и закамянѣвъ и духъ затаѣвъ. Зробивъ ся нѣ живый нѣ мертвый. Увôйшло, пôдняло лѣхтарь, побачило мене, тай пытаєть ся: хто се тутъ? Мовчу я, а все тѣло тремтить, якъ у пропасници. Пôдôйшло близше до мене, проглянуло, та якъ крикне на пробô... Потôмъ прибѣгло ще де кôлька чоловѣкôвъ, зняли петлю и зволокли мене зъ воза. Та тымъ таки налигачемъ скрутивши руки привели у хату. Прочунявъ я трохи, оглядѣвъ ся, ажь — то зъ лѣхтаремъ бувъ господарь. Я до него: Голубчику сивесенькій ôдпусти мене!

— Е, нѣ, — каже, — хлопче не пущу! Погане ты задумавъ. Ты, каже, наробишь менѣ такого лиха, що потôмъ и не розкрути ся. Вѣшать, то вѣшавъ ся-бъ де инде, а не тутъ! А теперь щось казати-мемо зъ собою не таке. Ходѣмо!

*

Та звязаного, неначе злодѣяку. притягли у полицію, а тамъ посадовили у холодну. Сиджу, тай думаю: Господи мабуть ты ще милосердный надо-мною, що не попустивъ до наглои смерти. Та якъ почавъ молить ся, кôлько на свѣтѣ житя, нѣколи такъ щиро и палко не моливъ ся. Цѣлу довгу нôчь простоявъ на-вколѣшкахъ, бючи поклоны и плачучи. И такъ то менѣ пôсля того стало легко, що й не вымовлю, наче зновъ на свѣтъ народивъ ся. Зробивъ ся не тымъ чоловѣкомъ. Ôдкôля взялось бажанє жити й жити, на вѣки жити. Всѣ люде наче кревнѝ браты мои любѝ. На серцю якось и млѣсно и весело, и легко невымовно. У ранцѣ подивились на мôй пашпортъ, розпытали ôдкôля я и що таке, та давши по потылици, выпустили.

— Иди, — кажуть, — та вѣшай ся ще, то мы тебе тогдѣ не такъ повѣсимо.

Поклавъ я прямувать ся до дому. — Що буде, те буде, а буде те, що Господь дасть, — думаю собѣ. А вдруге, та ôнъ же милосердный, на щось ôдвѣвъ мене ôдъ важкого грѣха. Поклавъ, кажу, и пôйшовъ.

Скôлько перекуштовавъ у тôй дорозѣ лиха, переказати не можна. Далеко бôльше, нѣжь оденъ кôвшь. Чимчикувавъ цѣлу зиму. Пôдъ призьбою або й пôдъ тиномъ доводилось ночувати, голодному, безъ одежи. Якъ тôлько не замерзъ, чи не заслабъ, Святый лише зна'. Люде тамъ такѝ, що приведи Господи. Щобъ пустили у хату переночувати, сего шкода и сподѣвать ся. Пôдôйдешь пôдъ ôкно, шматокъ хлѣба Христа ради попрохати, а оно не те, що не подасть, але й собаками прицькує, та вылає, — нехай вже Мазепою, а то ще такъ, що нехай єму. У насъ добре лають ся, особливо жѣнки на се вдатнѝ, але де, де..., имъ бы ще повчить ся тамъ. Кожный чоловѣкъ заткне за поясъ нашу найкращу у сѣмъ жѣнку, та наговорить тобѣ такого, що вразъ и не потрапишь, до чого оно й якъ.

Прийшовъ до дому саме середъ весны. Пôдôйшовъ у ночи пôдъ село, сѣвъ на царинѣ, перехрестивъ ся на божу церковцю, що тôлько, тôлько маячѣла середъ темрявы, та якъ заплачу... А далѣ цѣлую землю, наче рôдну неньку, та плачу. Очунявъ трохи и зновъ згадавъ, якъ-же я покажу ся до батька, що єму казати-му, та ще, чи й поймуть вѣры? Ще може Богъ зна' що подумають! — Нѣ, пôйду до дядька, котрый живъ верстовъ зо двѣ ôдсѣля у Козулôвцѣ, такожь нашого приходу. Пôйду до него, та поспытаю порады й помочи.

Прийшовъ, розказавъ єму татъ и такъ все, якъ и що було. Дядько и каже: пострѣвай хлопче до недѣлѣ, а тамъ щось робити-мемо. Батько твôй, хочь и дуже побиваєть ся, бо не прекладе розуму, якъ и повернути, що вы всѣ погинули, наче у воду впали. Уже ôнъ и чумакôвъ проѣжихъ и такъ прохожихъ пытавъ, и нѣхто нѣчого не зна'. До ворожокъ кидавъ ся и молебствувавъ, нѣ, нѣчого не помага'. Але про те, якъ побачить тебе, та учує все, то хто єго зна', що буде. Боязно, коли-бъ ôнъ або тобѣ, або собѣ чого не подѣявъ. У недѣлю-жь поѣдемо, та побачимо, що зробимо. Дôждавши недѣлѣ такъ и зробили. Пôдъѣхали до ворôтъ, нема у дворѣ нѣкого.

— Ну, — кажуть дядько, — лягай же, ты небоже, горѣчела на вôзъ, а якъ мы пôйдемо у хату, мерщѣй сховай ся, куды небудь, та й сиди нишкомъ, поки не покличемо.

Такъ, то й такъ. Але я не стерпѣвъ. Не богацько часу просидѣвъ, а далѣ по тихеньки, по тихеньки зъ-за кутка, та до дверей. Дверѣ сѣнешнѝ ôдчиненѝ. Вь сѣняхъ нѣкого нема. Я туды, та пôдъ дымаремъ и ставъ. Притаивъ ся, слухаю. Зъ хаты гараздъ чутно все, що балакають. Дядько пыта':

— А що, брате, нѣчого не чути про чумакôвъ? Батько й ôдказують: — нѣ, нѣчого!... сподѣвавъ ся сподѣвавъ, хочь що небудь причути и сподѣванки погубивъ. Здаєть ся сумно, вельми сумно балакають. Далѣ дядько зновъ: а у насъ пролинула така чутка, — сорока на хвостѣ принесла, — що буцѣмъ то волы погибли и старшій, нехай царствує, вмеръ, а тѝ двоє, боячись вертать ся, кудысь помандрували.

Чую мовчать всѣ й батько те-жь. Далѣ батько й кажуть:

— Господи милосердный за якѝ-жь грѣхи ты мене караєшь, вельми караєшь на старôсть, ôдобравши худобу, дѣтей и покинувши одного одиницею? Поверни гнѣвъ на милость, змилосердь ся! Верни хочь одну дитину, одного сына!... Та по сѣмъ, якъ затужить, ажь по хатѣ розлягаєть ся. Я учувъ, та и не стямивъ ся у хатѣ. Батько стоять на-вколѣшкахъ передъ образами. Я въ ноги, а они спершу наче обмерли, а потôмъ якъ заплачуть, якъ обхватять мене за голову, стиснули, та такъ и прикипѣли, а мати зъ другого боку, та всѣ троє плачемо.

Почали ото господарювати послѣднымъ. Мене одружили ще тои осени. Батько продержались ще рокôвъ зъ пять, тай приставились, земля перомъ, а за ними незабаромъ черезъ рôкъ и мати. Пôшли недороды. Збувъ ся я худобчины, бо и землю найми и подушне ôддай за чотырёхъ чоловѣка, то-бъ то: за себе, за покôйникôвъ, старшого брата й батька и за меншого брата, де то ôнъ тамъ повертаєть ся. А оно мало, що робôтникъ я оденъ; але що посѣєшь, нѣчого не вродить. Навѣть не вернешь того зерна, що потративъ, и берешь ся до худобчины. Рокôвъ зъ чотыри звѣвъ ся нѣ на-вô-що. Лишилась одна парка не волôвъ, а воликôвъ, и тои незабаромъ приходилось збуватись. Коли се одного вечера якійсь прохожій чоловѣкъ просить ся переночувати. Впустили. Та якъ єго и не впустити, перетерпѣвши все, що менѣ довелось, чимчикуючи зъ того клятого, нехай Богъ простить, окрôмъ хлѣба святого, города Нижного Новгорода. И дѣтямъ и унукамъ заказую, пускати кожного странного, щобъ приглядѣли єго и нагодували и напоѣли, якъ найдорожшого гостя й на дорогу дали. Кôстки мои перевернуть ся у домовинѣ, коли занедбавши мôй сей заповѣтъ, хочь одного проженуть, якъ мене на чужинѣ проганяли. Такъ ото, кажу, пустили, повечеряли, що Богъ давъ и господиня придбала, и полягали спати. Чую крôзь сонъ, наче клямкою торкнуло и дверима рыпнуло. Пôдвѣвъ ся, полапавъ на лежанцѣ, де поклали странника. Пуста лежанка. Нема єго. Думаю, коли-бъ не лихій якій чоловѣкъ, але пôдождавъ якій часъ. Нѣ, нема, не вертаєть ся. Тогдѣ й собѣ зъ хаты. Выйшовъ, дивлюсь, а ôнъ сидить на призьбѣ, пôдперъ долонію голову, зажурившись и неначе пхикає. — Чого се? — здивувавъ ся я. А далѣ — мо' часомъ якій причинный — думаю. Побачивши мене, вставъ и мовчки пôшовъ у хату. Я до него не озвавъ ся такожь. Переночували, поснѣдали. Добула жѣнка зъ коморы чималу четвертину сала, ôдрѣзала окраєць хлѣба и дає тому чоловѣкови. Ôнъ взявъ, подякувавъ, попращавъ ся и пôйшовъ. Коли трохи перегодя, вертаєть ся.

— Я забувъ, — каже, — щось попытати. Чи не було у васъ родича такого й такого то?

— Бувъ, — кажу, — у мене братъ, та ще хто єго зна', де єго Господь повертає, якъ ще на свѣтѣ держить, — якже вмеръ, царство небесне!

— Я, — каже, — єго знаю, ôнъ ще живый, та такъ пильно дивить ся. Мене наче щось вразило. Давай я на єго приглядать ся. Обличє щось знаємe. Далѣ ôнъ якъ кинеть ся до мене: — голубчику, братику, се-жь я!

И, Господи, якже мы зрадѣли. Почавъ ôнъ розповѣдати, де и якъ пробувавъ и чого тôлько перекоштувавъ. Каже: якъ почавъ ты піячити, и побачивъ я, що доброго не буде, попродавъ два остатнѝ возы, тай кинувъ ся у бурлаки, що тягають по рѣчцѣ Волзѣ у Московщинѣ судна, наче тѝ конѣ; такъ, каже, и запрягають ся у хомутцѣ такѝ маленькѝ, що лямкою звуть ся. Судно то на прикладъ, якъ у насъ плоты, що плавають по Днѣпрови то що, плыне по серединѣ рѣчки зъ зерномъ, та иншою поклажію, а обома берегами ледви, ледви тягнуть єго люде у гору по рѣчцѣ, або де мѣлководь, оттаке то. Перебувавъ, каже, и на Дону и у Чорноморьѣ, та заробивши шѣсть сотень рублѣвъ за сей часъ отсе йшовъ до дому до батька, мѣркуючи такъ: може простять за недоглядъ худобы, якъ що верну хочь трохи того, що она коштувала, а за все инше, якъ то моя вина, нехай покарають! Яка-бъ не була кара, знесу, бо вельми знемôгъ ся, тиняючись по чужинѣ. Пôдходячи, розпытавъ ся, що батько и мати покинули сей свѣтъ, а ты бѣдкавъ ся. Хотѣвъ ôдъ разу признать ся, та побоявсь, що приймешь черезъ грошѣ. Гадаю: подивлюсь, якъ обôйде ся зô мною старцемъ? И вельми ты вразивъ моє серце, що, не пôзнавши, привитавъ и принявъ якъ наймилѣйшого родича. Було-бъ инше, намѣрявсь ити у ченцѣ и ôддати грошѣ Богови.— Купили мы худобы й почали господарювати не абы якъ, тôлько не довелось єму бѣдоласѣ самому покорыстувять ся зъ свого достатку. Слабый такій бувъ, пôдорваный. Кахика було, тай кахика. Жалкувавъ ся все на груди и на третій рôкъ по веснѣ прибравъ єго Господь до себе. Не встигъ сердега и оженитись!

Якъ то кажуть, що було, те минуло й пôйшло за водою. Теперь же мôй сынъ, старшинує у семьѣ, ото єго жѣнка, а моя невѣстка и тройко онукôвъ. Спасибô' имъ, мене шанують и спокôйно доживаю вѣку. Такъ оттаке то лихо трапилось, нехай Господь ôдверне ôдъ усякого хрещеного. Ôсѣмдесять пять пасокъ зъѣвъ, коли не бôльшь, а и доси, якъ згадаю, або розказую, то такъ якъ мурашки повзають, по за шкôрою морозъ ходить...

Олександеръ Катренко.

НЕПОГОДА.

Мрачна, млава, темна хмара
Небо покриває...
Не знать, чи то день, чи вечеръ —
Сонце не сіяє;
Не блыщуть ся малѝ зôрки
На небѣ ясненько,
Не огляда' блѣде личко
Въ ставку мѣсяченько...
Мрака всюды розлягаєсь,...
Землю оповила
Въ свои темнѝ, непрозрачнѝ
Широкіи крила.
А дрôбненькій дощикъ кропить,
Туманъ побôльшає...
И тихенько зъ осикою
Вѣтеръ розмовляє.
Пытає ся, чомъ замовкли
Веселѝ пташата,
Чомъ по воду до крыницѣ
Не идуть дѣвчата?
И осика дивує ся...
А вѣты березы
Хвилюють ся и зъ листочкôвъ
Кануть рясніе слезы.
Вѣтеръ тіи слезы сушить,
Березу цѣлує
И косами зелеными
Єи ся любує...
И зжахнувъ ся дубъ старенькій
Гордо подививъ ся
На березу, изъ котрою
Не рôкъ вже любивъ ся...
И зновъ тихо починає
Дрôбный дощь кропити,
Зновъ мережить густу мраку...
И я мрѣѣ мрѣти
Починаю,... сумнѝ мрѣѣ
Якъ тая природа...
Пытаю ся, чи у серци
Настане погода?...
И чи мене молодого
Приголубить доля —
Чи закраче въ непогоду
Воронъ середъ поля?

Михайло Бачинькій.

ГАЛЬШКА ОСТРОЖСКА.

Траґедія въ пяти актахъ Омеляна Огоновского.

АКТЪ ЧЕТВЕРТЫЙ.

(Дальше.)

СЦЕНА ТРЕТЯ.

Острожскій. Софія.

Софія.

Василю! Важна новина: Гальшка була въ Краковѣ, — вертає вже до матери.

Острожскій.

Слава Богу! Хто-жь звѣстивъ сю вѣсть?

Софія.

Писавъ Костелецкій, котрый Гальшку зъ Олесею ôдвѣзъ изъ Чехъ до Кракова.

Острожскій.

Перебула тяжке лихо — бѣдна дитина! А вже-жь мого приятеля Санґушка не вскресити! Недолюдкикаты скосили той гарный цвѣтъ! Нема справедливости на свѣтѣ!

Софія.

Василю! то ты несправедливый! Чи мало ще ласки оказавъ тобѣ нашь король? Правда, що мôй отець, коронный гетьманъ Янъ Тарновскій має свои заслуги, що просьбѣ такого славного богатыря и патріота ôдказати трудно, але вина твоя була така, що тôлько при найбôльшôмъ намаганю нашôмъ король привернувъ тобѣ честь, майно, ба, розрѣшивъ тебе ôдъ кары смерти.

Острожскій.

Вже-жь и рôдъ Острожскихъ має свои заслуги.

Мôй отець Константинъ бувъ для Рѣчи-посполитои бôльшимъ добродѣємъ, нѣжь сей гетьманъ коронный; про-те рôдъ Острожскихъ маѣ право, домагатись ôдъ короля вдяки за свою саможертву.

Софія (дивуючись великимъ дивомъ).

Вдяки ôдъ короля?! — якои вдяки? То руска шляхта винна королеви пайбôльшу вдяку за свои привилеґіѣ. Вы сидите въ сенатѣ вразъ зъ маґнатами польскими, корыстуѣтесь зъ нами рôвными правами. Хиба-жь се не ласка?

Острожскій.

Софіо! Перестаньмо говорити про тѝ ласки. Отъ, уже дома треба менѣ супроти жены хоронити заповѣтъ батькôвъ; щó-жь казати про рôвнѝ права Руси супроти Польщѣ?

Софія.

Хиба-жь дома не маѣшь повнои свободы? Ты ѣси Русинъ, ба, православный, а я Полька, католичка.

Острожскій.

Та-жь я жию на своѣй рускôй земли! Чей же вôльно кождому, зберегати у себе дома свои святощѣ?!

Софія.

Ей, мôй ты любый Василю! Ты сердишь ся сейчасъ, коли я дещо спôмну про польску культуру. (прилабузнюѣ ся до мужа) Видишь, соколику! я бажала-бъ, щобъ ты велику польску ôтчину щиро полюбивъ. Вже-жь самъ король носить ся зъ гадкою, заключити унію короны зъ Литвою и Русью.

Острожскій.

Не згадуй менѣ про унію; такого дару не принявъ бы я зъ вдякою. Вже-жь я виджу наслѣдки вашихъ змаганьполитичныхъ. Але поки рôдъ Острожскихъ вѣрный свому народови, не запропастять ся нашѝ права.

Софія.

Василю! вгамуй ся, — не будь загонистый. Kto się sam mocno hamuje, drugim łacno rozkazuje. Вашихъ правъ нѣхто вамъ не нарушаѣ. Ходить тôлько о теѣ, щобъ литовска Русь придбала собѣ высшу просвѣту.

Острожскій.

А хто-жь надавъ Польщи просвѣту?! хиба-жь не Русь? — хиба-жь першѝ Ягайлоны не говорили по-руски? А теперь права рускои мовы що-разъ бôльше обмежають ся; — Русь мусить сама про себе дбати, а то потонѐ въ морѣ культуры польскои. Такъ отже хоронимо самѝ себе ôдъ загибели: заводимо брацтва, друкарнѣ, — засновуємо школы. Отъ, и я небавомъ заведу высшу школу руску въ Острозѣ.

Софія.

По-що? Якій хосенъ маѣ Гальшка зъ науки у вашого черця? Ось зрадувавъ насъ Богъ сыномъ, а я, ѣй-Богу, не звала-бъ ся дочкою коронного гетьмана Тарновского, коли-бъ позволила, щобъ мого Януша морочили вашѝ черцѣ.

Острожскій.

Софіо! Стямь ся! щó кажешь. Ты схотѣла-бъ супокôй въ родинѣ зворушити? — Прошу тебе, не мѣшай моихъ дѣлъ, а то высшою твоѣю культурою мôгъ бы звестись и запропаститись славный рôдъ Острожскихъ! (Входить слуга).

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА.

Попереднѝ и слуга.

Слуга.

Вельможне панство! Лукашь ґрафъ зъ Горки, воєвода Куявско-Берестійскій, приѣхавъ ôдъ короля зъ важнымъ письмомъ.

Острожскій.

Ôдъ короля — зъ письмомъ?! Проси, проси! — дожидаємо ѣго. (Слуга ôдходить.)

СЦЕНА ПЯТА.

Острожскій. Софія.

Острожскій.

Яке диво?! Воєвода Куявскій — зъ письмомъ ôдъ короля! Видно, король звертаѣ ся знову до Острожского ласкавымъ своимъ лицемъ.

Софія.

Я-жь тобѣ все кажу, що будешь великій и славный на всю Польщу, коли пôддаси свою волю пôдъ волю короля. (Входить Лукашь ґрафъ зъ Горки.)

СЦЕНА ШЕСТА.

Попереднѝ и Горка.

Острожскій (иде на-зустрѣчь ґрафови).

Видомъ не видати и слыхомъ не слыхати — воєводу Куявского въ гостѣ приймати! Яка честь для нашого дому!

Горка (наближуѣ ся до Софіѣ).

Достойна княгине! бю передъ вами чоломъ. (до князя) Славетный князю! король, наймилостивѣйшій нашь панъ, звѣдуѣ ся про ваше здоровѣ, посылаючи вамъ се письмо (ôддаѣ Острожскому листъ).

Софія.

Радѣю радостію, приймаючи такого любого гостя; ось бо пригадую собѣ, якъ мы зъ вами бавились въ Краковѣ у короля.

Горка.

Король, наймилостивѣйшій нашь панъ, и теперь мило згадувавъ про княгиню Острожску, та просивъ, щобъ зволила небавомъ завитати на ѣго дворѣ.

Софія.

Король и ѣго двôръ — се идеалъ и рай мого житя. Зволѣть, пане воєводо, приняти сердечну подяку за оповѣщенѣ такого щастя!

Острожскій

(прочитавши письмо звертаѣ ся до Горки).

Пане воєводо! витаю васъ хлѣбомъ-сôлью!

Софія.

Гостя, щó приѣхавъ до насъ зъ далекои землѣ, ôдъ себе скоро не пустимо.

Горка.

Справдѣ радъ-бы я тутъ довше гостити; та-жь въ рукахъ княгинѣ и князя Острожскихъ спочиваѣ моя доля.

Софія.

Не розумѣю васъ, пане воєводо! Сѝ вашѝ слова стоять мабуть у звязи зъ письмомъ королѣвскимъ.

Острожскій (говорить мовь не-хотя).

Воля короля така, щобъ Гальшка ôддала свою руку воєводѣ Куявскому.

Софія.

О, воля короля свята! — чей и Беата не схоче ѣй противитись. Она выросла на дворѣ королѣвскôмъ, то й знаѣ, що король бажаѣ лишь добра для ѣи дочки.

Острожскій.

Не перечу, що король польскій а великій князь литовскій може розказувати; — але-жь мы маѣмо статутъ литовскій, — маѣмо свои права...

Софія (перебиваючи).

Василю! схаменись! — се воля короля.

Острожскій (рѣшучо).

Гальшка може выйти за-мужь тôлько за волею опѣкуна, а симъ опѣкуномъ ѣсмь я!

Горка.

Знаю се добре; тому-то прошу васъ, князю, допоможѣть менѣ, довершити великого дѣла.

Острожскій.

Се инша справа. Король може просити Острожского, але розказувати годѣ тамъ, де опѣкунъ маѥ своѥ право.

Софія (до Горки).

Не дивуйте ся, пане воєводо, що мôй мужь такъ дуже побиваѥ ся за своимъ правомъ. То така вже вдача рускои шляхты, особливо-жь князѣвъ Острожскихъ (показуѥ на Острожского) Własnego wszyscy nic nie mamy, przecież „moje to“ wykrzykamy.

Горка.

Князю! поважаю вашу мужнôсть въ оборонѣ вашихъ правъ; про-те не покликую ся на волю короля, а прошу тôлько, будьте посередникомъ помѣжь мною а княгинею Беатою.

Софія.

Вы бачили може Гальшку въ Краковѣ?

Горка.

Бачивъ ѥѣ на Вавелю, де она въ дорозѣ зупинилась и два днѣ спочила по великихъ трудахъ.

Острожскій.

Якою-жь була она супроти васъ?

Горка.

Та нѣгде правды дѣти, Гальшка теперь сумна и мало говорить. А вже-жь зъ-годомъ-перегодомъ полекшаѥ ѣй на серцю. Дѣвчата й молодицѣ довго не сумують.

Острожскій.

Коли-жь она крôзь сльозы на свѣтъ дивить ся, то куды ѣй до вѣнця?

Софія.

Василю! забуваєшь, що король бажаѥ сеи женитьбы. Прошу тебе, перестань коверзувати и покликуватись на якiсь свои права. Лиши сю справу Беатѣ, а я сподѣюсь, що она радо притакне слову королѣвскому.

Острожскій.

Але-жь бôй ся Бога, Софіо! Якъ можна Гальшку въ такихъ ѥи злидняхъ силувати до нового подружя? Ѥи ще й нема мѣжь нами, а мы радимо вже про ѥи весѣлѥ.

Горка.

Гальшка мабуть уже дома у матери. Она выѣхала зъ Кракова три днѣ передъ моимъ выѣздомъ.

Софія.

По моѣй гадцѣ Гальшка може сейчасъ ити за-мужь. Перше ѥи подружѥ було силоване; — помолилась за душу Санґушка и стоить вôльною супроти новыхъ женихôвъ.

Горка (до Софіѣ).

Вашi вѣчливi слова скрѣпляють мою надѣю, що небавомъ подружу ся зъ першою красавицею литовскои Руси. Тôлько радъ-бы я чимъ-скорше побачити Гальшку. Поѣду сейчасъ до Острога, бо мôгъ бы хто иншiй перехопити мою кралю.

Софія.

Вже ѣдете? Мабуть не вподобались вамъ недоладнi слова мого мужа? Не дивуйтесь; така вже ѥго вдача, о-проче ôнъ справдѣ добряга.

Горка.

Князь сказавъ менѣ свою правду; я на него зовсѣмъ не маркôтный. А вже-жь треба менѣ ѣхати. Якъ тôлько въ Острозѣ полагоджу свою справу, поверну до Дубна и розкажу достойнôй княгини чудовi речи про двôрске житѥ въ Краковѣ.

Софія.

Ахъ, приѣзжайте сюды чимъ-скорше! Такiй гôсть то окраса палаты королѣвскои, не-то замку князя рускаго.

Горка.

Бю чоломъ передъ милостивою княгинею. Прощайте, князю!

Острожскій.

Прощайте!

(Горка ôдходить.)

СЦЕНА СЕМА.

Острожскій. Софія.

Софія.

Про-Бôгъ! чи годилось такого гостя и посла королѣвского збувати згôрдными словами? Василю! король довѣдаѥ ся про твôй непослухъ, а тогдѣ пропала для тебе ѥго ласка.

Острожскій.

Я не боюсь, боронити правъ народныхъ и приватныхъ противъ велитôвъ сего свѣта. Правда стоить у мене высше ласки королѣвскои.

Софія.

У тебе все тôлько протестъ на устахъ супроти нашихъ порядкôвъ.

Острожскій.

Протестъ нашь запише исторія на своихъ скрижаляхъ вѣковѣчныхъ.

Софія.

Нехай тамъ и записуѥ!... Протесту не боить ся той, щó маѥ въ рукахъ власть. А поки-що для ґрафа зъ Горки треба було бути чемнѣйшимъ.

Острожскій.

Прошу тебе, Софіо, не учи мене розуму! Я голова дому, я тутъ панъ!

Софія.

Але-жь чого сердишь ся, Василю? Mąż żony głowa: cóż bez serca głowa? А вже-жь хто важивъ бы ся, тебе вчити, або тобѣ дорѣкати? Ты справдѣ голова дому, але-жь и дочка великого гетьмана коронного, Яна Тарновского, маѥ якiсь права побôчь пана дому.

Острожскій.

„Жена да боится своѥго мужа!“

Софія.

Василю! ты недобрый, читаєшь менѣ моральнi науки и згнущаєшь ся надô мною. Я-жь дочка Тарновского!

Острожскій.

Иги! изъ-за того приблуды Горки зворушилась уже домашня усобиця. А вже-жь не думавъ я тобѣ, Софіо, заподѣяти яку накôсть. Я тôлько розсердивъ ся, що той хапуга хотѣвъ бы загарбати богате вѣно Гальшки, и хозяйнувати по-своєму на земли рускôй. Але погоди, добродѣю! Не займешь ты принаднои займанщины, поки на сторожи ѥи стоить Острожскiй.

(Двери середущi ôдчиняють ся и се входить Гальшка зъ Олесею.) (Дальше буде.)

ЗЪ ПОЕМЫ МИЦКЕВИЧА:

КОНРАДЪ ВАЛЄНРОДЪ.

Вилія, що нашi струмочки приймаѥ, —
Дно золотеѥ, личко блакитнеѥ маѥ;
Гарна Литвинка, що бере въ нѣй воду, —
Серцемъ чистѣйша, красшу маѥ вроду.

Вилія въ милôй Ковеньскôй долинѣ
Середъ тюльпанôвъ та нарцисôвъ плыне;
У нôгъ Литвинки весь цвѣтъ молодинôвъ
Ôдъ рожь краснѣйшiй та ôдъ тулипанôвъ!

Вилія гордить долины квѣтками, —
Нѣмана шукаѥ, коханця своѣго;

Литвинцѣ нудно помѣжь Литвина́ми,
Бо покохала юнака чужого....

Нѣменъ въ раптовй ухопить обо́ймы,
Несе на скелѣ та дикй просторы,
Въ лоно холодне свою любу прийме,
И гинуть разомъ у глыбоко́мъ мори!

Отакъ чужинець и тебе ухопить,
Зъ ро́дного долу Литовинку бѣдну!
Хвиля забутя и тебе потопить, —
Але смутнѣйшу, але безро́дну!

Нѣ серце, нѣ хвиля рады не приймає:
Дѣвчина любить, а Вилія плы́не,....
Вилія въ любо́мъ Нѣменѣ зникає,
Дѣвчина въ вежѣ пустельничо́й гине!

Леся Украинка.

О БУДУЧНОСТИ ЗЕМЛѢ.

(Геольогичнй теоріѣ — зъ о́дчиту Григорія Цеглиньского въ товариствѣ „Рускихъ Дамъ“.)

Думаю достойнымъ панямъ подати коротенькій образокъ будучности нашои землѣ. Але спытає хто на само́мъ вступѣ: зъ о́дко́ля мы се знаємъ? Чи се буде образокъ выдуманый, фантастичный, — чи дѣстный, а якъ дѣйстный, на якихъ основахъ опирає ся о́нъ? На се о́дповѣмъ, що наука, якъ о́дкрыла намъ землѣ минувшо́сть, такъ въ силѣ о́дкрыти и єи будучно́сть, бо права, що володѣли землею нашою въ минувшости, руководитимуть и въ будучности: вѣчно тй самй, неумолимй, незмѣнний. Всемирна исторія запо́знає насъ зъ минувшостю народо́въ, але за якою четвертою або пятою тысячкою въ задъ — мовкне задля недостатку жерелъ, памятнико́въ. Але тамъ, де устає исторія всемирна, починаєсь наука друга (геольогія) и тота о́дкрыває дальшу исторію землѣ, ведучи чоловѣка въ глубъ дальшихъ тысячь- и милионъ-лѣтій ажь до єи початку, с. є. народженя землѣ, коли то всевышне слово сказало ѣй: „да будетъ“.

А де-жь жерела, де памятники, де документы до сеи далекои исторіѣ?

Жерела сеи исторіѣ не записанй въ памятникахъ, бо и не було ще тогдѣ пишучои руки, але они записанй ще лучше въ нѣдрахъ землѣ, въ єи покладахъ, котрыхъ анѣ по́дробить нѣхто анѣ не сфалшує нѣхто. Тому й то жерела сеи науки о много певнѣйшй чимъ жерела историчнй.

А коли такъ наука о́дхилила заслону зъ минувшости землѣ, коли такъ по́знала законы єи минувшого житя, чи-жь не може на по́дставѣ тыхъ самыхъ законо́въ кинути зоромъ и въ єи будучно́сть?

Може, и то не то́лько на що лише спо́мненой по́дставѣ науковыхъ здогадо́въ, але й на по́дставѣ анальогіѣ. Що-жь се за анальогія? Чи бо́льше єсть земель въ просторѣ небесно́мъ? Не лише бо́льше, а милионы. Милионы звѣздъ розсѣяныхъ по зводѣ небесно́мъ, се сестры землѣ. А хто вмѣє на нихъ читати, побачить, що одни зъ нихъ старшй, другй молодшй сестры нашои землѣ, що одни зъ нихъ въ тако́мъ станѣ розвою якъ земля, иншй ще въ станѣ передрозвоєво́мъ (въ станѣ народженя), иншй-жь въ станѣ порозвоєво́мъ — мертвй. Чи мала-бъ землю нашу инша выжидати доля? Нѣ, выимко́въ нема!

Тота сама сила, що ѣй колись сказала: „да будетъ“ скаже и: „да не будетъ“. Таке вже о́двѣчне право въ природѣ, що, що єсть, мусить колись и перестатись. Неумолимому сему правови по́дчинене все, що жиє: мруть поодинокй люде, вымирають цѣлй народы, повстають и розсыпують ся мѣста въ пустарѣ — противно колишнй пустарѣ стають оселями новои культуры. Зъ одной стороны заливає море суходолы, зъ другои о́дкрыває своє дно на новый суходо́лъ, нову оселю. Въ такому коловоротѣ не дивно, що гинуть и поодинокй тѣла небесній, гльобы, а на ихъ мѣсце стають новй. И се все дѣєсь тихо, незамѣтно, бо и чимо-жь єсть одна звѣзда у безконечному просторѣ всесвѣто́мъ? Меншою ще, чимъ одно зерно пѣску на земли або одна капля воды въ тихо́мъ океанѣ.

Де-жь суть тотй ворожй силы, що зможуть звести колишню ко́нчину землѣ?

Першою такою силою єсть: сонце.

Слибы ся запытавъ хто, котре тѣло небесне для землѣ найважнѣйше, то певно о́дповѣсть кождый: сонце. Оно дає земли то́лько тепла и свѣтла, що въ поро́внаню до того, тепло и свѣтло зъ иншихъ звѣздъ, яке одержує земля, ро́вняєсь зерови. Тоє тепло и свѣтло єсть житє́мъ землѣ. Въ сторонахъ ро́вниковыхъ, де лучѣ єго прямо на землю спадають, житє землѣ найбуйнѣйше; противно въ бѣгуновыхъ, де лѣтомъ сонце ледво що надъ видокругъ по́днимаєсь, а въ зимѣ й не показуєсь, заумирає всяке органичне житє.

Середъ такои зависимости житя нашого о́дъ сонця — страхъ переймає кождого на саму думку: що бы то було, якъ бы теє сонце наразъ померкло? Вже само затьмѣне сонця страхомъ переймає животину всяку: крыють ся птахи и овады, звѣрина зарыває ся де може, небо покрываєсь темною барвою, лиця людскй снѣдѣють мовь лиця мерцѣвъ, холодъ переймає кождого, наче зловѣщій смерти вѣщунъ. Поетъ англійскій, Байронъ, подає фантастичный образъ такого погасненя сонця:

„Погасло сонце, — каже о́нъ, — а звѣзды блукали въ темному просторѣ. Земля сцѣпѣла ледомъ, кружила въ темнотѣ, котрои не въ силѣ розбити мѣсяць. Здалось усе, що надходить ранокъ, а дня не було. Людей знявъ невысловленый перелякъ, забули о своихъ дѣлахъ и своихъ пристрастяхъ. Всѣ забули на все, одного то́лько просили и молили всѣ: свѣтла! Позбивали ся всѣ коло великихъ ватровискъ; престолы, палаты й нужденнй хуторы палено, щобы розбити по́тьму. Вже всѣ мѣста попалено, а люде громадились и товпили по руинахъ, наче-бъ хотѣли ще въ останне подивитись на себе. Щасливй, що жили близько вулканово́въ и ихъ верхо́въ ясныхъ! Не остало людямъ нѣчого, кро́мъ однои пустои, обманчивои надѣѣ. Запалено лѣсы. Выгорѣли и тй, кидаючи останнй блиманя на людскй лиця. Якже змѣнили ся и люде? Одни лежали на земли, закрываючи зо́ръ и заходячись зъ плачу; другй поспирали головы на судорожно затисненыхъ рукахъ и смѣяли ся. Иншй роздували въ попелѣ погаслй искры, иншй вили ся въ нѣмъ и проклинали себе й другихъ. Птицѣ спадали зъ воздухо́въ на землю, дикй звѣрѣ зарывались въ норы. Вужѣ повзали помѣжь людей, сичучи, але не кусали нѣкого. Люде убивали ихъ и живились ними....

Опустѣла земля. Буйнй колись краѣ заумерли, не стало свѣтла, не стало ростинъ, не стало житя. Земля скаменѣла, рѣки, озера, океаны анѣ рухнуть ся. Въ неповорушно́мъ воздусѣ нѣ леготу вѣтру, нѣ хмары, десь забрались у безвѣсти всѣ, — темнотѣ нѣчого не треба!“

Фантазія фантазією, послухаймо однакъ, що объ тôмъ говорить оденъ зъ найбôльшихъ сёгочасныхъ астрономôвъ п. Секхі: Нема нѣякои поруки, — каже ôнъ, — щобы сонце мало завсѣгды таку саму силу свѣтла и тепла якъ теперь, противно, сила тота высиляѣсь поволи и сонце перейшовши всѣ фазы, якî планеты переходили, перестане колись свѣтити и грѣти.

Температура сонця не звѣстна намъ — ученî подають ôдъ 27.000° Ц (Цельнеръ) до кôлька миліонôвъ (Ватерстонъ и Секхі) — але температуру землѣ знаємъ; отже коли погадаємо, що земля одержує лишь двобиліонову частину того свѣтла, яке выкидає сонце въ прочій простôръ небесный, то мати-мемъ понятє о тôмъ незмѣрнôмъ богацтвѣ свѣтильнôмъ, якъ и величезнôмъ єго выдатку. Пôсля обчисленя ученыхъ спадає температура сонѣчна щорôчно о $1^{8}/_{10}{}^{0}$, отже вже за историчныхъ часôвъ землѣ (приймаючи 5 тысячлѣтій) убуло єи о 10.000°; коли же зважимо, що сонце вже ôдъ многихъ миліонôвъ лѣтъ маѣ такій самый выдатокъ а за тôмъ и такій самый убутокъ свѣтла, то справдѣ чудо, зъ ôдки у него набираѣсь тои силы свѣтла и тепла?

За убуткомъ свѣтла сонѣчного промовляѣ ще и нища поява. Мимо такого яркого свѣтла сонце не належить до звѣздъ найяснѣйшихъ; суть звѣзды зъ свѣтломъ о много яснѣйшимъ, прим. Сирій маѣ свѣтло 40 разôвъ сильнѣйше ôдъ сонця, Вега (въ констеляціи Лиры) $8^{3}/_{10}$ разôвъ крѣпше. Звѣзды найяснѣйшî мають свѣтло — бѣле, за ними вже холоднѣйшî мають — жовте, найбôльше остуженî — червоне; сонце отже належить вже що до свѣтла — до звѣздъ другорядныхъ; колишне єго свѣтло бѣле являѣсь нынѣ жовтымъ, згодомъ перейде въ червоне, и такъ поволи згасне, якъ гасне дотлѣваюча лямпа.

Якъ то? — спытаѣте, — то се справдѣ колись погасне сонце и мы останемо въ темнотѣ?

Не одно се сонце на небѣ, — ôдповѣмо, — и не єго одного постигне така доля. Наука подає вже не оденъ доказъ, и то такъ блякуючихъ звѣздъ якъ и погасаючихъ сонць. Такъ о звѣздахъ Касторѣ — Полюксѣ оповѣдають Греки, що перша була яснѣйшою чимъ друга, нынѣ противно, яснѣйшимъ являѣсь Полюксъ. Астрономъ Баєръ наводить звѣзду Тубанъ (въ конст. Смока) яко другорядну, нынѣ она вже треторядна. Богато виднѣйшихъ колись звѣздъ нынѣ и не видно (прим. въ Малôмъ медвѣдѣ, чолѣ Геракля). Ба навѣть померклî сонця ôдкрыла наука, якъ прим. Сирій кружить наоколо такого сонця (обѣгаѣ єго въ протягу 50 лѣтъ), и звѣзда Прокіонъ. Зъ чого выходить, що на зводѣ небеснôмъ не одна и не двѣ такî — померклî свѣтлости. Помѣжь ясными и блескучими зорями снують ся они наче мары, зловѣщуючи другимъ, що и ихъ колись така сама постигне доля. — И мы колись яснѣли, — наче промовляють до нихъ, — и нашî лучѣ втѣшали колись и одушевляли живыхъ, може й не одно каре око зглядалось до насъ, — нынѣ минуло щастє наше, мине колись и ваше, — memento mori!

А за-тôмъ скажете: такъ певно се, що проснилось Байронови: що въ злорадноî пôтьмѣ скôнчить земля дни свои? Якже то страшно? Не бôйте ся, достойнî панѣ, не такъ скоро се наступить, не такъ скоро погасне тоє животворне огнище, бо тая сила высока, що сказала єму свѣтити та огрѣвати свѣтный безмѣръ, постарала ся и о доповненє убуваючои єго силы.

Сли правдою єсть, що температура сонця убуваѣ рôчно о 2° несповна, а за-тôмъ вже въ историчныхъ часахъ спала єго температура о 10.000°, то повинно оно, коли зважимо, що сонце вже многî миліоны лѣтъ выдаѣ стôлько-жь свѣтла, — давно вже погаснути, хочбы температура єго и найбôльшихъ сягала циферъ. Тымчасомъ оно сіяѣ повнымъ своимъ блескомъ, радѣють люде свѣломъ єго и тепломъ, поеты якъ давнѣйше пишуть оды до єго ясного свѣтла. Отже убутокъ свого свѣтла поповняѣ сонце, и мы застановимось въ коротцѣ, чимъ-то такимъ?

Густо-часто лучаѣсь намъ бачити злѣтаючî на землю звѣзды, званî метеоры. Та певно нѣкому и въ думку не прийде, що ихъ таке число спадаѣ на землю, бо рôчно кôлька миліярдôвъ и то деякî величины кôлькадесять тысячь фунтôвъ.

Сли отже земля тôлько тѣлъ небесныхъ до себе притягаѣ, о скôлько бôльше сонце, що масою своєю 355.000 разôвъ бôльше, о котрого величинѣ тогдѣ матимемъ понятє, коли подумаємъ, що въ єго выжолобленôмъ внутрѣ выгôдно помѣстить ся земля зъ своимъ трабантомъ-мѣсяцемъ, хочь 51.823 миль ôдъ неи ôддаленымъ. На першій поглядъ выглядає рѣчь отже, будьто бы сонце було великимъ огнищемъ, до котрого невидима сила докидаѣ що хвиля миліоны миліонôвъ палева, т. є. метеорôвъ, и черезъ тоє пôджывляѣ єго огненну силу. Однако сей прирôстъ огненнои силы сонця черезъ спадаючî метеоры бувъ бы ще дуже а дуже незначный въ порôвнаню до щоденного єго выдатку. Мусить оно мати якесь бôльше и выдатнѣйше жерело доходове, а тымъ жереломъ єсть — оно саме.

Маса сонѣчна (пôсля Цельнера плынна — пôсля Секхія газова) єсть въ кождôмъ разѣ рѣдша чотыри разы якъ земля. Але пôсля ôдвѣчныхъ правъ, якъ кожде тѣло небесне такъ и сонце збиваѣ ся, гуснѣє чимъ разъ. И земля наша була колись такимъ тѣломъ, якъ нынѣ сонце, бо ôдъ него и выйшла, але перейшовши всѣ стадіѣ розвою, стигла, густѣла чимъ разъ, ажь покрылась нынѣшною твердою шкаралупою, що выдала органичне житє. По земли — буде, сли не єсть вже, таке житє и на звѣздѣ Марсѣ. Сонце отже гусне, а що згущаѣ не що инше, — якъ збиваѣ ся поодинокихъ частинъ (атомôвъ) коло осередка, то зъ тои безупиннои, ненастаннои працѣ частиць выдѣляѣсь и выдѣлятись буде тôлько тепла, що выстане намъ и другимъ тѣламъ небеснымъ ще на многî миліоны лѣтъ.

Що бôльше: въ далекôй а далекôй будучности нагромадить ся коло сонця тôлько палева, що забезпечить єму свѣтла и тепла на многî биліоны лѣтъ. Тымъ палевомъ будемо — пожаль ся Боже — мы и нашî сусѣды небеснî! Якъ то?

Двѣ суть силы въ природѣ, котрî удержують нынѣшній порядокъ, той чудовый ладъ и гармонію въ безконечнôмъ небеснôмъ просторѣ. Симъ силамъ завдячує кожда зôрка свôй простôръ, свою дорогу, що биліоны ихъ кружать по зводѣ небеснôмъ, а жадна не завадить, не стане въ дорозѣ другôй. Тыми силами суть: сила тяготѣнна (гравитаційна), котра обявляѣ ся въ тôмъ, що кожде тѣло въ природѣ притягаѣ друге до себе; притяганє тымъ сильнѣйше, чимъ тѣло яке бôльше, а тымъ слабше, чимъ тѣло менше або дальше ôддалене. Въ наслѣдокъ сеи силы все, що на земли, такъ цѣпко тримаѣ ся землѣ; маса землѣ притягаѣ кожду рѣчь такъ сильно до себе, що прим. камѣнь киненый въ гору, повиненъ властиво пôсля власного безсилія летѣти неустанно въ киненôмъ напрямѣ, а ôнъ по кôлькохъ секун-

дахъ слабне, задержуѣсь и зъ великою скоростю вертаѣсь назадъ.

Сли бы ся лишь сила володѣла въ природѣ, то найбôльше тѣло попритягало-бъ всѣ меншй и зляло-бъ ся зъ ними у одну масу; отже сонце яко найбôльше тѣло попритягало-бъ всѣ свои планеты и природно — попалило-бы. Тымчасомъ силу тую рôвноважить сила друга, рôвно крѣпка, якъ перша, а противна що до напряму, т. ѣ. сила центробѣжна або центрифугальна. Найпростѣйшій обявъ тои силы бачимо, коли прим. яблуко або камѣнь привяжемо на шнурочку и тримаючи конець шнурочка, замахнемо камѣнчикомъ кôлька разôвъ въ коло. Тогдѣ чуѣмо въ рукахъ, якъ шнурочокъ напружить ся, а камѣнчикъ бажаѣ вымкнути ся по за коло. Практично застосована являѣ ся сила въ метаню зъ процы. Камѣнь выпадаѣ зъ процы — силою центробѣжною, а тая повстаѣ зъ сильного розмаху або обкрученя камѣньчикомъ въ коло. И ту зновъ: чимъ бôльшій розмахъ, т. ѣ. скорôсть, тымъ бôльша сила. Теперь уважаймо на землю. Она кружить наоколо сонця, и то зъ скоростю 4 милѣ на секунду або 14.400 миль на годину, черезъ що выробляѣсь въ нѣй сила центробѣжна, котра ѣ пре — вырватись що хвиля по-за описаный кругъ. Теперь розважмо сй обй силы въ ихъ ôдносинахъ до сонця. Велична маса сонця — притягаѣ (силою тяготѣнною) всѣ свои планеты, а за тôмъ и землю до себе — тымчасомъ зъ ихъ скорого обороту наоколо сонця выробляѣсь сила центробѣжна и пре ихъ — ôдъ сонця; якъ довго отже сила тяготѣнна рôвна силѣ центробѣжнôй, планеты кружать безпечно, кожда своѣю дорогою и своимъ просторомъ. Тымчасомъ рѣчь доказана, що сила центробѣжна планетъ слабне. А слабне, бо въ дорозѣ своѣй наоколо сонця не мчать они свобôднымъ путемъ а продиратись мусять черезъ повѣтрѣ, рѣдоньке справдѣ (зовесь етеромъ), все-жь достаточне оно, щобъ чимъ разъ спиняти скорôсть планетарного руху.

Що-жь отже выходить? Сила тяготѣнна все тота сама — а сила центробѣжна слабне: зъ того выходить, що земля чимъ разъ наближаѣсь до сонця и прийде день, де она — пôрне въ ѣго горячôмъ океанѣ.

Гарный гороскопъ, — подумають мои панѣ, — не судилось намъ згинути въ темнотѣ, — то чекаѣ насъ така огненна купѣль. Можу лишь панѣ тымъ потѣшити, що не насъ першихъ чекаѣ ся доля, бо суть передъ нами близшй ще кандидаты до смерти: Меркуръ, потôмъ Венера, а потôмъ ажь земля, дальше-жь и тымъ, що се не першій и не послѣдній выпадокъ буде въ всесвѣтѣ.

Зъ бôльше случаѣвъ, щобъ лишь кôлька примѣрôвъ навести: въ р. 1572. явилась надъ Касиопею звѣзда, котрои до того часу не бачено. Свѣтло ѣи переходило навѣть свѣтло Сирія, Веги. Показала ся дня 11. падолиста (въ кôлька мѣсяцѣвъ по рѣзнѣ Вартоломейскôй), въ груднi того самого року вже поблѣдла, въ мартѣ стала звѣздою першорядною, въ маю другорядною, въ падолистѣ зрôвнялась звѣздамъ четвертораднымъ, ôдтакъ темнѣючи чимъ разъ, ще разъ на послѣдокъ заяснѣла (1574. р.) и зникла на завсѣгды. Инша звѣзда, не менше ясна, явилась — якъ уважавъ астрономъ Бруновскій — 1604. р. а зникла по 15-ти мѣсяцяхъ. Въ 1670. р. зауважавъ астрономъ Антельмъ, якъ звѣзда наче погасаюча свѣчка, то яснѣла, то темнѣла, и по такôмъ кôлькаразовôмъ бликаню — згасла на вѣки. Однако часъ той для землѣ дуже а дуже далекій, астрономы обчисляють на 60—100 миліонôвъ лѣтъ — и правдоподôбно земля не дожиѣ того. Бо сли правдою ѣсть, що сила центробѣжна землѣ слабне, и она наближаѣсь до сонця, то такй самй обставины, якй заходять мѣжь землею а сонцемъ, заходять мѣжь мѣсяцемъ а землею. Сила тяготѣнна землѣ притягаѣ мѣсяць до неи, а центробѣжна ôдпираѣ ѣго ôдъ земельного осередка. Якъ отже земля наближаѣсь до сонця задля млѣючои силы центробѣжнои, такъ наближаѣсь и мѣсяць до землѣ, и перше чимъ земля спаде на сонце, спаде блѣдолицый и романтичный нашъ сусѣдъ на землю, и тогдѣ горе намъ — въ ѣго обôймахъ. Якъ страшною ѣсть стрѣча двохъ потягôвъ, що-жь доперва стрѣча такихъ двохъ масъ о триліонôвôй вазѣ, котрй стрѣчають ся зъ скоростію, зъ котрою рухъ потягôвъ — наче рухъ черепашинъ выглядаѣ.

Чистй тортуры, — скажуть панѣ, — пôтьма — ôдтакъ пекольна парня, а теперь смерть пôдъ — мѣсячною прасою.

Однакъ успокôйтесь ласкавй панѣ, закимъ се наступить — не тôлько насъ вже не буде на земли, але мабуть и роду людского, а — чоловѣка мертвого, нѣчимъ не настрашишь.

Житѣ землѣ — подôбне житю чоловѣка. Кождый чоловѣкъ жиѣ и сподѣваѣсь природнои смерти, тихои, супокôйнои, въ глыбокôй старости, — тымчасомъ нещасный якій случай, вôйна, слабôсть може ѣго заскочити и передвчасно позбавити житя. До такихъ нещасныхъ случаѣвъ землѣ належать отъ тотй, що мы вычислили. Але чоловѣка можуть напотрапити ще и иншй пригоды, и то такй, що справдѣ не позбавлять ѣго житя, але ослабять, зранять, зробять калѣкою. На такй пригоды выставлена и земля.

Отъ прим. кометы, тотй гордй панѣ зъ довгими „шлѣпами“. Ôдъ давна вже люде уважають ихъ за зловѣщй знамена — за вѣщунки якогось нещастя. Тому кометы нѣчого не виннй. Легко се однакъ було людямъ выдумати, бо якъ часто являють ся кометы, такъ ще частѣйше якйсь нещастя на земли, — тому легко було до кометъ щось навязати, чи смерть чиюсь, чи слабôсть яку, або прим. р. 1608. не мали вже що лѣтописи кометѣ причепити та записали: комета зъ р. 1608. принесла велику помору на — коты...

Повтаряю отже, що зъ тыми нещастями кометы нѣякои спôльности не мають; одначе въ тôмъ вѣрованю людскôмъ ѣсть якесь зеренце правды, бо кометы на своихъ непевныхъ (то елиптичныхъ, то пара- або гиперболичныхъ) дорогахъ можуть дѣйстно колись зôйтись зъ землею, а по крайнôй мѣрѣ зачепити о землю своимъ „моднымъ шлѣпомъ“, якъ то прим. приповѣдають о кометѣ Бѣлія. А ще кобы той „шлѣпъ“ ѣдвабный або вовняный,— а то або газовый — отруя, або плинный — не менша бѣда, або и — твердый. Ясно тому, що въ мѣсци, де бы такій „шлѣпъ“ посунувъ ся по земли — рана на цѣле житѣ. Надто додати треба, що въ кометахъ нагромаджена велика скôлькôсть ѣлектричнои силы, отже не тôлько погладила-бъ насъ тота панѣ, ще й нагримѣла не абы якъ. Тому просити Бога, щобъ насъ хоронивъ якъ найдовше ôдъ такои стрѣчи.

Побôчь кометъ суть метеориты або уранолиты другимъ такимъ ворогомъ землѣ. Я вже згадавъ, що число спадаючихъ метеоритôвъ на землю доходить рôчно до миліярдôвъ. А кôлько ихъ ще пролѣтаѣ не спадаючи на землю, то вже й обчислити не дасть ся. Коли маленька земля таку суму ихъ притягаѣ, то о скôлько бôльше сонце, на котру миліоны що секунды спадати мусять. Роѣ тыхъ метеорôвъ такъ великй, що неразъ заслонюю-

ють сонѣчне свѣтло. И такъ на пр. 12. мая 1706 р. стемнѣло наразъ сонце въ Швайцаріи такъ, що лилики вылѣтали зъ норъ, а по хатахъ запалювано свѣчки. Въ першихъ дняхъ мая 1547. р. померкло сонце въ Нѣмеччинѣ, Франціи и Англіи такъ, що зорѣ показались на небозводѣ.

Въ 1106. р. бачили жителѣ Бары въ Италіи велику силу злѣтаючихъ метеорôвъ, а р. 1208. затьмилось сонце на цѣлыхъ 6 годинъ. Ба въ старинѣ вже оповѣдає Геродотъ, що коли Ксеркъсъ ишовъ зъ войскомъ до Абиду — затьмилось наразъ сонце несподѣвано, а Сервій оповѣдає, що день передъ смертію Цезара р. 44. настала нечайно 6-годинна темнота. Въ нѣякôмъ зъ сихъ разôвъ затьмѣне сонця не далось пояснити звычайнымъ затьмѣнѣмъ (черезъ мѣсяць) — лишь така хмара метеоритôвъ пролѣтала бѣля сонця.

Не входячи близше въ суть метеоритôвъ, скажу лише, що се такѝ самѣсенькѝ тѣла, якъ наша земля и такѝ самѝ части складовѝ въ собѣ мають. Сли-бъ отже тѝ метеориты такѝ чемнѝ були та спадали на землю въ видѣ дощику весняного, або ôдъ бѣды въ видѣ діаментôвъ, (бо и се уважають за аеролиты), — можна бы ще знести; але сли погадаємъ, що они нечемнѝ спадають въ желѣзныхъ кусняхъ ôдъ кôлька — до кôлька тысячь фунтôвъ ваги, то устає всяка приємнôсть. Подумаймо собѣ, якбы така кôлькадесятьтысячна вага упала на Львôвъ — чисте калѣцтво. Для примѣру наведу лише, що въ Вѣдни переховуєсь уранолитъ 1.000 ф. ваги, въ Британскôмъ Музею 9.250 ф.; въ Бразиліи спала брыла ваги 6.300 кильограмôвъ, а въ Мексику коло Диранго до 50.000 ф. Бачимо отже, що землю нашу не злегка бомбардують тѝ нечемнѝ силы.

Мы навели справдѣ не всѣ, але бодай найважнѣйшѝ случаѣ, могучѝ звести кôнчину землѣ або частне єи ушкодженє. Лишаєсь ще згадати о природнôй єи смерти, подôбнои до природнои смерти чоловѣка. Чоловѣкъ умирає зô старости, коли кровь єго не въ силѣ огрѣти всѣхъ суставъ и тотѝ помало мерзнуть, безволоднѣють, гинуть. Така кôнчина чекає и землю, коли єи внутрѣшне тепло не въ силѣ буде огрѣти цѣлого организму, и ôнъ поволи зачне мерзнути, завмирати. Бо не тôлько сонце огрѣває землю, и она сама огрѣває себе. Въ своимъ нѣдрѣ крыє земля такій огонь, що силою рôвняєсь огневи сонѣчному. Колись она такою цѣла була, але звôльна остуджуючись, покрыла зъ часомъ твердою шкаралупою, ажь по миліонахъ лѣтъ нынѣшною (алювіяльною) верствою глины, котра выдала свѣтъ органичный, цвѣты, звѣрята, чоловѣка. Ба й тота остуджуєсь чимъ разъ; недавно ще буяли на теплôй єи поверхни великаньскѝ сосны, папороты, велитнѝ ящѣрки, медведѣ, мамуты, на якѝ ледво фантазія нынѣшна здобутись може. Всѣ они вымерли, не могучи животѣти зъ опадаючою температурою. Деякѝ суставы землѣ завмерли нынѣ цѣлкомъ, якъ отъ на бѣгунахъ; розрыте лоно єи доводить достаточно, що и тамъ колись буяло житє, нынѣ лѣдъ — смерть! Такъ поволи кôстнѣти-ме земля ôдъ бѣгуна до рôвника, житя органичне уступати-ме й хоронитись на середину земского гльобу, стороны рôвниковѝ, де нынѣ пôвдикѝ Кафры, — ажь остигнуть и тотѝ и земля затулить очи на вѣки!

Тѝ послѣднѝ хвилѣ (по нашому тысячелѣття) чудесно змалювавъ И. Тургеневъ въ своихъ „поезіяхъ прозою“ („Зоря“, 1887, стор. 57). — Одначе не хотѣвъ я отъ симъ оповѣданємъ занепокоити достойне товариство. Доволѣ ще часу маємъ жити й працювати для себе, для розвою свого товариства и народа. Доволѣ ще часу стати намъ могучимъ народомъ у свѣтѣ, доволѣ ще й буде часу побуяти славѣ нашôй по широкому, живому свѣтѣ — закимъ прийде хвиля, коли сила тота, що сказала намъ: „да будетъ“ й покличе до себе словомъ могучимъ: „да не будетъ!“

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

Легче приходить ся маленькому народови Лужичанамъ або Лужицкимъ Сербамъ зберегати свои окремѝ національнѝ прикметы супроти геґемоніѣ нѣмецкои. Лужичане зъ-давныхъ-давенъ поборенѝ й окруженѝ Нѣмцями не потонули въ морѣ культуры нѣмецкои, неначе той маленькій и хисткій човенъ, що́ въ часѣ бурѣ морскои мчить ся легонько по розбурканыхъ филяхъ, мѣжьтымъ коли величезнѝ кораблѣ розмôжджують ся иногдѣ о пôдводнѝ скелѣ. — Лужичане, що́ живуть въ саксоньскихъ и прускихъ Лужицахъ, творять теперь маленькій обломокъ колишнихъ полабскихъ и балтицкихъ Славянъ, котрѝ ще въ IX. вѣцѣ покрыли були нынѣшню пôвнôчну Прусію, займаючи обширь межи рѣкою Лабою[1]), Чехами, Польщею й моремъ балтицкимъ. Исторія тыхъ Славянъ проявляє ся въ траґичнôй боротьбѣ зъ ґерманьскими племенами, котрѝ намагались занапастити й накорѣнокъ колишнихъ Ободритôвъ, Лютичѣвъ, Мильчанъ, Лужичанъ, Поморянъ[2]). Ôдтакъ нынѣшнѝ горѣшнѝ Лужичане въ Саксоніи суть потомками Мильчанъ, долѣшнѝ же Лужичане въ Прусіи уважають ся обломкомъ стародавныхъ Лужичанъ[3]). Всѣхъ Лужичанъ числять 130.000—140.000; именно число горѣшнихъ Лужичанъ простягає ся до 96.000[4]), а долѣшнихъ Лужичанъ єсть мало-що бôльше надъ 40.000. Тѝ-то оба народцѣ мають окрему свою мову и литературу. Въ сороковыхъ рокахъ городъ Будишинъ (Bautzen) ставъ осередкомъ руху литературного, котрый выкликали именно два патріоты лужицкѝ, Янъ-Ернестъ Смолеръ (род. 1817) и Янъ Петро Йорданъ (род. 1818). Смолеръ выдававъ лужицкѝ пѣснѣ народнѝ (1842—1843)[5]) и мѣжь иншими книжками надруковавъ нѣмецко-лужицкій словарь (1843) та коротку граматику (1850). Йорданъ же бувъ публицистомъ, що́ зъявлявъ напрямъ до панславизму. Хоча-жь оба сѝ дѣяльнѝ мужѣ старались розбудити литературне житє межи своими земляками, то трудно таки було на узонькôмъ засновку здвигнути величну святыню просвѣты. Про-те въ обохъ Лужицахъ выдають ся книжки

[1]) Полабскѝ Славяне поселились подекуды й по лѣвôмъ боцѣ Лабы. Найдовше удержались колишнѝ полабскѝ Славяне въ такъзванôй гановерскôй земли Вендôвъ (Wendland) около городôвъ Dannenberg, Lüchow, Hitzacker, де останки мовы полабскои около половины минувшого вѣку вымерли. — Граматику тои полабскои мовы написавъ Августъ Шляйхеръ п. з. „Laut- und Formenlehre der polabischen Sprache“. Сю граматику выдавъ по смерти Шляйхера A. Leskien (въ Петербурзѣ 1871. р.).

[2]) Мильчане й Лужичане въ давныхъ часахъ назывались загальнымъ именемъ Вендôвъ або Сербôвъ (Сорабôвъ).

[3]) Мова Лужичанъ проявляє слѣды вплыву сусѣднихъ языкôвъ; и такъ мова горѣшньо-лужицка наближує ся подекуды до мовы ческои, наколи долѣшньо-лужицка має дещо спôльного зъ языкомъ польскимъ.

[4]) Одна частина горѣшнихъ Лужичанъ (44.000) належить до Прусіѣ.

[5]) Тѝ народнѝ пѣснѣ выдавъ Смолеръ при помочи Л. Гаупта.

переважно для ужитку люду: про ширшу литературну дѣяльнôсть годѣ думати у недобиткôвъ Славянъ полабскихъ и балтицкихъ, котрî вже въ XI. вѣцѣ перестали бути народомъ самостôйнымъ.

Поляки не побивались чужимъ лихолѣтємъ, такъ якъ Русины-Украинцѣ, полудневî Славяне й Чехи; они були панами своєи волѣ ажь до подѣлу ôтчины, и тому-то ихъ литература могла розвиватись безъ впину и заняти вельми поважне мѣсце межи своими словесными сестрицями. Польска литература процвитала именно тогдѣ, коли Польща въ управѣ своєй була справдѣ либеральна и наблюдала терпимôсть религійну супроти народности руско-украиньскои; коли-жь за панованя короля Жигимонта III. Польща втратила давнѣйшій свôй идеалъ свободы, то й литература стала упадати въ періодѣ макароничнôмъ (1606—1764). Ôдтакъ ôдъ р. 1764., се-бъ-то ôдъ выбраня королемъ Станислава Авґуста Понятовского ажь до третього подѣлу Польщѣ (1795) зъявлявъ ся въ литературѣ польскôй клясицизмъ французкій[1]). Мѣжь писателями добы короля Понятовского вызначувались особливо Станиславъ Трембецкій (род. около 1723., ум. 1812. р.), Игнатій Красицкій (1735—1801) и Адамъ Нарушевичь (1733—1796). Опôсля ôдъ р. 1795—1820. проявлявъ ся дальше напрямъ французского клясицизму, однакже тогдѣшній рухъ литературный розвивавъ ся слабо, по-за-якъ мало було писателѣвъ талантливыхъ. Нове житє литературне настало въ 1820. р., коли Казимиръ Бродзиньскій готовивъ дорогу романтизмови. А вже-жь и найбôльшій польскій поетъ Адамъ Мицкевичь (1798—1855) въ двацятыхъ рокахъ придержувавъ ся школы романтичнои, поки не ставъ творцемъ литературы національно-политичнои (1830). И отъ, склалось таке диво, що польска литература розвивалась найкрасше ажь тогдѣ, коли Поляки втратили ôтчину, коли деякî талантливî патріоты, живучи въ емиґраціи, утворили собѣ въ уявѣ Польщу идеальну и ôдтакъ въ письмахъ своихъ намагали ся вскресити всю величь колишньои народнои славы. До романтичного напряму въ литературѣ прихилялись подекуды такожь репрезентанты так-званои школы украиньскои: Антоній Мальчевскій (1792—1826), Богданъ Залєскій (1802—1886) и Северинъ Ґощиньскій (1803—1876). Се були поеты, що полюбили чудовî степы украиньскî и змалювали такî образы природнî та историчнî, котрî були освѣченî сьяєвомъ культуры польскои. Мѣжь-тымъ достигъ Мицкевичь найвысшои славы поетичнои, выдавши (1834) національну поему п. з. „Pan Tadeusz“. Ôдтакъ побôчь Мицкевича вызначують ся въ польскôй литературѣ ще два славнî поеты, Юлій Словацкій (1809—1849) и Зиґмундъ Красиньскій (1812—1859). Словацкій займає въ польскôй литературѣ подôбне становище, яке займає Байронъ у словесности англійскôй; Красиньскій же єсть поетъ зовсѣмъ оригинальный, що въ творахъ своихъ зъявивъ погляды философично-символичнî. Станувши на вершинѣ Парнаса поезія польска почала ôдъ р. 1850. упадати, дарма, що деякî писателѣ переймались идеями тои величнои трôйцѣ поетичнои. — По-мѣжь писателями повѣстій вызначують ся особливо Іосифъ Корженьовскій (1797—1863) и Іосифъ Игнатій Крашевскій (1812—1887). Коли-жь ихъ поглядъ на свѣтъ єсть переважно идеальный, то Генрикъ Сєнкевичь (род. 1845) придержує ся реального напряму въ литературѣ, изъ-зачого повѣсти єго мѣжь Поляками великою хôснують ся популярностію. Корженьовскій уважає ся такожь добрымъ драматурґомъ, однакже найкрасшî комедіѣ написавъ Александеръ Фредро (род. 1793, ум. 1876). — Помѣжь историками заслугують на похвальну згадку Іоахимъ Лєлєвель (1786—1861), Андрѣй Морачевскій (1802—1855), Іосифъ Шуйскій (1835—1883), Ксав. Лиске (род. 1838) и и. Наконець годить ся спôмнути, що мѣжь польскими филолоґами придбали собѣ поважне имя Францъ Ксав. Малиновскій (1807—1881), Антоній Малецкій (род. 1821), Владиславъ Нерінґъ (род. 1830), Лукіянъ Малиновскій (род. 1839) и деякî иншî. Изъ сего короткого огляду можна дôзнатись, що польска литература стоить высше ôдъ литературы ческои, хоча до вѣку XVI. польска мова хôснувалась чи-мало скарбницею мовы ческои. Але-жь ôдъ р. 1620. до кôнця вѣку XVIII. простягалось ческе лихолѣтє, изъ-за чого трудно було Чехамъ въ житю литературнôмъ вдѣяти тєв, що довершили Поляки, користуючись свободою до упадку своєи ôтчины.

Въ XVIII. вѣцѣ розвивалось въ Россіи житє литературне саме-такъ, якъ розвиває ся житє въ природѣ, коли пôсля лютои и довгои зимы припôзнить ся весна и ôдтакъ ростины по теплôмъ дощику скоро ростуть-выростають изъ плôднои землицѣ, що студѣнью була заковязла и всюды зъявляла сумну мертвоту. Коли царь Петро Великій перетворивъ Москву въ Россію европейску, — коли деякî талантливî Украинцѣ (именно Теофанъ Прокоповичь) поклали въ Москвѣ и Петербурзѣ засновокъ до просвѣты, то вже легко прийшлось Михайлови Ломоносови (1711—1765) утворити литературный языкъ россійскій. Якъ Ломоносовъ, такъ и послѣдуючî письменники наблюдали въ поетичныхъ творахъ напрямъ псевдо-клясичный, переймивши єго ôдъ поетôвъ французскихъ. Зъ-пôдъ кормиги чужого того клясицизму старавъ ся выдобутись талантливый поетъ Гавріилъ Державинъ (1743—1816), що въ лиричныхъ своихъ творахъ звеличивъ славу панованя царицѣ Катерины II. Ôдтакъ Украинець Ипполитъ Богдановичь (1743—1803) поетичною повѣстію „Душенька“ творить перехôдъ ôдъ псевдо-клясицизму до сентиментализму[1]). Сей новый напрямъ въ россійскôй литературѣ зъявивъ ся тогдѣ, коли Николай Карамзинъ[2]) написавъ сентиментальнî повѣсти п. з. „Бѣдная Лиза“ и „Наталья боярская дочь“[3]). Слѣдомъ за Карамзиномъ ишовъ Константинъ Батюшковъ (1787—1855) зъ деякими иншими письменниками. Однакже Иванъ Крыловъ (1768—1844), авторъ прегарныхъ басень, не мôгъ погодитись зô сентиментализмомъ. Противъ нового письменного языка Карамзина выступивъ Алексѣй Шишковъ (1754—1840), котрый намагавъ ся ввести въ россійску письменнôсть языкъ церковно-славяньскій и ôдтакъ ôддалити Россію ôдъ культурного вплыву захôднои Европы. Мѣжь-тымъ Украинець Микола Гнѣдичь (1784—1833) зладивъ въ гексаметрахъ перекладъ Гомеровои Иліяды и познакомивъ Россіянъ зъ красою клясичнои грецкои поезіѣ. Добу Карамзинову закôнчивъ талантливый Василь Жуковскій (1783—1852), котрый любувавъ ся въ романтизмѣ фантастичнôмъ. Ôдтакъ ґеніяльный поетъ Александеръ Пушкинъ (1799—1837) ставъ

[1]) Клясицизмъ французкій або псевдо-клясицизмъ процвитавъ у Франціи въ вѣцѣ XVII. за панованя короля Людвика XIV.

[1]) Сентиментализмъ розвивавъ ся первѣстно въ Англіи, а ôдтакъ у Франціи, де репрезентантомъ сентиментального напряму въ литературѣ бувъ Руссо. Ôдъ Французôвъ переймили той напрямъ деякî талантливî письменники россійскî.

[2]) Карамзинъ родивъ ся 1766., а вмеръ 1826. р.

[3]) Мѣжь иншими творами написавъ Карамзинъ „Исторію государства россійскаго“ (1818).

творцемъ литературы національнои. Опôсля старавъ ся Михайло Лермонтовъ (1814—1841) погодити россійску національну поезію зъ англійскимъ байронизмомъ; хоча-жь таке змаганє трудно було довести до-путя, то всетаки Лермонтовъ зъявивъ великій талантъ поетичный. А вже-жь судилось Украинѣ, бути Россіи свѣточемъ въ рѣшучихъ добахъ житя просвѣтного. Изъ-за того сталось, що Микола Гоголь (1809—1852) бувъ творцемъ реализму въ литературѣ россійскôй. Слѣдомъ за симъ талантливымъ Украинцемъ пôшли тямущі Россіяне: романистъ Федôръ Достоєвскій (род. 1822), драматурґъ Александеръ Островскій (род. 1820), поетъ Николай Некрасовъ (род. 1821) и и. Мѣжь-тымъ ґеніяльный критикъ Виссаріонъ Бѣлинскій (1811—1848) пояснявъ своимъ землякамъ значенє Пушкина, Гоголя и Лермонтова въ литературѣ россійскôй и будивъ въ нихъ наклôнъ до либеральныхъ идеалôвъ просвѣтныхъ. Реальный напрямъ въ литературѣ ставъ сильно розвиватись пôсля Крымскои вôйны (1856), коли въ россійскихъ часописяхъ смѣливо критиковано всякі промахи и похибки въ житю державнôмъ и суспôльнôмъ, коли именно сатирикъ Михайло Салтыковъ-Щедринъ (род. 1826) ставъ речникомъ реформъ либеральныхъ. — Особливо-жь по вступленю царя Александра II. на тронъ, россійскі письменники замѣтили чи-малу пôльгу ôдъ зморы порядкôвъ цензуральныхъ, изъ-за чого въ р. 1856—1862. подуло въ Россіи теплѣйшимъ леготомъ либеральныхъ змагань. Однакже ôдъ р. 1863. проявилась реакція политична, и ôдтакъ талантливого писателя Льва Толстого (род. 1828) приневолено обертатись въ свѣтѣ религійно-мистичнôмъ. Але-жь Иванъ Тургеневъ (1818—1883) не зôгнувъ ся въ три погибели супроти народного лиха и змалювавъ въ чудовыхъ повѣстяхъ соціяльнѣ обставины въ Россіи. — Коли-жь въ новѣйшихъ часахъ всякій тямущій письменникъ россійскій корыстувавъ ся просвѣтою захôднои Европы, то кружокъ московскихъ панславистôвъ добачавъ свôй идеалъ въ добѣ царя Ивава Грозного и огородивъ ся проти мнимои пошести Европы гнилои неначе муромъ китайскимъ. Головными провôдниками тои неподвижнои византійщины явились оба братя Кирѣєвскіи и Аксаковы, поетъ Алексѣй Хомяковъ (1804—1860) и историкъ Володимиръ Ламанскій (род. 1833). Середньовѣчну твердыню московскихъ панславистôвъ побиває мовь тяженькимъ тараномъ славный публицистъ А. Пыпинъ (род. 1833), щó свои политичнѣ письма печатає по-найбôльше въ „Вѣстнику Европы“. — Мѣжь историками займає вельми поважне мѣсце Сергѣй Соловьєвъ (1820—1879), котрый въ 29 томахъ довѣвъ россійску исторію до кôнця панованя Катерины II.[1]). Коли-жь историчнѣ погляды Соловьєва суть въ загалѣ консервативнѣ, то моноґрафіѣ Украинця Миколы Костомарова зъявляють прикмету новои школы критичнои, та вызначують ся живымъ змальованємъ великоруского народного побуту[2]). — Такожь въ дослѣдахъ филолоґичныхъ верховодить россійскими грамотѣями ученый Украинець А. Потебня, професоръ университету Харкôвского. Єго науковѣ творы[3]) суть славно звѣстнѣ въ широкихъ кругахъ тыхъ мужѣвъ ученыхъ, що займають ся порôвнуючими студіями на поли филолоґіѣ славяньскои та й лінґвистики индо-европейскои.

Коли порôвнаємо литературу руско-украинську зъ литературами другихъ народôвъ славяньскихъ, то запримѣтимо, що ôдъ кôнця вѣку минувшого тôлько у трохъ народôвъ, у Россіянъ, Полякôвъ и Чехôвъ житє словесне розбудилось сильно, мѣжь-тымъ коли у Болгарôвъ, Сербо-Хорватôвъ, Словѣнцѣвъ и Лужичанъ менше вдѣялось въ змаганю просвѣтнôмъ, нѣжь въ народѣ руско-украинськôмъ. Якъ бы Руси-Украинѣ ôдъ вѣку XIII. (се-бъ-то ôдъ лихолѣтя татарского) не вѣяло все въ очи студенымъ вѣтромъ, то єи литература стояла-бъ найвысше межи всѣми иншими литературами славяньскими. Вже-жь бо въ вѣцѣ XII. зъявивъ ся на Руси памятникъ поетичный, котрому великимъ дивомъ дивують ся всѣ письменники славяньскі. Сей нарôдъ отже, щó въ тôй давнôй давнинѣ звеличивъ ся творомъ автора „Слова о пълку Игоревѣ“ мôгъ опôсля справдѣ въ просвѣтѣ верховодити не то Москвичами, але й Поляками та Чехами, коли-бъ въ житю народнôмъ не побивавъ ся тяжкою недолею, котра всякій иншій менше сильный орґанизмъ народный могла-бъ занапастити до-тла. Та отъ, по зруйнованю житя политичного Украины поваживъ ся Иванъ Котляревскій ôдчинити уста матери-Руси, замкненій вѣковою неволею й недолею, — поваживъ ся поставити живу мову народу украинського мовою письменною. Хоча въ сѣй новôй добѣ литература украинська навязувалась подекуды до того сентиментализму и романтизму, щó проявлявъ ся въ литературѣ россійскôй, то однако основна єи прикмета була національна, а ôдъ сороковыхъ рокôвъ сего вѣку идея народности стала душею литературнои дѣяльности на Руси-Украинѣ. Коли-жь за кордономъ навперед министерскимъ роспорядкомъ (1863), а опôсля царскимъ указомъ (1876) наложено пута свобôдному розвоєви литературы украиньскои, то тая идея проявляє ся теперь лишь въ письмахъ, друкованыхъ въ Галичинѣ. Такъ отже 18 миліонôвъ Украинцѣвъ въ Россіи ждуть-выжидають мовь живущои росы тои пôльги й волѣ въ житю просвѣтнôмъ, якою хôснують ся теперь всѣ прочі народы Европы.

II. Оглядъ рускои литературы періоду нового.

A. ПОЕЗІЯ.

a) Поезія епична.

Въ природнôмъ розвою всякои литературы зъявляють ся навперед творы поезіѣ епичнои. Такъ въ литературѣ грецкôй и нѣмецкôй першими творами словесными були епопеѣ; вже жь бо така вдача всякого народу молодечого, що ôнъ мовь дитина забуває скоро звычайнѣ, щоденнѣ подѣѣ, а тямить довго лишь великій невзгодины и боротьбы, въ котрыхъ прославились народнѣ лицарѣ-велиты. Коли-жь на Руси въ вѣцѣ XI. положено засновки житя литературного, то письменники стояли одалеки ôдъ люду неграмотного и поглядали на него зъ презирствомъ; опроче той людъ не мавъ нѣякого интересу въ усобицяхъ князѣвъ и коротавъ жизнь невеселу, по-за-якъ бувъ побиваный всѣлякими дикими племенами. Такъ отже розвôй рускои литературы не мôгъ мати засновку въ поезіи епичнôй. Опôсля въ лихолѣтю татарскôмъ проявивъ ся упадокъ литературы, та й пôзъ-

[1]) „Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ“. Москва 1874—1876.

[2]) Порôвн. „Сѣверноруссkія народоправства во времена удѣльно-вѣчеваго уклада“. Т. I. II. С.-Петербургъ 1863. — „Смутное время московскаго государства въ началѣ XVII. столѣтія“. Т. I—III. С.-Петербургъ 1883—1884. („Историч. монографіи и изслѣдованія“. Т. IV—VI.)

[3]) Порôвн. „Замѣтки о малорусскомъ нарѣчіи“. Воронежъ 1871. — „Изъ записокъ по русской грамматикѣ“. I. II. Воронежъ 1874. — „Къ исторіи звуковъ русскаго языка“. I—IV. Воронежъ 1876—1883.

нѣйше пôдъ кормигою литовско-польскою и московскою руска словесноѣть розвивалась якось недоладно, тому-що письменники въ творахъ своихъ мовь-то не-хотя хôснувались живою мовою народною. Ажь ось пôднѣсъ Иванъ Котляревскій занапащену рôдну мову на степѣнь языка литературного. Колишній богатырскій вѣкъ Руси-Украины живъ тогдѣ лише въ згадцѣ потомкôвъ козацтва. Годѣ було отже починати добу литературы народнои епосомъ поважнымъ. Богатырскій бо епосъ творить ся тôлько пôдъ безпосереднымъ враженѣмъ подѣй историчныхъ. И справдѣ нарôдъ украиньскій утворивъ собѣ богато думъ историчныхъ саме-тогдѣ, коли боровъ ся за свободу й волю зъ тяжкими ворогами. Котляревскій видѣвъ, що паны-козаки и въ загалѣ высшй верствы суспôльности украиньскои дивились бѣсомъ на козакôвъ-хлѣборобôвъ, що сй нещасній потомки колишнього славного товариства бували предметомъ наруги й посмѣховиска у перевертнѣвъ и недоляшкôвъ, котрй давно вже покинули рôдну мову украиньску. Такъ отже Котляревскій почавъ нову добу литературы украиньскои ôдъ епопеѣ травестованои, котрою старавъ ся примирити панôвъ-козакôвъ зъ козаками-мужиками. Опôсля-жь легко було перейти й до епопеѣ поважнои, котра була плодомъ спокôйнои рефлексіѣ про старовину. А вже-жь по-мѣжь епичными поетами руско-украиньскими не богато єсть такихъ, котрй написали справдѣ цѣннй творы; самй бо реминисценціѣ лицарскои бувальщины не суть въ силѣ одушевити поета, щобъ написавъ знаменитый твôръ епичный. Такъ отже поеты руско-украиньскй списували понайбôльше думы историчнй, повѣсти поетичнй, приказки, балляды и такй иншй творы, въ котрыхъ елементъ епичный змѣшавъ ся зъ прикметами поезіѣ лиричнои або драматичнои. Вже-жь бо вдача руско-украиньска нахиляє ся найрадше до поезіѣ лиричнои, изъ-за чого людовй творы поезіѣ лиричнои являють ся найцѣннѣйшимъ жемчугомъ въ скарбници поезіѣ славяньскои. Хоча-жь въ нашôй литературѣ письменнôй епична поезія розвинулась слабше ôдъ поезіѣ лиричнои, то все-таки деякй поемы й думы мають чи-малу стôйнôсть литературну, по-за-якъ суть вѣрнымъ образомъ побуту суспôльного и національного.

Писателѣ.

1. Иванъ Петровичь Котляревскій[1]).

Ôнъ родивъ ся на Украинѣ лѣвобережнôй въ Полтавѣ 29. серпня 1769. р. Дѣдъ єго бувъ діяконом въ Полтавскôй соборнôй церквѣ, а отець служивъ судовикомъ въ мѣсцевôмъ магістратѣ. Той дôмъ, въ котрôмъ родивъ ся Иванъ, стоявъ при соборнôй церквѣ на горѣ „Панянцѣ“; бувъ се невеличкій будынокъ зъ дубового дерева, поставленый въ 1705. р.[2]).

Першу науку переймивъ Иванъ ôдъ дяка, ôдъ котрого навчивъ ся церковнои грамоты, часослова и псалтыри. При тôй науцѣ давалась єму добре въ-тямки „березова каша“, щó звалась „собôтками“, и вже ôдъ вѣку XVII. явилась конечною прикметою доброи науки елементарнои[1]). Коли отець запримѣтивъ, що сынъ єго Иванъ зъ охотою бере ся до книжки, то въ 14. роцѣ житя ôддавъ єго до науки въ семинарію; гімназіѣ въ тôмъ часѣ не було ще въ Полтавѣ, а посылати сына на науку въ чужій городъ не спромôгъ ся батько за-для своєи бѣдности. Въ семинаріи Полтавскôй Иванъ вчивъ ся добре, и нишкомъ складавъ свои вѣршѣ, изъ-за чого товаришѣ прозвали єго „рифмачемъ“. Мѣжь сими товаришами находивъ ся Микола Гнѣдичь, щó опôсля переложивъ Гомерову Іліяду на мову россійску[2]).

Скôнчивши семинарску науку Котляревскій не хотѣвъ бути священикомъ, а волѣвъ приняти приватнй лекціѣ въ родинѣ деякихъ помѣщикôвъ. Жиючи учителемъ на селѣ, Котляревскій бачивъ неразъ, якъ тяжко згнущають ся паны надъ мужиками, щó не-давно були людьми вольными[3]). Тогдѣ мôгъ ôнъ справдѣ задуматись надъ недолею крѣпакôвъ, по-за-якъ ясно бачивъ, що єще не швидко прийде помôчь народови, не швидко верне ся запропащена воля. Люблячи отже щиро сѣльскій людъ, Котляревскій скидавъ часто панске убранє и одягавъ ся въ народну одежу; ôдтакъ ишовъ на вечерницѣ або на досвѣтки, щобъ лучше пôзнати, щó думає крѣпацтво[4]). А вже-жь тогдѣшне панство остогидло єму такъ дуже, що кинувъ учительство и пôшовъ въ судовики; однакже и тая служба не була єму по-нутру, тому-що товаришѣ-судовики були хапуги, щó принявши хабарѣ робили справу й розправу. Все-жь таки въ городскôмъ магістратѣ Полтавскôмъ выдержавъ Котляревскій 6 рокôвъ: вступивши въ сю службу 1789. р. ставъ ôнъ (1790) пôдъ-канцеляристомъ, ôдтакъ (1792) канцеляристомъ, а въ-конець (1793) губернскимъ регистраторомъ. Въ 1796. р. кинувъ судову службу и вступивъ кадетомъ въ сѣверско-карабинієрскій полкъ, котрый опôсля перетворено въ полкъ кôнно-єгерскій. Тогдѣ було єму 27 рокôвъ ôдъ роду. Ще того року поставлено Котляревского авдиторомъ, ôдтакъ именовано єго прапорщикомъ (1798), пôдъ-поручикомъ и поручикомъ (1799), опôсля штабсъ-капитаномъ (1806) и адъютантомъ генерала Майендорфа. Въ службѣ вôйсковôй проявлявъ ôнъ лицарске завзятє и второпну обережнôсть. Коли ôдтакъ ще того року (1806) вôйска россійскй вступили въ Бессарабію и Молдаву, то Котляревскій показавъ велику хоробрôсть, якъ Россіяне здобували турецку твердыню Бендеры; потôмъ перейшовъ (1807) до псковско-драгоньского полку и ôдзначивъ ся въ битвѣ зъ Турками при Измаилѣ[5]). Про-те генералъ Майендорфъ полюбивъ Котляревского и велѣвъ єму вести журналъ воєнныхъ дѣлъ. Въ часѣ тои вôйны Майендорфъ пôславъ єго до Буджацкихъ Татаръ[6]), щобы приклонити ихъ

[1]) Важнѣйша литература: „Котляревскій“, статя П. Кулѣша въ Петербурскôй „Основѣ“, 1861, январь, стор. 235—262. — „Иванъ Петровичъ Котляревскій“, статя А. Терещенка въ „Основѣ“, 1861, февраль, стор. 163—175 — „Вітчити з історіи руского-украінського письменства XIX. вѣку“. („Сьвіт“. У Львові 1881; число 2., стор. 28. 29.) — „Иванъ Петровичъ Котляревскій“. Критико-біографическій очеркъ. („Новь“, общедоступный, иллюстрированный двухнедѣльный Вѣстникъ современной жизни, литературы, науки, искуства и прикладныхъ знаній. С.-Петербургъ. 1885. Томъ I. Nr 4. 5.

[2]) На сволоцѣ въ сѣмъ домѣ було вырѣзано: „Создася домъ сей во имя Отца и Сына и св. Духа. 1705, 30 августа“. Теперь вже нема сего дому; на єго мѣсци стоить якійсь шинокъ.

[1]) Про „березову кашу“ або „чашу школьную“ гляди „Зорю“ зъ 1886. р., ч. 9., стор. 146.

[2]) Зъ Гнѣдичомъ живъ Котляревскій въ приязни ôдъ-малку и удержувавъ зъ нимъ опôсля дружну кореспонденцію письменну.

[3]) Коли Котляревскій писавъ Енеиду, то замѣстивъ ôнъ такихъ панôвъ въ пеклѣ. Порôвн. отъ-се мѣсце:

Панôвъ за те тамъ мордовали,
И жарили зо всѣхъ бокôвъ,
Що людямъ льготы не давали
И ставили ихъ за скотôвъ.

(„Писання И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; стор. 87.)

[4]) Порôвн. статю п. з. „Вітчити з історіи руского-украінського письменства XIX. вѣку“. („Сьвіт“, ві Львові, 1881; ч. 2., стор. 28.)

[5]) За свою хоробрôсть, заявлену въ тôй вôйнѣ, одержавъ Котляревскій ôдъ царя двѣчи письмо похвальне.

[6]) Буджацкй Татары кочували тогдѣ на правôмъ березѣ

на сторону россійского правительства. Коли Котляревскому по великихъ трудахъ повелось, втихомирити дику орду и єѣ для Россіѣ зъєднати, то одержавъ ордеръ св. Анны III. клясы. Опбсля изъ-за частыхъ и довгихъ походбвъ Котляревскій ставъ нездужати, и въ 1808. р. выступивъ зъ вбйска въ чинѣ капитана зъ „мундиромъ“. Бнъ туживъ тогдѣ за волею и говоривъ неразъ, що „коли козакъ въ поли, тогдѣ бнъ на воли“. Та отъ, выступивши зъ вбйска, не зазнавъ гаразду, хоча живъ на воли. Колишній капитанъ бувъ приневоленый, поѣхати въ далекій Петербургъ, щобы найти яке пристановище въ цѣли удержаня житя. Хоча-жь бивъ чоломъ передъ „сильными міра“, то не почувъ нѣгде привѣтливого слова: бѣдный Украинець оставъ ся въ чужбмъ городѣ безъ помочи й протекціѣ. Не помогла єму нѣчого й „перелицьована“ Енеида, котру надруковано въ 1798. р., коли ще бувъ прапорщикомъ, и бдтакъ прийшлось єму въ чужинѣ гбрко бѣдувати. Мабуть въ тбмъ часѣ написавъ бнъ про долю свою отъ сей вѣршь, що єго опбсля въ „Наталцѣ Полтавцѣ“ вложивъ въ уста „возного“:

...Безъ розуму люде въ свѣтѣ живуть гарно,
А зъ розумомъ та въ недоли вѣкъ проходить марно.
Ой, доле людськая, чомъ ты не правдива,
Що до иншихъ дуже гречна, а до насъ спесива?[1])

Не здобувши собѣ въ Петербурзѣ нѣякого пристановища, Котляревскій затуживъ за Украиною и вернувъ въ Полтаву. Тутъ дбставъ бнъ мѣсце „надзирателя“ въ домѣ „воспитанія дѣтей бѣдныхъ дворянъ“ (1810). Хочь за сю свою службу бравъ рбчно лишь 300 рублѣвъ, то бувъ вдоволеный своєю долею, бо придбавъ собѣ тихій захистъ бдъ невзгодинъ житя. Тогдѣ перероблявъ свою Енеиду и ставъ писати драматичнѣ творы.

Небавомъ опбсля (1812) загорѣлась вбйна зъ Французами; и Котляревскому приказавъ малороссійскій генералъ-губернаторъ князь Лобановъ-Ростовскій, спорудити „пятый кбнный козачій полкъ“. Зъ тымъ дѣломъ оправъ ся бнъ въ вельми короткбмъ часѣ, се-бъ-то въ 18 дняхъ. Пбсля вбйны живъ бнъ опять мирно въ Полтавскбмъ домѣ „воспитанія дѣтей бѣдныхъ дворянъ“. Мѣжь-тымъ єго Енеида попалась въ руки Французбвъ, що завезли єѣ зъ Москвы въ Парижь, изъ-за чого она найшлась въ библіотецѣ цѣсаря Наполеона I.[2]).

Коли опбсля (1817) царь Александеръ I. навѣстивъ Полтаву, то бдвѣдавъ бнъ такожь той институтъ, въ котрбмъ Котляревскій бувъ „надзирателемъ“. Царь похваливъ педагогічну дѣяльнбсть колишнього капитана, и нагородивъ єго чиномъ майора, брилянтовымъ перстенемъ и досмертною пенсією 500 рублѣвъ.

Князь Лобановъ-Ростовскій любивъ театръ и про-те зъ єго принуки отворено въ Полтавѣ театръ аматорскій, въ котрбмъ Котляревскій гравъ по-найббльше ролѣ комичнѣ. Але-жь все ще скрывавъ бнъ свои драматичнѣ творы и ажь въ 1819. р. бдважився ся бнъ, передати сценѣ „Наталку Полтавку“. Коли бдтакъ єго землякамъ сеся оперетка вельми вподобалась, то ще того року написавъ другу оперетку п. з. „Москаль чарбвникъ“. Саме-тогдѣ збиравъ Котляревскій такожь народнѣ пѣснѣ и списувавъ деякѣ замѣтки про народнѣ звычаѣ й обычаѣ. Въ тбмъ часѣ выбрано єго членомъ Харкбвского „общества словесности“, а въ 1822. р. поставлено єго членомъ Петербурского „общества любителей русской словесности“. Тогдѣ помѣщувавъ Котляревскій деякѣ бдрывки изъ пятои и шестои части Енеиды въ россійскихъ журналахъ, въ „Соревнователѣ“, „Утреннѣй Звѣздѣ“ и „Украинскбмъ Вѣстнику“. Бнъ удержувавъ письменну кореспонденцію зъ историкомъ Н. Бантышь-Каменскимъ, котрый пищучи „исторію Малой Россіи“ корыстувавъ ся деякими поясненями и замѣтками Котляревского. Наконець въ 1827. р. поставлено єго „почетнымъ попечителемъ Полтавского богоугодного заведенія“, однакже головну свою дѣяльнбсть присвячувавъ бнъ справамъ того института „для воспитанія дѣтей бѣдныхъ дворянъ“. Бдъ сеи своєи службы увбльнивъ ся бнъ ажь въ 1835. р., за три роки до смерти, лишивши по собѣ память розумного и доброго „надзирателя“.

Нездужаючи переставъ Котляревскій бувати въ товариствѣ приятелѣвъ, та й у себе не приймавъ уже гостей. Товаришѣ єго жалкували, що не стало душѣ въ ихъ забавѣ; давнѣйше бо, коли Котляревскій бувъ здоровъ, звеселявъ бнъ ихъ шутками, казками и прислбвями, поза-якъ вызначувавъ ся рѣдкимъ гуморомъ украиньскимъ. Та навѣщавъ не тблько панбвъ, але й мужикбвъ, котрѣ єго вельми любили за людяну єго вдачу, называючи єго своимъ „кумомъ“. Була се чиста душа, що добачала свбй идеалъ въ братерствѣ братнѣмъ. Передъ смертію давъ бнъ волю двомъ крѣпацкимъ родинамъ, що въ него служили, а своє майно роздавъ своякамъ и приятелямъ. Умеръ въ Полтавѣ 29. жовтня (октября) 1838. р. На могилѣ єго поставлено пирамиду зъ цеголъ. На однбй сторонѣ надгробного памятника видно мѣдяну таблицю зъ отъ-сею надписію:

„Иванъ Петровичъ Котляревскій, авторъ Энеиды, Наталки-Полтавки и Москаля-чаривныка на малороссійскомъ нарѣчіи“.

„Родился 29-го августа 1769 года.

Скончался 29-го октября 1838 года“.

Верху таблицѣ сего памятника замѣщено въ лавровбмъ вѣнку рбкъ 1869, се-бъ-то рбкъ столѣтного ювилея, а въ-низу выображено лиру.

Котляревскій бувъ середнього росту, плечистый и сильный. Лице єго було вельми миле, хочь являло слѣды колишньои бспы; чорнѣ очи горѣли живымъ огнемъ, а уста складались часто до любого усмѣху. Се бувъ типъ справдѣшнього Украинця, що вызначувавъ ся вдачою поетичною. Хоча бувъ холостъ до смерти, то дививъ ся весело на свѣтъ Божій. У себе дома живъ Котляревскій вельми скромно и, покбль бувъ здоровъ, приймавъ лишь невеличкій кружокъ приятелѣвъ. Въ библіотецѣ єго находились деякѣ латиньскѣ авторы клясичнѣ и такожь декотрѣ писателѣ французскѣ добы псевдо-клясичноѣ. Бдтакъ зберегались тутъ россійскѣ переклады романбвъ Вальтера-Скотта и Купера, ба Котляревскій любувавъ ся такожь въ испаньскбмъ лицарскбмъ романѣ „Донъ Кихотъ“, котрого читавъ въ россійскбмъ перекладѣ Жуковского. Въ загалѣ уважано Котляревского мужемъ ученымъ, що нѣсъ свѣтло науки мѣжь товаришѣвъ письменныхъ и мѣжь людъ неграмотный.

(Дальше буде.)

Днѣстра, по пбвнбчно-захбднбй сторонѣ Чорного моря до устя Дуная.

[1]) „Писанія И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; стор. 322.

[2]) „И. П. Котляревскій“. Собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ. Издано подъ редакціей С. П. Катранова. Изданіе второе. Кіевъ 1875; стор. VI.

ВѢСТИ НАУКОВЇ.

Исторія литературы рускои Омеляна Огоновского удостоилась вже заслуженои оцѣнки въ Кіевскôй Старинѣ (Февраль 1887 ст. 345). — Имя професора львовскаго университета Ом. Огоновскаго — каже рецензентъ, — въ Галиціи и въ Россіи пользуется почетной извѣстностью. Въ Галиціи г. Огоновскаго знаютъ и цѣнятъ преимущественно за его полезную, общественную дѣятельность, какъ человѣка, словомъ и дѣломъ отстаивающаго жизненные интересы русскаго населенія. Въ Россіи извѣстность г. Огоновскаго не выходитъ за предѣлы ученаго міра, и здѣсь въ лицѣ проф. Огоновскаго признаютъ крупнаго научнаго дѣятеля, обогатившаго науку нѣсколько полезными работами.

Переходячи опôсля деякї творы нашого ученого, котрї пôсля думки рецензента „пользуются найбольшей извѣстностью“, а мѣжь котрыми пôдносить особливо Слово о полку Игоревѣ и Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache переходить періодъ за періодомъ исторіѣ литературы и говорить въ кôнци: „Вообще Исторія русскои литературы г. Огоновскаго полезный трудъ, особенно для Галичанъ. Ничто такъ не поднимаетъ національнаго самосознанія, какъ знакомство съ литературой и словесностью роднаго народа, выражающихъ идеальныя стремленія лучшихъ людей. Изученіе литературы не только углубляетъ и разширяетъ чувство уваженія къ народу, какъ коллективной нравственной личности, но и обосновываетъ єто чувство на твердыхъ разумныхъ основаніяхъ. Соотвѣтственно съ тѣмъ разширяется міросозерцаніе и улучшается моральная сторона интеллигентныхъ индивидуумовъ. Въ итогѣ возникаетъ взаимное пониманіе и нравственная связь между интеллигенціей и народомъ, городомъ и селомъ, паномъ и мужикомъ, жизнь того и другаго начинаетъ улучшатся и облагораживаться, по мѣрѣ ихъ взаимнаго сближенія и общей дѣятельности на поприщѣ цивилизаціи и культуры“.

Рецензентъ знає Исторію литературы рускои Омеляна Огоновского зъ тамторôчного рочника „Зорѣ“. Нынѣ маємъ єѣ въ особнôй, поважнôй книжцѣ ст. 426 зъ доданымъ вступомъ I—XVI, въ котрôмъ авторъ зъ становища историчного и языкословного розначує мѣсце литературѣ нашôй середъ прочои славяньскои сѣмьѣ. Диво дивне, що праця, котра мѣстить въ собѣ якъ разъ факта нашого историчного житя, нашои историчнои працѣ, словомъ: найважнѣйшї доказы нашого историчного истнованя має вступъ апольогетичный такъ що до нашои исторіѣ якъ и що до нашои мовы. Але сему не авторъ виненъ а часы, въ котрыхъ и въ факты не вѣрять, въ котрыхъ зъ усѣхъ сторôнъ свой и чужй напирають, щобъ сказати: не було васъ й нема. Печальне становище народа, котрого силы розбиваютъ ся на працю въ внутри и на оборону зъ внѣ, ôдбиваєсь печально и на науцѣ. Наука мусить нынѣ не лишь указувати на факты, ще й боронити тыхъ фактôвъ. Але нѣмъ ще нарôдъ вспіє зробити своє, наука своє зробила! Она розяснила нашу минувшôсть дѣєву (Костомарôвъ, Антоновичь, Качала, Барвѣньскій) и духову (Омелянъ Огоновскій: Исторія литературы) етничну и національну, до сучасныхъ и будущихъ належить теє свѣтло понести и рознести въ круги якъ найдальшй. А коли двигне ся нарôдъ и почує ся на своихъ силахъ, згадає вдячною душею своихъ свѣтичѣвъ-апольогетôвъ, що въ тяжкихъ часахъ обстали за нимъ, и се буде ихъ єдина але й найкраша надгорода. *Г. Ц.*

Исторична библіотека Олександра Барвѣньского. (Оповѣстка литературна). Певна рѣчь, що читателѣ „Зорѣ“ не меншь якъ и мы тямлять яку велику вагу и силу має науково оброблена исторія скрôзь въ свѣтѣ, а тымъ бôльшь у насъ въ Галичинѣ, де Русины бють ся и певне ще довго бити-муть ся за своє національне истноване, за свои народнй національнй права. Вѣдома зновь рѣчь, що національности нема доти, доки нема письменьства: національнôсть — безъ письменьства рѣчь неможлива; отъ и зъ сего выходить, що коженъ, хто бажає нашому народови національно-культурного розвитку и освѣты, мусить зъ усеи силы запомагати розвитокъ нашого украиньско-руского письменьства въ загалѣ а найпаче письменьства исторично-наукового. Такъ само вѣдомо й те, що не вѣдаючи исторіѣ рôдного краю, не можна переняти ся національно-народною свѣдомостію. Таку свѣдомôсть дає одна лишень науково оброблена исторія и безъ такои свѣдомости не можна нѣколи выступити на той шляхъ, що веде людей въ сѣмю европейскихъ — освѣченыхъ народôвъ. Безъ историчнои свѣдомости все человѣкъ буде духовымъ призимкомъ; все патріотизмъ єго спочивати буде лишень на почутю. — Алежь хто зъ насъ не вѣдає, що патріотизмъ почутя не єсть тымъ каменемъ, якій можна-бъ покласти „во главу угла“ пôдъ ту національну будôвлю, якои не посиліє звалити жадна ворожа сила. Пôдъ таку будôвлю мало патріотизму чутя, будôвля на сему патріотизмѣ — те саме що „храмина на пѣску“. — Мôцна лишень та національно народна твердиня, що збудована на патріотизмѣ не самого почутя, але найбôльше на патріотизмѣ розуму, освѣты и науки. — Треба мовити правду, — хочь правда й коле очи, — що доси патріотизмъ свôй мы плекали бôльшь серцемъ, чутемъ нѣжь розумомъ и наукою. За се можна насъ докоряти; бо чей-же чи є въ свѣтѣ обставины гôршй у якого будь народу якъ у нашого въ Галичинѣ и за Карпатами, а за Украину — вже нѣчого й казати! Минуло пôвъ вѣку зъ того часу, якъ Маркіянъ Шашкевичь кинувъ перше зерно на ниву народного письменьства и зъ того зерна выросло пышне, розкôшне дерево нашого письменьства белєтристичного (се признано за нами и европейскими освѣчеными людьми), але тôлько письменьства белєтристичного. Белєтристицѣ нашôй повинна дяковать Галицка Русь той національно-народный розвитокъ, якій нынѣ єсть у насъ. Наше письменьство наукове дотеперь єще въ зародѣ, тымъ то бôльше и усерднѣйше належить ся нимъ пѣклувати и всѣма силами пôдпирати, бо оно плекає патріотизмъ заснованый на розумѣ й освѣтѣ, и выводить народне дѣло на той широкій, всесвѣтный шляхъ, на котрому оно вже нѣколи не спинить ся. Засновами до того письменьства суть, признає кождый, Исторія рускои литературы Омеляна Огоновского и Исторична Библіотека Олександра Барвѣньского, томужь то повинни они бути въ хатѣ кождого освѣченого Русина на рôвнѣ зъ Євангеліемъ. Якъ Євангеліє дає намъ свѣтъ и выховане моральне, такъ само Истор. Библіотека дає намъ свѣтъ и выховане національнои свѣдомости и патріотизму.

Намъ досѣ ôдмовляли въ тому, що завсѣгда починаючи ôдъ давныхъ давенъ Украиньско-Руска культура переважала культуру Польщи и Литвы, а про Московщину вже й говорити нѣчого. Отже-жь нехай той, що хоче запевнити ся, чия правда, зазирне въ Истор. Библіотеку. То-жь навѣть и Иловайскій, человѣкъ неприхильный до нашого самородного розвою — и той признає, що за часу зъѣднаня Руси зъ Литвою культура и освѣта Русинôвъ, якъ и руске письменьство и цивилизація стояла высше, нѣжь у Литовцѣвъ, черезъ що Литовскій князь и єго двôръ вживали рускои мовы...

Т. VI. Истор. Библ. — наче въ зеркалѣ покаже намъ, яка була велика рôжница въ культурѣ и цивилизаціи руского и литовского народу; — и мы поручаємо всѣмъ Русинамъ звернути пильну увагу на Истор. Библіотеку — выдавець котрои певно незабавомъ перейде до найцѣкавѣйшого часу нашои исторіѣ — до часу Богдана Хмельницкого.

Красюченко.

Вѣсти библіографичнй.

— Наукова библіотека. Книжка I. Нарисъ Исторіѣ філософіѣ. Часть I. Грецка Натурфілософія (?) ôдъ Талеса до Демокріта. Изъ нѣмецкого проф. Фріца Шульце переклавъ Иванъ Франко. Цѣна 30 кр. У Львовѣ 1887. Накладомъ перекладчика. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка.

— Галицко-руска Библіографія XIX-ого столѣтія (1801—1886) съ увзглядненємъ рускихъ изданій, появившихся въ Буковинѣ и Угорщинѣ составивъ Иванъ Ем. Левицкій (ôдбитка зъ „Мира“).

Поправка похибки друкарскои.

Въ „Исторіи литературы рускои“ („Зоря“, чисдо 9.) на сторонѣ 156. въ другôмъ стовпци, въ 5. замѣтцѣ (1. стрôчка зъ долины) до слôвъ: „Политичну свою програму розвинувъ Юліянъ Лаврôвскій“ додай: *въ часописи „Основа“* (Львôвъ 1870. 1871. и 1872. р.).

Ôдповѣдає за редакцію: **Григорій Цеглинській.**

Выдае Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

Рôкъ VIII. Львôвъ дня 1. (13.) Червня 1887. **Число 11.**

Выходить два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **8.** улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належить присылати до **администрациѣ „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ЗА РÔДНУ ЗЕМЛЮ!

(ПОВѢСТЬ.)

(Дальше.)

VI.

Ôдъ тои хвилѣ, якъ полонену бранку внесено до Шерифовои палаты, ôнъ самъ не бачивъ ѳи анѣ разу. Не бачивъ — дожидаючи ѳи цѣлковитого подужаня, тому то й що дня пильно розпытуючи, якъ и що ведеть ся она. Чимъ бôльше розповѣдали женщины о нѣй, о явнôмъ и тайнôмъ ѳи страданю, тосцѣ и тузѣ за своими, своєю землею, своимъ сонцемъ, — тымъ бôльше ворушило се и займало Шерифа. Хоча совѣститись тымъ ôнъ зовсѣмъ не совѣстивъ. Бувъ Туркомъ и бегомъ въ краю; се выставало, що уважавъ ся за пана и володаря всѣхъ „раѣвъ“, а тѝ збунтовавшись проти своєи власти, попадали пôсля всякого закону въ ѳго руки — неволю. Такъ спôймавъ ôнъ и свою полонницю зъ оружѳмъ въ руцѣ проти верховнои власти, справедливо отже она належала ѳму.

— Ба навѣть, — думавъ Шерифъ хвилями, — ѳсли-бъ не ôнъ, хто зна', що бы ся було стало зъ нею, попавшою въ руки лютыхъ, неумолимыхъ Миридітôвъ. Ôнъ отже зберѣгъ ѳѣ й освободивъ зъ такихъ рукъ, — ôнъ и мавъ право жадати ôдъ неи вдяки за теѳ.

Шерифъ однакъ не бувъ лихымъ чоловѣкомъ, часами й думавъ инакше:

— Що-жь она винна, що пôйшла за зазывомъ своихъ, а може й своѳи душѣ? Хто знаѳ ихъ, тыхъ „раѣвъ“, у котрыхъ старѝ й молодѝ, мужѣ й жѣнки однакѝ, бо всѣ готовѝ наложить головою за свою землю? Хто научивъ ихъ сего — джаврôвъ, якій Богъ, якій пророкъ? Грѣхъ думати о такôмъ народѣ, бо сли правда се, що всѣ они такѝ, що кожде зъ нихъ зъ матернои груди высысаѳ таку любовь, таку страсть до свого, — то певно що годины нашѝ надъ ними почисленѝ... Одначе жѣнка жѣнкою, — звертавъ Турокъ зновъ на своѳ. Перетужить она и забуде на своихъ, коли побачить мою ласку и приклонность для неи. Выйде зъ неи Туркиня и дивѣть ся лишень, — додававъ до своихъ жѣнокъ, — щобъ якъ найскорше она приодѣлась въ яшмакъ*) прозрачный и ишла до мошеѣ молитись нашому богу и ѳго пророкови!

Жѣнки почали прихвалюватись одна напередъ другу, якъ ѳѣ перехрестили вже въ Галіму, якъ ѳѣ навертаютъ що найкрасшими оповѣданями зъ корану, якъ прибираютъ ся до неи средствами, найприступнѣйшими дъ жѣночому серцю, т. ѳ. блескомъ и выставою на кождôмъ кроцѣ, и якъ приготовляютъ ѳѣ на свѣтлу хвилю, хвилю стрѣчи зъ паномъ своимъ и володаремъ теперѣшнымъ.

*) Заслона турецкихъ жѣнокъ.

Шерифъ хваливъ ревнôсть своихъ жѣнокъ и пытавъ дальше цѣкаво: — а красна-жь хочь она?

— Зъ дня на день краша! — ôдповѣла Фатима. — Чимъ здоровшаѳ, тымъ и краснѣѳ она. Кобъ бачивъ ты волосъ ѳи чорный, лыскучій, а безконечный майже, коли ѳго розпустять невôльницѣ; кобы бачивъ ты личко ѳи, темняве справдѣ, якъ всѣхъ ѳи сестриць, за те нѣжненьке собѣ въ очертахъ, украшене румянцемъ, що й рожа нѣяка не порôвняѳсь! А ѳи око, задумане нѣбы й суворе, а велике й блескуче якъ у тои серны; проглянешь ся въ нему, то й пôрнешь наче въ якôй глубинѣ бездоннôй. Инколи вже усмѣхаѳсь она и граѳсь зъ нами и до робôтъ нашихъ бере ся. Якъ земля по великôй посусѣ, коли спаде дощикъ рѣсный, — такъ розвилась и розцвила она по тôй слабости. Сумовитою она ще и суворою, але вже небаромъ, Шерифе, полюбить она твою палату, полюбить вѣру нашу, а зъ зъ нею и тебе...

Такъ щебетала фаворитка, а Шерифъ замѣтно звеселѣвши, ôдкинувъ чибукъ и кликнувъ голосно:

— Знаєшь Фатимо, по сѣмъ я справдѣ цѣкавый на тую чорнявку зъ гôръ!

— Она въ своѣй комнатѣ, — ôдозвалась Аміна, пôдоймаючись, наче-бъ хотѣла ѳѣ закликати.

— А вы ѳѣ любите? — пытавъ молодець дальше.

— Ще й якъ! — ôдповѣла Фатима. — Менѣ жалко ѳѣ, и она знаючи се, тулить ся до мене, наче сестры.

— Такъ приведѣть ѳѣ! — кликнувъ Шерифъ.

— Сейчасъ! — ôдповѣла Аміна, и наче пташка пирхнула зъ кіоску черезъ огородъ до палаты.

— Галімо, Галімо! — кликала ще зъ далека, — нынѣ твôй день, день твого щастя! Панъ нашъ пытаѳ за тобою, а само щастѳ й сама ласка дивлять ся ѳму зъ очей! Ходи живенько!

Покликъ сей вразивъ Галіму мовь грôмъ. Неразъ справдѣ намыкали ѣй подруги, що леда день Шерифъ ѳѣ побачити схоче, але минали дни, а Шерифъ не навѣдувавъ ся. Неразъ то наче змора яка, важка, пекуча давила ѳѣ, коли Шерифъ выходивъ въ городъ, забираючи зъ собою все товариство жѣноче. Тогдѣ то перетремтѣла она кожду хвилину, бо все здавалось ѣй, леда хвиля покличуть ѳѣ до него. Тогдѣ то наче не своя бѣгала по кôмнатѣ, або ховалась въ якôмъ кутку, або закрывши лице, плакала гôрко и молилась. Наче камѣнь важкій спадавъ ѣй зъ серця, коли Шерифъ вертавъ до своихъ кôмнатъ, а дѣвчата прибѣгали до неи. Але поволи вжилась и въ сю тревогу. Послѣдними днями ôдважилась навѣть, хоча ѣй серце билось и рвало наче въ судорогахъ, приступити до ôкна и заглянути въ городъ, подивитись на того, котрого такъ захвалювали дѣвчата, а она лишь зъ жахомъ великимъ нагадувала. Зô згадкою о нѣмъ вырынавъ заразъ въ памяти ѳи страшный образъ Дуґского

пораженя, а зъ симъ уявлявъ ся ѣй и Шерифъ страшнымъ, непривѣтнымъ, лютымъ, що кровь ставала въ жилахъ. Тымчасомъ задрожала она справдѣ, якъ попереду, побачивши єго зъ ôконця, але звôльна уступавъ той перелякъ; она побачила, що той Турокъ, той найтяжшій ворогъ єи и єи роду не такій то страшный, якъ ѣй змалювала уява. Противно, лице єго миле и красне усмѣхалось привѣтливостю и людяностю, ôнъ розмовлявъ зъ дѣвчатами, бавивъ ся зъ ними наче зъ дѣтьми, прохожувавъ ся по огородѣ зъ такою чемностю и приличностю, що ѣй одну хвилю наче скучно стало за тымъ ôконцемъ. Однакъ стрепенулась живо и ôдступила, ôльше вже до ôкна не наближаючись въ дняхъ слѣдуючихъ. Тому то й покликъ Амінинъ выдавъ ся ѣй такимъ страшнымъ. Знала о нѣмъ, перечувала єго що днины, що днины перетремтѣла и передрожала єго, а мимо того, сего дня выдавъ ся ôнъ ѣй сто разôвъ страшнѣйшимъ, чимъ колинебудь передъ тымъ.

— Не бôй ся, Галімо! — потѣшала єѣ подруга, — се перейде, якъ тôлько станешь передъ нимъ и побачишь єго. Одначе будь обережною и ввѣчливою для него, инакше кине тя мѣжь невôльницѣ-рабинѣ, що и скоротаєшь ся въ тяжкихъ послугахъ.

Дяніра чула и не чула сеи пересторoги: ѣй потемнѣло въ очехъ, завернулось въ головѣ. И не стямилась, якъ єѣ Аміна хватила за руку и повела передъ Шерифа.

Неповорушно стояла на мѣсци, де єѣ поставила подруга.

Цѣкаво й весело зглядались на неѣ дѣвчата, пильно й суворо майже приглядавъ ся ѣй беґъ, не мовлячи хвилю нѣ словечка. Але гнеть розъяснилось єго лице и ôнъ промовивъ ласкаво:

— Не бôй ся, дитино! Ачейже не ворогомъ я тобѣ хочу бути, а другомъ твоимъ и приятелемъ. Подиви-жь ся на мене!

Мимохôть пôдняла очи дѣвчина и глянула на молодого Турка. Але въ тôй самôй хвили выдалось ѣй се такъ чудно и соромно, що румянець наче грань пекуча розлявъ ся ѣй по лици и она ôдвернулась.

Заяснѣли очи и у Шерифа. Призадумавшись хвильку, звернувъ ся зновъ до дѣвчины, и ôдсунувшись на бôкъ, показавъ ѣй мѣсце побôчь себе на пышнôмъ, перскôмъ коверци.

— Сядь-же собѣ коло насъ, якъ тебе называють, Галімо! Хорошеньке имя, подобаєсь тобѣ?

— Що-жь робити? — ôдповѣла дѣвчина, сѣдаючи коло Аміны, котра якъ и прочій дѣвчата видно зрадѣли зъ тои незвычайнои ласки и доброты свого пана для молодои новобранки. Ласкавій слова Шерифа пôддали духа и ѣй самôй.

— Що-жь робити? — повторила она. — Охрестили мене Дяніpою и такъ мене называли батько и ненька моя, — тутъ казали инакше!

— И добре зробили! — ôдмовивъ Шерифъ. — Навô-що згадувати те, що минуло, коли тутъ лучше тобѣ бути, якъ въ тыхъ дикихъ горахъ. Глянь лише навкругъ себе!

И справдѣ въ городѣ дышѣло такимъ сумиромъ, такимъ ладомъ, сонце такъ чудово гралось зъ шовковою травою, жемчужными цвѣтами та зеленымъ килимомъ, що вкрывавъ высокій дерева, — ту такъ було чудно и ôдрадно, наче въ раю якôмъ далекôмъ, далекôмъ ôдъ свѣта и всеи людскои грижѣ.

— О горы мои, горы! — кликнула дѣвчина й не оглядаючись навѣть по за себе, — кобы я васъ ще побачила коли!

Очи єи забѣгли слезою и она звертаючись до Шерифа, промовила благаючи:

— Пустѣть мене до нихъ, пане мôй, до тыхъ дикихъ, негайныхъ гôръ!

— Сему не бути, — ôдповѣвъ стиха Шерифъ, ôдвертаючись ôдъ єи палкого, прошибаючого зору. — Проси о що хочешь, лишь не о се!

— О, пане мôй! — ôдозвалась зновъ дѣвчина, не вважаючи на тайній пересторoги дѣвчатъ, що ѣй кивали не дразнити дальше Шерифа. — Що менѣ зъ усего, коли у мене нема того, за чимъ я що хвилѣ думкою злѣтаю. У мене ненька єсть, тамъ на высокôй Чорѣ, котра десь побиваєсь за мною и плаче, хоча ще й не выплакалась до волѣ за другомъ своимъ а батькомъ моимъ, славнымъ Юкичемъ, що то єго вбили при ярузѣ Дуґскôй. Має-жь она на лѣта свои старій самою остати, и самою плакати за другомъ своимъ и дѣтьми, не знаючи навѣть, що зъ ними стало ся у великôмъ свѣтѣ? Знаю-жь я нынѣ, чи она жиє, чи жиють браты мои, Божидаръ и Стефановъ, чи плачуть они за мною, чи я за ними маю плакати? Можу-жь я веселитись всѣмъ отъ симъ добромъ, що ты даєшь менѣ, коли зъ него вызирає що найбôльше горе и наче глумить ся менѣ: отъ се за твою неньку, отъ се за твоихъ братôвъ!

Се все мовила дѣвчина такъ горячо, такъ ôдъ серця, лице єи прибрало при тôмъ такій выразъ чудово-сердечный, що и дѣвчата, наче ôдчуваючи єи печаль зъ такимъ-же выразомъ звернулись де Шерифа.

Той промовивъ стиха:

— А на-вô-що-жь тобѣ, такôй дитинѣ, було пускатись въ борбу?

— На-вô-що? — ôдповѣла Дяніра живо и безъ памяти майже: — бо Сербинка я родомъ, и кровь сербска въ менѣ; ишли браты, сестры мои то й я пôшла. А ишли мы за свого бога, за свою землю, за свôй нарôдъ проти Султаньского войска и єго хабарникôвъ, що давили насъ. А я мала ще крôмъ того пôмститись за батька...

— Ты, ты? — запытавъ Шерифъ.

— Такъ, я! — мовила дальше Дяніра, — бо вбили менѣ єго...

— Але-жь що ты могла вдѣяти въ такôй борбѣ, ты безсильна жѣнка проти такои силы?

Дяніра опустила очи и замовкла збентежена. Здало ся ѣй, що дальше говорити — грѣхомъ!

— Чому-жь не ôдповѣдаєшь? — допытувавъ Шерифъ дальше, наче корыстаючи зъ єи збентеженя.

— Бо менѣ приказали в і л ѣ! — шепнула тихше.

— Хто-жь се они? — спытавъ Турокъ, зачудованый.

— Духи, що въ рукахъ ихъ доля наша. Кому прикажуть, мусить слухати и ити, куды кажуть.

— Дѣйстно! — кликнувъ Шерифъ, вдивляючись зъ любованємъ въ розпаленѣле лице дѣвчины. — Въ такôмъ разѣ бачишь сама, що нѣхто иншій якъ тôлько они тебе и до мене привели.

Галіма задрожала. Те, що сказавъ Шерифъ, здалось ѣй такою страшною, але й такою важкою, неумолимою правдою, що проти сего не мала и словечка сказати. Розбирала ще разъ и ще разъ, и все выходило на те, що ôнъ сказавъ правду. Вся єи дума, вся живôсть єи упала передъ неумолимою льогикою Шерифа. Якійсь страхъ прошибъ єѣ цѣлу, она почулась такою слабою, безсильною супроти сего чоловѣка, наче супроти зору

самыхъ вiль. Дрожала, а очей не могла зняти зъ него, ѣй здалось, що ôдъ теперь она скована зъ нимъ на вѣки, на вѣки...

Зъ своєи стороны зрозумѣвъ и бегъ тайну єи душѣ. Ôнъ почувъ свою моральну высшôсть надъ простою, забобонною дѣвчиною, и наче добиваючи свого, промовивъ поважно:

— Такъ, такъ, Галiмо! Не жалуй бôльше и не побивай ся, така вже була воля тыхъ могучихъ силъ, що тебе до мене зôслали. А що такъ єсть, дамъ тобѣ доказъ ще бôльшiй. Чи-жь не явна се воля божа, що я не беручи удѣлу въ злощаснôй вôйнѣ, тогдѣ по разъ перщiй выступивъ и тебе зъустрѣвъ? Чи-жь не самi они подали менѣ тебе въ руки? Можу-жь я по сѣмъ тебе пустити на волю и чи посмѣла-бъ ты теперь сама ити? Нѣ, Галiмо, така вже воля высша и намъ зъ нею погодитись — неправда?

Въ души Галiмы ворухнулось чутє, якого не причувала до теперь. Не смѣючи поглянути въ єго очи, она спустила головку задумчиво, наче-бъ здавалась єму цѣлковито, на єго ласку и неласку.

— Тому-жь не турбуй ся бôльше, — говоривъ дальше Шерифъ, наближаючись до неи и граючись зъ єи розкôшнымъ, чорнымъ волосємъ, — по хвиляхъ горя прийдуть для тебе хвилѣ щастя, якого самi боги забажали для тебе. Ты розвинешь ся у мене наче та цвѣтка весняна и не думати-мешь бôльше о розлуцѣ. Не я се промовляю до тебе, а тотi, що тебе сюды заслали, що высшi суть надъ усѣхъ, надъ матѣрь рôдну, надъ батька и братôвъ.

По сихъ словахъ Шерифъ пôднявсь и швидкимъ ходомъ выйшовъ зъ кiоску. Ледви за добру хвилю прочуняла и она. Рясни слёзы пустились ѣй зъ очей и не вважаючи на подруги, що єѣ кругомъ обступили, она заплакала въ голосъ, чи надъ собою, чи надъ ненькою далекою, чи надъ богами своими, — хто знає тайны людскихъ слѣзъ? (Дальше буде.)

ОДНЫМЪ СЛОВОМЪ.

Не дивуйтесь добри люде,
Що сумне складаю;
Не дивуйтесь, не винуйте,
Що сумне спѣваю.
Не дивуйтесь, що такъ трудно
О весѣльни нуты:
Въ умѣ мрачно, въ души тяжко
Въ серцю бôль ми лютый!

Довкôль серця повинувъ ся
Той вѣнець терновый;
А ôдъ него стало серце
У кипучôй крови.
Не вхолодишь тои раны
Вна-жь жива собою, —
Наростає, розцвитає
Мовь цвѣтъ надъ водою.

Невесело, нерозкôшно!
А такои долѣ
Хиба може той не знає,
Хто зроставъ на волѣ
У просторôмъ степу дикôмъ,
Хто не знавъ кохати,
Не знавъ Бога, не знавъ свѣта,
Не знавъ слова: „м а т и!“

„М а т и“ — чуєшь? святе слово!
Хто-жь єго не знає?
Але руска земля-мати —
Отъ она трѣває
Мовь въ полонѣ невôльниця
Здоптана ногами,
Розôрвана, обдурена
Обманомъ... праванi...

У слѣзъ струѣ, рѣки крови
Отъ сесѝ дороги,
Що бували все шляхами
Матери убогôй.
Чорни хвилѣ, чорни ночи,
Де-жь днѣ?... не видати!
Стогне земля, плаче нарôдъ,
Однымъ словомъ — „м а т и“.

Постелилась намъ дорога
Тернёмъ, бодаками;
Лишень правда мовь сирôтка
Лишилась ще зъ нами...
Люде добри не дивуйтесь,
Що таке спѣваю,
Коли стане намъ инакше,
Лучше доскладаю.

В. И. Маслякъ.

ДѢТИ.

(Оповѣданє Данила Лепкого.)

I.

Хата Панька Дѣдуха стояла пôдъ самѣсенькимъ лѣсомъ, геть-геть далеко ôдъ села наче тота одинока безрôдна сирота, що то не має до кого нѣ прихилитись нѣ притулитись. Оденъ тôлько здоровый, густый, вѣчно зеленый ялиновый лѣсъ обгортавъ своимъ захистомъ невеличку Панькову хату, заслоняючи єѣ ôдъ пôвночного студеного вѣтру въ зимѣ та въ осени. Сумно та прикро котило ся житє въ пôдлѣсноi хатинѣ Паньковôи сѣмьѣ зимою; цѣлыми тыжнями неразъ не вчуєшь на дворѣ людского слова, не ввидишь чоловѣка, не зловишь гамору чоловѣчого; але якъ красно пышає ся тота маленька хатиночка лѣтомъ середъ богатои красы природы, наче у якому дорогому вѣнци. Панько любивъ свою хатину, любивъ тотъ маленькiй зъ пятьма невеличкими грядочками городець, любивъ и зеленый лѣсъ, зъ котрого ôнъ мавъ и грибокъ и ягôдки, и дрова майже даремнѣсенько; ба що бôльше! Ôнъ неразъ своєю старою ручницею, котру дôставъ по своєму батькови, колишнôмъ лѣснôмъ, забивъ заячика, дику козу або деякого птаха на опаренахъ та багнахъ, що знаходили ся середъ лѣса, та принѣсъ до хаты. Кôлько то тогдѣ було втѣхи, кôлько радости! Маленькiй бѣлоголовый хлопчинка Дмитро зъ невеличкою дѣвчинкою, своєю сестричкою Настею ходили въ округъ забитого звѣра, приглядаючи ся єму та все говорили:

— Ади, яки ôнъ має зюбы!

— А вочи! таки поганi!

— Чи вкусить ôнъ тату? — пытала ся дѣвчинка.

Панько гаркне, заклямцає зубами, дѣти настрашать

ся скоренько, наче легенькй птички повыскакують на пѣчь та стуливши ся въ кутчику на одну купочку, гуторять собѣ тихцемъ. А Панько бережно, щобы нѣхто не видѣвъ, заходить ся коло звѣра. Панчиха все наробляла помѣжь хаты у селѣ, а Панько чи лѣтомъ чи зимою цѣлыми днями лазивъ зъ ручницею по лѣсѣ, одній дѣти сидѣли коло хаты та стерегли невеличкого житла.

II.

Було то лѣто. Панько раненько вложивши въ торбу кусникъ хлѣба, перевѣсивъ ручницю черезъ плечѣ тай поплѣвъ ся до лѣса. Панчиха тымчасомъ зварила обѣдъ, позамѣтала хату, помазала челюсти ôдъ печи бѣлою глиною, нагодувала дѣтей, тай пôйшла на жниво до недалечкого василіяньского хутора, бо цѣлый той лѣсъ, село и поля поблизькй належали до василіяньского монастиря въ Кристинополю. Монастиреви Панько уже ôдъ 15 лѣтъ по смерти свого батька служивъ за доброго лѣсного.

— Дмитруню, а не йдѣть до лѣса, щобысьте не заблудили, — сказала Панчиха до дѣтей, — десь тата тôлько що не видно, бавте ся пôдъ хатою та дôстанете ягôдокъ.

— Такихъ солодкихъ якъ вчера? — прощебетала невеличка Настя поводячи чорненькими оченятами за мамою.

— Ще лѣпшихъ! — сказала Панчиха, тай выйшла зъ хаты.

Дѣти повыскакували на лаву та заглядаючи у ôкно своими оченятами дивили ся за мамою такъ довго, доки тота не сховала ся у невеличкихъ корчикахъ. Потôмъ Дмитро скочивъ на середъ хаты та зачавъ страшити Настю:

— Диви, диви Настю, по стѣнѣ цюця лѣзе!

Настя обернула ся, маленькôй дѣвчинѣ мигнуло щось передъ очима страшно чорного. Ѣй здавало ся, що зъ комина вылазить чорна, горбата баба, зъ зелѣзными руками, на курячôй нôжцѣ — така, якою страшила єѣ мама — щобы задушити и єѣ и Дмитра. Дѣвчинка въ крикъ, хлопчикъ зачавъ ся смѣяти, але и єму зробило ся страшно; ôнъ пригадавъ собѣ материньскй казки та розказы и єму здавало ся, що розличнй страхи повыставлювали свои головы зъ пôдъ печи, повышкôрували зубы на него та на Настю.

— Цыть, Насте, не плачь, я такъ лишь буцѣмъ, не бôй ся! — сказавъ Дмитро, и прийшовъ до сестрички тай зъсадивъ єѣ зъ лавы.

— Я бою ся! — зъ плачомъ приговорила дѣвчинка.

— Не бôй ся, теперечки день, диви ся, якъ на дворѣ красненько, сонѣчко свѣтить, десь тато надôйдуть, принесуть ягôдъ солоденькихъ!

— Я хоцю ягôдъ, я хоцю до тата! — зновъ запхинькала Настя.

— И я хочу до тата! — сказавъ хлопець. — Не плачь, Насте, пôйдемъ въ лѣсъ тата шукати! А може — може зайдемъ до тои великои панѣ, про котру намъ мама оповѣдали, знаєшь Насте?

— Сцьо то она такъ маленькихъ дѣтей любить?

— До тои, до тои! Она дасть намъ бѣлого хлѣба, менѣ красну шапочку, ременець та жовтй чоббтки, а тобѣ Насте шнурочокъ золоченыхъ пацьоркôвъ та червону бинду.

Дѣвчина перестала плакати, обтерла заплаканй оченята рукавомъ сорочки и тихцемъ на пальцяхъ пôйшла за хлопцемъ на двôръ.

III.

На дворѣ було гарно и любо. Ясне сонѣчко позолотило всѣ дерева своими огненными промѣнями, обливаючи золотою повенею свого жаркого свѣтла найдрôбнѣйшй корчики ялôвцю та лѣщины, а дрôбненькй волокна травы та невеличкй головочки дикихъ цвѣточкôвъ, що росли на недалекôй левадѣ, тремтѣли у тôй золотôй повени наче золотый шихъ на пышнôй, дорогôй шовковôй поволоцѣ, ломаючись на дрôбнй неправильнй кусники та стелючи ся мережаными рядами. Изъ зеленого лѣса подыхало якимись пахощами, якимось незрячимъ чудовымъ подыхомъ, якоюсть лестію, що тягла малыхъ дѣтей идъ собѣ. Все зеленѣло ся, все пахло, все цвило! Хто бачивъ хоча й разъ въ житю, але не очима, лише душею нашь край у такôй красѣ, але такожь хто чувъ и горе, яке на нѣмъ выводить ся, той про него и въ могилѣ не позабуде! Попередъ хату перелетѣвъ гарный, квѣтчатый „красный крôль-мотыликъ“, махнувъ крильцями и сѣвъ на углѣ хаты.

— Диви, диви Насте, якій красный мотыликъ! Такими мотыликами крôлѣвна зъ зеленого лѣса ѣздить по гаю та вганяє ся за птахами.

— Злапай Дмитре, крôля-мотылика, та и насъ ôнъ завезе до гарного двора крôлѣвны!

И дѣвчинка пустила ся за мотыликомъ. Мотыликъ скрутивъ ся, пôдлетѣвъ въ гору, трѣпнувъ крыльцями, тай зновъ спустивъ ся передъ самѣсенькй очи хлопчины, розпростираючи передъ нимъ свои широкй крильця зъ розличными мережками, квѣточками та колѣснятами, неначе хотѣвъ бы ся передъ нимъ похвалити своєю вродою та красою...

— Диви ся, якій я красный, дивись на мои крыльця, на ихнй мережки, на мою краску, посыпаиу дрôбненькимъ, золотымъ пылочкомъ, що такъ мѣнить ся до ясного сонѣчного свѣтла!

Тай хлопець кинувъ шапкою за мотыликомъ. Мотыликъ скрутивъ ся, прицупнувъ, та зновъ пустивъ ся дрôбнымъ летомъ идъ лѣсови, а шапка упала на поблизьку луку у корчи.

— Дмитре, Дмитре! сѣвъ, сѣвъ! — крикнула Настя тай побѣгла до лѣса, — за нею пôгнавъ и Дмитро забуваючи навѣть пôдняти шапку.

IV.

У лѣсѣ подыхнуло на дѣтей холодомъ, за очи вхопила темнота, а задумчивй сосны та ялицѣ повитали маленькихъ гостей якимось тихимъ шепотомъ, що стеливъ ся, здає ся, цѣлымъ лѣсомъ, але тôлько на самѣсенькихъ вершкахъ. Той шепôтъ и лѣсна темнота накликали якійсь страхъ и якусь тугу на дѣтей.

— Насте, насъ тутка вова зъѣсть, вернѣмъ ся до дому!... Тай мама буде бити!

Настя ще бôльше настрашила ся. Але въ тôмъ десь далеко, далеко у лѣсѣ озвала ся труба.

— Цюєшь Дмитре, нашй тато!

— Тато! Тато вову забили! — крикнувъ хлопець тай пустивъ ся у лѣсъ.

Голосъ трубы стеливъ ся лѣсомъ, ôдбиваючи ся о дерева та ламаючи ся, неначе на дрôбнй куснички и десь никнувъ у просторôй далечинѣ. Єго тоны манили у густый лѣсъ маленькихъ дѣтей, вабили идъ собѣ Дмитра и Настю.

А мотыликъ, неначе той лѣсный духъ Манъ у казцѣ, летѣвъ все зъ одного дерева на друге, розпростиравъ то

складавъ до купы свои прекраснѣ крыла, пѣдлѣтавъ то высше, то зновъ спускавъ ся передъ самѣсенькѣ очи маленькихъ дѣтей. Голосъ трубы лѣсного ѣдзывавъ ся разъ въ тѣй, другій разъ въ другѣй сторонѣ. Дѣти часами ставали, замыкали духъ у своихъ грудяхъ, наслухували та ловячи протяглѣ, грубѣ тоны батькѣвскои трубы, бѣгли въ тѣмъ напрямку, въ котрѣмъ найскорше сподѣвали ся побачитись зъ ѣтцемъ. Пѣдъ ихними маленькими ноженятами хрупостѣло зѣсхле рѣщє, шипѣло дрѣбненьке, шпилькове листє ялиць та сосенъ, пѣдскакували сухѣ шишки, трученѣ въ бѣгу ноженятами.

Уже и потомили ся, попрѣли, станули тай побачили передъ собою глыбокій яръ, на днѣ котрого тихенько, злегка котивъ свои невеличкѣ хвилѣ маленькій поточокъ, ослоненый зъ двохъ бокѣвъ густыми корчами лѣщины та дикого, высокого, та розлогого старого бозу.

— Дмитре, я бою ся, я хочу до дому!

— А дъ татови?! Цюєшь, зновъ трубять! Кличуть насъ дъ собѣ! О, ходѣть, ходѣть, я дамъ солодкихъ ягѣдъ!

Але теперка голосъ озвавъ ся въ противнѣй сторонѣ; дѣти звернули зъ-надъ поточка и пѣгнали густымъ лѣсомъ дальше.

Мотыликъ зникъ десь у лѣсѣ, а дѣти выбѣгли на лѣсову просту та рѣвну линію.

— Насте, ади дорога! — сказавъ хлопець тай зновъ обоє пѣгнали скоренько линіею. Попередъ ихнѣ очи перелетѣла сойка, заскреготала; дѣти станули, споглянули на птаха.

— Якій цяный пташокъ! — сказала Настя, — кобы намъ єго тато злапали, а то я бы ся тѣшила!

— Я бы єго годувавъ!

— Чимъ?

— Хлѣбомъ!

— Менѣ ся хлѣба хоче! Ходѣмъ до дому, Дмитре!

Зновъ десь недалечко озвавъ ся протяглый голосъ трубы, заревѣвъ, зойкнувъ и повѣвъ у густый лѣсъ за собою маленькихъ дѣтей.

V.

А тымчасомъ сонце брыло яснымъ синявымъ небомъ, розприскуючи зѣ свого огненного колеса миліоны миліонѣвъ промѣня свого жаркого свѣтла. Уже дѣбрало ся зъ полудня, день зачавъ потахати. Дѣти станули надъ широкимъ озеромъ. Понадъ озеро пышали ся рядами широкѣ ялицѣ, а землею стелили ся дрѣбнѣ корчики борѣвокъ, дальше попри береги шелевѣла осока, а у водѣ шумѣвъ зеленый очеретъ, похвѣйкуючи своими пѣрястыми головами. Зъ помѣжь очерету повыставляли жовтѣ, дикѣ лиліѣ свои головы, неначе дрѣбненькѣ мавки або нехрещенѣ дѣти, и своєю красою пѣдлещували ся до Дмитра и Настѣ. Десь-не-десь помѣжь очеретъ блищала до сонця вода, яснѣла наче розтоплене срѣбло, купаючи у своимъ нутрѣ довгѣ образы ялиць та розличного рода дерева, що стояло надъ єго берегомъ. Понадъ озеро, понадъ очеретъ та осоку лѣтали темно-синѣ подовговатѣ важки, що то ихъ дѣти по селахъ называють водяными паннами, теремтѣли дрѣбненько своими крылами, сѣдали на жовтѣ головы лилій та тростины, гойдали ся на ихнѣмъ бадылю та приглядали ся у воду, наче у яке зеркало.

— Дмитре, диви ся, якѣ краснѣ квѣточки, тутка певно лѣсова крѣлѣвна має свою палату!

— А во, а во, мотыликъ! — закричавъ хлопець и одною ногою зъсунувъ ся у осоку. Якійсь мотыликъ мигнувъ понадъ просторе озеро и сѣвъ десь на очеретъ. Дѣтямъ здавало ся, що зъ гущавины того очерету, зъ ясного зеркала воды, якась прехороша панѣ все ѣдъ часу до часу выставить свою голову, усмѣхне ся до нихъ, махне рукою тай зновъ сховає ся. Навѣть якійсь людскій пѣдлесный, нѣжный голосъ ѣдбивавъ ся у ихнѣ уха.

— Ты чуєшь, Насте?

— Сцьо?

— Хтось говорить, слухай!

Дѣвчина замкнула у собѣ духъ та зачала наслухувати. У єи душу залѣтавъ якійсь голосъ, подѣбный до голосу матери.

— Десь мама близько, цюєшь Дмитре, мама!

А тымчасомъ тихенькій вѣтрець подыхнувъ наче подыхомъ ангела понадъ озеро; шуваръ постеливъ ся у одну сторону, похиливъ головы, якбы поклонивъ ся маленькимъ дѣтямъ. Жовтѣ дикѣ лиліѣ та синенькѣ незабудьки ще бѣльше повыставляли свои головки, ще бѣльше та яснѣйше показали дѣтямъ свою красу, свою вроду.

Дмитро посунувъ другу ногу въ осоку, тай зачавъ рвати дрѣбнѣ квѣточки.

— Дай менѣ зѣля!

— Нарви собѣ сама, диви ся, яке красне! Онъ тамка!

— Я бою ся.

— Чого? А отъ я рву! Ходи сюды!

И маленька дѣвчинка бережно полѣзла у воду за братомъ. Невеличка вода свѣркала пѣдъ ноженятами, бризкала по дитинячѣй одежинѣ а навѣть ажь по лици. Однако-жь они мало зважали на тото, они вытягали рученята по квѣтки та по водянѣ панны, котрѣ все дальше на озеро втѣкали зъ передъ ихнихъ очей, а сѣвши зъ далека ѣдъ дѣтей на рѣвнѣй якѣй тростинѣ, трепотѣли крыльцями та приманювали Дмитра и Настю до себе. А лиліѣ второвали имъ, нагинали свои головы, наче-бъ казали: — Ходѣть сюды, дивѣть ся, якѣ мы краснѣ! Мы васъ дъ собѣ приголубимъ, мы васъ обѣймемъ, нагодуємъ, вѣзьмемъ на свои легонькѣ руки, розгойдаємъ та тихесенько середъ хорошои пѣсоньки заколишемъ до солоденького сну. Якъ вы заснете, мы васъ положимъ на таке красне ложе зъ самѣсенькихъ квѣточокъ, про яке вамъ говорила у казцѣ ваша мама. А якѣ у насъ палаты, яка въ нихъ втѣха! Ходѣть, ходѣть! Не бѣйте ся, мы вамъ нѣчого злого не зробимъ!

И дѣти забули на голодъ, забули на тата и маму, забули на дѣмъ, тай лѣзли дальше въ озеро у воду за цвѣтками.

VI.

Ясно, на погоду заходило за далекій синенькій рубель вечѣрне сонце; довгѣ промѣня кидало оно на лѣсъ та на Панькову хатину зъ далекого захѣдного неба, що обляло ся червоною краскою наче кровію; ще троха пѣдоймило ся, ще засвѣтило тай скотило свѣй ясный золотый кружокъ за нѣчну пасмугу. На земли посумнѣло, а ще бѣльше посумнѣло коло Паньковои хаты. Панько давно вернувъ изъ лѣса, принѣсъ дѣтямъ ягѣдъ та два пташки, кличе, шукає, але нѣхто и не обѣзве ся. Панькѣвъ песъ звиває ся, лестить ся, нюхає, неначе и онъ щось лихого причуває. Ѣдбѣгъ ѣдъ Панька на луку, покрутивъ ся тай принѣсъ Дмитрову шапчину зъ темно-синими пасмугами. Панько ѣдобравъ шапку та зачавъ ще бѣльше кликати дѣтей. Єго здоровый, грубый голосъ

стеливъ ся далеко-далеко по луцѣ, надъ котрою злегенька за здалегôдь зачала ся стелити сѣра мрака и ôдбивъ ся по однôй сторонѣ о поблизькій лѣсъ, а потôмъ ажь о село Шаласѣ. На землю незрячо спускавъ ся сѣрый вечѣрный сумракъ, а ясный свѣтъ ще тôлько здалека колыбавъ ся на вершкахъ деревъ.

Прийшла и Панчиха зъ роботы до дому. Єѣ руки болѣли ôдъ серпа, крижѣ ломали ôдъ безупинного зôгненя, за горло давивъ голодъ та спрага.

— Анно, де нашй дѣти? Ты ихъ не брала зъ собою?

— Нѣ! А де-жь бы ся они подѣли?

— Я не знаю! Що я находивъ ся, накликавъ ся! Пропали, наче-бъ крôзь землю провалились!

— Може у село поволокли ся!

И Анна скорою ходою побѣгла до села. Бѣгає селомъ, пытає кождого, кого тôлько на улици зустрѣне, про свои дѣти, але нѣхто не потѣшить єѣ, нѣхто ихъ въ селѣ не бачивъ. Уже оббѣгала ся, охляла, ноги зболѣли и нôчь темна покрыла своимъ чорнымъ крыломъ цѣлу землю, приспала и горе и скорбъ и втѣху и радôсть; не змогла тôлько приспати журбы у материньскôмъ серцю. Пôзною добою побивала ся Анна по лѣсѣ, по луцѣ, ломала руки, кричала, квилила, наче чайка за дѣтьми, пôдоймала очи до неба. А на тôмъ посутенѣлôмъ шатрѣ небеснôмъ тôлько зорѣ миготять своимъ дрôбненькимъ свѣтломъ, сверкають наче оченята малыхъ ангеликôвъ. Имъ байдуже про людске горе, они, здає ся, не чують та не бачуть Анниныхъ слёзъ, Аннино рыданя та скорбы. Уже геть-геть по онôвночи змучена кинула ся Анна на постѣль тай не почула ся, коли заснула. Оденъ сонъ зъумѣвъ на хвилину приспати єи журбу, зъумѣвъ пригасити єи горе.

VII.

Полѣзли днѣ за днями а ночи за ночами поволи, поплентались наче безногй червы, уносячи за собою минувше горе, однако-жь журбы та жалю за дѣтьми не змогли они утихомирити въ Паньковôй та Аннинôй душѣ! Анна за кôлька тыхъ днѣвъ стала жовта якъ вôскъ, темна якъ тѣнь; єи люта туга не слёзами розливала ся по змарнѣлому обличю, але нѣма, мовчазлива, наче тиха, темна нôчь пронизувала єѣ на скрôзь, пôдоймала ажь до живого.

Однако-жь до чого-жь не можна привыкнути! И горе и журба по тыжняхъ по двохъ не здає ся таке тяжке, таке доймаюче, якъ на першôмъ дни. Анна тужила, побивала ся за дѣтьми.

— Пропала моя надѣя, заступили чорнй хмары мôй ясный свѣтъ, нема моихъ соколятокъ! Та що-жь робити? Нехай дѣє ся воля божа! — такъ говорила Анна до кумôвъ, що недѣлею прийшли єѣ потѣшити та розрадити материньске серце.

— Цытьте, цытьте, не плачте! — говорили они: — нехай вамъ здаєть ся, що они померли. Але жадна зъ нихъ не знала, якою грижею накипѣло материньске серце, якою рукою застелила ся мягка, податлива душа. Ще одно-однёсеньке горе на єи важку, а тота душа перехилить ся на котру будь сторону, та выллє чувство жѣноче не слёзами, не плачомъ, не риданємъ, а судорогами.

Рано-раненько якось выбравъ ся Панько зô своимъ псомъ до лѣса. Поволи спускавъ ся свѣтъ на землю, розбуджуючи людей до житя, до працѣ та труду. На листкахъ лѣщины роса миготѣла неясными ще красками, єѣ покрывала ранѣшна мрака, котра передъ сходячимъ деннымъ свѣтомъ зъ высокого чистого неба пôдносила ся та десь поволи щезала.

Анна стурбована, блѣда, якъ смерть, заходила ся коло печи, важкй думки пересували ся по єи душѣ, а грижа зъ турботою тлѣла на днѣ єи жѣночого серця, такъ якъ тлѣло тото дерево у печи. До хаты черезъ отворене ôкно влетѣвъ великій крôль-мотыликъ, потрѣпавъ крыльцями, покрутивъ ся, тай сѣвъ на невеличкôй шибѣ. Анна мало коли видѣла такого красного мотылика, она здрôгнула ся, подумала собѣ, що тото чиста, безвинна душа єи пропавшихъ дѣточокъ зъ тамтого свѣта прилетѣла до неѣ въ гостину.

— Анно, отворѣть-но! — загомонѣвъ якійсь незнакомый голосъ зъ надвору и хтось важкою рукою заковтавъ въ сѣнній дверѣ. Жѣнка наполошила ся, по єи спинѣ кинуло якимось жаромъ, а потому подыхнуло такимъ холодомъ, такою стужею, що она ажь задрожала, ноги пôдъ нею дреголѣли, она не могла рушити ся зъ мѣсця, сама не знала що робити, та чого ôдъ неи хоче той незнакомый людскій голосъ; материньске серце вѣдай вѣщувало ще бôльшу турботу, ще бôльшій жаль, зъ котрымъ оно зустрѣнути ся мало.

Дверѣ отворили ся; до хаты увôйшли два здоровй чоловѣки зъ Шаласѣвъ; Анна ихъ знала добре; они принесли ѣй материньску згубу, потопленй єи дѣти въ лѣсовôмъ озерѣ; гарна лѣсова крôлѣвна заманила ихъ своими шепотами, своимъ пôдлестомъ, своими словами до себе, приголубила ихъ до свого лона, ще лѣпше чимъ приголубляє матѣрь своихъ дѣтей и поклала ихъ на днѣ озера на мягоньке ложе, увите зъ водяныхъ лилій та незабудьокъ. Водянй панны, трѣпаючи надъ ними своими дрôбными крыльцями, леліяли ихъ до солодкого сну.

VIII.

Зôйшли ся люде, нарядили Аннинй дѣти, прибрали обоє въ зеленй вѣнцѣ зъ барвѣнку та руты, та поклали на студене мертвецке ложе, а крôль-мотыликъ не втѣкавъ зъ ôкна, складаючи та отвираючи свои квѣтчастй крыльця, и ôнъ сумно споглядавъ на потопленй дѣти. Ажь коли въ головахъ дѣтей засвѣтили двѣ бѣлй свѣчечки, тогдѣ крôль-мотыликъ здрôгнувъ ся, стрѣпавъ крыльцями и черезъ збиту шибу полетѣвъ на двôръ. Анна довго дивила ся за нимъ; крôль-мотыликъ крутивъ ся якійсь часъ коло хаты, обзиравъ городець лѣсного, зелену левадь, а потôмъ пурхнувъ въ далеку сину даль и щезъ въ глыбокôй синявѣ лѣтного чистого неба. Стурбованôй матери здавало ся, що то чиста душечка єи дѣтей прилетѣвши до хаты, щобы зъ нею навпослѣдне розпращати ся, полинула до неба мѣжь ангеликôвъ.

IX.

Поховали Анна та Панько своихъ дѣтей, але материньска туга за ними не ôдорвала ся ôдъ мягкого, податливого жѣночого серця. Анна день-денно, чи лѣто чи зима, ходить по лѣсѣ, шукає лѣсной крôлѣвны, хоче зъ нею побачити ся та змѣритись, щобъ пôмститись за смерть своихъ дѣтей. А коли побачить де крôля-мотылика, то заразъ стає, дивить ся на него, розмовляє зъ нимъ, гуторить, приспѣвує єму, наче маленькôй дитинѣ. Люде кажуть, що она збожеволѣла, а она тôлько такъ мôцно побиває ся за потопленими дѣтьми...

ИЛЮЗІЇ.

Ôнъ менѣ братомъ, другомъ? Чи може
Ôнъ якъ той повôй, що обвиває
Тѣсно довкола утлый станъ рожѣ?
Рожа небога вяне, й не знає
Що ѣй листочки пышнѝ звялила
Щирôсть повою... Ще однымъ дыхомъ
Воней чарôвныхъ рожа щаслива
Друга пращає, всмѣхненємъ тихимъ.
Рожа не знає — бо якъ бы знала,
Може-бъ не жила, не розцвитала.

Ôнъ мене любить? Пышный мôй маю,
Що ôдживаєшь рано весною,
Ниво зелена — море безъ краю,
Цвѣты румянѝ, мытѝ росою,
Нене природо — охъ, ты не знаєшь,
Що сему сонцю вѣчно не бути,
Що рай сей, цвѣты, ты попращаєшь —
Зимно настане, довге и люте.
Мабуть не знаєшь — бо якъ бы знала,
Въ лонѣ землицѣ цвѣты-бъ ховала.

Чимъ же та чаша жизни налита,
Щастємъ, чи чорнымъ горемъ кипуча?
Щó жадобá ся жизни несыта?
Все невтолена, все такъ болюча...
Тôлько ихъ пило! Хто зъ нихъ намъ скаже,
Чи радъ бы ще разъ жизни зачерти?
Смерть устъ нѣкому зъ нихъ не розвяже...
И живъ лишь кождый — щобы умерти.
Якъ допевнитись, де розпытати?
Та я — не знаю й не хочу знати!

Климентія П.

Въ концертѣ.

(Посвящаєть ся М. В. Лисенкови.)

Бувъ концертъ... не концертъ, а генеральна репетиція концерту въ Київскому театрѣ. Я люблю сѝ генеральнѝ репетиціѣ. Они выходять кращѝ и вдатнѣйшѝ, чимъ концерты. Кожнѝй артистъ грає й спѣває не для другихъ, а нѣбы самъ для себе, сидячи въ своѣй хатѣ. Душа выливаєть ся вольнѣйше. Музика, арія ллєть ся просто зъ серця и плыне вольно, якъ вольна рѣчка по лугахъ, якъ вольный, теплый вѣтеръ по степахъ...

Въ театрѣ темно. По льожахъ, по партерѣ де-не-де чорнѣють люде, нѣбы притаєвшись по закуткахъ. Залита свѣтломъ сцена, декораціѣ, артистки й хоры при темному театрѣ ефектно сяють, неначе на чудовôй картинѣ часомъ выступає десь далеко въ лѣсѣ, або на водѣ ясно освѣчене мѣсце въ темрявому фони и притягає до себе очи.

Я самъ сиджу й думаю. Музика почала ся. Я заплющивъ очи. Мотивы зачѣпають нервы. Гарно менѣ, неначе легкѝ хвилѣ гойдають тихесенько човникъ, пôдкидають мене, колышуть въ темному воздусѣ. Мысли гаснуть, притаѣлись. Я не паную надъ ними. Самѝ нервы безъ моєи волѣ ворушать ся. Отъ передъ моими очима выступають якѝсь картины, нѣбы туманомъ повитѝ. Картина за картиною, образъ за образомъ йдуть, мигають, десь щезають. Нѣбы зъ сивои имлы выглядають якѝсь лиця. Онъ выглянуло чиєсь лице: пышне, дѣвоче, задумане, зъ чорными очима, глянуло менѣ просто въ вѣчи и десь потонуло въ имлѣ, а за нимъ зъявились иншѝ, то грôзнѝ чоловѣчѝ, то делѣкатнѝ дитячѝ зъ осмѣхомъ на устахъ, то сивоусѝ, поважнѝ...

За ними йдуть нѣбы передъ моими очима цѣлѝ подѣѣ, цѣлѝ сцены, неяснѝ, невыразнѝ, плутають ся, якъ павутиння по квѣткахъ... Надъ ними якесь не наше небо; кругомъ якѝсь дивнѝ пейзажѣ, то лѣсы зеленѝ, то луги, то якѝсь дивнѝ рѣки въ фантастичному свѣтѣ. Картина йде за картиною, якъ у снѣ. Я милуюсь ними, задивляюсь на ихъ, неначе бачу ихъ въ своѣй мысли. А музика ллєть ся, якъ тиха вода, колыше мои нервы, заспокоює, тишить, нѣбы повѣває теплымъ вѣтромъ на мою душу и наводить чарôвнѝ мріѣ, якъ пышна весна, якъ весняннѝ рожѣ та леліѣ, якъ щебетання ластôвки та соловейка.

Полила ся клясична музика. Почала ся Бетовенова соната Apassionata. Загремѣли акорды, твердѝ, дужѝ, якъ сталь, глыбокѝ якъ море. Гукъ ллєть ся, переливає ся дужими хвилями. Мельодіѣ сыплять ся, переплутують ся въ якомусь хаотичному неладѣ. Сумно. Темно. Думка тоне нѣбы въ якусь темряву. Бачу якiйсь хаосъ. Бачу, нѣбы кругомъ мене хвилюють буйнѝ стихіѣ. Не то море, не то земля. Небо хмарне, червонувате. Акорды клекочуть, и передо мною нѣбы клекоче море, освѣчене червонымъ свѣтомъ; по небѣ нѣбы гуляє вѣтеръ и швидко летять каламутнѝ хмары, освѣченѝ чуднымъ фантастичнымъ свѣтомъ. Бачу якiйсь неладъ, але єсть краса й сила въ тому неладѣ... Ждемъ, що той неладъ упорядкуєть ся и блысне чимсь великимъ, якъ зъ первопочатковъ свѣтового хаоса засіяла краса свѣта, краса чоловѣка.

И несподѣвано полились дивнѝ мельодіѣ, спѣвучѝ, глыбокѝ та яснѝ. Мельодіѣ стали выразнѝ, якъ пѣснѣ. Они выринають зъ поетичного неладу, якъ сирены зъ моря. Клекôтъ втихъ. Наче сонце ясне выглянуло зъ хмаръ. Сине небо блыснуло. Море стихло. Горы й лѣсы засмѣялись. Полилась выразна, спѣвуча мельодія, торжественна, величня. Щось велике, широке почулось въ тыхъ мельодіяхъ. Здаєть ся менѣ, що я въ якомусь храмѣ: якась велика базиліка, якiйсь высокій готицкій храмъ. Свѣтъ ллєть ся черезъ червонѝ та синѝ шибки, ледво мріють стѣны. Органы грають торжественнѝ имны. Мельодіѣ ллють ся попôдъ высокими банями; лунають десь высоко, высоко и летять въ небо. Чую въ тыхъ мельодіяхъ горяче кохання людского серця, щастя, любови... А струны зновъ сумно гудуть, зновъ пôйшли въ неладъ. Я неначе бачу якихсь нещасныхъ, терплячихъ людей, чую горе ихъ серця. До мене выглядає якесь блѣде лице, неначе лице молодого Гетового Вертера. Рванувъ ся акордъ и пôрвавъ ся. Порвалось серце молодого Вертера и затихло на вѣки...

И зновъ тихо, вуркочуть богатѝ, повнѝ, густѝ та сумнѝ мельодіѣ, неначе передсмертнѝ мріѣ Вертера, неначе въ тыхъ мельодіяхъ выливаєть ся нудьга и печаль другого великого генія того тяжкого часу — Байрона. Чую серцемъ єго сумъ, єго жаль середъ розпусты, никчемности суспôльного житя сего чорного часу:

Бувай здоровъ, краю, краю мôй коханый!
Твôй берѣгъ въ имлѣ сизавôй зникає.

Чуєть ся менѣ пѣсня Байрона, що покинувъ свôй рôдный, але ворожій для правды й добра, розпустный край, и пôйшовъ блукати по свѣту, шукати спокою для свого розбитого серця, бо серце рветь ся на волю, бажає щастя, оно любить людей бѣдныхъ, безталанныхъ, подавленыхъ... И зновъ мельодія ясна, якъ погожа вода въ Днѣпрѣ, ллєть ся выразною мельодією пѣсни гарячои,

люблячои. Спѣваѥ нещасна прибита душа, що хоче щастя, порываѥть ся зъ неволѣ на вольный свѣтъ божій...

Мельодіѣ стали, нѣбы вмерли, и картины десь нѣбы закутались въ туманъ: сумнѣ згадки про тѣ важкѣ часы въ Европѣ нѣбы вмерли и щезли, якъ туманъ передъ яснымъ сонцемъ...

Сцена засвѣтилась. Отъ выходить на сцену украиньскій хоръ. Народнѣ костюмы свѣжѣ, гарнѣ. На дѣвчатахъ ажь блыщать квѣтки та стрѣчки. Вышиванѣ сорочки, червонѣ черевички, намиста, ажь сяють.

Повѣяло рѡднымъ духомъ Украины. На сценѣ заворушилась маса молодыхъ людей. Свѣжими молодыми голосами полила ся Лисенкова кантата: „Бють пороги...“

Загувъ оркестръ прелюдію. Загуркотѣли басы. Поливъ ся голосъ чудового баритона:

Бють пороги, мѣсяць сходить,
Якъ и перше сходивъ.
Нема Сѣчи, пропавъ и той,
Хто всѣмъ верховодивъ.
Нема Сѣчи... очереты у Днѣпра пытають:
Де-жь то нашѣ дѣти дѣлись,
Де они гуляють?

Нема Сѣчи! Одно слово генія, кинуте въ богату національну мельодію, и нѣбы чарами розгорнулась передо мною картина. Пустиня. Степы мріють безъ краю. Вечѣръ. Червоне сонце сѣдаѥ й заливаѥ степы та Днѣпро червонымъ сумнымъ свѣтомъ. Вода червонѣѥ въ Днѣпри. Очереты дрѣмають. Вербы стоять неповорушно. Десь далеко понеслась моя думка понадъ степами, понадъ Лиманомъ. Вода блескотить въ Лиманѣ. Пусто. Глухо. Сѣчь лежить въ руинахъ, якъ давна Троя. Нѣгде нѣ живои душѣ, все замерло...

А чудовый баритонъ лллѥть ся, переливаѥть ся, и въ мотивахъ я чую, нѣбы гудуть Днѣпровѣ пороги, нѣбы стогне Ненасытець середъ мертвои тиши. Сумна, поважна, глыбока й народня мельодія. Здаѥть ся, нѣбы давный кобзарь плаче на руинахъ Сѣчи, нѣбы горячѣ слезы Запорожця лллють ся разомъ зъ мотивомъ. Мѣсяць сходить, якъ золоте червоне колесо. Темнѣѥ. Степы й Лиманъ крыють ся фіолѥтовою имлою. Тихо й мертво, и якась задума лягаѥ на душу.

А мельодія плыне, якъ Днѣпрова вода. Починаѥть ся партія тенорова:

„Чайка скиглить, лѣтаючи, мовь за дѣтьми плаче...“

И здаѥть ся, чуѥшь середъ тіѣи мертвои тишѣ крикъ Днѣпровои чайки...

— Де вы забарились? Вернѣть ся, дивѣть ся! — высоко пѡднимаѥ тенoръ. А передъ моими очима нѣбы по Днѣпру заворушились козацкѣ чайки, полынули по водѣ, мигають, якъ стрѣлы.

Нѡчь. Оденъ мѣсяць лле тихій свѣтъ. Оркестра гуркоче тихо на басахъ. Акорды лллють ся то вгору, то внизъ. Здаѥть ся, десь бѥ хвиля, дужа, широка. Се не Днѣпрова хвиля, се Чорне море граѥ. Хвилѣ плещуть ся не то объ скелю, не то объ берѣгъ. Пѡднявъ ся мѣсяць вгору. Середъ моря стоить турецка галѥра, нѣбы скеля стремить въ темрявѣ. Высока, тенорова нота въ дуетѣ мигнула, нѣбы блыскавка. И освѣтилось море огнемъ.

Кругомъ галѥры козацкѣ човна. На човнахъ сидять рядами козаки зъ довгими вусами, загорѣлѣ, зъ дужими плечима. Я бачу, якъ выступають ихъ лица, ясно освѣченѣ, неначе на Рембрантовыхъ картинахъ. На галѥрѣ ряды невольникѡвъ-козакѡвъ, прикованѣ до ключинъ. Мѣжь ними Турки стоять въ пышныхъ уборахъ, въ золотѣ та срѣблѣ. Все стоить и не ворушить ся. Я бачу, нѣбы живу картину середъ моря. Хвилѣ бѣгають, миготять.

Слава не поляже!
Не поляже, а розкаже:
Що дѣялось въ свѣтѣ,
Чия правда, чия кривда
И чии мы дѣти!

„Слава не поляже!“ — заспѣвавъ дѣвочій хоръ. Поливъ ся нѣбы зъ неба граціозный имнъ. Цѣлый хоръ дужими голосами пѡдхопивъ: „Слава не поляже, а розкаже!“

И картина въ одну мить нѣбы ожила передъ моими очима. Човна рушили до галѥры. Козаки заворушились. Отъ они вже на галѥрѣ. Блыщать шаблѣ, блыщать кривѣ турецкѣ ятаганы, нѣбы блыскавка мигаѥ по галѥрѣ...

Впали Турки. Розкованѣ вже невольники. Галѥра заворушилась и поплыла въ Лиманъ. „Слава не поляже!“ — заспѣвали козаки, и Лиманъ зрадѣвъ, заколыбавъ ся. Загувъ Днѣпро, витаючи своихъ гостей. Впала темрява ночи; въ одну мить передо мною нѣбы запалало небо огнемъ. Сонце зразу выкотилось на небо. Ожили береги. Заклекотали орлы въ степу, зашугали чайки. А козаки плывуть и спѣвають. Днѣпро, пороги грають. Вода гуде, пороги стогнуть...

„Наша дума, наша пѣсня не вмре, не загине!“ — зновъ спѣваѥ хоръ, и здаѥть ся менѣ, що то гукають козаки. Ихъ очи блыщать. Торжественно плыве галѥра Лиманомъ. Отъ загувъ Днѣпро. Зъявились береги, обставляни скелями. Надъ водою вербы тонуть въ промени пекучого сонця. Широкій Днѣпро граѥ, лыснить искрами. А торжественна пѣсня лллѥть ся, переливаѥть ся. Чуть силу Украины въ тыхъ дужихъ мотивахъ, силу велику, незломну...

„Наша дума, наша пѣсня не вмре, не загине!“ — ще разъ спѣваѥ хоръ. И передъ моими очима нѣбы сяѥ ще оденъ славный день Украины, день майскій, але горячій: то бувъ май Украины пѡсля сотнѣ лѣтъ лютои зимы, сотнѣ лѣтъ польского ярма. Нѣбы бачу той день надъ Корсуномъ.

Лѣсы зеленѣють. Луги цвитуть. Горяче сонце сяѥ. Золоте марево мигаѥ надъ горами. Рось въ долинѣ лыснить, неначе посыпана золотомъ. Поляки розбитѣ, втѣкають.

Замовкъ хоръ. Самѣ чоловѣчѣ голосы вдарили народну пѣсню: „Гей, не дивуйте, добрiи люде, що на Вкраинѣ повстало!“ Оркестръ выбиваѥ въ тактъ на басахъ. Хоръ гремить, одбиваѥ мельодію одрубчасто: чую маршь торжественный, славный, дужій, якъ морска хвиля, и разомъ зъ тымъ радѡсный. Щось славне вчинилось на Украинѣ...

Отъ неначе передъ моими очима Богданъ Хмельницкій зъ козаками зъ золотою булавою вступаѥ въ Корсунъ. На козакахъ сяють червонѣ жупаны. Народъ заливаѥ улицѣ, майданы. Скрѡзь невымовна радѡсть. Радѣѥ народъ, спѣвають козаки:

Встала сила Украины, ожила, воскресла!

Пѣсня скѡнчилась. Баритонъ заспѣвавъ сольо Лисенкову жалѡбну пѣсню: „Ой чого ты почорнѣло, зеленеѥ поле!“ Якъ крѡзь сонъ, чую слова: „Кругъ мѣстечка Берестечка на чотыри милѣ, мене славнѣ Запорожцѣ своимъ трупомъ вкрыли“. Смутна мельодія ще не дѡйшла до серця. Ще лунаѥ пышнiй попереднiй мотивъ, ще бачу передъ собою

ясный, гарячій день, але не надъ Корсуномъ... десь далѣ, середъ полѣскихъ лѣсôвъ, надъ зеленими, якъ оксамитъ, полѣскими лугами. Бачу вôйско козацке, нѣбы чорна хмара наступаѥ. Надъ нимъ мають червонѝ корогви; рядомъ стоять Татаре. Бѣла, ханьска здорова корогва высоко несеть ся, якъ бѣлый лебѣдь лине въ синёму небѣ. По другій бôкъ польске вôйско въ дорогôй збруѣ. Сонце граѥ на золотыхъ уборахъ, на дорогихъ збруяхъ. Мѣжь ворогами зеленѣѥ широке поле. Зранку до пôвъ дня стоить польске та козацке вôйско и не ворухнеть ся. А сонце сяѥ, граѥ маревомъ надъ золотыми шликами, блищить на списахъ. Богданъ въ червонôй, горностаевôй мантіи, зъ золотою булавою, обсыпаною альмазами, лѣтаѥ передъ козаками на страшному баскому кони.

Загремѣли гарматы. Рушили Поляки. Вдарили на ихъ козаки. Зрада въ козацкому вôйску... „Почорнѣло ты ôдъ крови, козацкои крови, — долѣтаѥ до мого уха жалôбна кобзарска мельодія. И подалась козацка сила. Татаре зрадили. Ханъ держить Богдана въ своёму наметѣ и не пускаѥ въ битву. Выговскій поѣхавъ въ Чигиринъ, щобъ привезти выкупъ за Богдана.

Ясный день згасъ передъ моими очима. Сумна мельодія дôйшла до серця. Нôчь, темна нôчь передъ моєю думкою. Въ зеленому ханьскому наметѣ сидить Богданъ, спустивши голову. Роѥмъ лѣтають ѥго думы. Чуть гукъ гарматъ. Козаки гинуть. Ханъ держить въ неволѣ розумъ Украины. Побѣгли козаки на Украину, а за ними слѣдкомъ полинули мои думы...

И зновъ выступаѥ передо мною инша картина. Стара вѣковѣчна волыньска дôброва. Козаки сидять кругомъ багаття. Старѝ дубы чорнѣють, якъ скелѣ. Свѣтъ пронизуѥ зелене гѣля, миготить на стомленыхъ, осмаленыхъ козацкихъ головахъ. Бачу втомленѝ очи. Выразно выступають зъ темрявы высокѝ, задуманѝ чола, неначе на Рембрантовыхъ картинахъ. Коло дубôвъ лиснять наконечники списъ. За дубами выглядають сильветы козакôвъ, привязанѝ конѣ, неначе тѣни. Старый, вусатый кобзарь сидить коло огню, граѥ на кобзѣ и спѣваѥ: „Клюють очи козацкіи, а трупа не хочуть...“ Я неначе бачу ѥго сумный видъ проти огню, ѥго довгѝ, сивѝ вусы, бачу слезы въ очахъ. Пѣсня ѥго говорить про похоронъ Украины... Нѣбы слухають тои пѣсни вѣковѣчнѝ дубы. Посхилялись ôдъ горя земнѝ гильки, капають не росою, а слезами, кровью. Мертво, тихо кругомъ. Сумують козаки, сумуѥ дôброва... „Ты зновъ, поле, будешь зеленѣти, а мы вже нѣколи“, — чую я, и слёзы пôдступають до очей.

„Ой Днѣпре мôй, Днѣпре широкій та дужій! богато ты, батьку, у море носивъ козацкои крови, ще й понесешь друже!“ — зновъ починаѥ баритонъ Лисенкову богату мельодію, а я все бачу того кобзаря, неначе древного пророка, що пророкуѥ будуще Украины. Ще жде Украину кровь, рѣки крови за вольную волю: ще ѥи жде славна Батава, Максимъ Залѣзникъ, Гонта... Якѝ сумнѝ, якѝ страшнѝ картины! Нелегко вмерти Украинѣ!

И все бачу я ту саму картину въ дôбровѣ. Картина нѣбы стоить передъ моими очима, якъ намальована Рембрантовымъ пензлёмъ. Бачу иншу велику дôброву десь коло Чигирина. Багаття жевріѥ. Въ лѣсѣ тихо. Запорожцѣ ледви выступають зъ темрявы. На ихъ загорѣлыхъ чолахъ, на вусахъ, на червоныхъ кармазинахъ бѣгають выразнѝ, червонѝ блики. То блиснуть здоровѝ, чорнѝ очи и неначе згаснуть, то блисне чорный, довгій вусъ, то вырынуть густѝ, чорнѝ бровы и десь сховають ся. Якъ червона блискавка, мигне промѣнь по червоному жупанѣ и десь нѣбы впаде въ траву. Листя на дубахъ жевріѥ, якъ жарь. Дубы чорнѣють. Коло багаття граѥ на кобзѣ и спѣваѥ вже не старый кобзарь, а молодый Ярема Галайда: „Ой Днѣпре мôй, Днѣпре, широкій та дужій!“ — лѥть ся ѥго голосъ смѣливый, дужій. Потомленѝ Запорожцѣ та гайдамаки то сидять, то лежать, пôдвѣвши головы и спершись на руки, и слухають тои мельодіѣ: „И сю нôчь, Днѣпре, упѥшь ся шляхецкои крови!“ — спѣваѥ Ярема, а ѥго чорнѝ очи блищать, якъ блискавка, сыплють искрами. Чоло пôдняте въ гору, лице дыше смѣливостю. Спѣваѥ вже не наймытъ польскій, не попыхачь жидôвскій. Спѣваѥ чоловѣкъ, спѣваѥ вольне серце, вольна душа, що притаилась и сховалась ôдъ ворогôвъ въ густôй, темнôй дôбровѣ...

Коло дуба стоить, обпершись, Максимъ Залѣзнякъ, высокій, плечистый, мôцный, дужій, якъ вѣковѣчный дубъ. Лице повне, румяне. Лобъ высокій. Очи тихѝ, синѝ; русявѝ кучерѣ хмелемъ вють ся по головѣ.

„Максимъ козакъ Залѣзнякъ, козакъ зъ Запорожя, якъ выѣхавъ на Вкраину, якъ повная рожа“, — каже про ѥго пѣсня. Якъ рожа, свѣтить ея ѥго бѣле лице, ясно освѣчене. Не тобѣ лити людску кровь! Зъ такими очима та кучерями спѣвати-бъ пѣснѣ про кохання при ясному мѣсяци въ вишневому садочку. Та горе гôрке! Украина задавлена ворогами. Не въ тобѣ, Максиме, причина пролитои крови: въ твоихъ ворогахъ...

А тамъ далеко по густôй дôбровѣ мѣжь товстыми дубами скрôзь мигаѥ багаття. Палаѥ огонь. Коло огню сидять нужденнѝ гайдамаки, що повтѣкали ôдъ польскои панщины, сидять наймыти, сидить обôдрана голота. Одежа на ихъ драна. Они босѝ, трохи не голѝ, худѝ, замученѝ. Червоный огонь бѣгаѥ по ихъ розхристаныхъ худыхъ грудяхъ, по сухихъ запалыхъ щокахъ...

Бачу неначе картину зъ Дантового пекла: неначе выглядають на мене зъ розпеченыхъ, ажь червоныхъ могилъ та домовинъ, бѣднѝ душѣ, замученѝ, розпеченѝ въ пекольному огни... Уся дôброва, освѣчена огнями, грôзна, сумна, страшна, якъ Дантове пекло. Сумъ налягъ на мою душу... — Нѣ, не вы, бѣднѝ невольники, виннѝ, що пролили богато людскои крови: виннѝ вашѝ вороги!... Замовкла пѣсня. А картина стоить передъ моими очима. Дотлѣваѥ жаръ въ багаттѣ; чорнѝ дубы наче вкриваѥ туманъ. Усе тоне въ темрявѣ. Полились новѝ граціознѝ мельодіѣ. Почавъ ся мельодійный Лисенкôвъ дуетъ: „И широкую долину, и высокую могилу, и вечѣрнюю годину... не забуду я“. Яка гарна, делѣкатна мельодія! Якъ она доходить до серця!

Страшна картина въ лѣсѣ щезла, неначе сонъ. Спѣвають двѣ щасливѝ душѣ. Радôсть закоханого серця лѥть ся въ тыхъ мельодіяхъ. Передо мною зеленый гай. Нôчь мѣсячна. Мѣсяць плыве середъ неба. Пôдъ нимъ плывуть легкѝ, пронизанѝ жовтымъ свѣтломъ хмарки. Спѣваѥ нѣбы Шевченкôвъ Ярема зъ Оксаною пôдъ гаємъ... Теперь переплѣтаѥть ся зъ сопраномъ, неначе двѣ срѣбнѝ нитки, и они звенять про щастя, розказують, що бачила колись широка долина, и высока могила, и червона калина, що чула вечѣрня мѣсячна година... А бачила червона калина любовь чисту, молоду; чула вечѣрня година, чувъ мѣсяць золотѝ слова молодого щастя...

„Та що зъ того... не побрались; розбійшли ся, мовь не знались“, — чую я слова. И мельодія зазвенѣла елегією, смуткомъ, але не важкимъ, не тымъ, що вбиває душу, гнѣтить серце и накидає чорне покрывало на очи... Чую голосъ Яремы десь въ лѣсѣ, коло паньскои палаты, чи пôдъ Лебединомъ, за стѣною Лебединьского монастиря. Чую голосъ Оксаны зъôкна высокои палаты, зъ неволѣ...

Голосы затремтѣли, отъ-отъ заплачуть. Жалôбно, якъ голубъ, загувъ теноръ въ граціозныхъ переливахъ. И єго голосъ нѣбы тихо лунає десь пôдъ черешнями та яблунями и ллѣть ся въ небо до ясного мѣсяця. Чуєть ся розстання, але не на вѣки, не на смерть. Чути надѣю въ тыхъ чудовыхъ мельодіяхъ, якъ въ спѣвахъ пôзного соловейка чуєшь надѣю будущои весны. И зновъ колись прийде весна, зацвитуть сады и заспѣває соловейко, закує зазуля и оживе серце... *Иванъ Нечуй.*

(Конець буде.)

СЕЙ ПЛАЧЬ.

Менѣ здавалось, що уже я знаю
Все людске горе, зъ жизни чи то зъ книгъ;
Та отъ — старця недавно подыбаю,
Не розумѣвъ я перше слѣзъ такихъ!

Такъ полуидіотъ тупый рыдає,
Що втративъ волю мысли и чутя, —
Такъ полусвѣдомо, живый, вмирає,
Хто втративъ всѣ надѣѣ, цѣль житя.

Корженко.

ГАЛЬШКА ОСТРОЖСКА.

Траґедія въ пяти актахъ Омеляна Огоновского.

АКТЪ ЧЕТВЕРТЫЙ.

(Дальше.)

СЦЕНА ОСЬМА.

Попередній. Гальшка. Олеся.

Софія.

Боже! якій гостѣ! Галю! дорогá Галю! — яка я щаслива! Боже мôй! — Ходи-жь до мене, нехай тебе пригорну до свого серця... люба моя Галюня! (цѣлує Гальшку, бôдтакъ звертає ся до Олесѣ) И ты тутъ Олесю?! здорова була! (Олеся цѣлує Софію въ руку) Боже! яке щастє! Галя вже дома!

Острожскій.

Слава Богу! Пôсля бурѣ на зворушенôмъ морѣ мило пристати до берега рôднои землицѣ. Галю! перебула ты тяжке лихо, — воля Божа! А вже-жь радую ся сердечно, що ты вернула здорова. (цѣлує єѣ) Я бажавъ и бажаю лише щаснои твоєи долѣ.

Гальшка.

Дорогій стрыю! вы мôй вторый отець; — до васъ приѣхала я, зазнати пôльги у своєму горю. Окроме васъ нема для мене иншого пристановища на свѣтѣ (цѣлує Острожского въ руку). Приймѣть мене мовь батько до себе.

Острожскій.

Ты намъ мила, якъ рôдна дитина. Моя Софія приголубить тебе и влагодить бôль примученого твого серця. (до Софіѣ) Не правда-жь, любко?

Софія.

Галя у насъ мовь у себе дома. Тôлько-жь менѣ видить ся, що Беата не-въ-мѣру довго побивалась за своєю донею. Поѣду зъ Галею чимъ-скорше до Острога, нехай зажурена, заплакана мати усмѣхне ся, побачивши свою одиначку по довгôй розлуцѣ.

Гальшка (рѣшучо).

Я до матери не поѣду.

Софія.

Галю! — не поѣдешь — до матери?!

Гальшка.

Не поѣду.

Софія.

Моя люба! ты єси приголомшена ударомъ долѣ. Ахъ! якъ менѣ тебе жаль. Бѣдна Галюся! кобы чимъскорше до матери; — тôлько рôдна мати приверне супокôй и житє своѣй дитинѣ. Lekarstwo czasu potrzebuje; im dłużej trwa, lepiéj ratuje.

Острожскій.

Вже-жь ты, Софіо, не силуй Гальшки. Нехай у насъ спôчне по трудахъ и мукахъ; — небавомъ поѣде й до матери.

Гальшка.

Стрыю мôй! не поѣду до матери. Она мене прокляла, — прокляла страшно. Тй проклоны ще сегодня торохтять менѣ въ ушахъ громомъ. Якъ не приймете мене до себе, то пропаду въ свѣтѣ.

Острожскій.

Не пропадешь, поки я жию. „Возверзи на Господа печаль твою!“ Втихомири ся, моя Галю! Твои злиднѣ вже минулись, а зъ ними минувъ ся и гнѣвъ твоєи матери. Та чей въ просторыхъ палатахъ покôйного мого брата Иліѣ найде ся ще мѣсце для небоги Гальшки.

Гальшка.

Богъ знає, чи найде ся для мене мѣсце на батькôвщинѣ. Мати моя иде за-мужь.

Острожскій и Софія (разомъ).

За-мужь?!

Гальшка.

Справдѣ иде за-мужь — за Ольбрахта Лаского.

Острожскій.

За вѣтрогона, очайдушу, паливоду!

Софія.

И Беатѣ выдаватись за такого авантурника, за кальвина?! Господи!

Гальшка.

Небавомъ буде весѣлє; — заручиныôдбулись того тыждня въ Краковѣ.

Острожскій.

Збожеволѣла! ѣй-Богу, збожеволѣла! Беата — горда матрона, котра умираючому свому мужеви клялась, що жити-ме тôлько для щастя своєи одиначки, одурѣла пôдъ старôсть и бажає покушати любощѣвъ молодого панича.

Олеся.

Ажь двохъ женихôвъ було навинулось, бо й князь Радивилъ, братъ Барбары. добивавъ ся до руки княгинѣ Беаты, але моторный Ласкій подолѣвъ суперника.

Софія.

Я не була-бъ нѣколи подумала, щобы Беата була така химерна.

Острожскій.

Коли таке має вкоитись, то я прохолоджу Беатѣ горяче жениханє. (до Гальшки) Галю! сегодня бувъ у мене Дмитро Вишневецкій.

Гальшка (змѣшана).

Бувъ у васъ? — такъ?! Але чому натякаєте про него? Мы говорили про Лаского.

Острожскій.

Та ба! коли твоя мати тôлько про себе дбає, то менѣ треба тобою пѣклуватись. Я твôй опѣкунъ.

Гальшка.

Та я дуже вдячна. — — Але по-що було згадувати про него?! Хиба-жь ôнъ знакомый Ласкому?

Острожскій.

И ще якъ знакомый! Ласкій хоче єго взнести на тронъ молдавского господарства.

Гальшка.

На тронъ?! — а Запороже? Шкода, лишати славне Запороже.

Острожскій.

Вишневецкій радъ бы посадити поббчь себе на тронѣ своє подруже.

Гальшка (зъ резиґнацією).

Щасть єму, Боже! А хто-жь то сеся выбрана? Якась королѣвна?

Острожскій.

Не королѣвна, а таки князѣвна.

Софія.

Василю! уважай, щó говоришь.

Острожскій.

Що-жь, Галю? такъ дуже дивуєшь ся, що князѣвна сидѣти-ме на тронѣ?

Гальшка.

Га! нехай сидить щаслива! я ѣй не завидую.

Острожскій (шутливо).

А-дѣть, яка покôрна й богомôльна. Але-жь писаніе глаголетъ, що смиренныхъ Господь возвышаетъ. Такъ отже дôзнай ся, що тою судженою Дмитра Вишневецкого маѣ бути Гальшка Острожска.

Софія.

Василю! стямь ся! — ты коверзуєшь не-въ-мѣру.

Острожскій.

Хиба-жь се тобѣ, Галю, новина не мила?

Гальшка.

Стрыю, добродѣю! Згляньте ся надъ сиротою! не глумѣть ся менѣ! Вишневецкій не може думати про мене, коли покидаѣ Украину й волю.

Острожскій.

Вѣрь свому опѣкунови, що Вишневецкій справдѣ думаѣ про тебе и тôлько зъ тобою бажаѣ подружитись.

Софія.

Василю! щó скаже король?! А вже-жь перестань плести небылицѣ! Галюня потребуѣ спочинку, а ты хочешь розвеселити єѣ якимись шутками й нѣсенѣтницями. Ходѣмо, Галю, до моихъ кôмнатъ, — а я вже знати-му, яку пôльгу тобѣ подати у твоєму горю. Ты въ мене скоро повеселѣйшаєшь и забудешь про своє лихо. Ходѣмо!

Гальшка (цѣлуѣ Острожского въ руку).

Не говорѣть уже про Вишневецкого! Коли ôнъ Украину покинувъ, то може й не думаѣ про Гальшку.

Острожскій.

Не жури ся, — втихомирись! Я твôй опѣкунъ.

(Беата, Гальшка й Олеся ôдходять).

СЦЕНА ДЕВЯТА.

Острожскій (самъ).

Бѣдна дитина! нѣ краса, нѣ богацтво не можуть ѣй зъєднати щаснои долѣ. Отъ, таке-то буваѣ въ свѣтѣ, коли проти природного змаганя чистои душѣ повстають пристрасти душѣ самолюбивои. Та ба! тая пристрасть заворушила душу рôднои матери, котра руйнуѣ таланъ єдинои своєи дочки. Справдѣ, бѣднôй Гальщцѣ доля перейшла дорогу въ порожни. Хотѣло-жь лихо, що й я самъ завдавъ єи серцю чи-мало жалю, накидуючи ѣй подруже зъ Санґушкомъ. Стало ся; — теперь каю ся свого безголовя и вже нѣколи не буду тираномъ серця своєи небоги. Коли она любить Вишневецкого, то я покорыстуюсь правомъ опѣкуна, щобы сповнити сердечнѣ єи бажаня. (Входить слуга.)

СЦЕНА ДЕСЯТА.

Острожскій. Слуга.

Слуга.

Милостивый князю! рѣдкій гôсть — княгиня Беата.

Острожскій.

Справдѣ? Дивне диво! Иліина гостемъ у мене! — Проси княгиню! (Слуга ôдходить.)

СЦЕНА ОДИНАЦЯТА.

Острожскій (самъ).

Гора зъ горою не зôйде ся, рѣка зъ рѣкою не сплыне ся, а чоловѣкъ зъ чоловѣкомъ таки зустрѣне ся... Иліина у мене гостемъ?! — Господи! засужденый трибуналомъ королѣвскимъ не годенъ тои ласки, щобы жалôбникъ єго навѣстивъ. (Входить Беата.)

(Дальше буде.)

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

Головнымъ творомъ Котляревского єсть Вергилієва „Енеида“, на украиньску мову „перелицьована“. Ôнъ ставъ єѣ писати въ 1795. р.[1]) и зладивъ єѣ въ трохъ частяхъ въ 1798. р., бувши прапорщикомъ въ службѣ вôйсковôй. Кажуть[2]), що Котляревскій позволивъ перечитати свою Енеиду якомусь М. Пурпурѣ, помѣщикови губернiѣ Чернигôвскои, котрый безъ вѣдомости автора напечатавъ єѣ въ Петербурзѣ въ 1798. р. Въ сѣмъ п е р ш ô м ъ выданю єсть ось-такій заголовокъ: „Енеида на малороссійскій языкъ перелиціованная И. Котляревскимъ“ (8⁰)[3]). Въ 1808. р. зъявилось въ Петербурзѣ д р у г е выданѣ Енеиды, надруковане въ „типографіи Ивана Глазунова“ пôдъ тымъсамымъ заголовкомъ [„Енеида на малороссійскій языкъ перелиціованная И. Котляревскимъ“] въ трохъ частяхъ (8⁰, сторôнъ 148+26)[4]). — Небавомъ опôсля доповнивъ Котляревскій Енеиду частію четвертою, и присвятивъ свôй твôръ Семенови Михайловичеви Кочубею, помѣщикови губернiѣ Полтавскои. Се т р е т є выданѣ напечатано въ Петербурзѣ 1809. р. въ „медицинскôй типографіи“ пôдъ тымъсамымъ заголовкомъ (въ чотырохъ частяхъ). — Ôдтакъ въ рокахъ 1824. и 1825. написавъ Котляревскій ще пяту и шесту часть Енеиды, и право печатаня продавъ за 2000 рублѣвъ надворному совѣтникови Волохинови, котрый ôдтакъ надруковавъ повный твôръ въ Харковѣ въ „университетскôй типографіи“ 1842. р. пôдъ заголовкомъ „Виргиліева Энеида, на малороссійскій языкъ переложенная И. Котляревскимъ“. (вел. 8⁰, стор. 38 + 42 + 75 + 71 + 77 + 90 + 32)[5]). Котляревскій переробивши и доповнивши

[1]) „Новь“, 1885, томъ I. Nr. 4., стор. 705. 706.

[2]) С. П. Катрановъ, „И. П. Котляревскій. Собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ“. Изданіе второе. Кіевъ 1875; стор. VII.

[3]) Се перше выданѣ „Енеиды“ зберегаѣ ся въ Петербурзѣ, въ библіотецѣ императорскои Академіѣ наукъ.

[4]) Въ другôмъ выданю „Енеиды“ находить ся въ додатку (стор. 1—26) словарець п. з. „Собраніе малороссійскихъ словъ содержащихся въ Енеидѣ, и сверхъ того еще весьма многихъ иныхъ, издревле вошедшихъ въ малороссійское нарѣчіе съ другихъ языковъ, или и коренныхъ россійскихъ, но неупотребительныхъ“. — Се друге выданѣ Енеиды зберегаѣ ся въ библіотецѣ академичного товариства „Сѣчь“ у Вѣдни.

[5]) Въ четвертôмъ выданю находить ся (въ додатку) такожь

свою Енеиду, спомнувъ також про того Пурпуру, що „чужее добро оддавъ въ печать“ и велѣвъ ему одбувати муки въ пеклѣ межи проклятущими грѣшниками. Ось и слова сатиричнѣ, замѣщенѣ въ III. части Енеиды:

Якусь особу мацапуру
Тамъ шкварили на шашлику,
Горячу мѣдь лили за шкуру
И роспинали на быку.
Натуру мавъ онъ дуже бридку,
Крививъ душею для прибытку —
Чужее оддававъ въ печать;
Безъ сорома, безъ Бога бувши,
И восьму заповѣдь забувши,
Чужимъ пустивъ ся промышлять[1]).

Мѣжь иншими выданями „Енеиды“ вызначують ся именно отъ-сѣ два: а) Выданє П. Кулѣша п. з. „Писання И. П. Котляревського зъ ёго портретомъ и картинкою ёго будиночка въ Полтавѣ. Вергилієва Енеида. Наталка Полтавка. Москаль-чарівникъ. Ода до князя Куракина“. Санктпетербургъ 1862. (12⁰). — б) Выданє С. П. Катранова п. з. „И. П. Котляревскій. Собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ. I. Энеида. II. Наталка-Полтавка. III. Москаль-Чаривныкъ. IV. Ода до князя Куракина“. — Изданіе второе. Кіевъ 1875. (вел. 8.)

Енеиду Котляревского зовуть епосомъ комичнымъ, се-бъ-то травестіею, по-за-якъ въ сѣмъ творѣ поважна, клясична давнина одягає ся въ комичну форму и перелицьовує ся одвѣтно до звычаѣвъ и обычаѣвъ добы сучаснои[2]). И справдѣ придержуючись историчнои подѣѣ Енеиды Вергилієвои Котляревскій представивъ у формѣ шутливой суспольно-національный побутъ Украины пѣсля зруйнованя Запорожскои Сѣчи. А вже-жь травестована Енеида не єсть выдумкою Котляревского; першимъ творцемъ такого комичного єпоса бувъ Италіянець Giovanni Battista Lalli, що въ Римѣ 1633. р. надруковавъ комично-сатиричне писанє п. з. „Eneide travestita“. Опбсля Французъ Павло Скарронъ выдавъ въ Парижи (1648—1653) цѣнный твѣръ „Virgile travesti en vers burlesques“, де смѣявъ ся клясичнымъ богамъ и богатырямъ, и дорѣкавъ всякимъ фарисейскимъ святошамъ[3]). Минуло сто лѣтъ и се зъявилась у Вѣдни знаменита травестія Нѣмця Алойса Блюмауера (1784—1788)[4]), котрый въ комичномъ своѣмъ писаню выступивъ именно проти монахбвъ, проти забобонбвъ, фанатизму и религійнои нетерпимости. Одтакъ россійскій писатель Николай Осиповъ переробивъ (1791) нѣмецку Енеиду Блюмауера, тблько-жь не поважився выступити зъ докоромъ проти черцѣвъ и фанатикбвъ въ Россіи, а натомѣсць писавъ ѣдку сатиру проти пяниць и неукбвъ. Въ Енеидѣ Осипова пють до-дуру не тблько смертнѣ люде, але й богове олимпійскѣ, и бдтакъ въ цѣлбмъ стихотворѣ бачимо богато такихъ образбвъ, въ котрыхъ проявляє ся моральна погань богатырѣвъ клясичного свѣта[1]).

Тая-то Енеида, „вывороченная на изнанку Осиповымъ“, послужила Котляревскому подекуды взбрцемъ до писаня Енеиды „перелицьованои“[2]). Бдъ Осипова переймивъ Котляревскій засновокъ писаня й особливо сатиричне высмѣванє всякихъ пяниць; опроче украиньскій поетъ корыстувавъ ся тою-самою формою писаня, яку выбравъ собѣ Осиповъ. Се бо добачаємо въ „перелицьованбй“ Енеидѣ Котляревского такѣ самѣ чотыро-стоповѣ ямбы, зложенѣ въ строфы по десять стрбчокъ, и такесаме римованє, що й въ Енеидѣ Осипова[3]). Все-жь таки єсть велика рбжниця мѣжь обома сими творами. Енеида Осипова єсть проста сатира супроти двохъ головныхъ моральныхъ хибъ россійскои суспбльности, Енеида же Котляревского уважає ся цѣлющимъ и живущимъ лѣкомъ люду украиньского, що по затратѣ волѣ попавъ ся въ безодню загибели національнои, суспбльнои и просвѣтнои. А вже-жь не такъ легко прийшлось Котляревскому сповнити свою культурну миссію посередъ украиньскои интелиґенціѣ, що була зноровилась бажанємъ панованя и подекуды полюбила вже порядки московскѣ. Паны-козаки бдносились до козакбвъ-хлѣборобовъ и до прочого поспбльства зъ великимъ презирствомъ; они покинули звычаѣ й обычаѣ батькбвскѣ и забували переказы про колишню народну славу. Вразъ зъ россійскимъ панствомъ украиньскѣ перевертнѣ звеселялись неразъ казками й анекдотами про побутъ простого люду, по-заякъ въ потомкахъ славного лицарства добачали бѣдолашнихъ гольтѣпакъ, що своими обычаями ставались предметомъ панскои потѣхи. Всякій отже украиньскій патріотъ, що бувъ бы поважився написати якійсь поважный твбръ въ мовѣ рбднбй, ставъ бы ся посмѣховискомъ въ высшихъ верствахъ суспбльности украиньскои и россійскои. Змѣрковавъ се добре Иванъ Котляревскій, и про-те зладивъ травестію въ мовѣ украиньскбй, выступаючи передъ зноровленымъ панствомъ зъ такимъ шутливымъ писанємъ, котре єму було до-вподобы. Взявъ собѣ отже основою такій твбръ комичный, котрый письменнымъ людямъ добре бувъ звѣстный, и зладивъ „перелицьовану“ Енеиду такъ, щобъ схотѣло єѣ читати панство россійске та украиньске.

Принявши отже бдъ Осипова цѣлый апаратъ низшои комики, яка проявляє ся при піятицѣ, зъумѣвъ Котляревскій всякѣ шутливѣ ситуаціѣ оживити гуморомъ украиньскимъ и бдтакъ принаднымъ писанємъ змалювати суспбльный побутъ люду украиньского. И справдѣ, трояньска ватага „парубка моторного и козака“ Енея въ очахъ россійского и украиньского панства була вѣрнымъ образомъ потомкбвъ колишнього козацтва. Тому-то въ I. и II. части Енеиды Котляревскій звеселявъ тее панство шутливыми подѣями зъ побуту трояньскихъ бурлакбвъ, и ажь въ III. части, описуючи пекло, сказавъ онъ людямъ высшои верствы суспбльности не одно слово гбркои правды. Въ пеклѣ мучать ся паны, що на сѣмъ свѣтѣ простымъ „людямъ льготы не давали и ставили ихъ за скотбвъ“ (III, 87)[4]), тамъ живуть не тблько „судьѣ, пбдсудки, писарѣ“, але й „розумнѣ Филосопы, ченцѣ, попы и крутопопы“ (III, 89)... Все-жь еще не смѣвъ авторъ

„Словарь малороссійскихъ словъ, содержащихся въ Энеидѣ, съ русскимъ переводомъ“ (стор. 1—32).

[1]) „Писання И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; стор. 92.

[2]) Въ Россіи зовуть Енеиду Котляревского пародією. Однакже назвою пародіѣ вызначують естетики той рбдъ комичного єпоса, що въ нѣмъ проявляє ся поважна форма зъ богатырскимъ патосомъ, мѣжь-тымъ коли змѣстомъ такого твору єсть смѣшна нѣсенѣтниця.

[3]) Порбвн. Paul Scarron's „Virgile travesti“ von Heinrich Paul Junker. Oppeln 1883.

[4]) Заголовокъ тои нѣмецкои травестіѣ єсть такій: „Virgils Aeneis, travestirt von Blumauer“.

[1]) „Новь“, 1885, томъ I., Nr. 4., стор. 707.

[2]) ibid., стор. 708.

[3]) ibid.

[4]) Всякѣ цитаты наводять ся тутъ зъ того выданя Енеиды, котре Кулѣшь надруковавъ въ Петербурзѣ 1862. р.

зъявити своєи симпатіѣ до Украины: навпередъ треба було передъ людьми культурными розкрыти всю скарбницю мовы простого люду[1]), ѳдтакъ можно було спонукати перевертнѣвъ, щобы, поглядаючи на образъ упадку Украины, стямились у своѣмъ безголовію и серцемъ прихилились до полишеного поспѳльства. Зъєднавши собѣ читателѣвъ мѳгъ авторъ ѳдкрывати свои сердечнѣ гадки и будити патріотизмъ у тыхъ, щó забували свою батькѳвщину. Такъ отже описуючи, якъ бучна́ Латинь до вѳйны зъ Троянцями знаряжалась, спѳмнувъ поетъ про часы давнои гетьманщины, присвя́чуючи згадцѣ про славну бувальщину отъ-сѣ патріотичнѣ слова:

Такъ вѣчнѳй памяти бувало
У насъ въ гетьманщинѣ колись:
Такъ просто вѳйсько шиковало,
Не знавши: *стѳй! не шевелись!*
Такъ славніи полки козацькѣ,
Лубенськіи, Гадяцькіи, Полтавськіи,
Въ шапкахъ було, якъ макъ цвѣтуть.
Якъ грянуть, сотнями ударять,
Передъ себе списы наставлять, —
То мовь мѣтлою все метуть (IV, 157).

Опѳсля въ V. и VI. части Енеиды звернувъ Котляревскіи остру сатиру бѳльше до зноровленого панства, нѣжь до бѣдолашного люду, и закѳнчивъ свѳй твѳръ моральною наукою, котру могли собѣ стямити окаянні перевертнѣ. Ось єго слова:

Живе хто въ свѣтѣ необачно,
Тому нѣгде не буде смачно,
А бѳльшь, коли и совѣсть жметь (VI, 297).

Изъ сего огляду можь дѳзнатись, що „перелицьована“ Енеида Котляревского не єсть твором комично-карикатурнымъ, якъ думавъ П. Кулѣшь[2]). Вже-жь автори сеи травестіѣ не прийшло й на гадку, пѳдлещуватись панамъ и за-для ихъ забавы высмѣвати звычаѣ й обычаѣ темныхъ, незрячихъ своихъ братѳвъ. Ѳнъ переймивъ ся высокою идеєю, здвигнути своихъ землякѳвъ изъ упадку морального и побудити перевертнѣвъ, щобъ полюбили покинену, заплакану матѣрь. Справедливо отже замѣтивъ Конiськіи[3]), що любвою до свого народу дыше кожде слово Котляревского, та що ѳнъ якъ зъумѣвъ, и якъ можно було, такъ и говоривъ про тяжкіи побутъ украинського народу, хоча не забувавъ згадати й иншѣ рѣчи, котрѣ здавались єму негѳдными и надъ котрыми ѳнъ смѣявъ ся смѣхомъ сатиры. Ѳдтакъ по словамъ Конiського Котляревскіи являє ся народовцемъ, демократомъ, сатирикомъ, осмѣюючимъ схоластичну науку и панованіе чужоземскои мовы въ школахъ и науцѣ; ѳнъ стоить за гуманнѳсть, се бо устами царя Латина розказуе, що треба бути звѣремъ, щобъ на вѳйнѣ проливати людску кровь, або вбивати людей (IV, 153). Опроче Котляревскіи натякавъ зъ-легка на неволю крѣпакѳвъ, вложивши въ уста Зевеса тѣ слова, що Еней „на панщину ввесь свѣтъ погонить“ (I, 8).

Про-те змаганіе Котляревского не було лишь опозиціею противъ псевдо-клясицизму, якіи зъявлявъ ся ще подекуды въ россіискѳмъ письменствѣ[4]), — авторъ-патріотъ зволѳкъ на землю богѳвъ зъ Олимпа и зрѳвнавъ ихъ зъ людьми зъ-за-того, що поставивъ ихъ репрезентантами власти й управы земскои, вкладаючи въ уста Зевеса отъ-сѣ слова до сварливыхъ богѳвъ:

Поступки вашѣ всѣ не божѣ:
Вы на сутяжникѳвъ похожѣ,
И радѣ мордувать людей (VI, 229).

Ѳдтакъ пѳдъ личиною королятъ-паненятъ и богатырѣвъ клясичного свѣта скрывъ авторъ панску величь суспѳльности россіискои й украиньскои и про-те пѳдъ покрывкою комичнои травестіѣ мѳгъ ѳнъ высказати тѣ кривды, якѣ терпѣвъ людъ украиньскіи ѳдъ своихъ мучителѣвъ. И справдѣ повелось Котляревскому осягнути цѣль свого литературного змаганя. Люде культурнѣ въ Россіи пѳзнали красу мовы украиньскои и придивились близше окремому побутови Украинцѣвъ, а свои перевертнѣ бачили въ Енеидѣ мовь въ зеркалѣ руину колишньои батькѳвщины, щó єѣ помогли занапастити чужимъ супостатамъ. Простѣ-жь люде могли дѳзнатись, що ихъ упадокъ не єсть ще такъ-великіи супроти моральнои загибели у высшихъ верстóвъ суспѳльности. Коли бо въ „перелицьованѳй“ Енеидѣ культурнѣ люде побивають ся муками въ пеклѣ, то неписьменнѣ бѣдолахи звеселяють ся житемъ щасливымъ[1]). Ѳдтакъ твѳръ Котляревского ставъ вельми популярнымъ не тѳлько мѣжь людьми письменными але й мѣжь бѣдными потомками колишнього славного козацтва. Ба, рукопись Енеиды попалась въ руки тыхъ Запорожцѣвъ, щó пѳсля зруйнованя Сѣчи зайшли ажь за Дунай въ Туреччину. Розказуютъ[2]), що въ часѣ турецкои вѳйны (1806) Иванови Котляревскому треба було переплысти човномъ черезъ Дунай. Керманичами того човна були два Запорожцѣ. Вдивлюючись въ лице капитана, Запорожцѣ пѳзнали въ нѣмъ свого земляка и про-те забаглось имъ, дѳзнатись про єго прѳзвище. Котляревскіи назвавъ себе, а керманичѣ запытались: „Чи не той, щó скомпонувавъ Енеиду?“ — „Той самый“, усмѣхаючись ѳдповѣвъ капитанъ. — „Такъ це ты, батьку нашь рѳдный?!“ — кликнули радѳсно Запорожцѣ, и припавши до него, стали цѣлувати єго руки. — „Иди, батьку до насъ!“ сказали они Котляревскому, коли выходивъ зъ човна, „мы тебе зробимо старшимъ!“

Такъ отже „перелицьована“ Енеида стала справдѣ лѣкомъ цѣлющимъ для безталаннои Украины, котру чужѣ супостаты и свои перевертнѣ засудили на загибель вѣковѣчну. Ось ѳджило слово украиньске и ѳдтакъ повѣяло теплымъ леготомъ не тѳлько на хаты мужицкѣ, але й на деякѣ домы панскѣ, изъ-за чого до рѳднои мовы стало нахилятись богато письменныхъ людей, котрѣ дотѳль придержувались культуры россіискои або польскои. Правда, що той починъ нового словесного житя бувъ породомъ тяжкимъ, по-за-якъ радикальнымъ лѣкомъ мусѣла бути комична травестія, однакъ иншимъ способомъ нѣякъ не могло-бъ ѳдбутись на Украинѣ ѳдродженє просвѣтне и національне.

Та й справдѣ Енеида Котляревского єсть твором высокои стѳйности литературнои. Лишь подекуды не мѳгъ

[1]) „Новь“, ibid., стор. 709.

[2]) „Основа“, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ. Петербургъ. 1861; январь, въ статьѣ „Котляревскій“, стор. 259—261.

[3]) „Сьвіт“. Ві Львові 1881; число 2., въ статьѣ: „Відчити з історіи руско-украінського письменства XIX. віку“; стор. 28.

[4]) Про опозицію Котляревского до псевдо-клясицизму спѳмнувъ такожь А. Пыпинъ въ „Исторіи славянскихъ литературъ“. С.-Петербургъ 1879; томъ I., стор. 358.

[1]) Порѳвн. отъ-се мѣсце въ Енеидѣ:

Се бѣдні нищѣ, навиженні,
Щó дурнями счисляли ихъ,
Старцѣ, хромѣ, слѣпорожденні,
Зъ якихъ бувъ людськіи глумъ и смѣхъ;
Се, щó зъ порожными сумками
Жили голодні пѳдъ тынами... (III, 108. 109).

[2]) С. П. Катрановъ, „И. П. Котляревскій. Собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ“. Кіевъ 1875; стор. V. и VI.

авторъ ôдвязатись ôдъ поваги свого взору, се-бъ-то ôдъ Енеиды Осипова. Переймивши ôдъ сего твору сатиричне высмѣване пяниць, Котляревскій въ „перелицьованôй“ Енеидѣ денекуды „пересоливъ“, по-за-якъ майже въ кождôй комичнôй ситуаціи сивуха являє ся неначе искрою, щó дожидає лишь сухого пôдпалу, щобъ запалахкотѣти поломямъ. Такъ отже въ Енеидѣ Котляревского пють до-дуру не тôлько бурлаки, паны й князьки, але й богове олимпійскí (II, 39. 42), ба й праведники на тôмъ свѣтѣ въ раю „полягавши курять люльки або пють горѣлочку“ (III, 106). Дальшимъ наслѣдкомъ безнастаннои пiятики являють ся деякí недоладнí слова, котрí навѣть въ комичнôмъ творѣ натякають на грубый реализмъ[1]).

А вже-жь свѣтоглядъ поета єсть въ загалѣ ясный и веселый. Тому-то й въ пеклѣ гомонить иногдѣ реготня и дружна балагурня (III, 102. 103), ба тутъ проявляє ся подекуды майже такій побутъ проклятыхъ, якій вели грѣшники въ сéмъ свѣтѣ (III, 98. 99). Въ загалѣ въ Енеидѣ Котляревского вызначує ся шутлива вдача Украинця, котрый и въ недоли смѣє ся крôзь сльозы, мѣжь-тымъ, коли въ комичнôмъ творѣ Блюмауера добачаємо бôльше сарказму й иронiѣ, нѣжь справдѣшнього гумору.

Котляревскій блиснувъ своимъ талантомъ особливо въ III. части Енеиды, однакже и въ иншихъ частяхъ єсть богато мѣсць вельми поетичныхъ. Мѣжь ними вызначує ся описъ бурѣ на морѣ (I, 4. 5; II, 28; IV, 119), оповѣданє про роботу Вулькана въ кузни, коли на просьбу Венери для Енея ковавъ збрую (V, 183). Чудово описана такожь проява бѣлоликои, краснои Венери, сидячои на хмарѣ золотôй, коли сеся богиня подавала нову збрую свому сынови Енеєви (V, 187—189). До такихъ же мѣсць, щó вызначують ся драматизмомъ, належить описъ ворушнѣ богôвъ въ Олимпѣ, коли гнѣвливый Зевесъ загрозивъ богамъ, що поспыхає ихъ зъ неба, та що богинѣ пôшле въ запорожску Сѣчь за-те, що тôлько сварять ся та мѣшають ся въ людскí справы (VI, 229—236). Опроче въ цѣлôй Енеидѣ єсть богато гарныхъ епизодôвъ, порôвнань[2]) и образôвъ поетичныхъ, котрыми оживляє ся подекуды довше оповѣданє про справы воєннí.

Такъ отже Енеида Котляревского изъ-за высокои литературнои стôйности єсть доси окрасою руско-украиньскои литературы, мѣжь-тымъ коли Енеиды Осипова нѣхто вже въ Россiи не читає; ба й травестована Енеида нѣмецкого поета Блюмауера уважає ся творомъ прúстарымъ, щó втративъ давнѣйшу свою принадну силу.

Меншу вартôсть литературну мають оба драматичнí творы Котляревского „Наталка Полтавка“ и „Москаль-чарôвникъ“. Хоча-жь авторъ въ писаню сихъ творôвъ не придержувавъ ся правилъ драматургiѣ, то однако на сценѣ подобають ся они вельми, по-за-якъ въ нихъ зъявляє ся вѣрна характеристика суспôльного побуту на Украинѣ. Особливе-жь въ Наталцѣ Полтавцѣ добачаємо майже таку свѣжу й чудову красу, якою вызначують ся безсмертнí творы людовои поезiѣ украиньскои, изъ-за чого сеся народна оперетка зъєднала собѣ загальну симпатію не то на Украинѣ, а й въ Московщинѣ. — Ось и змѣстъ сего твору драматичного: Наталка Полтавка любить убогого парубка Петра, котрый давнѣйше бувъ годованцемъ у старого Терпила, батька Наталчиного, и зрôсъ вкупѣ зъ гарною дочкою свого добродѣя. Але-жь тогдѣ бувъ ôнъ бѣдный и не мавъ надѣѣ зъ Наталкою подружитись, хочь любивъ єѣ щиро. Ôдтакъ старый Терпило розпивъ ся и выгнавъ Петра зъ хаты. Коли-жь не стало й послѣднього сего робôтника, Терпило зовсѣмъ извѣвъ ся, вмеръ въ бѣдности и лишивъ жену й дочку безъ кусника хлѣба. Стара Терпилиха рада-бъ була выдати Наталку за якого дячка або за волосного писаря, думаючи, що такою женитьбою полегшає ихъ тяжка доля; та отъ, Наталка, тужачи за Петромъ, щó пропавъ безъ вѣсти въ чужинѣ, не хотѣла й чути про якiсь сваты. Саме-тогдѣ зъявляє ся новый богатый женихъ, панъ возный Тетерваковскій. Макогоненько, сельскій выборный, чоловѣкъ вертливый, бувъ при сéмъ сватаню старостою. Бѣдна Наталка, не дôждавшись свого Петра, зъ тяжкимъ серцемъ покорилась своѣй матери, котра конче бажала сего подружя. Коли подали вже ручники, зъявивъ ся Петро и сейчасъ найшовъ собѣ вѣрного товариша въ Миколѣ, далекôмъ родичу Терпилихи. Петро довѣдує ся, що Наталка вже посватана за возного, и въ розпуцѣ серця радъ бы ще разъ єѣ побачити. Микола выкликує Наталку зъ хаты, та отъ, дѣвчина радѣючи радостiю, що вернувъ ся Петро, вже й не думає выдаватись за возного, кажучи: „не хочу, не пôду, — та й кôнцѣ въ воду“ (стор. 364). Супроти такои рѣшучои волѣ Наталки не вдѣяла нѣчого зажурена мати. Коли-жь выборный и возный стали докоряти „пройдисвѣту“ Петрови, то бѣдный парубокъ сказавъ Наталцѣ, щобы покорилась своѣй доли, послухала матери и полюбила пана возного. Тогдѣ-то возный, пôзнавши сердечну вдачу Петра ôдступивъ ôдъ свого жениханя и заявивъ, що ôдказує ся ôдъ Наталки та уступає єѣ Петрови „на вѣчноє и потомственноє владѣнiе зъ тимъ, щобъ зробивъ єѣ благополучною“. Ôдтакъ стара Терпилиха поблагословила своихъ дѣтей, а Петро сказавъ, що „Богъ поможе єму й Наталцѣ вѣрною любовiю и порядочною жизнiю бути примѣромъ для другихъ и заслужити прôзвище добрыхъ Полтавцѣвъ“ (стор. 376).

Можно догадатись, що поетъ гарною Наталкою Полтавкою хотѣвъ зъобразити чудову Украину. Въ Енеидѣ не поважився ся ôнъ высказати явно своєи любови до рôднои батькôвщины. Коли-жь ôнъ панôвъ и въ загалѣ людей культурныхъ въ Россiи познакомивъ близше зъ мовою и суспôльнымъ побутомъ люду украиньского, то вже легче прийшлось єму звеличити свою Украину такъ, щобъ и „панъ возный“ єѣ полюбивъ. Той-то возный покинувъ бувъ рôдну мову и горнувъ ся до чужого панства. А вже-жь пôзнавши Наталку Полтавку, прихиливъ ся до неи серцемъ и бажавъ зъ нею подружитись.

Хоча-жь сеся оперетка єсть вѣрнымъ образомъ житя народного, то все-таки видно въ нѣй вплывъ сентимен-

---

[1]) Описуючи пожежу човнôвъ Котляревскій малює ось-такъ великій страхъ Енея:

Пôднявши голову у-гору,
Кричавъ, опареный мовь песъ,
Олимпськихъ шпетивъ на всю губу,
И неню лаявъ свою любу,
Добувсь и въ ротъ и въ нôсъ Зевесъ.
„Гей ты, проклятый стариганю,
На землю зъ неба не зиркнешь?!...“ (II, 48).

[2]) Мѣжь поетичными порôвнанями вызначує ся именно отъ-се:

Не хмара сонце заслонила,
Не вихоръ порохомъ вертить,
Не галичь чорна поле вкрыла,
Не буйный вѣтеръ се шумить:
Се вôйско йде всѣма шляхами,
Се ратнє брязкотить збруями,
Въ Ардею городъ поспѣша.
Стовпъ пороху пôдъ небо вѣтця,
Сама земля, здаєтця, гнетця;
Енею! де теперь душа? (IV, 165).

тального напряму литературного, котрый въ Россіи ôдъ р. 1792. ставъ проявлятись[1]). Котляревскій станувъ въ опозиціи до псевдо-клясицизму, и нахиливъ ся до сентиментальности, по-за-якъ сей напрямъ литературный лучше ôдповѣдавъ вдачи украиньскôй, нѣжь фальшивый клясицизмъ французкій. А вже-жь заявивши въ „Наталцѣ Полтавцѣ“ наклôнъ до сентиментальности, Котляревскій потягнувъ за собою деякихъ иншихъ писателѣвъ украиньскихъ, ба й самъ талантливый Квѣтка-Основяненко переймивъ сентиментальну афектацію ôдъ Котляревского, дарма́, що тогдѣ въ россійскôй литературѣ сентиментального напряму майже нѣхто вже не придержувавъ ся[2]).

Въ шутливôй оперетцѣ, написанôй пôдъ заголовкомъ „Москаль-чарôвникъ“ скрываєся мабуть сеся провôдна гадка, що Украину старає ся подолѣти культура россійска, що однако се змаганє не вдѣє нѣчого, по-за-якъ Украина придержує ся вѣрно рôдныхъ святощій. — Змѣстъ сеи оперетки єсть такій: До Тетяны, молодои жены чумака Чупруна, заходить судовый паничь Финтикъ, що́ стыдає ся своєи матери, простои старушки, и говорить по-московски. Тетяна — се невѣста жвава, жартлива й глузлива, однакъ вѣрна свому мужеви. Чупруна не має дома, — поѣхавъ въ дорогу за сôлью. Саметогдѣ въ хату Чупруна приходить на кватиру москаль (солдатъ), котрый чванить ся своєю грубою вдачею и опôсля просить хозяйки, щобы дала єму чого повечеряти, або хочь чарку горѣвки. Коли Тетяна не вволила волѣ москаля, то положивъ ся ôнъ въ запѣчку, и удаючи спячого, небавомъ ставъ хропти. Тогдѣ учувъ ôнъ, що у Тетяны єсть пражена ковбаса, печена курка и пляшка запѣканки. Ажь ось вернувъ Чупрунъ зъ дороги, а Тетяна почувши єго голосъ велѣла Финтикови скрытись пôдъ припѣчкомъ. Чупрунъ побачивши солдата-постояльця, пытає ся жѣнки, чи єго нагодувала, та довѣдує ся, що у неи нема нѣчого, по-за-якъ она для себе рѣдко коли й варила. Ôдтакъ встає москаль зъ запѣчка и зъявляє Чупрунови, що ôнъ єсть чарôвникъ, та що нагодує голодного чумака. Показує отже тî мѣсця, де Тетяна скрыла запѣканку й ѣду, та выганяє Финтика зъ-пôдъ припѣчка, звѣщаючи чумакови, що се є чортъ, котрый принявъ стать судового панича. Однакже Тетяна признає ся чоловѣкови, що се таки справдѣшній Финтикъ, котрый такъ ѣй надоѣвъ и осоружывъ ся, що й ѣй задумалось, надъ нимъ поглумитись. Чупрунъ не мстить ся Финтикови, а дає єму науку, щобъ ôнъ нѣколи не забувавъ, якого ôнъ роду, щобъ почитавъ матѣрь свою, поважавъ старшихъ себе, та щобъ Тетяну обходивъ на тридевять земель.

Сеся оперетка не зовсѣмъ вподобалась Кулѣшеви; се бо закидує Котляревскому, що Чупрунъ являє ся придурковатымъ, мѣжь-тымъ, коли чумаки „самые развитые люди“[3]). А вже-жь Н. Петровъ доказавъ Кулѣшеви[4]), що основну гадку въ „комедіи“ „Москаль-чарôвникъ“ взявъ Котляревскій изъ украиньского народного переказу, що именно въ казцѣ „Москаль-рыбалка“[1]) чумаки супроти солдатôвъ являють ся справдѣ безглуздыми, по-за-якъ сî пакôстники ихъ пôддурюють и зъ возôвъ крадуть имъ рыбу. Опроче Чупрунъ єсть лишь забобоннымъ а не придурковатымъ; се бо бесѣдує второпно, ба, говорить про столицю одну й другу, про сенатъ, министрôвъ и т. и. (стор. 417. и 418). Вѣра-жь въ чары була тогдѣ прикметою не тôлько людей неграмотныхъ, але й письменного панства.

Народну оперетку[2]) въ 3 дѣяхъ п. з. „Наталка Полтавка“ надруковано у-перве 1819. р. въ Харковѣ, а вдруге 1838. р. такожь въ Харковѣ коштомъ И. Срезневского (зъ предмовою и зъ додаткомъ словаря). У-третє выдано сю оперетку въ 2 дѣяхъ 1862. р. въ Петербурзѣ заходомъ Кулѣша. Ôдтакъ передруковано сей твôръ драматичный ще кôлька разôвъ. — Шутливу-жь оперетку п. з. „Москаль чарôвникъ“ выдано у-перве 1841. р. въ Москвѣ коштомъ И. Срезневского, та й опôсля ще кôлька разôвъ єѣ надруковано.

Мѣжь печатаными творами Котляревского находить ся ще „Ода до князя Куракина“[3]). Хоча сеся ода єсть панеґирикъ, писаный по правиламъ середньовѣчнои науки схоластичнои въ честь малороссійского генералъ-губернатора, то однако проявляють ся тутъ такожь здоровî гадки, по-за-якъ поетъ выступає противъ деякимъ лукавымъ панамъ, що́ бѣднымъ людямъ не давали пôльги, и ôдзываєся зъ докоромъ про тыхъ судьѣвъ, що́ людей не судили по правдѣ[4]).

Зъ-помѣжь рукописей, що́ ихъ лишивъ Котляревскій, важнѣйшî суть отъ-сî:

1) „Размышленія о расположеніи, съ какимъ должно приступать къ чтенію и размышленію о св. Евангеліи Луки“[5]). Се єсть украиньскій перекладъ тексту французского[6]), подѣленый на 359 главъ. Изъ однои замѣтки перекладчика можна дôзнатись, що ôнъ почавъ сю роботу въ жовтни 1823. р., а кôнчивъ єѣ 17. червня 1838. р.

2) „Замѣтки“ про деякî народнî обычаѣ[7]).

[1]) Творцемъ сентиментального напряму литературного въ Россіи бувъ Н. Карамзинъ, написавши двѣ повѣсти п. з. „Бѣдная Лиза“ и „Наталя, боярская дочь“.

[2]) Коли Квѣтка-Основяненко писавъ першî свои повѣсти, то въ Россіи славный поетъ Пушкинъ вытычивъ литературѣ напрямъ національный.

[3]) „Основа“, С.-Петербургъ, 1862; лютый; стор. 23[2].

[4]) „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“. Кіевъ 1884; стор. 33—35.

[1]) И. Рудченко, „Народныя южнорусскія сказки“. Выпускъ II., стор. 170—173.

[2]) Въ выданю Кулѣша зъ 1862. р. оба драматичнî творы „Наталка Полтавка“ и „Москаль-чарôвникъ“ названî „украинскою оперою“.

[3]) У-перве надруковавъ сю оду П. Кулѣшъ въ Петербурскôй „Основѣ“ зъ 1861. р. (январь, стор. 251—255).

[4]) Порôвн. отъ-се мѣсце въ „одѣ до князя Куракина“:

— Крутенькую загадку
Нашимъ ты задавъ панамъ,
Бо, щобъ мали чистî душѣ,
Щобъ держали строго уши,
Ты собой ихъ учишь самъ....
И такихъ було доволѣ,
Щó прохали на панôвъ,
Що паны, по ихъ злôй воли,
Не дають пахати нивъ;
Що козацькими землями,
Сѣнокосомъ и полями
Вередують, мовь своимъ.
Судъ у правду не вникає,
За панами потакає,
Щобъ було ёму и имъ. (стор. 445. и 446.)

[5]) Заголовокъ сего писаня подавъ А. Терещенко въ мовѣ россійскôй; однакже Котляревскій зладивъ свôй перекладъ въ мовѣ украиньскôй.

[6]) Се заголовокъ оригиналу французского: Évangile medité distribué pour tous les jours de l' année, suivant la concorde des quatre évangélistes, augmenté d' une notice, par le P. Duquesne. XIII. tomes. Lyon 1816.

[7]) Порôвн. „Основу“, 1861., (февраль, стор. 172). Терещенко списавъ тутъ змѣстъ сихъ замѣтокъ.

АДВОКАТ
КОЦОВСКИЙ
Adwokat
KOCOWSKI
c. k. sąd. radca sądu krajowego

И. Котляревскій єсть творцемъ новои добы литературы руско-украиньскои. Єго можь уважати „предитечею“ Тараса Шевченка. Якъ бы не було автора Енеиды, то не мôгъ бы опôсля зъявитись безсмертный кобзарь украиньскій; навперед треба було утворити языкъ литературный и зъєднати для него людей культурныхъ; по чôмъ Украина могла зъ упадку двигнутись словами апостола правды й науки. И сказавъ Шевченко свому „предитечи“ велике „спасибôгъ“ за славный єго починъ просвѣтный, присвятивши єму „на вѣчну память“ чудову пѣсню, въ котрôй вызначують ся особливо ось-тѝ вѣщѝ слова:

Все осталось, все сумує,
Якъ руины Троѣ;
Все сумує, тôльки слава
Сонцемъ засіяла:
Не вмре кобзарь, бо на вѣки
Ёго привѝтала.
Будешь, батьку, панувати,
Поки живуть люде,
Поки сонце зъ неба сьяє,
Тебе не забудуть[1]).

2. Петро Петровичь Артемовскій-Гулакъ[2]).

Ôнъ родивъ ся въ Городищи, Кіевскои губернiѣ, 16. сѣчня 1790. р.[3]). Батько єго бувъ священикомъ, щó за-для бѣдности мусѣвъ самъ давати сынови освѣту дома, та ажь въ 12. роцѣ ôддавъ єго до бурсы Кіевскои. Коли-жь лучилась въ Кіевѣ велика пожежа, и бурса зъ духовною академіею спалилась, то молодый Артемовскій-Гулакъ перетерпѣвъ велику нужду, та ходячи по базару, вызбируавъ лушпины зъ кавунôвъ и ними годувавъ ся кôлька днѣвъ. Выйшовши зъ бурсы Артемовскій не хотѣвъ бути попомъ. Полюбивши дочку одного богатого пана, бажавъ ôнъ зъ нею подружитись, але панъ и слухати не хотѣвъ, щобъ зятемъ єго ставъ убогій семинаристъ. Ôдтакъ дѣвчина вмерла зъ чахотки, а Артемовскій ставъ учителемъ у якогось пана-Поляка въ повѣтѣ Бердычѣвскôмъ. И справдѣ надавъ ся ôнъ якъ-разъ на доброго учителя, бо цѣлкомъ орудовавъ мовами латиньскою, французскою и польскою. Та учителювавъ ôнъ трохи-не чотыри роки, и въ 1817. р. перебравъ ся въ Харкôвъ, щобы вступити въ университетъ.

Въ Харкôвскôмъ университетѣ професоры полюбили талантливого Артемовского; про-те препоручено єму читати лекціѣ польскои мовы для тыхъ студентôвъ, котрѝ бажали-бъ такои науки. Такъ отже Артемовскій разомъ и вчивъ ся и вчивъ другихъ въ университетѣ, хочь бувъ єще студентъ, и то приватный. Въ 1818. р. ставъ ôнъ учителемъ въ Харкôвскôмъ „институтѣ благородныхъ дѣвицъ“, а два роки опôсля (1820), хочь у него й не було ще аттестату на скôнченє университетскихъ курсôвъ, препоручили єму въ университетѣ читати лекціѣ зъ ґеоґрафіѣ, исторіѣ и статистики. Черезъ рôкъ подавъ Артемовскій-Гулакъ диссертацію „О пользѣ исторіи всеобщей и преимущественно отечественной и о способѣ преподаванья послѣдней“. За сю диссертацію одержавъ ôнъ званє маґистра, а въ 1823. р. дано єму въ Харкôвскôмъ университетѣ катедру „русской исторіи“, зъ котрои ôнъ не сходивъ 26 лѣтъ.

Въ кôнци двацятыхъ и въ самôмъ початку трицятыхъ рокôвъ Артемовскій товаришувавъ зъ ректоромъ университета Кроннеберґомъ и зъ професоромъ Куницкимъ. Куницкій бувъ великій пяница, а Артемовскій товаришувавъ зъ нимъ лишь изъ-за остраху, щобы ôнъ зъ пяныхъ очей не вкоивъ якои халепы. А вже-жь сихъ трохъ мужѣвъ обвиноватили за те, що они „излишне нравственно солидарны межъ собою“. Артемовскій-Гулакъ бувъ чоловѣкъ обережный, ба й полохливый, а тутъ якъ-разъ въ ту саму пору выхопилось польске повстанє (1831). Саме-тогдѣ якійсь урядникъ Черняєвъ зробивъ доносъ, що въ Харковѣ завелась потайна революційна громада и що на чолѣ єи стоить „тріюмвіратъ“: Артемовскій, Кроннеберґъ и Куницкій. За тымъ доносомъ пôшла трусениця; трусили и въ кватирахъ, и въ университетѣ, ба й на улици супротивъ домôвъ, де жили тѝ три мужѣ, зрывали дошки на пѣшоходахъ и глядали слѣдôвъ „заговору й революціѣ“. Однакже мимо острои трусеницѣ не найшли нѣчого. Ôдтакъ царь Николай, приѣхавши въ Харкôвъ, позвавъ до себе Артемовского и сказавъ до него: „Тебя, кажется, немножко безпокоили?“ Потôмъ повѣзъ єго въ тюрму, де сидѣвъ уже Черняєвъ за свôй брехливый доносъ. Вказуючи на Черняєва, царь озвавъ ся до Артемовского: „Тебя безпокоили по милости этого негодяя...“ Опôсля ставъ Артемовскій чоловѣкомъ вельми „благонадежнымъ“, и ôдтакъ єсть звѣстка, хочь може й не зовсѣмъ достовѣрна, що єго „начальство“ посылало вговорювати въ Чернигôвщинѣ и Полтавщинѣ козакôвъ, щобъ они не бунтовались а охоче йшли служити въ вôйско московске[1]).

Россійскій публицистъ М. Де-Пуле, згадуючи про дѣяльнôсть Артемовского-Гулака въ Харкôвскôмъ университетѣ замѣчає[2]), що ôнъ бувъ плохимъ професоромъ. „Русскую исторію“ читавъ Артемовскій по Карамзину и Устрялову и по словамъ того публициста не заявлявъ нѣякои самостôйности въ дослѣдахъ историчныхъ. Ôдтакъ пише Де-Пуле, що Артемовскій добачавъ въ професурѣ „карьеру къ отличіямъ и почестямъ“, — що ôнъ на лекціѣ приходивъ „весь увѣшенный орденами и сіяющій перстнями“, и т. и. А вже-жь годѣ вѣрити всьо тее, щó сей россійскій письменникъ про Артемовского верзé, по-за-якъ оказувавъ велику ненависть до Украины и єи найлучшихъ сынôвъ, и бувъ пристрастнымъ проповѣдникомъ національного „объединенія“. Коли Артемовскій бувъ професоромъ университета, то поставлено єго (1831) инспекторомъ Харкôвского „института благородныхъ дѣвицъ“. Ôдъ 1841. до 1850. р. бувъ ôнъ ректоромъ въ Харкôвскôмъ университетѣ. По-за-якъ той Де-Пуле въ-за-

[1]) Т. Г. Шевченко. „Кобзарь“. У Празі 1876.; I., стор. 191. — Такожь Яковъ Головацкій помянувъ Котляревского добрóмъ, написавши єго біоґрафію, котру закôнчивъ сими словами: „Цѣла Украина съ почестью споминає Котляревского... Кождый Малорусинъ зъ глубины души вздыхає за нимъ. Дорогоцѣнне имя єго заховано буде на завсѣгды въ памяти народной, якъ пѣсня народна, котра не умирає николи“. („Пчола“, Львôвъ 1849; число 3., стор. 37—41.)

[2]) Важнѣйша литература: „Артемовскій-Гулакъ“; статья П. Кулѣша въ Петербурскôй „Основѣ“, 1861; мартъ, стор. 78—113. — „Відчити з історіі руського-українського письменства XIX. віку“. II. „Петро Артемовський Гулак“; статья Ол. Кониського у Львôвскôй часописи „Сьвіт“; 1882; число 14., стор. 239—243. — Порôвн. „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія К. И. Петрова“. Кіевъ 1884; стор. 56—71.

[3]) Въ деякихъ житєписяхъ Артемовского-Гулака читаємо, що ôнъ родивъ ся 1791. р. въ Смѣлôй, мѣсточку Черкаского повѣту, Кіевскои губернiѣ. Однакже Кониськiй дôзнавъ ся изъ записокъ Артемовского, що ôнъ родивъ ся въ Городищи.

[1]) Кониськiй, „Вітчити з історіі руського-українського письменства XIX. віку“. („Сьвіт“. Ві Львові 1882., число 14; стор. 241.)

[2]) „Вѣстникъ Европы“, IX. годъ, книга 1., (январь); томъ I. С.-Петербургъ 1874; (въ статьѣ „Харковскій университетъ“) стор. 83. 84.

галѣ не злюбивъ Артемовского, то й про ректорску єго дѣяльнѡсть помянувъ лихомъ. Такъ звѣщає ѡнъ, що Артемовскій зѡбравъ разъ професорѡвъ и зъ патосомъ выголосивъ свою мову, заявляючи, що задумавъ усунути всякѝ непорядки („злоупотребленія“), вкравшѝ ся въ университетъ. — „Да! злоупотребленія большія“, кликнувъ Лунинъ, професоръ всесвѣтнои исторіѣ, „но вы, господинъ ректоръ, первый ихъ виновникъ“[1]). Коли ѡдтакъ декотрѝ студенты въ де-чѡмъ провинили, то по словамъ того „объѥдинителя“, скликувавъ Артемовскій всю молодѣжь университетску въ зборову салю и бѡльше години дававъ ѡнъ остру науку, прикрашену цитатами зъ бесѣдъ Цицерона. Майже въ кождѡй своѣй промовѣ до студентѡвъ мавъ ѡнъ говорити емфатично: „Юноши! Вы видите передъ собою старца, которому внимали старцы, когда онъ былъ юношей!“[2])

А вже-жь Артемовскій бувъ добродѣємъ студентѡвъ-Украинцѣвъ, и ѡдтакъ Микола Костомарѡвъ живъ у него, коли вчивъ ся въ Харкѡвскѡмъ университетѣ[3]).

Артемовскій стоявъ въ близькихъ ѡдносинахъ до Квѣтки-Основяненка и до Амвросія Метлиньского. Кажуть[4]), що Квѣтка вмеръ (1843) на єго рукахъ.

Ѡдъ р. 1850. живъ Артемовскій на пенсіи въ Харковѣ, де й умеръ 1. жовтня (октября) 1866. р., схороняючи розумъ и память. Кониськiй згадує[5]), що память у него була не-абы-яка. Верґилія, Горація й иншихъ знавъ ѡнъ на память, и ще за день до смерти говоривъ на память Верґилія. (Дальше буде.)

КРИТИЧНѠ ЗАМѢТКИ И БИБЛІОГРАФІЯ.

Изидоръ Воробкевичь.

(Ювилейна споминка.)

Звѡльна, але певнымъ крокомъ поступає освѣдомленє и духове ѡдродженє рускаго народу. Коли ще въ недавнѡй минувшости груба темрява залягала нашу краину и своєю смертною поволокою прикрывала руске народне житє такъ крѣпко, що ледво могли пробити ся крѡзь неѣ живымъ словомъ оживляючѝ лучѣ просвѣты и поступу то нынѣ щезъ туманъ зъ очей незрячихъ и мы обходимъ вже свѣтлѝ празники, що заявляють жизненнѡсть рускаго народу, силу и могучѡсть идеѣ народнои рускои, — мы споглядаємъ зъ гордостію и величаємъ ся величезнымъ поступомъ тои идеѣ. А все то мають Русины завдячити кѡлькомъ лицарямъ могучого и животворного живого народного слова, рѡднымъ и гѡднымъ сынамъ Руси, що умѣють працювати, знають любити и вѣрно служити свому народови. Середъ культурного змаганя тыхъ тямущихъ Русинѡвъ-лицарѣвъ вызначаєсь межи иншими также праця Изидора Воробкевича, выдаєсь єго имя яко одного изъ перворядныхъ сподвижникѡвъ народнои идеѣ тымъ бѡльше, що ѡнъ выдержавъ вѣрно въ народнѡй службѣ вже повного чверть вѣку. Се бо обходила дня 29. мая с. р. цѣла Русь свѣтло 25-лѣтню рѡчницю неутомимои працѣ Изидора Воробкевича на поли рускои литературы и музики, якои хвилѣ не богато изъ нашихъ борцѣвъ въ повнѡй силѣ и въ вѣрнѡй службѣ народнѡй идеи дѡждало ся. Годить ся проте по поводу тои для ювилята и для Руси радостнои хвилѣ познакомити близше тямущихъ братѡвъ зъ нашимъ кобзаремъ зеленои Буковины.

Изидоръ Воробкевичь родивъ ся дня 5. мая 1836. року въ Чернѡвцяхъ, де отець єго Иванъ бувъ при лицею професоромъ философіѣ и катехитомъ. Родина Воробкевичѣвъ походить зъ Литвы. Прапрадѣдови нашого кобзаря не хотѣлось терпѣти насильства на Литвѣ задля православнои вѣры и ѡнъ зайшовъ на Буковину и бувъ парохомъ въ Лукахъ. Ѡнъ звавъ ся властиво Скульскій Млака де Оробко, зъ ѡдси походить и имя Данило Млака, пѡдъ якимъ звычайно появляють ся литературнѝ творы Изидора Воробкевича; ажь єго дѣдъ Михайло змѣнивъ за намовою еп. Влаховича имя Оробко на Воробкевичь. — Кромѣ Изидора було у родичѣвъ ще двоє молодшихъ дѣтей: сынъ Григорій (род. 1838. р.) знаный въ рускѡй литературѣ пѡдъ именемъ Наума Шрама и донька Апольонія. Змалку утратили они матѣрь (1839. р.) и батька (1845. р.) и проживали у свого дѣда Михайла Воробкевича, протопопа въ Кѡцмани; дѣдъ и бабка заступили имъ у всѣмъ родичѣвъ. А вже-жь найбѡльше бабка Параскева зъ роду Яновичѣвъ, мудра старосвѣтска женщина, причинила ся до того, що оба єи внуки Изидоръ и Григорій стали окрасою Руси. Она було розказувала имъ казокъ, спѣвала пѣсень народныхъ — а знала ихъ безъ лѣку — оповѣдала про Туркѡвъ, якъ нарѡдъ дусили, про Кіевъ, про козакѡвъ, и тымъ защепила въ нихъ на все любовь до рѡднои бувальщины и свого народу; она подала имъ то, чого нѣ школа, нѣ власна пильнѡсть не могла имъ тогдѣ подати. Кромѣ того бувъ ще у Кѡцмани завѣдателемъ горѣшнои церкви ихъ вуйко Василь Юзарковскій, що оженивъ ся зъ донькою бабки Параскевы — Домкою. Батько єго бувъ родомъ зъ Украины, а скрывъ ся передъ салдатами на Буковину. Ѡнъ самъ бувъ велитъ а не чоловѣкъ, а якъ стане було оповѣдати про козацтво та Украину, про Умань, Зелѣзняка та Ґонту, то отъ и видишь передъ собою справдешного Запорожця. Такъ учились Изидоръ и Григорій исторіѣ нашои бувальщины зъ живыхъ образѡвъ. За бабусинъ червѡнчикъ купивъ собѣ Изидоръ также скрипку, и такъ положила она початокъ до єго двоякои кобзарскои дѣятельности на поли литературы и музики. Ще за шкѡльною лавкою навчивъ ся Изидоръ добре грати на скрипцѣ, а зъ другого боку будучи переємчивои, живои, чутливои и идеальнои вдачѣ, и маючи вроджену охоту до всего красного, ставъ ѡнъ вже въ шестѡй и семѡй лат. клясѣ (въ р. 1855. и 1856.) списувати собѣ хорошѝ стишки въ своѣмъ дневнику: спершу нѣмецкѝ, якѝ попали въ руки, межи тымъ и Kosakenlieder von. F. Prinzhausen (Leipzig 1846), а ѡдтакъ и рускѝ. Зѡ шкѡлъ не вынѣсъ Изидоръ знаня рускои мовы, помимо того, що вже ѡдъ 1851. р. Якѡвъ Воробкевичь, єго далекій кревнякъ, дуже свѣтлый и ученый чоловѣкъ, учивъ въ Черновецкѡй гимназіи рускаго (т. зн. властиво церковного) языка. Була се, мимоходомъ сказавши, свого рода наука зъ записокъ, якѝ уложивъ учитель а ученики переписували, и складала ся головно зъ розпѡзнаваня кирильскихъ буквъ великихъ и малыхъ, и дечого про части мовы та ихъ ѡдмѣну. Изидоръ не учивъ ся и того въ гимназіи, а знавъ лишь то, чого учивъ єго дѣдъ Михайло зъ псалтиря та часослова, що ажь у очахъ темнѣло. Мертвота не припадала до вподобы; живе народне слово западало на саме дно молодечого серця. Бувъ именно въ Черновецкѡй, духовнѡй семинаріи, куды приняли Изидора яко будучого питомця вже по укѡнченю пятои клясы, префектомъ и учителемъ церковно-славяньского языка Стефанъ Носѥвичь. Бувъ ѡнъ знаменитымъ спѣвакомъ, а спѣвавъ множество рускихъ народныхъ пѣсень. Въ часахъ, коли межи священикомъ и (взагалѣ грамотными людьми) а мужикомъ не заходила велика умственна рѡжница, то й интереса спѡльнѝ ихъ тѣсно зъ собою лучили, — въ тыхъ патріярхальныхъ часахъ були и здобутки народнои творчости (пѣснѣ, думы, казки, байки, казки и т. д) обомъ верствамъ спѡльнѝ и знакомѝ и єдиною осолодою звычайного житя. На Буковинѣ тревавъ сей станъ до недавныхъ давенъ, тому тутъ и грамотнѝ люде далеко менше въ тѡмъ взглядѣ ѡдчуженѝ ѡдъ люду, якъ де инудѣ. Молодый Изидоръ списувавъ собѣ тотѝ пѣснѣ и переспѣвувавъ вразъ зъ братомъ и другими товаришами питомцями. А бувъ у него особливо оденъ товаришъ Изидоръ Мартиновичь, що рѡвно якъ ѡнъ ѡдчувавъ красоту народныхъ пѣсень и рвавъ ся зъ молодечимъ запаломъ за ними. Изидоръ Мартиновичь бувъ родомъ зъ Добрыповець, де бувъ дѣдичь Бухенталь Добровольскій. Той походячи зъ Россіѣ мавъ у себе россійскѝ пѣснѣ Варлаамова, Копицѣньского „Гандзю“ и др. и дававъ ихъ молодому питомцеви. Попавъ ему тогдѣ десь такожь збѡрникъ народныхъ пѣсень Жеґоты Павлього, и се були першѝ печатанѝ рускѝ творы, якими повный молодечои фантазіѣ кружокъ питомцѣвъ любувавъ ся. Збѡрники

[1]) ibid., стор. 87. — [2]) ibid., стор. 85.

[3]) „Кіевская Старина“, томъ XII., 1885; стор. XXXVI.

[4]) „Украинская Старина“. „Матеріалы для исторіи украинской литературы народнаго образованія Г. П. Данилевскаго“. Харьковъ 1866; стор. 249.

[5]) „Сьвіт“, 1882; число 14., стор. 241.

тй ишли зъ рукъ до рукъ, переписували ся; незадовго дôставъ вже Из. Воробкевичь и збôрникъ Вацлава зъ Олеська, и се такъ заохотило єго, що ôнъ почавъ въ часѣ вакацій (1857. и 1858. р) збирати самъ рускй и румуньскй народнй пѣснѣ на Буковинѣ. Оживлялась ихъ чудовыми образами буйна єго фантазія и жадала чимъ разъ ширшого полету. Тутъ попали єму въ руки и „Лѣрвакъ зъ надъ Сяна“ (Перемышль 1852. р.) и творы Тымка Падуры, Миколы Устіяновича и Скитъ Манявскій Могильницкого. Все то зворушило власну силу и Изидоръ Воробкевичь почавъ вже 1858. р. складати власнй стишки и укладати ихъ пôдъ ноты. Такъ само написавъ тогдѣ и Изидоръ Мартиновичь кôлька хорошихъ доси непечатаныхъ стишкôвъ. На вакаціѣ и свята бувавъ Воробкевичь по домахъ священикôвъ, спѣвавъ свои пѣсеньки; они подобали ся, ихъ переписували; — то заохочувало єго чимъ разъ бôльше до дальшого писаня. А коли 1862. р. будучи у священика Прокоповича въ Старыхъ Мамаѣвцяхъ на весѣлю, подыбавъ ся тамъ зъ д-ромъ Юліяномъ Никоровичомъ, що почувши єго пѣснѣ розговоривъ ся зъ нимъ про Шевченка, Марк. Шашкевича, М. Устіяновича, Ю. Федьковича и про весь тогдѣшній литературный рухъ, а потôмъ помѣстивъ въ Галичанинѣ зъ 1863. р. кôлька єго стихôвъ, то се такъ заохотило молодого панотця Изидора, що ôдъ того часу перо не выходило зъ єго рукъ и не выходить по нынѣ. Такъ повставъ писатель Данило Млака, котрый за 25 лѣтъ написавъ стôлько стихôвъ, оповѣдань, драматичныхъ пієсъ, мельодрамъ, оперетокъ, квартетôвъ и др., що мусимъ дивуватись плодовитости Єго фантазіѣ, єго пильности и вытревалости, тымъ бôльше, що зъ кружка питомцѣвъ, згадавши добру память єго брата Григорія, ôнъ одинъ лишивъ ся, що вытревавъ въ народнôй службѣ цѣлого чверть вѣку середъ дуже несприяючихъ обстановъ, пôдчасъ коли и задля чого єго товарищъ Изидоръ Мартиновичь давно єѣ залишивъ, а послѣдными часами навѣть ôдцуравъ ся своєи працѣ. Не стану тутъ перечисляти всѣхъ творôвъ Из. Воробкевича зъ осôбно, анѣ ихъ подрôбно розбирати. Скажу лише, що хотяйбы и справедливый бувъ судъ о нихъ, що у нихъ є деякй хибы, все таки они мають величезне значенє — и сего имъ нѣхто не ôдмовить — яко могучій чинникъ, що руску народну идею пôддержавъ, розвивавъ, розширявъ, а освѣдомленє народне повѣвъ напередъ. Єго пѣснѣ-думы, навѣянй щирою любовію до рôднои рускои батькôвщины збудили не въ однôмъ серци чувство рускости; єго руске народне слово, котре лишь деколи — не знати, чи для дотепу, чи на глумъ народнôй мовѣ — перелицьовали декотрй на „язычіє“, остало живымъ и народнымъ по нынѣ и причинило ся чимало до освѣдомленя Русинôвъ, заявляючи тымъ свою жизненность; єго драматичнй пієсы зъ переважно морализуючимъ напрямомъ причинили ся въ значнôй части до двигненя моральности и добробыту народного. Тажь и се значить богато, що довшій часъ бувъ се одинокій нашъ сценичный поетъ и музикъ! Таке значенє мають єго творы для Руси австрійскои взагалѣ. Щожь дотычить єго вузшои ôтчины, єго рôдного краю — зеленои Буковины, то кромѣ того яко парохъ въ Давиденахъ и Русъ Молдавици, а ôдъ 1868 р. яко учитель спѣву въ духовнôй семинаріи и въ середныхъ черновецкихъ школахъ выховавъ ôнъ цѣле поколѣнє, що наслухуючи єго пѣсень осталось ще хоть рускимъ, а не пôшло служити иншимъ богамъ, куда вели ихъ другй поважнй примѣры; а яко членъ рускихъ товариствъ бравъ все живу участь въ справахъ просвѣты народнои, и морального и матеріяльного двигненя народу. Тожь слава буковиньскому кобзареви, честь трудамъ єго! А до сего памятного свята желаємъ єму, щобы Всевышній надѣливъ єго животворнымъ словомъ, щобы и байдужнй и закаменѣлй серця пробудивъ нимъ до нового житя и подавъ єму мôць и силу просвѣчувати всѣмъ въ любвѣ до народа и въ службѣ для народу, а

„Гараздъ и воля, правда й сила
Вернули-бъ зновъ до насъ назадъ!“

Дръ Ст. Смаль Стоцкій.

Ватра. Литературный Збôрникъ. *Выдавъ Василь Лукичъ. Въ Стрыю 1887.*

Давно вже лучалось намъ стрѣчати зъ такимъ богатымъ и займаючимъ выдавництвомъ, якъ отъ сею збôркою Василя Лукича. Побôчь Веселки єсть се безперечно найцѣннѣйша сегорôчна литературна новôсть. Жаль лише, що покупка сеи книжки не така жива, якъ она на тоє певно заслужила, и якъ на тоє заслугує и цѣль єи, бо звѣстно, що весь дохôдъ сего Альманаха патріотичный выдавець ôдступивъ на рѣчь погорѣвшого касина рускаго въ Стрыю.

Поезія заступлена творами: Тараса Шевченка, Федьковича, Перебендѣ, Руданьского, Млаки, Сивенького, Корженка, Кулѣша, Кравченка, Гетьманця, В. Т. и М-ого, мѣжь котрыми деякй справдѣшнй перлы поетичнй, якъ отъ: Шевченкова ода „До Сестры“ (с. є. княжнои Варвары Миколаєвнои Рѣпнинъ), Федьковича „Сторожа на Руси“, „Нова Сѣчь“, „Убогій легѣнь“, Сивенького „Ельдорадо“, Руданьского „Мазепа“, „Павло Полуботокъ“ и иншй. — Не обôйшло ся справдѣ де-не-де и безъ поетичныхъ балакань, якъ отъ Кулѣшовыхъ „Чумакôвъ-Нôчлѣжанъ“, въ котрыхъ стôлько поезіѣ, що и постоянности колишнього „святого почутя“ у автора.

Рôвно-жь безъ шкоды могли спочити и лучшихъ дожидать часôвъ такй поетичнй „хлипання“, якъ отъ „Думка“ (ст. 62) и „Тяжко дивитись“ (ст. 62), зъ котрыхъ окрôмъ безраднои малодушности и малодушнои безрадности не вызирає нѣчого путнѣйшого.

Не тогдѣ часъ до бою намъ въ поли*) ставать,
Якъ вже сонце и сяє и грѣє...
. . . . . .
Не тогдѣ, не тогдѣ! — *Якъ лютують вѣтры,*
Якъ скрôзь нôчь, всюды хмары похмурй:
Ты тогдѣ уставай), свою зброю бери*
И борись помѣжь темрявы й бурѣ!

скажемо зъ В. Чайченкомъ. Поетъ, що не чує въ съ собѣ того животворного, невгасаючого огня, тои крѣпкои вѣры, тои непохитнои надѣѣ до святости своихъ идей, най не выступає свѣтичемъ народнымъ, а лучше загасить завчасу свôй блимаючій каганець, бо и самъ не побачить при нѣмъ далеко и другимъ не посвѣтить богато...

Часть белєтристична заступлена оповѣданємъ Данила Мордовця „А все Пречиста“, Олександра Кониського „Сѣчовикъ“, Опанаса Мирного „Ловы“, Ивана Нечуя „Два браты“, о котрыхъ годѣ сказати, котре зъ нихъ красше або вартнѣйше, такъ суть собою майстернй що до мысли и формы. Гарный епильогъ белєтристичнои части становить гумореска Володимира Лучаковского „По матурѣ“ и оповѣданє Ивана Франка „Місія“. Иванъ Франко звѣстный въ литературѣ нашôй яко оденъ зъ найвиднѣйшихъ поборникôвъ натуралистичного напряму, въ котрый вкладає ôнъ весь свôй, справдѣ непослѣдній талантъ. Проти напряму годѣ що сказати, бо основою єго и сутью: обявы дѣйстного житя, про те й закиды, якй часами пôдоймають ся проти сего напряму, зовсѣмъ неоправданй. Литература натуралистична стає зеркаломъ житя, вѣрнымъ ôдбиткомъ всѣхъ чеснотъ и вадъ суспôльныхъ, вѣрнымъ зъображенємъ котрыхъ она неразъ сильнѣйше вплыває на суспôльность, чимъ и найкрасше продуманй оповѣданя субєктивнои, морализуючои тенденціѣ. Одначе писателеви тогдѣ конче стати на становищи обективнôмъ: ôнъ мусить вважати и студіовати теє житя зъ єго рôжнородными обявами, и причинами, ôнъ мусить знимати єго а не самовôльно укладати До такои обективнои студіѣ житя — якъ разъ неспосôбна нервна Франкова натура. Ôнъ не має терпеливости студіовати житя дѣйстного, ôнъ густо-часто не любить, не терпить єго, — бо ôнъ вже нынѣ сотворивъ собѣ окремѣшній свѣтъ, окремѣшній ладъ, окремѣшныхъ людей, окремѣшнй условія житя и окремѣшнй характеры людскй, и се все бажає якъ найскорше въ дѣйстнôмъ свѣтѣ зреализовати. Отъ и перше, що вражає кождого читателя єго оповѣдань, се тая яскрава неправда: мы надѣємъ ся бачити дѣйстный свѣтъ — а бачимо свѣтъ Франкôвскій, мы надѣємъ ся бачити людей реальныхъ, а бачимо — чисто Франкôвскихъ. Героѣ въ оповѣданяхъ Франка, чи робôтники чи паны, чи попы чи хлѣборобы, се не люде, що выйшли зъ обективнои уваги житя, а люде лишь зъ имени реальнй, цѣлою-жь своєю психичною подобою и свѣтоглядомъ выдуманй, фантазією писателя субєктивно перетворенй. Одинокій выимокъ становлять: жиды. Сй выходять въ єго оповѣданяхъ єще найреальнѣйшими. Дѣ-

*) Зъ недогляду въ печати хибно надруковано сй 2 вѣршѣ въ ч. 9., ст. 152.

єсь се тому, разъ, що жиды вже своєю подобою и типичностію не надають ся до такои субєктивнои перетворки, а друге, що писатель мабуть бажає свôй идеальный свѣтъ реализувати лише въ суспôльности своєй, жидôвъ лишає такими, якими суть. Така отже чисто-субєктивна вдача надавала бы ся ще найбôльше до поезіѣ: И справдѣ. Франко пôсля нашои думки вродженый талантъ поетичный. Ôнъ творить перлы тамъ, де на хвильку призабуде той „своєродный“ натурализмъ; де-жь той „свой“ натуралистичный напрямъ вносить и въ поезію, творить ритмовану и римовану прозу. Оттакъ понятый „натурализмъ“ мѣсто писателеви помагати, вяже єго на кождôмъ кроцѣ.

Сими увагами мы ще зовсѣмъ не засуджуємо Франковыхъ оповѣдань: мимо своєи субєктивности они не перестають бути цѣкавыми, (якъ прим. и вся поезія субєктивно-лирична); они зъображають намъ индивидуальный свѣтъ писателя, густочасто порывають своєю думкою, глыбокою психольогією, а надъ все силою дикціѣ — тôлько най не называють ся натуралистичными, а радше субєктивными, фикційными, а навѣть густо-часто односторонно тенденційными.

Такимъ то героємъ, якъ всѣ прочій, єсть и патеръ Ґавдентій въ „Місіи“. Патеръ Ґавдентій єсть собѣ чоловѣчокъ, на котрôмъ пôднимає И. Франко свои раціоналистичнй пробы. Ôнъ ѣде зъ місією на Подлясє. Місія не удає ся. Патеръ чимъ скорше утѣкає до Галичины. Дорога веде черезъ лѣсъ, густый, великій, въ якому патеръ нѣколи ще не бувъ. Тому и весь той фантастичный чаръ, вся могуча лѣсова фантазія безконечною филею вдарила на єго душу. Зъ першу здає ся єму, що всѣ тотй высокй дубы, столѣтнй сосны — то чорнй сутанны, що головами сягають неба и безупинно плывуть на всхôдъ, на пôвнôчь... Патеръ зрадѣвъ, бо єму здалось, що се єго: ecclesia militans! — Але не довго треває радôсть єго. Бо отъ въ ту саму мить зъ пôдъ нôгъ тыхъ сутанъ выринає нове лицарство, земля горощжить ся блискучими, острыми кôльцями — шоломами тыхъ лицарѣôвъ; тысячѣ лиць ворожо насторожились на патера, тысячѣ очей стрѣлами впились въ него, тысячѣ рукъ грôзно пôдносить ся проти него... и зъ тысячныхъ устъ роздаєсь оглушаючій грôмъ: Не твоя побѣда, pater! — Ratio vincit! — Sanctus, sanctus, sanctus! скрикує патеръ и прокидує ся...

Отсе здає ся намъ головна мысль оповѣданя И. Франка. Патеръ вертає зъ неудалои місіѣ, побитый, упокореный не чимъ иншимъ якъ — власною фантазією! Проблематична-жь собѣ и побѣда тои „rationis“, бо до побѣды єи причиняєсь не власна єи сила, суть, моральна высшôсть а зновъ — фантазія патрôва. Га, кобы то всѣ Єзуиты були такими, якъ патеръ Ґавдентій, и такъ фантазували, якъ патеръ Ґавдентій. Легко бы мы ихъ „перефантазували“. Тымчасомъ звѣстно, Єзуиты найменше руководять ся фантазією, а переважно ratione, тому и природно: vincit ratio ихъ надъ нашимъ фантастичнымъ раціонализмомъ. Живою илюстрацією до сего — исторія Гнилицка.

Высше згадана субєктивно-поетична вдача пробиваєсь и въ науковыхъ працяхъ Ивана Франка. Коли дѣйстный реалистъ займаєсь наукою, выходить наука, — коли-жь поетъ, выдить въ добрôмъ разѣ поезія, въ лихôмъ: доктринерство. Для примѣру наведемо лише єго проєктъ реформы грунтовои (поданый въ часописи: „Przegląd społeczny“ 1887, зош. IV., ст. 323). Переходячи поодинокй проєкты дотычнои реформы, якъ: реформу спадкову, майораты селяньскй, частковане бôльшихъ посѣлостій помѣжь селянъ и т. д. — Франко граєсь ними наче дитина пилкою. Всѣ они очевидно, полусредства, и слова доброго не вартй. Єдине средство: приняти проєктъ славного американьского економиста Джорджа, знести власнôсть личну (индивидуальну), а завести власнôсть колєктивно-національну. Значить, народъ, яко одинокій властитель землѣ выдѣляє: 100 бôльшихъ посѣлостій по 1000 моргôвъ, 5000 середныхъ посѣлостій по 200 моргôвъ, 600.000 дрôбныхъ посѣлостій по 20 моргôвъ, и справа готова. Хто уступає зъ своєи власности на корысть немаючихъ, тому сплатить ся индемнизацію. Такъ однымъ замахомъ пера стане новый свѣтъ, новый ладъ, а зъ нимъ щасте нове и гараздъ новый. Проєктъ для американьскои кольонизаційнои системы знаменитый — справдѣ и для насъ несогôршій. У насъ додати єму лише ритму и риму, а стане чудовою — дидактичною поемою!

Писатель однакъ наче самъ пересвѣдченый о неприродности свого натурализму. Бо єсли-бъ ôнъ бувъ въ сюжетѣ, характерахъ людскихъ, не намагавъ бы ôнъ такими „натуралистичными образками“, якъ отъ въ Місіи: „лизанє шкôры“, „вытѣкаючій мозокъ“, „забавка дѣтей выпавшимъ людскимъ окомъ“, „рѣзанє дѣтей батькомъ и матерію“ и т. и., въ котрыхъ писатель тымъ завзятѣйше любує ся, чимъ завзятѣйше читаюча публика ôдъ нихъ ôдвертає ся.

Вже що а що — а се-жь на певно сказати можемо, що школа Золѣ не прийме ся середъ нашои суспôльности, а по крайнôй мѣрѣ въ тôй драстичнôй формѣ нѣ, въ якôй єѣ представляє Иванъ Франко. А тымчасомъ немалои наподѣваєе она шкоды, найбôльшои вже тымъ, що справдѣ талантливый писатель, великои щирости чоловѣкъ и невтомимои працѣ труженникъ остає майже безъ вплыву на суспôльнôсть, середъ котрои жиє. А вже-жь велика штука писати, — каже Брандесъ, — але ще бôльша вжитись въ суспôльнôсть и писати такъ, щобъ люде читали, читанємъ переймались и за писателемъ дъ лучшому прямовали.

Богатôй части белєтристичнôй ôдповѣдає рôвно-жь и пребогата часть наукова. Побôчь популярныхъ ôдчитôвъ О. Барвѣньского про Шевченка и Федьковича, памяти котрыхъ присвяченый сей Альманахъ, пôдносимо лише „біографичнй замѣтки“ О. Конiського, котрй ачейже не одного охочого загрѣють до збираня біографичныхъ матеріялôвъ зъ житя нашихъ труженникôвъ и свѣтичѣвъ народныхъ.

Робота велика и майже що лишь почата. Не одна праця, важна колись и щира, не звѣстна майже нынѣшнымъ людямъ. Побôчь опрацёваныхъ бôльше біографій Шашкевича, Могильницкого, Навроцкого, Шухевича, лишаєсь ще величезне число колишныхъ труженникôвъ, о житю котрыхъ хиба деякй згадки по календаряхъ розкиненй. Доволѣ лишь згадати имена: Луки Данкевича, Илькевича, Николая Устіяновича, Михайла Козановича, Игнатія зъ Никловичъ, Льва Трещаковского, Рудольфа Моха, Лужецкого, Скоморôвского, Павла Леонтовича, Сильвестра Метелѣ, Федора Заревича, Іосифа Заячкôвского, Данила Танячкевича (старшого) — такихъ дѣятелѣвъ, якъ Григорія Яхимовича, Ивана Борисѣкевича, яке богате и яке гарне поле для патриотичнои молодѣжи нашои?

Автобіографія Д. Мордовця и критична оцѣнка єго оповѣдань черезъ Ивана Франка доповняють ся въ гарну историчнo-литературну цѣлôсть. Зъ критичныхъ праць пôдносимо ще оповѣстку Дра Омеляна Огоновского про „Юрія Горовенка“, выданою тогôдъ въ Руско-Украиньскôй Библіотецѣ Е. Олесницкого.

Данило Лепкій подає намъ зновъ етнографичну студію „Про домашнй звѣрята въ деякихъ людовыхъ вѣрованяхъ“, написану зъ тою самою совѣстностію и любовію, якъ и давнѣйшй записки, про котрй вже и ширшому вѣдомо свѣту. А вже-жь немало причинивъ ся до збогаченя Альманаха и выдавець самъ, — побôчь дрôбнѣйшихъ историчнo-литературныхъ замѣтокъ (ст. 206) — ширшою розвѣдкою про „Угорску Русь“, важною безперечно не тôлько для тои нещасливои, и своими безталанными провôдниками самохôть занапащенои краины, але для цѣлои Руси.

Для доповненя того впрочѣмъ пôдъ кождымъ взглядомъ совѣстного дѣла додамо лише, що мѣжь писателями и труженниками тамошними належало ще згадати про Михайла Лучкая, (автора граматики зъ 1830 р.), Семена Довговича, (письма философичнй), Петра Тыпулу, (професора економіѣ въ Пештеньскôмъ университетѣ), Мустяновича и Балудняньского (звѣстныхъ писателѣвъ проповѣдей), Анатоля Кралицкого, котрого письма розкиненй й не въ однôмъ выдавництвѣ галицкôмъ. Може бути, що авторъ лишивъ собѣ тоє до окремѣшнои студіѣ надъ литературою Угорскои Руси. — *Ц.*

Юбилейное Изданіе *въ память 300-лѣтняго основанія Львовского Ставропигійского Братства. Томъ I. Львовъ 1886. Иждивеніемъ и типомъ Ставропигійского Института.*

— Пôдъ тымъ заголовкомъ выйшовъ зъ початкомъ сего року першій томъ выдавництва, котрымъ загадало „Братство Ставропигійске“ празновати 300-лѣтну рôчницю свого заложеня. Єсть то томъ „in folio“; друкъ, папѣръ — загально зверхна форма дуже гарна, ôдповѣдно поставленôй цѣнѣ и якъ пристало на памяткове выдавництво.

Що до языка, то представляєсь ôнъ въ такôмъ архаизмѣ, що мôгь-бы смѣло станути побôчь найдавнѣйшихъ па-

мятникôвъ рускои словесности, а и для празнованя 300-лѣтнои рôчницѣ заложеня Братства єсть вже майже анахронизмомъ (вже навѣть до того за старый). Вже въ титулѣ книжки подыбуємъ слова, якъ: иждивеніемъ..., котрыхъ значене лишь ôдгадуємо, а въ наголовкахъ документôвъ, поданыхъ въ тôмъ томѣ ôдбиває мертвый языкъ въ наголовкахъ дуже разячо ôдъ живого, хоть мѣсцями и поисованого языка поданыхъ документôвъ. Дуже то сумно, що маючи таку хорошу нагоду повеличатись передъ другими Славянами, мы представились имъ яко муміѣ безъязичнѝ, хоть по словамъ нашого поета:

„Кождый нарôдъ, хоть-бы дикъ
Має рôдный свôй языкъ...“

Вѣдай и не такъ то давно мы єго утратили, бо инакше годѣ собѣ представити, якъ мôгъ-бы бувъ поетъ повысшѝ слова писати. Коли вже наше хлопске, чи украиньске (якъ єго называють) нарѣчіє не годилось до того, щобы обходити въ нѣмъ память такъ высоко около нашихъ народныхъ справъ заслуженого Братства, то лѣпше вже було ужити языка россійского. Можь-бы було тоє бодай де-чимъ умотитовати, отъ примѣромъ тымъ, що выдавництво тоє призначене для всѣхъ Славянъ, а не тôлько Русинôвъ, що изъ взгляду на высоку цѣну за екземплярь мусѣло Братство вважати на розпродажь єго въ Россіи и т. д. Якѝ бы тамъ були собѣ тотѝ мотивы, а все-жь були-бы якѝсь и бувъ-бы остаточно все якійсь живый славяньскій языкъ. А такъ насуваєсь кождому, хто розглянувъ ся уважно въ „Изданіи Юбилейномъ“ мимоволѣ на гадку, що ось то панове выдавцѣ россійского языка мабуть не знаютъ, а свого рôдного стыдаютъ ся, тожь и выйшла зъ того якась „lingua franca“, що має представляти нѣбы то якійсь литературный галицкій языкъ*). Ученый Славянинъ, котрому „Изданіе Юбилейное“ попадесь въ руки, здивуєсь немало, побачивши, що єсть въ Австріи славяньскій нарôдъ, для котрого мовбы и не було часу ôдродженя ôдъ 1848 р. до теперь, що єсть нарôдъ, котрый самъ зрѣкаєсь свого языка, того першого условія дальшого свого быту, а нарôдъ той, то не якѝ тамъ останки колишнёго великого народа, якѝсь исторично-етнографичнѝ останки, то не якѝ тамъ Вінды въ Горѣшнôй-Австріи або Вілцы въ Саксоніи, але то нарôдъ три-міліоновый — Русины. Можешь бути дѣйстно гордый тымъ, щось Русиномъ, и смѣло выжидати твоєи будучности. Хоть годѣ сказати, щобы минувшôсть наша дуже рожево представлялась, а все мабуть такой ще красше, якъ теперѣшнôсть. Отъ хоть-бы глянути и на Братство Ставропигійске.

Черезъ цѣле столѣтє стояло оно на сторожи справъ народныхъ и не опускало хоругви народнои середъ дуже тяжкихъ неразъ хвиль, а силу до того опору находило на рôднôй почвѣ, не оглядаючись за чужими богами. Тожь и покрывъ єго за тоє на мрачныхъ картинахъ нашои исторіѣ зъ того часу блескъ заслуженои славы и память про него зарылась глубоко въ серця рускѝ. Та зъ часомъ зôйшло Братство зъ тои дороги. Зашумѣло въ рôднôй хатѣ, заколотивъ ся спокôй въ родинѣ, а интересъ стану, интересъ кастовый придусивъ почутє національне. Чернь руска, що облягала крѣпкѝ муры Львова, була для рускаго мѣщаньства у Львовѣ такимъ-же ворогомъ, якъ и Татаринъ або Шведъ. Мѣщанинъ рускій жахавъ ся тои черни, не хотѣвъ мати зъ нею нѣчого спôльного, ба посунувъ ся ажь такъ далеко, що покинувъ навѣть языкъ, котрымъ тая чернь говорила и лишивъ ся лише при церкви. Ôдъ другои половины 17. столѣтя покидає мѣщаньство наше рускій языкъ и мѣщанинъ стаєсь gente Ruthenus, natione Polonus, — (а нынѣ справдѣ не Polonus, за те...?) Такъ то споры нашѝ потягали и потягають до нынѣ упадокъ справы народнои. Але приступѣмъ назадъ до згаданого выдавництва.

Побôчь небдповѣдного языка можна выдавництву закинути именно ще бракъ одностайности, систематичнои цѣлости, черезъ що выдавництво представляєсь яко конґльомератъ зъ трехъ ôдрубныхъ частій.

Яко перша часть представляєсь „Введеніе“, аркушѣвъ 4, паґинація иде числами римскими ажь до стороны XX. Єсть ту сказано коротко о заложеню и значеню братства Ставропигійского и поданый короткій переглядъ архиву Ставропигійского. Замѣтно однакожь, що така важна книга якъ згадане тамъ „Альбумъ“ не єсть близше описане. Другу часть творить: „Историческій очеркъ о ставропигійской церкви Успенія Пресв. Богородици во Львовѣ“, аркушѣвъ 5, паґинація цифрами арабскими иде до стор. 20. Часть тая має въ собѣ много цѣкавыхъ рѣчей, ôдносячихъ ся не лише до исторіѣ церкви Успеньскои, но и ширшого значеня. Въ третôй части поданѝ суть „Документы“. Часть тая обнимає зъ придаными реґестами и зъ „Списомъ“ 27 аркушѣвъ и паґинована єсть кирилицею ажь до стороны ϡκ (т. є. 112). Въ тôй части придана фотографія образу Корніякта зъ Успеньскои церкви и фотографичне факсимиле єго листу, писаного до Братства зъ села Сосинцѣ въ 1600 р. Крôмъ того приданый єще одинъ картонъ факсимилій деякихъ документôвъ, печатаныхъ въ тôмъ томѣ. Въ тôй части ударяє именно неконсеквенція въ печатаню документôвъ. Єсли вже печатаный документъ має заступити оригиналъ, ну тожь само собою розумѣєсь, що треба єго и зовсѣмъ вѣрно ôддати и всякѝ самовôльнѝ доповненя суть ту не на мѣсци. Тымчасомъ подыбуємо въ документахъ, печатаныхъ въ „Изданіи юбилейномъ“ всюды знаки при согласныхъ на кôнци, а неумѣстнôсть того ôдчували вѣдай самѝ панове выдавцѣ, скоро мусѣли зъ того въ Введеніи звинятись. Но тымъ прислужилось Братство справѣ етимольогіѣ и наколибъ якій ворогъ етимольогіѣ хотѣвъ зъ архиву Ставропигійского доказувати, що знаки твердѝ були вже въ 16 вѣку неначе лише формою конвенціональною безъ всякого значеня, то надармо глядавъ бы ôнъ потвердженя своєи ненатріотичнои думки въ дипльомахъ „Изданія юбилейнаго.“

За документами иде „Технический очеркъ ставропигійскои церкви во Львовѣ“ на 1 аркуши; паґинація зновъ арабскими числами до стор. 4, а въ кôнци „Изображенія“ 13 картонôвъ. Такъ отже маємо троякѝ паґинаціѣ: римску, арабску и кирилицю, а крôмъ того арабска паґинація приходить и въ „Историческомъ очерку“ и въ „Техническомъ очерку“. Цѣкава рѣчь, якъ належить цитовати мѣсця, єсли хтось покличесь случайно при своєй працѣ на „Изданіе юбилейное“.

Въ кôнци думаємо, що не було конче потрѣбно вычисляти весь численный перзоналъ, трудившій ся при „Изданіи юбилейномъ“. Иниціяторомъ дѣла бувъ Дръ Изидоръ Шараневичь, дипльомата читавъ А. Скобельскій, а наголовки редаговавъ п. Климертовичь, „технический очеркъ“ робивъ п. Зубрицкій, а переробляли єго пп. Дръ Савицкій, Папе и Скобельскій. По що тои подрôбности? Бракує ще, якѝ „наборщики“ друковали, хто папѣръ спроваджувавъ и т. д. — *Ц.*

Бібліографія.

— Географія Руси. Часть I. Русь галицка, буковиньска и угорска. Зъ картою Галичины, Буковины и Угорскои Руси. Написавъ Романъ Заклиньскій, учитель въ мужескôй семинаріи учительскôй у Львовѣ. Выданє Товариства „Просвѣта“. У Львовѣ 1887. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка.

— Библіотека для молодѣжи Омеляна Поповича. Книжочка 4. (Выданє „Рускои Бесѣды“ въ Чернôвцяхъ). Чернôвцѣ 1887.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ

ТОМЪ I.

Д-ра Омеляна Огоновского

выйшла вже зъ друку и можна єѣ дôстати въ друк. тов. им. Шевченка (ул. Академична ч. 8.), въ тов. „Просвѣта“ (ул. Ôрменьска ч. 27.) и въ книгарняхъ: Ставропигійскôй и Миликовского (Старжика)

по цѣнѣ 1 зр. 70 кр., для Россіѣ 2 рублѣ.

ÔДЪ АДМИНИСТРАЦІѢ.

Зъ числомъ слѣдуючимъ кôнчить ся II. карталъ нашого выдавництва. Просимо о ôдновленє пренумераты и выровнанє залеглостей.

Ôдповѣдає за редакцію: **Григорій Цеглиньскій.**

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.

*) „Юбилейное Изданіе“ въ тôмъ видѣ, якъ єсть не належить отже до жаднои литературы. До россійскои нѣ, до рускои ще менше. Для того и не зважали-бъ мы на него, єсли-бъ де-якій письма не пôдносили єго яко памятникового выданя рускаго. До того не надаєсь оно вже своєю внѣшною стороною, архаистичнымъ языкомъ, котрого годѣ и церковнымъ назвати. Єсть то радше архаистична масочка, котрою покрываєсь у насъ зовсѣмъ не архаистичнѝ цѣли.

Рôкъ VIII. Львôвъ дня 15. (27.) Червня 1887. Число 12.

Выходить два разы на мѣсяць, кождого 1-ого и 15-ого, въ объемѣ 2—2½ аркуша.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. 8. улиця Академична.

ЗОРЯ

Пренумерата выносить: на цѣлый рôкъ 5 зр., на пôвъ року 2 зр. 50 кр., на чверть р. 1 зр. 25 кр.

Пренумерату належить присылати до администрациѣ „Зорѣ“ (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

ВЪ ПРИВѢТЪ
ЄГО ЦѢСАРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА ПРЕСТОЛЬНОГО НАСЛѢДНИКА
АРХИКНЯЗЯ РУДОЛЬФА.

Убогî а гордî — но щирî мы є!
Въ насъ лести пôдхлѣбста не має:
Мы любимъ Габсбургôвъ якъ наше житє
Тожь Русь **Тя** ôдъ серця витає.
Днесь, **Сыну Цѣсарскій**, Русь **хлѣбець Тобѣ**,
Сôль, пѣсню празничну пôдносить,
Въ гостины **Твоєи** празничнôй добѣ
Приняти дарунки тî просить.

По довгôй неволи, по злидняхъ судьбы
Насъ доля при Австріи лишила;
Обтерла Русь сльозы, забула нудьги
Габсбургôвъ любовю ôджила.
Ôтцѣвъ Твоихъ мудрôсть сприяла намъ все,
Надѣя насъ лучить зъ **Тобою**:
О жий намъ, о славъ ся на вѣки, за все
Любовю до Руси святою!

Витай намъ Достойный, ученый, витай
Въ прарускôй велúчнôй столúци;
Ôтця Твого окомъ поглянь **Ты** на край
На нарôдъ въ прарускôй землици.
Ту серце при серцю, при груди ту грудь,
Днесь стали въ празничнôй обновѣ:
Вни кровцю жизненну, житя свого суть,
Габсбургамъ ôддати готовî!

Убогî но гордî — и вдячнî мы є!
Чимъ хата богата приймаємъ...
О, паросте крѣпка, въ Габсбургôвъ Рôдни,
Для **Тебе** днесь пѣсню складаємъ:
У серця притворы нашь нарôдъ прийми,
Габсбургôвъ наслѣдуй закóны:
За доказ **Твоєи** для Руси любви,
Любовю ôдвдячать — миліóны...

Володимиръ И. Маслякъ.

СВѢТЛО ДОБРА И ЛЮБОВИ.

(Оповѣданє Олены Пчôлки.)

(Дальше.)

VIII.

Другого дня по гулянцѣ, за ранѣшнимъ чаємъ въ столовôй Ухтомцевôй ишла жвава розмова. Бренѣвъ голосокъ Сашинъ, мѣняли ся спóгадами про пользованє зъ гулянкою й Ухтомцевъ зъ Пôдгôрнымъ.

— А яка вчора Евгенія Сергѣевна була интересна?— спогадавъ далѣ Ухтомцевъ.

Пôдгôрный нѣчого не сказавъ, тôлько всмѣхнувъ ся, нахиляючись надъ чаємъ.

— А до васъ она була дуже ласкава? — провадивъ Ухтомцевъ. — Такъ, такъ!... Я де-що замѣчаю!... Ей, стережѣть ся, Пôдгôрный, не дуже надьте ся: панны народъ непевный!

— Я зовсѣмъ и не наджу ся! — ôдповѣвъ Петрусь.

— Кажѣть, кажѣть! Читали мы колись-то сю исторію, за свого часу!... Що-жь, Евгенія Сергѣевна може заполонити юнацке серце: гарна, мила! Одно въ нѣй не гараздъ: якась она не выдержана, — видно, що безъ матери выхована! Ѣй бракує рôвности й чогось тоншого въ способѣ себе вести, — у всѣй манєрѣ.

Ухтомцевъ зробивъ ôдповѣдный помахъ рукою.

— Се якъ на чий поглядъ! — зауважавъ Пôдгôрный: — можна знаходити навѣть гарнымъ, що она не така вже надто приличка, вымуштрована сальонна лялька!

Ухтомцевъ усмѣхнувъ ся и вмовкъ, либонь уважаючи лишнимъ сперечатись зъ тымъ Петрусемъ, лишь скôлька хвилинъ пильновавъ єго добродушно-насмѣшливымъ поглядомъ; далѣ вдавъ ся до Сашѣ:

— А ты, мôй хлопчику, добре бавивъ ся вчора?

— О, добре! — ôдказавъ Саша, трѣпнувши своими кучерями, и защебетавъ далѣ. Ухтомцевъ погладжувавъ рукою кучеряву чупринку сынову и веселый выразъ хутко зникъ зъ батькового обличя, якъ то часто бувало, коли Ухтомцевъ пильнѣйше придивлявъ ся до вроды хлопчиковои. Охъ, отî кучерѣ!... Таке саме чорне, кучерявисте волосє мала вродлива дружина Ухтомцева, що ôдцурала

ся єго, ôддавши серце иншому. Свѣтъ забувъ єѣ, та либонь мужь, и розвѣвшись, не мôгъ забути єи цѣлкомъ. Отй-жь бо кучерѣ Сашинй нагадували!...

— Гуляй, гуляй, хлопчику! — мовивъ Ухтомцевъ, слухаючи щебетанє Сашино, та ôдганяючи свою журливу думку: — хутко запряжешь ся въ науку!... До речи, Петро Игнатовичь! — згадавъ судія: — я вже скôлька разôвъ думавъ просить васъ, чи не знайшли-бъ вы менѣ черезъ своихъ знакомыхъ, або може вы й самй знаєте, якого репетитора для Саши? Пора вже подумать про малого, куды небудь приготовлять! Хотѣвъ бы я якого молодого хлопця, знаючого и статочного, котрому-бъ можна було поручити дитя!

— Можна попытати! — ôдповѣвъ Пôдгôрный: — я напишу въ Киѣвъ до родичѣвъ, они повинй знать когось такого мѣжь молодю.

— Будьте ласкавй, напишѣть!

— Добре, добре! Отъ сёгодня-жь напишу! — И Петрусь рушивъ изъ столовои.

— Куды-жь вы? Уже до паперѣвъ? — спытавъ судія.

— А до паперѣвъ, страшенно богацько повѣстокъ писати!

— Глядѣть же вы тамъ не наплутайте! — гукнувъ зъ усмѣхомъ Ухтомцевъ.

Пôдгôрный здивовано оглянувъ ся зъ порога.

— Евгенія Сергѣєвна вамъ трохи закрутила голову, такъ вы глядѣть, будьте ласкавй, тамъ у повѣсткахъ не переплутайте нумерôвъ або чого!...

— Не бôйте ся, ще я не переплутувавъ! — ôдповѣвъ счервонѣвши Пôдгôрный и згорда пôшовъ у свою канцелярію, проведеный смѣхомъ Ухтомцева; тамъ хлопець шпарко ôдсунувъ столець и зморщивши брови, пильно взявъ ся до писаня. И Саша подавъ ся за Петрусемъ и шпортавъ ся бѣля єго стола.

— Якъ вы думаєте, — спытавъ незабаромъ Саша, — коли по насъ заѣде Евгенія Сергѣєвна, передъ обѣдомъ, чи пôсля обѣда?

— Я по чôмъ знаю! Може й зовсѣмъ не заѣде! — ôдказавъ Пôдгôрный зъ прикростю.

— Нѣ, она заѣде!—провадивъ Саша:—конечне заѣде!

Увôйшла своимъ звычаємъ Ганнуся. Окрôмъ того, що канцелярія була перехôдною хатою, Ганнуся ще й черезъ те вважала себе въ правѣ часто входити въ апартаментъ Петрусѣвъ, що поставила тамъ у кутку якусь-то свою шафку, въ котрôй держала рôзнй господарскй рѣчи: крупцѣ, макароны и таке инше; то вже-жь господиня мала частенько заглядати въ ту шафку. Ото-жь и теперь Ганнуся прийшла до шафки за якимсь рижомъ; прийшла, та й затримала ся зъ мисочкою въ рукахъ бѣля Петрусевого стола.

— Ну, що-жь, паничу, добре гуляло ся вчора? — запытала.

— Етъ!... — ôдказавъ непривѣтно Пôдгôрный: — гулялось!

— Бенкетували мабуть добре, дарма, що нѣчого не заполювали!

Пôдгôрный мовчавъ.

— А що-жь тамъ панночки робили? Антонiй казавъ, що й Хотькôвна й Стасовска були! Що тамъ ще имъ за робота була?

Петрусь усмѣхнувъ ся й промовивъ, пишучи:

— Була й имъ робота! Чай наливали, огонь розкладали; коли-бъ вы не пожаловали пшона, то й кашѣ-бъ намъ панночки наварили!

— Охъ, моя ненько! — иронично покликнула Ганнуся; далѣ зовсѣмъ иншимъ тономъ, зъ правдивою цѣкавостю, спытала: — А се що таке? — и вказала на вѣнокъ, здобутый Петрусемъ ôдъ панночки, — ôнъ лежавъ на столѣ мѣжь книжками.

— Що се таке? — проказувала зновъ Ганнуся, беручись до вѣнка.

— Не руште, Ганнусю!... — ôдповѣвъ замѣсць поясненя Пôдгôрный, суворый и збаламученый.

— Се єму Евгенія Сергѣєвна ôддала! — поважно пояснивъ Саша.

— Яка се Евгенія Сергѣєвна? — перепытала Ганнуся.

— Ну, Хотькова! Она той вѣнокъ собѣ на голову сплела и ходила въ нему, а потôмъ Петро Игнатовичь у неи взявъ.

— Ахъ, моя доленько! — згукнула Ганнуся и засмѣяла ся въ-голосъ. — Отсе вже такъ! Ха, ха, ха! Та й на що-жь вамъ, паничу, се вѣничє?!

Пôдгôрный, роздосадованый тыми покликами й смѣхомъ, тôлько що хотѣвъ гнѣвно ôдповѣдати, якъ на дверяхъ ставъ поважный кухарь Базиль и гукнувъ зъ прикростю:

— Госпосю! несѣте-жь бо вже рижь, чи що такеє! Коли-жь ôнъ менѣ вкипить на пироги?

— Заразъ! — досадливо ôдказала Ганнуся и раптовно выйшла зъ хаты зъ своєю мисочкою. За нею выбѣгъ и Саша.

Пôдгôрный писавъ своє, упавши въ зовсѣмъ лихій настрôй, котрый почавъ ся ще ôдъ чѣпляня Ухтомцева, а теперь збôльшивъ ся отымъ ще грубѣйшимъ зачѣпанємъ Ганнусинымъ. Ажь мôцна краска спалахнула въ виду у Петруся, очи-жь такъ суворо дивились на выводжуванй буквы.

А вѣнокъ, зачепленый Ганнусею, лежавъ такъ близько него; квѣточки на вѣнку посхилялись зôвялй, але ще не втратили своихъ барвъ. Петрусь немовь гнѣвно, неохочо споглядавъ и на ихъ, далѣ непривѣтно положивъ вѣнокъ на давнѣйше єго мѣсце; потôмъ неначе-бъ ôнъ заважавъ єму й тамъ, взявъ и майже не дивлячись на свою ношу, положивъ вѣнокъ у свою скриньку. — „Вѣничє!“ — згадалось Петрусеви зъ рѣчей Ганнусиныхъ и ôнъ усмѣхнувъ ся, зачиняючи скриньку, та сѣдаючи зновъ до писаня. — Нехай вѣничє! Що-жь такого! — оправдовавъ самъ себе Петрусь, уже трохи ôдойшовши ôдъ свого гнѣву, хоть все-жь ще збаламученый.

Повѣстки писались, часъ плынувъ. Отъ и ранній обѣдъ прийшовъ: Ухтомцевъ наказавъ зъ обѣдомъ поспѣшить, бо мавъ ѣхати въ Кôзлярню до князя Кизелицкого ôдвѣдати єго й закинути єму, чомъ ôнъ вчора зовсѣмъ не бувъ на польованю. „Тй поляки таки бôльшй представленя строять зъ тою сѣмейною цнотливостю! Що-жь тамъ уже такого, що жѣнка дитя має? То вже мужови не можна на польованє поѣхати?! Се вже ихъ манѣженє!“ — такъ думавъ Ухтомцевъ. Однакъ може буть, що у князя була й инша причина, зъ котрои ôнъ уминувъ ôдъ участи въ звѣстному намъ польованю; може буть, що компанія, сподѣвана на тому веселому польованю, здалась Кизелицкому за-надто „перистою...“ Хто тєє може знати!

Пôдгôрный у душѣ своѣй бувъ радъ, коли Ухтомцевъ заразъ по обѣдѣ поѣхавъ собѣ. — А то зновъ, якъ отъ приѣде Хотькôвна, почались бы розпытованя, та чѣпляня: куды ѣдете, та чого ѣдете!... а она, певно, хутко

вже буде!... Пôдгôрный тлумивъ у собѣ якійсь неспокôй, котрый, де далѣ бôльше замѣчавъ у грудяхъ при слуханю гукôвъ зъ-надвору... — Що се? здаєть ся, ѥи повозъ туркотить!...

— Петро Игнатовичь! Петро Игнатовичь! Идѣте! Уже Евгенія Сергѣєвна приѣхала! — гукавъ раптово Саша, влѣтаючи въ хату: — тамъ, на дворѣ, въ повозѣ сидить! Казала, щобъ мы выходили! — Антоній, чи не бачивъ ты мого бриля? Менѣ треба ѣхати! — гукавъ далѣ хлопчикъ.

— Куды се вы ѣдете? — пытала єго Ганнуся.

— На фабрику, въ ганчарню! Евгенія Сергѣєвна хоче такожь подивитись, — разомъ поѣдемо!

— Комедія, вже ѣй на фабрику треба! — згукнула Ганнуся, гримнувши дверима.

Пôдгôрный выйшовъ звольна, якъ ѥму здавалось. Саша бѣгъ по переду. Слуги, за небутностю пана, безцеремонно стояли й дивились на боковому ганку — й Пôдгôрному трохи нѣяково було сѣдати зъ Хотькôвною въ повозъ при тому чудованю; та й самый той блискучій повозъ у день якось бôльше мутивъ єго — и Петрусь неначе зъ якимсь примусомъ сѣвъ на переднюю лавочку, уминувши бодай хочь мѣсця поручь изъ панночкою. Саша бувъ дуже радый тôй пôвздержности и вельми пышно розсѣвъ ся на „поважному“ мѣсци коло панны Евгенiѣ. Вмѣстили ся, рушили зъ двору. Пôдгôрный же все бувъ збентеженый. Але отъ выѣхали на шляхъ: кругомъ було такъ вôльно, поля були облитй такимъ искрявымъ свѣтломъ, небо було таке синє, невеличкй бѣлй хмарки ще бôльше ôдбивали єго ясноôсть; найвеселѣйша-жь була панна Евгенія, — она все жартовала зъ Сашею, дзвôнка мова ѥи, повна веселого настрою, перерывана срѣбнястымъ смѣхомъ, мимоволѣ примушувала усмѣхнутись и мовчазного vis-a-vis... Убрана панночка була у вчорашній нарядъ; тôлько свѣдоме око могло-бъ постерегти деяку дрôбну змѣну въ окрасахъ; Пôдгôрный зауважавъ лишь, що на головѣ у Евгенiѣ була замѣсць вѣнка широка стяжка, така сама блакитна, якъ те ясне небо; опрôчь тiєи стяжки, та вгорѣ парасолика, голова не була нѣчимъ окрыта и вѣтерець зъ поля вôльно загрававъ ôдъ чола за пасмочками пушистого волося, заплетеного просто, недбало въ одну косу.

— Менѣ сёгодня треба ще до Мариновичѣвъ ѣхати!— мовила панна Евгенія: — того я й до васъ такъ заранѣ приѣхала!

— А вы у Мариновичѣвъ буваєте? — спытавъ Петрусь.

— Та нѣ! отсе-жь першій разъ!... Татко каже, щобъ поѣхати, що нѣяково: все-жь таки Мариновичь тутъ такій значный чоловѣкъ, посредникъ, ну и такъ близько ôдъ насъ живе; у татка ôнъ навѣть самъ бувъ, ну а панѣ, звычайно, дожидає, поки я приѣду, бо она тутъ давнѣйша жителька, а я приѣздна, то повинна перша побувать! Треба вже поѣхати, а то ще подумають, що горду́ю, або що!... Ахъ, а такъ не хочеть ся! Тôлько татковi догоду роблю!... Я такъ уже тутъ за сихъ два мѣсяцѣ ôдвыкла ôдъ тыхъ визитъ, — се така нудота, Господи! Я тутъ просто спочиваю пôсля Кiєва! А тамъ мене зовсѣмъ замучило те житє, зъ тыми выѣздами, визитами, обрыдло зовсѣмъ!

— А хто-жь вамъ каже провадити єго! — вкинувъ Пôдгôрный.

— Хто? — Все!... Не можна иначе! Такъ уже все складаєть ся... Тутъ — инше дѣло! Тутъ я на волѣ! Славно менѣ тутъ: я ще нѣколи не жила такъ! Неначе зовсѣмъ на ново живу! — Мовлячи тее, дѣвчина зъ утѣхою вбирала грудьми вôльне повѣтрє, немовбы тѣшачись уже нимъ самымъ.

— А до Мариновичѣвъ усе-жь таки треба ѣхать! — жартливо спытавъ Пôдгôрный, глянувши въ лице Евгенiѣ.

— Треба! — ôдказала она, усмѣхнувшись зъ покôрною минкою.

— Ну, що-жь! Поѣдьте уже, пôзнайте ся зъ ними близше, — се пôдходяче товариство: ôнъ украинець и народовець, она — украинизована москвичка и така-жь зъ народовскою тенденцiєю учителькою була.

— Се правда, що пôдходяче товариство! Я такожь неофитка! — Евгенія промовила те слово зъ усмѣхомъ, але въ поглядѣ ѥи, котрый она звернула на Петруся, зайнялась тепла искорка.

Такъ розмовляючи доѣхали до ганчарнѣ. На дворѣ, колись „панскому“, було смутно й пусто; въ будынку не видно було нѣякого руху. Нашй однакъ пôшли розпытуватись. Дôзнались, що робота на фабрицѣ теперь не йшла; однакъ наглядавшій за дѣломъ, якійсь панъ, полякъ, дуже привѣтно згодивъ ся показать приѣзднымъ готовй выробы и все инше на фабрицѣ, коли имъ цѣкаво було тее бачити. Панночка й Саша власне зъ великою цѣкавостю розглядали рôзнй прилады до выробу пôсуду, розпытувались одно передъ однымъ, що и якъ. Панночка дуже здивовалась, що посудина робить ся черезъ кручене станка: она мѣрковала собѣ якось зовсѣмъ инакше. Великй печи такожь звернули на себе немалу ѥи увагу и она сказала: — Якъ тутъ повинно буть жарко, коли они палять ся! — Доволѣ жарко! — ôдповѣвъ зъ усмѣхомъ старшій. — Якъ же то тутъ робити коло ихъ? Певне, дуже тяжко? — Роблять!

— Отже вы й погадайте, скôлько то роботникови працѣ коло тыхъ чашечокъ та мисочокъ, поки они выйдуть вподобными купцеви! — вкинувъ Пôдгôрный.

— Власне думаю о тôмъ! — ôдповѣла Евгенія.

— О, богацько буває браку! — зауважавъ старшій: — треба добре пильновать, щобъ выходило, якъ повинно буть!

Готовыми, уже й поглянсоваными выробами панночка дуже стѣшила ся и накупила собѣ скôлька дрôбныхъ рѣчей, вазочокъ, мисочокъ; пытала о цѣлому приборѣ, але панъ старшій сказавъ, що зъ фабрики власне тôлько-що продано купцямъ все, що було красшого зъ остатнёго выробу, и що на сей часъ закладъ не може поставити добôрному смаку цѣлыхъ приборôвъ.

— Такъ я пôдожду до другого разу! — мило ôдказала Евгенія, выходячи зъ будынку й прощаючись зъ увѣчливымъ паномъ управителемъ.

Выйшовши зъ фабрики другимъ ходомъ, нашй опинились передъ садкомъ, котрый щѣльно припиравъ тутъ до будынку. Зайшли подивитись на садокъ. Дерева були давнй, старй, иншй на половину поусыхали, але гордо стремѣли въ высочѣнь, иншй порозхилялись до землѣ; все кругомъ було занедбано, заросло дикимъ зѣлємъ, хочь видно було й деяку колишню культуру и въ загалѣ той кутокъ зъ старыми велетнями деревами мавъ свою повабу: чуло ся витанє якогось давного житя... Евгенія сѣла ôдпочать на масивнôй низькôй лавцѣ въ кôнци садка пôдъ деревами; Пôдгôрный помѣстивъ ся коло неи такожь. Саша о спочивку и не думавъ.

— Якй славнй ясенй! — мовивъ Пôдгôрный, оглядаючи высокй, стрункй дерева, пôдъ котрыми они сидѣли.

*

— Гарнѝ! — згодилась Евгенія: — а подивѣть ся, тутъ щось на ихъ вырѣзано! И она стала колѣньми на лавку, такъ близько бѣля Петруся, придивляючись до стовбурѣвъ. На корѣ мало значными, напôвзаросłыми знаками було вырѣзано: на одному деревѣ Jakób, на другому Ludwika, тымъ самымъ великимъ письмомъ; на обохъ деревахъ вызначено той самый давный рôкъ.

— Певне яка небудь кохана пара може любила тутъ сидѣть! — мовила Евгенія, зновъ опускаючись на лавку.

— Може! — ôдповѣвъ Петрусь, загадавшись.

Евгенія встала наразъ, нѣбы спятившись и мовила: — Одначе пора вже рушать; тамъ же мене тато дожидаѥ!

Пôдгôрный мовчки вставъ и всѣ подались до повоза. Дорогою Евгенія наказала вôзници ѣхати мѣстомъ, бо ѣй треба було тамъ щось купить.

— Отъ и добре! — зауважавъ Пôдгôрный: — й менѣ треба тамъ однои рѣчи!

На поворотѣ мало говорило ся. Тôлько Саша выливавъ свои враженя у жвавôй мовѣ. Въ мѣстѣ жиды споглядали, дивуючись на нашь поѣздъ; на крамничнôй улици було людно, найбôльше-жь ото повно жидôвъ усякого зросту. Конѣ мало не натрафили на маленьке жиденятко, цѣла купка дѣтей зъ крикомъ кинулась въ ростѣчь изъ пôдъ самыхъ коней.

— Бѣдна дитиня, якъ злякалась! — мовивъ Пôдгôрный, дивлячись на те маленьке жидинятко, пôдхоплене матерію въ великому жахови.

— Вы бы, Василю, обережнѣйше правили! — зауважала панночка вôзници, — бачите, мало не переѣхали дитины! Якъ же такъ можна!

— Чортъ ихъ не вôзьме, тыхъ жидôвъ! — умѣшавъ ся Саша: — якъ бы ихъ половину передушить, то добре-бъ було!

— Ахъ, Саша, Саша! — докôрливо мовивъ хлопчикови Петрусь: — якъ можна такѝ нелюдскѝ слова говорить. — Отъ маѥте собѣ! — додавъ ôнъ Евгенiи: — Саша, такъ само якъ и Анатолій Львовичь, маѥ якусь прирожденну ненависть до жидôвъ!

— Чомъ же вы не зробите ѥго гуманнѣйшимъ? Вы-жь зъ нимъ такій приятель! — ôдповѣла, усмѣхнувшись Евгенія.

— Стараю ся! Але що зробите зъ такимъ органичнымъ почутѥмъ? Трудна справа! — мовивъ Петрусь.

— Одначе пробуйте! Може знайдете въ собѣ снагу перемогти й се! Вы маѥте великій даръ просвѣтителя!

Спинились бѣля Ханы и Евгенія вôйшла въ ѥи крамницю, осяяна привѣтнымъ усмѣхомъ зрадѣвшои купцевои. Паничѣ пôшли до дальшои, маленькои крамнички; але прийшлось имъ зайти у скôлька крамничокъ, такъ, що Евгенія, поспѣшаючи, впорала ся зъ покупомъ хутнѣй, нѣжь они и знайшла ихъ ще при торгови.

— Що се вы тутъ купуѥте? — запытала.

— Дудку для свого малого брата! — ôдповѣвъ Пôдгôрный.

— А!

— Славнѝ дудки! — мовивъ Саша и раптово засвиставъ у дудку. Евгенія зо смѣхомъ попробувала другу й сказала: — Ну, Саша, котра краща? Выбирайте! Я вамъ куплю! — Купѣте! — ôдповѣвъ хлопчикъ: — я вамъ потôмъ грошѣ ôддамъ!

— На що менѣ грошей! — засмѣялась Евгенія: — невже-жь вы не можете прийнять ôдъ мене такого дрôбного подарунку?

Зъ дудками, жартуючи, вернулись нашѝ до повоза. Саша, ѣдучи все выпробовувавъ свою дудку.

— А вы-жь умѣѥте грать на свому національному струментови? — спытала жартливо Евгенія Петруся.

— Умѣю! — ôдказавъ ôнъ, чуть усмѣхнувшись.

— О! у нёго-жь ѥсть флейта! Ôнъ граѥ на флейтѣ, то якъ бы-жь ôнъ не вмѣвъ заграти въ дудку? — умѣшавъ ся Саша.

— А! скажѣте! — покликнула Евгенія зъ похватомъ: — якъ же я доси сёго не знала? Дивѣте ся! якъ же вы менѣ нѣколи про се не сказали?

— Чого-жь я буду вамъ допроважувать про свои таланты? — ôдповѣвъ зъ усмѣхомъ Петрусь.

— Ну, ну, правда, що у васъ тыхъ талантôвъ богацько! Але-жь и сей талантъ вы мусите менѣ показать! — провадила Евгенія, оживившись: — конечне! Отъ, коли-бъ не такъ спѣшила ся, то й заразъ бы заѣхала до Анатолія Львовича и заставила-бъ васъ заграти менѣ на флейтѣ! Але все одно, вы повиннѝ якъ найхутнѣй дарувати менѣ сю втѣху! Отъ прибувайте коли небудь до насъ сими днями зъ флейтою! Прошу васъ, безъ церемоній!

— Спасибô! — ôдказавъ Петрусь зъ непевностю.

— Нѣякихъ „спасибô“ я не хочу, а мусите прибути въ Новогрудокъ, та й годѣ! Таткомъ вы не клопочѣтесь, — провадила дѣвчина, угадуючи неохочу думку Петрусеву, — татко все тамъ собѣ зайнятый своимъ господарствомъ, або спить цѣлыми годинами на дозвôлѣ, а вы просто будете моимъ гостемъ, и я дуже, дуже буду вамъ рада! — закôнчила дѣвчина; въ поглядѣ, котрый она при тôмъ спинила на запрошуваному гостеви, обявилась ôдмѣнна ласкавôсть, котра выкликала краску утѣхи на ѥго лице.

Повозъ тымъ часомъ наближавъ ся шляхомъ до дворика Пôдгôрныхъ. Петрусь трохи затурбувавъ ся, побачивши зъ-далѣ, що на ганочку у ѥго матери сидѣло цѣле товариство.

— Стôйте, будьте ласкавѝ! — торкнувъ ôнъ за рукавъ вôзницю, не доѣзджаючи до двора, и додавъ Евгенiи: — Вы намъ дозвольте встать тутъ, не маѥте завозить насъ до дому: вы спѣшитесь, а я однаково хотѣвъ зъ Сашею буть сёгодня у своихъ! — Стôйте! — гукнувъ зновъ вôзници.

Але поки вôзниця Василь зрозумѣвъ, де саме ѥму треба стать, то повозъ опинивъ ся якъ разъ коло самои фôрточки, напроти домочка. Тутъ и Евгенія розглядѣла, що на ганочку сидѣла зъ шитѥмъ Людя Пôдгôрна, Васькевичь, Маляренко и ще старенька особа зъ панчохою. — Певне мати! — подумала Евгенія и ѣй чогось зробилось нѣяково, коли товариство зъ цѣкавостю вдивилось на ѥи повозъ, зъ котрого вылѣзавъ Петрусь; одначе панна Евгенія увѣчливо ôдповѣла на поклôнъ Маляренка й Васькевича и сама кивнула головою окроме Людѣ. Простягаючи-жь на прошанѥ руку Петрусеви она, удаючи, що зовсѣмъ не збаламучена, жваво промовила ѥму: — Такъ буду сподѣватись, такъ? Далѣ кинула й Сашѣ: — Бувайте здоровѝ, Саша, кланяйтесь таткови! Вôзници-жь гукнула: — До дому, и швиденько, бо я спѣшу ся! — Повозъ покотивъ ся, швидко повернувши малою дорôжкою на Новогрудокъ.

Петрусь, почервонѣлый, сходивъ на ганочокъ.

— А-а-а! А-а-а! — зъустрѣвъ ѥго Маляренко ироничными покликами. Васькевичь, не говорячи словами, тихо смѣявъ ся.

Петрусь такожь усмѣхавъ ся, витаючись зо всѣма.

— Павлусю! — гукнувъ ôнъ малому братови, що выходивъ изъ садочка на той гомôнъ: — здоровъ! Ось маєшь гостя, Сашу, забавъ єго! А отъ маєшь ôдъ мене подарунокъ за вчорашнй именины, — дудку! Идѣте, грайте у двохъ! Хлопчикъ взявъ дудку и заразъ же побѣгъ зъ Сашею на той бôкъ двора, пробуючи дорогою дудку.

— Що се таке, Петро Игнатовичь? — почавъ зновъ Маляренко.

— Де се ты бувъ, Петрусю? — тихо спытала мати, зчудовано дивлячись на єго и пильнуючи єго збаламучене обличє.

Петрусь коротко ôдповѣвъ, де бувъ, и вдавъ ся до Васькевича, котрый сидѣвъ бѣля Людѣ и высмыкавъ канву изъ вышитого кавалка полотна:

— Що се вы скубете?

— Помагаю Людмилѣ Игнатовнѣ въ єи праци коло моихъ сорочокъ! — ôдповѣвъ Васькевичь.

— Дивись ты, неначе Гераклєсъ за прядкою! Ха, ха, ха! — засмѣявъ ся Петрусь, окинувши громозну постать Васькевича, котра дѣйстно здавалась трохи комичною при тôй праци.

— Добре! добре! — вмѣшавъ ся Маляренко: — але сядьте но тутъ коло мене на сходкахъ, Адонисъ прекрасный, та роскажѣте ладомъ, якъ се оно такъ склало ся: и фабрики, и вы, и чудова нимфа Хотькôвна, все вкупѣ! Що се таке, скажѣть вы менѣ?!

— Нѣчого вже тамъ про нимфъ говорити! Не бôй ся, я нѣчого не кажу, якъ вы вчора цѣлый вечеръ романсовали зъ панною Стасовскою, пôсля колишнёго уже брудершафтъ запивали! А тутъ нема нѣчого такого! Отъ задля спôльнои выгоды панна Евгенія пôдвезла насъ изъ Сашею на своихъ коняхъ, та й годѣ!

— Плетѣте, плетѣте! Я знаю, що вы языкатый! — ôдповѣвъ Маляренко.

Такъ розмова провадилась далѣ мѣжь хлопцями. Петрусь, перемôгши свою збентеженôсть, впавъ у якесь незвычне оживленє и самъ дивувавъ ся своєй смѣливости. Єму стало чогось такъ весело, жарты такъ и сыпались. Однакъ мати й сестра тымъ бôльше пôдозрѣло поглядали на єго. — Ты неначе пяный! — зауважала єму Людя. Петрусь голосно засмѣявъ ся на ôдповѣдь, мовлячи: — Ото выгадала, — пяный! И усмѣхъ довго не сходивъ зъ обличя, разомъ зъ думкою о сестринôмъ порôвнаню.

— Але чого-жь се вы сидите въ таку гарну добу? — запытавъ далѣ Петрусь: — пôшли-бъ мы пройти ся! Ходѣмте!

Молодь незабаромъ рушила на прохôдъ. Дорогою завели Сашу до дому и спустились у мѣщаньскій кутокъ. Проходячи одною господарскою улицею, Васькевичь указавъ домôвку Макаревича, порядну хату заможненького шкурочина.

— Зайдѣмо за Макаревичемъ! — покликавъ Маляренко: — Що ôнъ тамъ робить у своєму лóгови! нехай иде зъ нами! (Дальше буде.)

МАРЕВО.

Въ тяжкôй самотинѣ, въ нудотѣ
Якъ душу муки облягли,
Якъ рвали серденько скорботы
За долю рôднои землѣ, —
Коли округъ душѣ живои
Живого слова я не чувъ,
И наболѣлою душею
Гадавъ: на вѣки вже засну:

Менѣ ввижали ся блакитнй
Пôвденнй чистй небеса,
А зъ нихъ по килиму изъ зôрокъ
На землю сходила Краса....

Нѣ, не Краса, Красы Богиня,
Царица Розуму — всего,
Що є мудрѣйшого до нынѣ,
Она и мати й жерело.

Она криниця Правды й Волѣ,
Пôзнаня Истины й Добра,
Она довѣчнои Любови
Довѣчно рôдная сестра.

Прийшла на землю и окрыла
Чудовымъ сяєвомъ весь свѣтъ:
Въ палаты, тюрмы, темнй норы
До всѣхъ пôслала свôй привѣтъ.

И бачу я: злякались люде
Того и свѣту и тепла —
„Не треба, геть!“ гукнули люде,
„Иди туды, ôдкôль прийшла!“

И зновъ на небо вознесла ся.
А на земли повстала тьма....
Царица та, Краса, Богиня,
И свѣтъ той ясный — Мысль була.

Перебендя.

Въ концертѣ.

(Посвящаєть ся М. В. Лисенкови.)

(Конець.)

Лѣсъ, огонь, кобзарь, козаки, цѣла картина десь нѣбы чарами щезла. Чуть музику Моцарта. Грають єго сонату. Якъ перлы, полились веселй акорды. Неначе хтось смѣєть ся весело, голосно, ôдъ щирого щасливого серця. Полила ся мельодія — пѣсня вытяжна, граціозна, мягка, якъ шовкова нитка. Неначе зъ неба ллєть ся та чаруюча мельодія и манить серце, лащить ся до душѣ, якъ лѣтна хвиля лоскоче тепле тѣло. И зновъ посыпались дрôбнй, веселй акорды, неначе забрязчало червоне намисто зъ золотыми дукачами въ гарнои дѣвчины на шиѣ. Я згадавъ Альпы, Зальцбургъ, де родивъ ся й вырѣсъ Моцартъ.

Неначе чарами хтось понѣсъ на крылахъ мои думы въ далекій, далекій край. И передъ моими очима ставъ Зальцбургъ середъ Альпъ. На зеленому гладенькому лузѣ неначе зъ землѣ высунулась тераса — скеля, довга, зъ рôвными камяными стѣнами навкруги. На скелѣ зновъ зеленѣє лугъ, зеленѣє розкôшный садъ. Зъ одного боку на высокому шпилю стремить давный лицарскій замокъ зъ баштою, де я колись стоявъ на самому вершечку и милувавъ ся Альпами.

День. Сонце, свѣтъ, радôсть. Я нѣбы стою на баштѣ. Внизу пôдъ скелями бачу хресты, церковь та дзвôницю. Зальца шумить. А по другій бôкъ замку, попôдъ терасою, зеленѣє лугъ, ажь очи бере въ себе, а кругомъ єго горы

рядами, выглядають верхами одна зъ за другои. Однѝ высокѝ, чорнѝ, скелистѝ, другѝ вкритѝ снѣгомъ, третѝ ховають верхи десь у бѣлыхъ хмарахъ. Усе залите сонцемъ, усе тремтить въ маревѣ. Зъ глыбокихъ долинъ чути гукъ пастушого рôжка. Трелѣ ллють ся, лунають въ тирольскихъ Альпахъ; мѣшають ся зъ мельодіями Моцарта. Скôльки житя, скôльки веселости въ тыхъ мельодіяхъ! Яка свѣжôсть, неначе свѣжа зелень альпейскихъ лѣсôвъ, нѣбы та прохолода, той свѣжій вѣтеръ, що повѣває зъ высокихъ Альпъ въ горячій, лѣтній день.

Отъ замрѣли передо мною якѝсь веселѝ, кольоритнѝ картины. Передъ моими очима майнули, якъ мрія, картины Макарта, котрый выкохавъ свôй талантъ въ сему самому мѣсци, картины кольоритнѝ, свѣжѝ, якъ мельодіѣ Моцарта: сине небо, сизѝ скелѣ, вода, зелень садôвъ, квѣтчастѝ килимы мѣжь мраморными кольонами. А на тому квѣтчастому фони майне дивный дѣвочій торсъ, пышне лице зъ огнястыми очима, бѣлѝ, якъ мраморъ, плечѣ... Майнули передо мною картины Муріля, єго молодѝ, веселѝ головки, зъ осмѣхомъ на рожевыхъ устахъ. Майнули й мои лѣта молодѝ въ той часъ, коли я милувавъ ся Альпами, коли житє розстелялось передо мною, якъ зеленый лугъ засыпаный квѣтками, якъ килимъ зъ нарцизôвъ та рожь та зеленого барвѣнку, и нѣ одна колюча тернина не була вплетена въ тѝ пахучѝ букеты...

Отъ почулась арія Мефістофеля зъ Фавста... Бачу сцену зъ Фавста. Мефістофель зъ острымъ лицемъ, зъ пôднятыми вгору кôнчиками губъ, зъ демоньскимъ осмѣхомъ на устахъ. За нимъ молодый Фавстъ, Маргарета...

И зновъ бачу я не сцену театру, а сцену свѣтову. Зновъ тѝ-жь пышнѝ Альпы встають передо мною, тѝ горы, де заховала ся людска воля ôдъ людского деспотизму. Але свѣтъ гасне. Темнѣє.

Нôчь. Горы мріють сильветами. Высоко пôднимаєть ся Брокенъ. На горѣ стоить Мефістофель въ червоному сяєвѣ. Очи горять, якъ жаръ. Зубы блищать. Осмѣхъ насмѣшкуватый, сардоничный. Одежа на єму чорна та червона. На шапцѣ перо, обсыпане альмазами, неначе зорями. Духъ негаціѣ, критики показує Фавстови землю, людей, людску жизнь зъ єи щастємъ, зъ єи горемъ. Гора вкрыта людьми. Огнѣ горять. Червоный свѣтъ ллєть ся на горы. Регôтъ, страшный регôтъ зъ людскои дурости, людскои никчемности ллєть ся зъ насмѣшкуватыхъ устъ Мефістофеля: то регôтъ европейскои критики, негаціѣ, регôтъ зъ людского деспотизму, звѣрства. Регôтъ гремить, якъ грôмъ надъ верхами Альпъ... И чую я въ тому реготѣ, якъ луною йде сардоничный смѣхъ зъ жовчію Берного; чую, якъ сыплеть ся смѣхъ Гейного, сыплеть ся дзвôнкими перлами, падає на землю зелѣзными кулями, бє на смерть людску здирливôсть, деспотизмъ, звѣрство, никчемнôсть...

Молода артистка заспѣвала коротенькѝ пѣснѣ Вебера, Шуберта й Шумана. Прислухуюсь мельодіи: плыне пѣсня Шумана: „Мѣсячна нôчь“ — „Неначе стало небо всю землю цѣловать“. Понеслись нѣбы попôдъ Альпами тихѝ, романтичнѝ мельодіѣ. Передъ моими очима ще манячить червоный верхъ Брокена, а внизу пôдъ Альпами вже я бачу мѣсячну тиху лѣтню нôчь. Мѣсяць плыве середъ неба. Ренъ лиснить въ высокихъ берегахъ. Замки велично пôднимають ся въ небо на скеляхъ. Далекѝ Альпы блищать снѣгами. Ясно, тихо, тепло. Зновъ чую щастє й радôсть. Здаєть ся, надъ Реномъ спѣває Льореля десь на скелѣ. Здаєть ся, феѣ, побравшись за руки, легко плывуть въ мѣсячному свѣтѣ надъ водою, надъ горами, кружкомъ ворушать ся надъ баштами замкôвъ. Чи то они спѣвають? Чи кущѣ рожь та бѣлыхъ лелій? Пѣсня нѣжна ллєть ся нѣбы зъ яснымъ промѣнємъ мѣсяця, сама граціозна, тиха, якъ промѣнь мѣсяця. Чую любовь тиху, романтичну, лицарску, поетичну. Чуєшь нѣбы гармонійну высоку лирику Шілєра та Гейного въ тыхъ мельодіяхъ; бачишь, нѣбы Гетѣвскій Германъ сидить пôдъ дубомъ коло крыницѣ и дивить ся въ синѝ очи своєи Доротеѣ. Онъ десь блиснувъ пôдъ горою свѣтъ: то печера освѣчена; тамъ ворушать ся, танцюють гномы.

А мѣсяць заливає горы й долины. Вода лиснить въ Ренѣ. А тамъ высоко, далеко червонѣє Брокенъ, червонѣє Мефістофель. Ворушать ся въ червоному свѣтлѣ люде.

Пѣсня романтична, мрійна ллєть ся зъ чиёгось щасливого серця. Щасливый край, де родились тѝ мельодіѣ, де хочь деякѝ люде зазнали щастя, долѣ, волѣ слова, волѣ мысли. Тôлько зъ щасливои, не на смерть придавленои душѣ могли выплинути такѝ граціознѝ, радôснѝ мельодіѣ.

Італіяньска артистка выйшла и заспѣвала італіяньску арію зъ Вільгельма Теля Россінього. Зазвенѣла італіяньска музика, музика страсти, субєктивного щасця серця, палкого кохання.

Полились мельодіѣ, граціознѝ, веселѝ, розлягли ся трелѣ, якъ смѣхъ молодои дѣвчины. Въ моихъ очахъ десь щезає мѣсячна романтична нôчь въ Германіи; гаснуть огнѣ на Альпахъ. Отъ-отъ погаснуть барвы картины, ледви притаились десь въ потайному закуточку фантазіѣ, ледви держать ся на кôнчику якогось нерва...

Трелѣ, мельодіѣ сыплють ся, легкѝ, жвавѝ, якъ жарты. Неначе починаєть ся любовь въ чиємусь молодому серцю. Неначе Данте вглядѣвъ вперше свою Беатриче. Отъ она глянула на єго великими карыми очима, осмѣхнулась. Ôнъ не може забути єи осмѣху: заграло єго серце, ллєть ся любовь въ солодкихъ вершахъ єго „Новои жизни“. Граціознѝ нотки сопрановѝ нѣбы смѣють ся, и я бачу, нѣбы Лявра смѣєть ся до Петрарки. Якесь живе молоденьке личко Італіянки выглянуло до мене, якъ зъ зеленого виноградного листу, очи закоханѝ, веселѝ, въ ихъ запаливъ ся огонь бакхантки. Отъ она кокетливо смѣєть ся; бѣлѝ зубки блищать, якъ перлы. Она граєть ся, вєть ся коло красеня, якъ метеликъ кругомъ рожѣ, зачѣпає рожу крыльцями, заглядає, мигає на сонцю та боить ся впасти на рожу...

А мельодія йде crescendo, набираєть ся силы й страсти. Мельодіѣ розгорюють ся, займають ся огнемъ. На моє лице неначе впавъ пучокъ промѣння палкого тропичного сонця. Иншѝ картины встають передо мною, картины пышного горячого краю, кольоритнѝ, неначе намальованѝ ясными гарячими барвами...

Егейске море. Гарячій, лѣтній, душный день. Хвилѣ то синѝ, синѝ, якъ бирюза, то фіолєтовѝ. На мори нѣбы плавають грецкѝ острôвцѣ, неначе кошики зъ квѣтками та зеленымъ листємъ. Чуть смѣхъ наядъ на тыхъ острôвцяхъ, десь въ печерѣ коло потока. Хвилѣ морскѝ теплѝ, лищать ся до гарячихъ скель зъ бѣлого мрамора. Спѣвають нѣбы сирены въ тыхъ хвиляхъ. Отъ зъ синёго моря выринають головки зъ сиными очима, выринають бѣлѝ плечѣ. Синѝ краплѣ котять ся по бѣлому тѣлу. Голосы ллють ся, якъ перлы звенять. Чи синѝ хвилѣ шелестять, чи спѣвають класичнои красы головки сиренъ?

Щось пышне встає передъ очима: древнiй Олимпъ зъ богами, прозорчастый, закутаный въ сизу имлу. Че-

резъ туманъ мрієе краса людского тѣла по-божому гарного, якйсь клясичнй формы красы незмальованои...

Чую, якъ крбзь сонъ, дуетъ зъ „Донъ Жуана“ Моцарта. До сопрана пристаѣ теноръ, плавкій, мягкій, гарячій. Музика нѣбы пашить огнемъ. Се музика страсти, палкого кохання, музика гарячого серця. Ще гарячѣйшй картины мрiють передо мною. Десь замигали высокй пальмы. Запахло миртами, цвѣтомъ помаранчь. Засинѣвъ широкій синій заливъ коло Неаполя. Сонце на заходѣ обливаѣ кровавымъ червонымъ свѣтомъ Неаполь. Городъ неначе зайнявъ ся, горить безъ огню... На мори синёму якійсь острбвець, не то Искія, не то Капрі. Острй скелѣ стоять надъ водою. На горѣ якйсь руины, кольоны, бкна въ стѣнахъ. Черезъ бкна синѣе ясне небо. Виноградъ вѣть ся по руинахъ, висить гирляндами по кольонахъ, по бкнахъ. Надъ берегомъ пышній садъ. Пальмы червонй, якъ кровь, пронизанй наскрбзь червонымъ свѣтомъ. Надъ моремъ тераса. Сходы полощуть ся въ синбй водѣ. Надъ терасою кольоны обплутанй виноградомъ. Коло терасы цвитуть помаранчѣ, мирты; якъ жаръ червонѣють здоровй розкбшнй квѣтки кактусбвъ. Душно. Садъ пахне, розливаѣ пахощѣ по водѣ. Въ тѣни пбдъ кольонами мрiе якась чудова дѣвоча головка: чи Лаврa, чи Беатриче, чи Юлія? Молода Италіянка сидить, жде милого й спѣваѣ... Очи великй и чорнй горять, якъ огонь. Лице бѣле, матове, уста бдкритй, чорнй кучерѣ розкбшнымъ хмелемъ вьють ся по плечахъ. Пѣсня горить жагою. Уста смажнй, нѣбы запеченй дрижать. Пѣсня й поезія! Поезія въ серцю и въ природѣ, въ морю, въ небѣ, въ садахъ, въ чорныхъ очахъ. Здаѣть ся сине небо, сине море млѣе бдъ тiеи пѣсни...

Она жде милого. Она жде, поки сонце впаде въ фіолѣтовй хвилѣ. Сонце впало. Запалало огнемъ море. По морю лине човникъ, якъ селезень. Чую, тенорова мельодія долѣтаѣ зъ човна, розлягаѣть ся по червоному морю. Голосъ чорнявого закоханого красеня зъ палкими очима неначе прилипъ до сопранового, зливаѣть ся въ дуетъ. Човникъ пристаѣ до терасы. Зъ човника выходить кучерявый чорнявый хлопець. Пѣсня впала крикомъ серця. Дѣвчина встала, впала ёму на шию и прилипла до ёго устами...

Голосы переплѣтають ся въ дуеты. Молода дѣвчина млѣе бдъ щастя, умлѣваѣ и безъ силы падаѣ якъ мертва на руки милого. Мельодія гасне, якъ свѣчка. Нбчь вкрыла й сады, й море, й щасливу пару...

Конець концерту. На сцену выступивъ Лисенкбвъ хоръ. Сѣмь десяткбвъ свѣжихъ голосбвъ заспѣвали Лисенкову мельодію: „Вѣнокъ зъ веснянокъ“. Се оденъ зъ найкращихъ и найоригинальнѣйшихъ вѣночкбвъ, якй до сего часу Лисенко принѣсъ Украинѣ.

Сопранъ й альты починають веснянку: „Ой, весна, весна, весняночка!“ Мотивъ народній, и молоденькй дѣвчата спѣвають чисто по народнёму. Я неначе чую голосы сѣльскихъ дѣвчатъ десь въ гаю, въ вербахъ надъ водою. На мене повѣяло весною. Пбшли варіяцiе на всѣ чотыри голосы. Сопранъ и альты заспѣвали дрббно, дрббно та весело. Здаѣть ся, нѣбы весною ластбвки защебетали въ саду несподѣвано въ тактъ пбдъ музику. Всѣ голосы переливають ся, переплѣтають ся, нѣбы сиплють ся горошкомъ. И я чую, якъ весною щебечуть пташки въ садахъ, спѣвають жайворонки въ степахъ. Десь чуть спѣвъ соловейка: то хоръ ставъ; почало ся граціозне сольо сопранове, а за нимъ десь далеко тихесенько пбдтягаѣ теноръ та альтъ, неначе десь въ далекому лѣсѣ бдзываютъ ся до соловейка, якъ далека луна, дрббнй пташки.

„А вода по камѣню, а вода по бѣлому ще тихѣйше“, зновъ зашелестѣли голосы сопрановй й альтбвъ тихо, тихо й швидко. И здаѣть ся менѣ, нѣбы шелестить весняна вода по дрббному камѣню на порогахъ Роси, переливаѣть ся крапельками; ото вода булькотить, падаѣ ббльшою хвилею по камѣню: то басы одрубчасто й швидко выбиваютъ слова въ тактъ. Голосы хору несподѣвано розлились вытяжною торжественною мельодiею. Чуѣть ся въ тбй мельодiи древній гимнъ весны, гимнъ религійный. Неначе хлопцѣ та дѣвчата справляютъ празникъ десь надъ водою, спѣвають гимнъ весняный природы...

И зновъ пбшли мельодiѣ тихо, тихесенько. Хоръ выдержуе пяно, якъ оденъ чоловѣкъ. Неначе вѣтерець побѣгъ полыскомъ надъ водою, зашелестѣвъ вершечками очерету та осоки, вершечками зеленыхъ вербъ и десь впавъ въ дббровѣ. И зновъ нѣбы защебетали пташки въ садахъ, зашелестѣла вода въ поточкахъ, въ зеленыхъ травяныхъ бережкахъ. Я забувъ, що сиджу въ театрѣ. На мене дыхнула весна красна своимъ теплымъ духомъ десь въ селѣ, въ лузѣ надъ водою...

Пбшли украиньскй народнй пѣсни, и веселй, жвавй, и вытяжнй, торжественнй. Дужй голосы вдарили чумацку пѣсню: „Гулявъ чумакъ на риночку“. Пѣсня торжественна, мельодія богата. Просторъ, воля, широкбсть безъ краю чуѣть ся въ тбй мельодiи. Оркестръ загремѣвъ. И зновъ неначе чарами пбднялась завѣса. Зновъ бачу тебе, мбй рбдный краю!

Неначе чарами розстеляѣть ся передо мною зеленый степъ. Хтось неначе розгортаѣ пышній перскій килимъ. Весна. Ранокъ. Сонечко збйшло. Степъ зеленѣе. Трава припала росою. Червонй та жовтй дикй тюльпаны лиснять проти сонця, якъ помальованый кришталь. Якъ картатй плахты синѣють полосы матошнику, червонѣють цѣлй ризы полевого маку, рожевого горошку. Степъ лиснить, цвите, живе й дыше. Надъ степомъ шугають орлы. Въ небѣ спѣвають жайворонки. Въ травѣ ворушать ся хаврашки, мигають ушками и спинають ся на заднй лапки, пустують якъ школярѣ, гудуть бджолы на квѣткахъ. Отары овець сунуть ся по степу, акъ бѣлй та чорнй хмары. Степъ пахне, дыше, живе, дрижить пбдъ маревомъ сонця, якъ дрижить молоде людске тѣло пульсомъ, текучою въ жилахъ кровью. Якй пышнй вы, рбднй степы весною! Генъ-генъ, далеко въ степу сунеть ся довга валка чумакбвъ, и ихъ пѣсня ллять ся понадъ степомъ. А тамъ далеко, край степу, мрiе Чорне море; по нёму бѣгають, неначе граютъ въ хрещика, золотй скалки сонця, десь далеко, далеко въ сизбй имлѣ, неначе реальный миръ крадькома мѣнить ся въ фантастичный, змѣняѣть ся на легку фантастичну мрію и тоне десь въ сизбй далечи....

И чую я, що не загинула Украина... не пропала ёи сила, додержала ся, заховала ся въ степахъ, въ садахъ, въ народѣ, и нѣколи не пропаде, не загине. А пѣсня ллять ся дуже мельодійна, торжественна, выявляѣ дужу силу Украины, розлягаѣть ся живою силою по тыхъ степахъ, де колись тирса шумѣла, де кровь ворога текла, червонѣла, де ховала ся свобода, гуляла, складала ся въ свои оригинальнй формы на вольнбй воли. Розлита козацка кровь за волю Украины полила степы; зъ неи выросли червонй степовй тюльпаны, выросла дужа пѣсня народня...

Полили ся веселй, хоровй народнй пѣсни: „Коли-бъ менѣ, Господи, недѣлѣ дождати!“ „Стели ся, барвѣнку, низенько! присунь ся, козаче, близенько!“ Дѣвочй хоры неначе грають ся, жартують, дражнять хлопцѣвъ чудовыми голосами, рожевыми устами. Бачу, на сценѣ свѣжй костюмы народнй сяють на дѣвчатахъ. Хлопцѣ нѣбы зачѣпають дѣвчатъ. Лѣть ся смѣхъ та регôтъ сѣльскои улицѣ. Голосы переплѣтають ся, якъ лозы винограду, бѣгають хрещикомъ.

И зновъ передо мною картина рôдного краю: Днѣпро сяѣ на сонци въ зеленыхъ берегахъ. Горы зеленѣють. Луги цвитуть. Села ховають ся въ садахъ. Бѣлый цвѣтъ гне до долу вишнѣ та черешнѣ. Недѣля, свято. Весняне сонце ллѣ радôсть на сады. Десь надъ ставкомъ въ садку збирають ся хлопцѣ та дѣвчата. Музики грають. Дѣвчата танцюють. Миготять на сонци червонй чоботы, червонй та зеленй запаски; мають на головахъ вѣнки зъ квѣтокъ, пучки стрôчокъ. Брязчать на шиѣ червонй намиста та дукачѣ. А музики гудуть. Золоте сонце ллѣть ся черезъ бѣлый цвѣтъ вишень та черешень. Рожевй букеты вкрыли яблунѣ, що й листя не знать. Въ цвѣту ворушать ся, гудуть бджолы. Бѣлый цвѣтъ обсыпаѣть ся на дѣвочй стрôчки, на квѣтки, на синій рястъ та зеленый барвѣнокъ. Парубки въ сивыхъ та чорныхъ шапкахъ бють тропака. Пахне молодымъ житѣмъ весны, граѣ молода жизнь новои Украины, не вбитои, повнои силы. А онъ за садкомъ пôдъ вишнями выглядаѣ зъ бѣлого цвѣту щаслива пара: хлопець якъ явôръ, чорнявый якъ гвоздикъ; дѣвчина якъ тополя, гарна якъ рожа; ѣи чорнй очи выразно блищать мѣжь бѣлымъ, срѣбнымъ вишневымъ цвѣтомъ... „Стели ся, барвѣнку, ще низше! Присунь ся, козаче, ще, ще, ще близше! — неначе говорять ѣи чорнй очи...

Ще чути на сценѣ одну чудову, щиро народню Лисенкову мельодію: „Туманъ хвилями лягаѣ по степу нѣмому, чей вже сонечко сѣдаѣ, часъ и намъ до дому!“ И бачу, якъ сонце сѣдаѣ. Торжественна мельодія переливаѣть ся зъ дужихъ хлопчачихъ грудей, неначе лѣсъ гнеть ся пôдъ вѣтромъ. Чути втôму въ тыхъ мельодіяхъ. Хлопцѣ нѣбы вертають ся до дому и спѣвають ту пѣсню, а дѣвчата десь обзывають ся за черешнями, примѣшують свои звôнкй голосы: „Здоровй, козаченьки! ой чи вы насъ не забули?“ И ихъ голосы пронизують цвѣтъ садôвъ, долѣтають до хлопцѣвъ, сплѣтають ся зъ ихъ пѣснею... А десь далеко, далеко въ зеленому степу лунаѣ дужій баритонъ бвчаря: „Ой не гараздъ, Запорожцѣ, не гараздъ вчинили!“ Яка глыбока мельодія тои пѣсни! Яка туга, якій жаль выливаѣть ся въ тôй мельодіи! И лунаѣ та дужа пѣсня зъ далекои давнои давнины й доси надъ степами, и буде лунати, не вмре, не загине...

Не загине, не загине... вѣть ся въ мене думка. Не загине Украина, не загине народъ. Якась солодка радôсна надѣя ворушить ся въ серцю, оживаѣ, вылѣтаѣ на свѣтъ божій, лѣтаѣ надъ пышними степами... Неначе бачу ѣ, мою Надѣю, всю убрану въ живй квѣтки, въ уборы зъ бѣлыхъ левкоѣвъ, зъ гирляндою рожь та бѣлыхъ лелій черезъ плече, въ вѣнку зъ весняного цвѣту яблунь та черешень на головѣ. Отъ она нѣбы стоить на хмарѣ зъ вишневого цвѣту, вся уквѣтчана, убрана, топче синій рястъ та земный барвѣнокъ червоными черевичками. Стрôчки мають въ синёму небѣ. Синй, ясносинй очи манять до себе очи, якъ очи Днѣпровои русалки... Отъ она плыве въ синёму небѣ надъ зеленымъ степомъ, надъ бѣлыми пахучими садами, якъ добрый геній Украины, а кругомъ ллють ся пахощѣ бѣлыхъ лелій, левкоѣвъ, рожи та мяты. И надѣя заспокоюѣ прибите серце, втомлену душу, вливаѣ въ серце житя, силы та радости зъ степовымъ свѣжимъ воздухомъ... Зновъ защебетавъ соловейко, закувала зазуля въ лузѣ... и зновъ ожило серце, вернулась надѣя...

Иванъ Нечуй.

МНОГОНАДѢЙНОМУ...!

Остапку мôй, чи ты не бачивъ,
Що сонѣчко, коли сходячи
Раненько запече, засяѣ —
То потôмъ въ хмару ся ховаѣ,
Ты не вважавъ?... Менѣ малому
Ѣще небôжка Мачоганка
Се розказала, що изъ ранка
Изъ дуже парного, яркого
Не вѣщувати дня такого,
Не сподѣватись на погоду.
А на погоду не такъ сходить
Оно собѣ: тихенько встане
Изъ за горы, сповите млою, —
Немовь дитинка тая рано
У пеленкахъ, — вмыѣсь росою,
Та йде потôмъ свѣтити свѣту,
Людей будить, живити цвѣты....
* * *
Оттакъ и нашй тй великй
Сподвижники идей будились....
А сй дрôбонькй всѣ „музики“,
Сй свого ранку — страхъ свѣтили!

Олександеръ Бобикевичъ.

ГАЛЬШКА ОСТРОЖСКА.

Траґедія въ пяти актахъ Омеляна Огоновского.

АКТЪ ЧЕТВЕРТЫЙ.

(Дальше.)

СЦЕНА ДВАНАЦЯТА.

Острожскій. Беата.

Беата.

Князю Василю! мабуть не сподѣвались вы такого гостя?

Острожскій.

Всякій гôсть милый моѣму дому.

Беата.

Ну, Иліина вамъ ачейже не дуже мила.

Острожскій.

Духъ покôйного мого брата примиривъ мене зъ вами.

Беата.

О! мене ôнъ зъ вами не примиривъ. Смертна рана серця не такъ скоро гоить ся (сѣдаѣ).

Острожскій.

Се-жь диво, що вамъ забаглось, зъ такою раною ѣхати такъ далеко! Въ недузѣ потрѣбный супокôй.

Беата.

Супокôй житя забрали менѣ мои вороги.

Острожскій.

Найдуть ся приятелѣ, щó схочуть осолодити гôркій полынъ въ житю.

Беата.

Вже-жь не вы будете симъ приятелемъ.

Острожскій.

Я пропащій супроти васъ; — але суть иншй богатырѣ, гарнй молодики...

Беата (злюща).

Князю! мовчати! Вамъ зась до моихъ справъ! Я не приѣхала, слухати слôвъ наруги.

Острожскій.

Извольте-жь тямити, що й пристрасть маѣ свою границю. Виджу, що вы приѣхали, глумитись менѣ въ моѣму домѣ.

Беата (иронично).

Глумитись?! о нѣ! Иліина выховалась на дворѣ королѣвскôмъ, де набула окремого, высшого обычаю.

Острожскій.

Видно вже й наслѣдки того окремого обычаю панского. А вже-жь перестаньмо воювати словами. Вы-жь у мене гостемъ.

Беата.

Не трудѣть ся, приймати мене хлѣбомъ-сôлью.

Острожскій.

А чого-жь приѣхала до насъ достойна братова?

Беата.

Глядаю своѣи Гальшки. Кажуть, що она вже вернулась на Волынь.

Острожскій.

Якъ вернулась, то чей приѣде до своѣи матери.

Беата.

Приѣде?! — а вороги мои?! хиба-жь они сплють? Выдруть менѣ єѣ на ново, ба, не допустять, щобы дитина вернулась до своѣи матери!

Острожскій.

Чи-жь може дитина радо вернутись до матери, щó єѣ прокляла тяжкимъ проклономъ?

Беата.

Прокляла?! — хиба жь не вôльно проклинати недоброи, неслухняноі дитины?

Острожскій.

Якъ вôльно вамъ єѣ проклинати, то й вôльно ѣй до васъ не вертати.

Беата.

Она мусить до мене вернутись! Я мати!

Острожскій.

Вгамуйтесь! не гнѣвайтесь на рôдну дитину! Хиба вже не хочете пригорнути єѣ до материного серця?

Беата.

Прощу ѣй вину, якъ верне ся до мене.

(Входить Гальшка; не замѣтивши матери звертаѣ ся зъ мовою до Острожского).

СЦЕНА ТРИНАЦЯТА.

Попередній и Гальшка.

Гальшка.

Стрыю дорогій! ходѣть-но до насъ! Намъ безъ васъ скучно. (Побачивши матѣрь, станула мовь вкопана въ землю и говорить тихо:) Мама! — Боже! — мама!

Беата

(узрѣвши дочку встаѣ зворушена и ступаѣ кôлька крокôвъ въ-задъ).

Гальшка?!

Гальшка

(иде несмѣло напередъ, не знаючи, чи витатись зъ матѣрю).

Мамо! — чи вôльно? — Охъ! чогось менѣ такъ страшно!

Беата.

Де ты була? — вже-жь разъ приѣхала...

Гальшка.

Мамо! — простѣть!

Острожскій.

Галю! чого такъ оторопѣла? се-жь твоя мати! Приближи ся до неи — привитай ся! — се рôдна мати. Ну, я йду собѣ геть; не хочу мѣшати свобôднои розмовы. Нехай по довгôй розлуцѣ дочка выговорить ся передъ матѣрю. (Ôдходить.)

СЦЕНА ЧОТЫРНАЦЯТА.

Беата. Гальшка.

Беата.

И ты покинула матѣрь?!

Гальшка.

Простѣть! не гнѣвайтесь, — не проклинайте!

Беата.

И тобѣ не жаль було, лишати рôдну неньку, привязавшись до свого душегубця!

Гальшка.

Мамо! Санґушка прокляли люде; я не могла єго цуратись!

Беата.

И тобѣ не соромно було волôчи ся по чужинѣ за окаяннымъ Байдою?!

Гальшка.

За нимъ гнавъ ся катъ; — якъ було єго лишати?

Беата.

Погано! — и се вчинила Гальшка, дочка Иліины... Не соромно-жь тобѣ?

Гальшка.

Я выпила чашу горя до послѣдньои каплѣ; — зглянь-тесь надъ нещасною!.... Не карайте мене!

Беата.

А видишь, стямила ся єси, та чи не за пôзно! Було матери не покидати, було за харцизякою не волочитись, то все було-бъ гараздъ. А теперь — —

Гальшка.

Щó-жь я провинила, що менѣ такъ тяжко дорѣкаѣте? Мамо! не гнѣвайтесь! — не ôдвертайте ôдъ мене свого лиця! — Я-жь ваша Гальшка!

Беата.

Поѣдемо домôвь.

Гальшка.

Не поѣду, поки васъ не вблагаю (паде передъ матѣрю на колѣна). Мамо! простѣть! — не проклинайте мене!

Беата.

Каѣшь ся? — прощаю. Будь лише слухняна и не противи ся воли матери.

Гальшка.

Мамо! вы такй добрй; — я гадала, що мене вже не приймете. Охъ! не ôдпыхайте мене ôдъ себе; — безъ материньскои любови зôвянула-бъ я неначе былинка безъ сонця (встаѣ).

Беата.

Коли ты при менѣ, то жити-мешь у супокою и щастю.

Гальшка.

Супокôй завитаѣ для мене тогдѣ, коли позбуду ся тыхъ трутнѣвъ-женихôвъ. Мамо! не выдавайте мене замужь; — я хочу втихомиритись по тяжкихъ злидняхъ.

Беата.

Не хочешь ити за-мужь? хиба-жь будешь черницею?

Гальшка.

Не хочу йти за-мужь силована. Не ôддавайте мене коршунамъ на поталу; — заступѣть мене ôдъ хижихъ рукъ того Зборовского, щó ось-ось захоплюѣ мене въ свôй полонъ.

Беата.

Шкода єго заходу.

Гальшка.

Не дайте мене на поталу Горцѣ; по єго сторонѣ стоить самъ король. Мамо! хоронѣть мене ôдъ загибели!

Беата.

Га! королеви трудно оперти ся. А вже-жь Горка гарный женихъ; бувавъ у Краковѣ на Вавелю. Горка буде таки твоимъ мужемъ.

Гальшка (въ розпуцѣ серця).

А мене вже не спытаєте про мою волю? Чи мало ще перебула я горя, що звѣнчали мене силовану?

Беата.

Ты не знаєшь свѣта. Сякій-такій вѣтрогонъ мôгъ бы твою долю занапастити.

Гальшка.

Вже-жь я не погонюсь за вѣтрогономъ. Коли берете мене до себе, то будьте менѣ рôдною матѣрю, — не силуйте мене до вѣнця. Якъ уже прийде ся менѣ ити замужь, то ôддамь руку тôлько тому, котрого люблю!

Беата.

Чи не Вишневецкому?

Гальшка.

А вже-жь.

Беата.

Гальшко! чи забула ты проклятство матери?

Гальшка.

Чи забула?! Хиба-жь можна коли забути засудъ на смерть душѣ?!

Беата.

Схаменись и не споминай менѣ нѣколи про того пропащого Байду!

Гальшка

(пôсля боротьбы душевнои говорить голосомъ слабымъ, але рѣшучимъ).

Не спôмну нѣколи.

Беата.

Поѣдемо вже домôвь!

Гальшка.

Поѣдемо.

Беата.

Ходи, попрощай ся ще зъ твоимъ славетнымъ опѣкуномъ!

Гальшка.

Попрощаю ся.

Беата.

Дома втихомиришь ся и повеселѣйшаєшь.

Гальшка.

Повеселѣйшаю?! — Ой, купалась мене, моя мати, въ каламутнôй водѣ, — не дала-сь менѣ, моя мати, нѣ щастя, нѣ долѣ!

(Ôдходять обѣ въ дверѣ лѣвобôчнѣ. Беата йде горда наперед, Гальшка, побита недолею, ступає за нею поволи.)

Завѣса спадає.

Конець акту четвертого.

(Дальше буде.)

ДО ДРУГА!

Для рôдного краю для меншого брата!
И силы и душу свою положи!
Не жди, яка буде за те тобѣ плата,
Нѣякои платы не жди — а служи!

К. Ухачь-Охоровичь.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омелянъ Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

(Дальше.)

Петро Артемовскій-Гулакъ бувши студентомъ Харкôвского университета (1817) намагавъ ся писати пороссійски, и про-те зладивъ кôлька перекладôвъ зъ чужихъ языкôвъ на мову россійску. Се були вѣршѣ змѣсту религійно-мистичного, примѣромъ „Мученіе сатаны при воззрѣніи на Эдемъ“ зъ Мильтонового „Втраченого раю“[1]). Въ сихъ своихъ перекладахъ придержувавъ ся Артемовскій того мертвого языка, щó єго захвалювавъ Алексѣй Шишковъ, бажаючи ввести языкъ церковнославяньскій въ россійску письменнôсть. Коли-жь молодый Украинець побачивъ, що така писанина не доведе до-путя, то задумавъ ôнъ вступити въ слѣды Котляревского и списувати свои творы литературнѣ въ мовѣ рôднôй. Та й не пожалувавъ Артемовскій, що прихиливъ ся серцемъ до мовы украиньскои, бо своєю казкою „Панъ та собака“ зъєднавъ собѣ добру память не то мѣжь людьми письменными, але й мѣжь бѣдолашными мужиками на Украинѣ. Вже П. Кулѣшь, щó озвавъ ся зъ докоромъ про Енеиду Котляревского, въ загалѣ похваливъ талантливого автора тои казки, назвавши єго „великимъ поетомъ“[2]). И справдѣ, Артемовскій змалювавъ въ тôй казцѣ такъ вѣрный образъ недолѣ мужикôвъ супроти самоволѣ панôвъ на Украинѣ, що сему творови треба дивуватись дивомъ великимъ. Въ тôмъ бо часѣ, коли люде культурнѣ въ панщинѣ не добачали нѣякого лиха, коли деякѣ зъ нихъ доказували потребу тои поганои неволѣ[3]), украиньскій поетъ вказавъ смѣливо на тяжку рану суспôльности въ Россіи, — вказавъ на недолю мужикôвъ супроти гулящого житя деякихъ бундюжныхъ панôвъ.

Въ казцѣ „Панъ та собака“ видимо пса Рябка, щó на панскому дворѣ не спить цѣлу нôчь и худобу панску вѣрно доглядає, та ажь досвѣта лягає спочити у своѣй норѣ. Ажь ось чутно гамôръ, галасъ, крикъ. Наймиты панскѣ кличуть собаку: „Цу-цу, Рябко! на-на!“ Бѣдный Рябко думавъ, що єму хочуть подати добру ѣду за-те, що ôнъ всю божу нôчь не спавъ, злодѣя ôганявъ. Та ось стали єго лупити-бити по приказу пана, — пустили єго єле-живого. Коли-жь ôнъ запытавъ ся двôрнѣ, за-що згнущають ся надъ нимъ, то одинъ зъ наймитôвъ, Явтухъ, ôдповѣвъ, що панъ изъ панею всю нôчь не спали зъ-за того, що Рябко розбрехавъ ся. Ôдтакъ невольникъ-чоловѣкъ каже отъ-се до собаки-Рябка, щó являє ся образомъ крѣпака:

Ты-жь знавъ, що вчора нашь у карты панъ програвъ ся;
Ты-жь знавъ,
Що хто програвъ,
Той чорта (не теперь на споминки) здрѣмає, —
Той батька рôдного, розсердившись, програє.

[1]) Н. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литер. XIX. столѣтія“; стор. 57.

[2]) Порôвн. отъ-сѣ слова Кулѣша: „Еслибы Артемовскій-Гулакъ умеръ, написавши только *Пана та собаку*, то по надеждамъ, какія должно возбудить подобное произведеніе починающаго писателя, мы бы сказали, что лишились въ немъ великаго поета“. („Основа“, Петербургъ 1861., мартъ, стор. 112.)

[3]) Въ галицкôй Руси Денисъ Зубрицкій доказувавъ потребу панщины въ статьѣ „Rozprawa za pańszczyznę“, котру надруковано въ 1819. р. въ журналѣ „Rozmaitości“, се-бъ-то въ додатку до урядовои Газеты Львôвскои.

Ты-жь знавъ, кажу, Рябко, що панъ не буде спать.
До чого-жь гавкавъ ты? на-що-жь було гарчать?
Нехай бы гавкавъ самъ, а ты бъ уклався тихенько,
Забравшись въ ожередъ, та й спавъ бы тамъ гарненько.
Теперь ты бачишь самъ, що мокрымъ ôнъ рядномъ
Напавъ ся на тебе, и знай верзе притьмомъ.
Що грошей вчора ôнъ процидривъ щось не трохи...
— — — — — — — — — — — — —
А бачь, Рябко, а бачь! не гавкай, не ганяйсь!
Ляжь, хирный, та й мовчи, и зъ паномъ не рôвняйсь!
Чого брехать? нехай нашь панъ здоровый буде,
Ôнъ самъ и безъ собакъ сю панщину одбуде.

Послухавъ Рябко порады Явтуха, та не хотячи турбовати супокою пана попхавъ ся спати на цѣлый день и цѣлу нôчь.

Заснувъ Рябко, захрôпъ, ажь ожередъ трясетця;
Рябку й не снитця, й не верзетця,
Що вже Москалики въ коморѣ й на дворѣ
Скрôзь нишпорять, мовь тутъ вони й господарѣ,
Що вовкъ ягнятъ, а тхôръ курчятокъ убйрає...

Якъ засвитало, заворушилась опять панска двôрня, глядаючи необачного Рябка. Однакже ôнъ, чуючи поклики наймитôвъ, не квапивъ ся выйти изъ своєи норы.

„Теперь-то“, дума ôнъ, „мôй панъ всю нôчку спавъ,
Бо не будивъ його Рябко и не брехавъ;
Теперь-то ôнъ менѣ свою покаже дяку;
Теперь уже не втре менѣ, якъ вчора, маку.
Нехай цуцукають... мене симъ не зведуть,
Поки самй сюды обѣдъ не принесуть“.

Гамôръ на дворѣ змагавъ ся, а Явтухъ найшовши Рябка зашморгнувъ єму на шіи арканъ. И опять по приказу пана наймиты стали Рябка побивати и влѣпили єму зъ сотеньку кіѣвъ за те, що ôнъ добра панского не стерѣгъ, злодѣявъ та звѣрюки не обганявъ.

Примученый Рябко высказавъ тогдѣ отъ-сю гадку про самоволю панôвъ:

„Нехай имъ служить бôльшь рябый въ болотѣ бѣсъ!
Той дурень, хто дурнымъ иде панамъ служити,
А бôльшій дурень, хто имъ дума угодити“....[1]).

Оцѣняючи сю казку замѣтивъ Конiський про „Рябка“ ось-таке: „*Рябкомъ* поетъ показавъ гарно намальовану картину того безправя, въ якому находили ся крѣпаки; тыхъ утискôвъ, якй вони терпѣли ôдъ панôвъ, того самоволя, яке паны чинили надъ людьми! То стоявъ передъ читателемъ не Рябко, не собака, а ввесь обернутый въ крѣпацтво украинськiй народъ. То не Рябко пеклується всю нôчь, не знаючи спочинку, то безталаннй крѣпаки; то не Рябко кричить пôдъ батогами панськихъ наймитôвъ, то не Рябка перѣщать пугою, то не зъ Рябка летить клоче шерсти, — то крикъ, гукъ, стогнанє и сльозы крѣпакôвъ ôдъ панôвъ и народа загаломъ ôдъ урядникôвъ и старшины“[2]). Конiський думає ôдтакъ, що Явтухъ являє ся „одразкомъ великои бôльшости интелигентнои громады того часу“, що той наймитъ болѣвъ серцемъ за Рябка, — та що-жь? однымъ серцемъ безъ розуму, безъ освѣты, безъ розвою не богато вдѣєшь“[3]). — А вже жь, нѣгде правды дѣти, Явтухъ є собѣ таки простый крѣпакъ, що по приказу панскому побиває другого крѣпака, дарма, що сей невольникъ проявляє ся въ образѣ собаки-Рябка. Тому-то й розмова обохъ сихъ крѣпакôвъ є вельми драстична, по-за-якъ несъ-Рябко жалкує ся про свою недолю й кривду, котру єго товаришъ, чоловѣкъ-Явтухъ, гараздъ ôдчувавъ серцемъ, та зъ остраху передъ паномъ не смѣвъ єи высказати.

Въ загалѣ цѣла казка (що обôймає 183 стрôчки) написана справдѣ по-майстерски, такъ що не знати, що въ нѣй бôльше подивляти, чи епичный спокôй въ оповѣданю, чи комичный засновокъ казки, котрый довершує ся подѣєю траґичною, чи справжня драматичнôсть въ явѣ двохъ невольникôвъ, Явтуха й Рябка. Опроче мова въ казцѣ є жива, ядрениста й така гарна, що до Шевченка нѣ одинъ писатель не спромôгъ ся оживити своихъ творôвъ такимъ чудовымъ словомъ, якимъ вправно володѣвъ Артемовскiй-Гулакъ[1]). Ôдтакъ не можемо притакнути Кулѣшеви, котрый закидує Артемовскому наклôнъ до „котляревщины“ изъ-за того, що ôнъ за проводомъ автора Енеиды въ сѣй казцѣ корыстувавъ ся ямбомъ, котрый по думцѣ Кулѣша не годитъ ся зъ формою украиньскои народнои поезiѣ, — та що ôнъ наслѣдувавъ Котляревского въ описѣ природы нôчнои. Однакже казка „Панъ та собака“ не є творомъ поезiѣ людовои, котра по-найбôльше любує ся въ трохейскôй стопѣ вѣршовôй (⁻ ◡). Вже-жь и Шевченко въ писаню поезій хôснувавъ ся иногдѣ ямбами; а впрочôмъ ямбы ôдповѣдають найлучше живôй и чуткôй вдачи народу руско-украиньского, та й сама мова наша проявляє часто ритмъ ямбичный. Такожь годѣ закидувати Артемовскому, що ôнъ выписавъ зъ Енеиды деякй вѣршѣ, малюючй чорну нôчь въ природѣ; въ описѣ Артемовского находять ся лишь деякй слова, що случайно суть схожй зъ одвѣтными словами въ Енеидѣ[2]). Опроче авторъ казки „Панъ та собака“ вже зъ-за того не мôгъ наслѣдувати Котляревского, що єго образъ темнои ночи далеко красшій ôдъ картинки въ Енеидѣ.

Въ рукописи замѣщено передъ казкою отъ-се „мотто“ изъ польскои байки Игнатія Красицкого: „Pies szczekał na złodzieja, całą noc się trudził“. Ôдтакъ думавъ

[1]) Порôвн. журналъ „Основа“, 1861, мартъ; стор. 81—85. — Казку „Панъ та собака“ переложивъ О. Лепко на мову россійску. (Порôвн. книгу „Поэзія Славянъ“, сборникъ лучшихъ поэтическихъ произведеній славянскихъ народовъ въ переводахъ русскихъ писателей, изданный подъ редакціею Ник. Вас. Гербеля“. С.-Петербургъ 1871; стор. 169. 170.)

[2]) „Сьвіт“, 1882; число 14; стор. 240.

[3]) ibid., стор 241.

[1]) Костомарôвъ зъявивъ Артемовскому велике „спасибôгъ“ за єго знамениту казку, пишучи мѣжь иншимъ се, що слѣдує: „Артемовскiй-Гулакъ былъ рѣдкiй знатокъ самыхъ мельчайшихъ подробностей народнаго быта и нравовъ, и владѣлъ народною рѣчью въ такомъ совершенствѣ, выше котораго не доходилъ ни одинъ изъ малороссійскихъ писателей“. („Поэзія Славянъ“; стор. 159.) — Хоча-жь казка „Панъ та собака“ въ загалѣ всѣмъ вподобалась, то однако въ „Московскôмъ Телеграфѣ“ Н. А. Полевого замѣщено ось-таку ѣдку епиґраму на сей твôръ украиньского поета:

„Пускай въ Зоилѣ сердце ноетъ, —
Онъ Артемовскому вреда не принесетъ:
Рябко хвостомъ его прикроетъ
И въ храмъ безсмертья унесетъ“.

(„Вѣстникъ Европы“, IX. годъ, томъ I. 1874; стор. 84.)

[2]) Кулѣшь порôвнує именно отъ-сй вѣршѣ Котляревского и Артемовского:

а) Вѣршь Котляревского:

Якъ тôлько та сумрачна, темна
Изъ неба зслизла чорна нôчь,
Година-жь стала дуже певна,
Якъ повтѣкали зôрки прôчь... (Ен. III, 72.)

б) Вѣршь Артемовского:

На землю злѣзла нôчь...
Хочь въ око стрель тобѣ, такъ темно на дворѣ;
Уклавъ ся мѣсяць спать...
И ледвй крадькома яка маленька зôрка
Зъ-за хмары выгляне, неначе мышь зъ засѣка...

Н. Петровъ, що Артемовскому польска байка „Pan i pies“ могла послужити основою ко написаню казки „Панъ та собака“, та що й сатира Красицкого „Pan niewarł sługi“ могла спонукати украинъского поета, змалювати образъ двôрскои собаки Рябка[1]). Хоча-жь предметъ казки Артемовского є въ загалѣ той-самый, щó єго выложивъ Красицкій коротенько въ чотырохъ стрôчкахъ своєи байки[2]), то все-таки твôръ украинъского поета вважаємо самостôйнымъ, по-за-якъ гадку, кинену польскимъ поетомъ, розвинувъ ôнъ зъ поглядомъ на недолю и окрему вдачу люду украинъского.

До сеи казки навязуе ся „Супліка до Грицька Квѣтки“[3]). Авторъ посылаючи Квѣтцѣ свою казку, просить єго, щобъ ихъ обохъ, се-бъ-то Артемовского и Рябка пустивъ до своєи хаты. Въ сѣй „супліцѣ“ пише ôнъ мѣжь иншимъ отъ-се:

Пусти! Чи бачь, якъ *Песъ Рябка* почастовавъ!
Коли-бъ йому языкъ родимець одôбравъ:
Щобъ ôнъ замѣсць *Рябка* до вѣку мавъ гарчати,
А нашь *Рябко* щобъ сѣвъ за його въ карты грати!
Пусти насъ, батечку, до хаты!

Зъявивши гадку, що й „надъ псомъ повинно ласку мати“, поетъ не знає, якъ приймуть єго казку Москалѣ. Про-те просить Квѣтки, щобъ „єго супліку й самъ читавъ, и ледачому ѣѣ наскудить не дававъ“;

Бо якъ почне Москаль по-своєму складати,
Та *вотъ!* та *штіо?* та *какъ?* читавши примовляти,
Тодѣ хочь умыкай изъ хаты.

Пôсля сеи „супліки“, писанои вѣршами, слѣдуе въ прозѣ коротка ôдозва до читателѣвъ. Авторъ боить ся критики Москалѣвъ и про-те пише про нихъ се, щó слѣдуе: „Вони хочь щó по-своєму перехристять, и, я-жь кажу, мôй Рябко выпе одъ ихъ добру повну: уже що я знаю, то у його не останетця нѣ одного цѣлого реберця...“ Въ сѣй ôдозвѣ згадуе Артемовскій похвально про Енеиду Котляревского, пишучи отъ-се: „Уже нема його й на свѣтѣ нѣчого кращого, якъ (царство небесне) Енеи въ нашôй одежи; еге! та ба! Москаль, бачь, поравъ ся и коло його, — и його одягнувъ по-московськый...“[4])

Для Квѣтки зладивъ Артемовскій ще передше короткій стихотвôръ п. з. „Справжня добрôсть“, въ котрôмъ старавъ ся доказати, що правдива добрôсть не є понура и сонлива, мовь чернець турецкій, що „она на всѣхъ глядить такъ гарно й веселенько, якъ дѣвка, ôдъ свого идучи панъотця до церкви до вѣнця, глядить на парубка, мовь ясочка, пильненько“. Се письмо пôславъ Артемовскій Квѣтцѣ мабуть тогдѣ, коли ôнъ покинувъ чернечу жизнь и втѣшавъ ся побутомъ въ родинѣ[5]).

Казку „Панъ та собака“ написавъ Артемовскій 2. студня 1818. р. и надруковавъ єѣ въ Харковѣ въ „Украинскôмъ Вѣстнику“[6]). Въ сѣмъ журналѣ напечатано бôльшу часть єго стихотворôвъ, мѣжь котрыми вызначуе ся казка „Солопѣй та Хивря, або горохъ при дорозѣ“. Змѣстъ сеи гарнои казки є такій: Убогій мужикъ Солопѣй спромôгъ ся весною на горохъ, и ôдтакъ жѣнка Хивря радила єму, посѣяти горохъ на перелозѣ. Та ба! „горохъ ласенька рѣчь, и дѣтвора за нимъ полѣзе хочь у пѣчь“, сказавъ Солопѣй, — „обскубуть єго зеленцемъ“. Однакже Хивря замѣтила, що „якъ уродить Богъ, то дасть на долю всѣхъ“. Солопѣй хотѣвъ посѣяти горохъ въ кутку, щобъ и „врагъ“ тамъ єго не найшовъ, але въ кôнци услухавъ Хиврѣ, зъоравъ перелôгъ и посѣявъ горохъ. Ось уже пôдрôсъ горохъ и прийшла черга на стручки. Хто йде, горохъ скубне, а дѣтвора втѣшае ся добрымъ полономъ. Зôбравъ Солопѣй горохъ, и клинепроклинае всѣхъ тыхъ, щó єму заподѣяли таку пакôсть, та й до Хиврѣ ôдзывавъ ся зъ докоромъ, тому-що порадила єму сѣяти горохъ на перелозѣ. Все-жь таки посѣявши два мѣшки зôбравъ Солопѣй сѣмь мѣшкôвъ гороху зъ перелога. Ôдтакъ на другу весну посѣявъ ôнъ горохъ межи пшеницею та житомъ. Але-жь якъ пôшовъ въ жнива, не заставъ нѣ зерна; процындривъ Солопѣй горохъ, а за горохомъ и жито та пшеницю; бо якъ пронюхали въ селѣ, що Солопѣй посѣявъ горохъ на рôли мѣжь житомъ и пшеницею, то давай ходити въ горохъ. Ходили й змяли та стовкли до-тла пшеницю й жито. Тогдѣ Хивря здôймила зъ кôлка двѣ новѣсѣнькій торбинки и сказала дурному Солопѣю:

„Иди-жь теперь зъ-ôдцѣль, щобъ твôй и духъ не пахъ
Не вмѣвъ свого, — носи-жь ты хлѣбъ чужій въ торбахъ!“[1])

Сю казку закôнчивъ поетъ довшою моральною наукою, котрою звернувъ ся до тыхъ, щó не хотячи хозяйнувати ладомъ предкôвскимъ, стали въ газдôвствѣ заводити новѣ, заграничнѣ порядки[2]). Такимъ мудрагелямъ сказавъ поетъ отъ-сю гôрку правду:

Та вже зъ васъ не одинъ оравъ пôдъ небесами,
А якъ на землю злѣзъ, пôшовъ въ старцѣ зъ торбами[3]).

Зъ сею казкою стоить у звязи „Писулка до того, который що-Божого мѣсяця украинского гôнця по всѣхъ усюдахъ розсылае“[4]). Сю „Писулку“ зладивъ Артемовскій прозою, высылаючи єѣ до Йовграпа вразъ изъ казкою „Солопѣй та Хивря“. Тутки спôмнувъ ôнъ ще-разъ про казку „Панъ та собака“, и сказавъ, що єго „Рябка“ приймили досыть прихильно у самому Петербурзѣ й въ Москвѣ, що однакже все-таки у „деякихъ пôдпанкôвъ шапки на головѣ загорѣлись“. Ôдтакъ заявляе поетъ, що мабуть и мѣжь панами єсть не одинъ „Солопяга“. Въ загалѣ жахае ся ôнъ якои халепы ôдъ панôвъ за свои писаня и добачае тôлько въ мужику свою рôдню, кажучи отъ-се: „Нема його й на свѣтѣ, якъ изъ своєю рôднею — зъ мужикомъ: чи поскубтись, чи побитьця, чи й помиритьця, то все воно, таки сказано, свôй братъ“.

Менше важною єсть „побрехенька“ „Тюхтѣй та Чванько“. Тюхтѣй є вѣршомазъ, щó придержуе ся рады Гараська (Горація) и про-те свои писаня ховае на девять рокôвъ въ скриню, та читае ихъ ажь въ десятôмъ роцѣ. Якъ же побачить, що тамъ „ладу бѣсъ мае“, то

---

[1]) „Очеркъ исторіи укр. литературы“, стор. 61—63.

[2]) „Pan i pies“.
Pies szczekał na złodzieja, całą noc się trudził,
Obili go nazajutrz, że pana obudził.
Spał smaczno drugiéj nocy, złodzieja nie czekał,
Ten dom skradł: psa obili za to, że nie szczekał (III, 16).

[3]) „Основа“, 1861, мартъ; стор. 87.

[4]) ibid., стор. 88.

[5]) „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 69. 70.

[6]) „Украинскій Вѣстникъ“ ставъ выходити въ Харковѣ 1816. р. Въ сѣмъ журналѣ печатались статьѣ науковѣ и беллетристичнѣ въ мовѣ россійскôй та украинъскôй. „Украинскій Вѣстникъ“ переставъ выходити въ 1821. р. — Артемовскій пôдписавъ ся пôдъ своєю казкою тôлько буквами ...ъ ...й ...ъ. Симъ способомъ пôдписувавъ ôнъ себе въ стихотворахъ своихъ до року 1827., та ажь пôдъ баллядою „Твердовськый“, печатаною (1827) въ журналѣ „Славянинъ“, надруковавъ поетъ повне своє имя.

[1]) „Основа“, 1861, мартъ; стор. 93—97.

[2]) „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 65. и 66.

[3]) Мотивъ до сеи казки взявъ Артемовскій зъ байки Красицкого „Groch przy drodze“ (III, 22).

[4]) „Основа“, 1861, мартъ; стор. 99. и 100.

„въ грубу такъ-таки и впре шпаргалля все“. Иншои вдачѣ є Чванько слабкій, котрый всьо, „що́ начеркавъ, то такъ въ друкарню несе“. Але громада ихъ однако поважае: „того нѣ сномъ не знає, другого не читає“[1]).

Межи стихотворами Артемовского находять ся ôдтакъ три байки: а) „Батько та сынъ“; б) „Рыбка“; в) „Двѣ пташки въ клѣтцѣ“. Найкрасшою є байка „Рыбка“ (плôточка); ось и змѣстъ єи: Дрôбненька плôточка узрѣла на удцѣ червяка, та не могла єго схопити, бо узеньке було єи ротеня. Стала отже падькати надъ своєю долею, по-за-якъ „тôлько великимъ рыбамъ на свѣтѣ жити“. Коли плôточка горювала, ажь ось щука вхопила за удку и „зъ воды шубовсть въ окрôпъ“. Побачивши чуже лихо, дрôбненька плôточка не жалкувалась вже нѣколи про свою долю[2]).

Артемовскій написавъ ще три поетичнѣ листы, перелицювавши три оды римского поета Горація одвѣтно до поглядôвъ хлѣборобôвъ украиньскихъ. Въ першôмъ листѣ до Пархома перелицювавъ ôнъ на свôй ладъ III. оду книжки другои, що́ починає ся словами:

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem: (non secus in bonis
Ab insolenti temperatam
Laetitia) moriture Delli!

Сѣ слова звучать ось-такъ въ переспѣвѣ руско-украиньскôмъ:

Пархоме! въ щастьи не брыкай!
Въ нудьзѣ притьмомъ не лѣзь до неба!
Людей пытай, свôй розумъ май:
Якъ не мудруй, а вмерти треба[3]).

Въ другôмъ листѣ до Пархома зладивъ Артемовскій травестію XI. оды книжки першои, поклавши отъ-се „мотто“ изъ сеи оды:

Tu ne quaesieris — scire nefas — quem mihi, quem tibi
Finem di dederint, Leuconoë, nec Babylonios
Tentaris numeros...

Ось и слова нашого поета:

Пархоме! не мудруй, ворожки не пытай,
Якъ довгій вѣкъ прокаратаєшь,
Що́ выкувала вже зозуля, — проживай,
А бôльше... шкода, що й бажаєшь[4]).

Крôмъ сихъ двохъ поетичныхъ листôвъ до Пархома звѣстный намъ ще листъ до Терешка, котрый навязує ся до IX. оды книжки другои. Горацій почавъ свою оду сими поважными словами:

Non semper imbres nubibus hispidos
Manant in agros, aut mare Caspium
Vexant inaequales procellae
Usque....

А вже-жь и Артемовскій ставъ свôй листъ писати вельми поважно та спôмнувъ про суспôльный побутъ люду украиньского, звѣщаючи мѣжь-иншимъ отъ-се:

Не все-жь и на панщинѣ, Терешку, товчемось
И дбаємъ на панôвъ въ жнива й въ косовицю:
А часомъ такъ-таки хочь въ празникъ урвемось,
Та деяку й собѣ придбаємо копицю.

Воно минетця все, козаче, не журись!
Кинь лихомъ объ землю, якого ката слинишь!
Найми псалтырь та Богу помолись...
Всѣ помремо; ты те-жь, Терешку, згинешь.

Ôдтакъ згадує поетъ, що бѣлый царь велѣвъ „не некрута а козакôвъ давать“, щобъ бити Ляхôвъ и Туркôвъ. Въ кôнци спôмнувши, що въ Варшавѣ Иванъ „Хведоровичь“ Паскевичь зъ Ляхôвъ ввесь жиръ выдавивъ, та що тамъ и могоричь запивали, Артемовскій намагає ся Терешка въ журбѣ веселощами при чарцѣ розбуркати.

Сю перелицьовану оду Горація найшовъ Кониській мѣжь вѣршами, писаными рукою Артемовского[1]). Крôмъ сеи оды була тамъ ще перелицьована XXXIV. ода книжки першои и ôдтакъ зберегались отъ-сѣ три приказки: а) „Дурень и розумный“; б) „Цѣкавый и мовчунъ“ и в) „Лѣкарь и здоровє“[2]). Все теє надруковано у Львôвскôй часописи „Сьвіт“ 1882. р., въ числѣ 14., на сторонахъ 242. и и 243.

Артемовскій написавъ по чужимъ взôрцямъ такожь двѣ гарнѣ балляды; именно зладивъ ôнъ вольный перекладъ польскои балляды Мицкевича п. з. „Твердовській“[3]) и такій-же перекладъ нѣмецкои балляды Ґетого п. з. „Рыбалка“ („der Fischer“). „Малороссійска балляда“ и з. „Твердовський“ въ руско-украиньскôй парафразѣ зъявляє живѣшѣ образы и бôльше комичности, нѣжь „польскій оригиналъ“[4]). Ôдтакъ балляда „Рыбалка“ вызначує ся чудовымъ словомъ и гибкимъ вѣршомъ.

Н. Петровъ начисливъ 20 украиньскихъ стихотворôвъ и письмъ Артемовского. Ось и переглядъ сихъ вѣршѣвъ: 1) Справжня добрôсть (до Грицька Основяненка), 17. вересня 1817. р. — 2) Панъ та собака (казка), 2. студня 1818; — 3) Супліка до Грицька Квѣтки; — 4) Солопѣй та Хивря, або горохъ при дорозѣ (казка), 25. вересня 1819; — 5) Тюхтѣй та Чванько (побрехенька), 1. падолиста 1819; — 6) Де-що про Гараська (Горація), 2. падолиста 1819; — 7) Три приказки: Дурень и розумный, Цѣкавый и мовчунъ, Лѣкарь и здоровє, 1. студня 1820; — 8) Твердовський, малороссійска балляда, надруковава въ 1827. р.; — 9) „Рыбалка“ (балляда), 26. жовтня (октября) 1827; 10) Батько та сынъ, 29. жовтня 1827; — 11) Двѣ пташки въ клѣтцѣ, 1. падолиста 1827; — 12) Плôточка (байка), 4. падолиста 1827; — 13) До Пархома, два листы, 4. и 5. падолиста 1827; 14) Роскаяніе Охрима (до Грицька Основяненка, „мотто“ изъ Горація, 26. лютого 1828; — 15) До Терешка, 1831. р.; — 16) До Грицька Основяненка, „мотто“ изъ Горація, 20. лютого 1832; — 17) До Любки, „мотто“ изъ Горація, 16. марта 1856; — 18) Текла рѣчка невеличка, пѣсня; — 19) Упадокъ вѣка, „мотто“ зъ Лермонтова, 24. марта 1856; — и 20) Стихи П. А. Кулѣшеви, написанѣ незадовго до смерти[5]).

Писаня Артемовского печатано въ „Украинскôмъ Вѣстнику“ ôдъ 1817—1821. р., ôдтакъ въ „Вѣстнику Европы“ 1827. р. (кн. 6.), въ „Славянинѣ“ 1827. р. и

---

[1]) ibid., стор. 101. — Пôсля тои „побрехеньки“ слѣдує коротенька статейка п. з. „Де-що про Гараська (Горація)“, писана прозою и вѣршомъ, де опять згадує про „Чванька“.

[2]) Порôвн. байку Красицкого: Rybka mała i szczupak (I, 27).

[3]) „Основа“, 1861, мартъ; стор. 111.

[4]) ibid., стор. 112.

[1]) Тѣ вѣршѣ Артемовского переписавъ Андрѣй Шиманôвъ адвокатъ въ Харковѣ, и вразъ зъ деякими замѣтками про житє поета передавъ ихъ Ол. Кониському.

[2]) Порôвн. байки Красицкого: Mądry i głupi (IV, 26); Doktor i zdrowie (IV, 5).

[3]) Балляда Мицкевича має заголовокъ „Pani Twardowska“. Въ нѣй єсть трицять и одна строфа, а кожда строфа обôймає чотыри вѣршѣ; въ баллядѣ же Артемовского єсть пятьдесять и двѣ строфы.

[4]) „Поэзія Славянъ“, стор. 159.

[5]) „Очерки исторіи укр. литературы“; стор. 58. и 59.

въ „Утреннѣй Звѣздѣ“ 1834.[1]). Въ 1878. р. Ф. Пискуновъ выдавъ въ Кіевѣ „Кобзаря“, се-бъ-то збôрникъ важнѣйшихъ письмъ Артемовского-Гулака[2]).

Изъ сего огляду можь дôзнатись, що найлучшй свои письма зладивъ Артемовскій до 1830. р. Коли-жь пôшла у него полицейска трусениця, то впавъ ôнъ духомъ и ôдтакъ пôзшѣйшй єго писаня не мають литературнои стôйности. Все-жь таки уважає ся ôнъ письменникомъ не-абы-якимъ. Петро Артемовскій-Гулакъ повѣвъ дальше тее просвѣтне дѣло, яке почавъ бувъ Иванъ Котляревскій. Мова въ єго казцѣ „Панъ та собака“ єсть гарнѣйша й чистѣйша ôдъ мовы перелицьованои Енеиды, и ôдтакъ идеѣ єго являють ся вельми людянй, по-за-якъ ôнъ обнявъ любвою найменшого брата и пôднѣсъ протестъ противъ огидного крѣпацтва. Коли-бъ ôнъ на тее не бувъ зважавъ, що изъ-за єго „Рябка“ „у деякихъ пôдпанкôвъ шапки на головѣ були загорѣлись“, то бувъ бы ступавъ дальше дорогою наперед вытыченою и ставъ бы ся поетомъ справдѣ національнымъ. Хочь отже мотивы до своихъ поезій бравъ Артемовскій зъ клясичныхъ творôвъ Горація, Красицкого, Мицкевича, Ґетого, то однако вмѣвъ ôнъ надати своимъ писанямъ прикмету вельми поетичного, украиньского свѣтогляду, изъ-за чого имя єго въ исторіи нашои литературы остане ся по-вѣкъ величнымъ и славнымъ.

3. Осипъ Бодяньскій[3]).

Въ трицятыхъ рокахъ сего вѣку зъявлялись тôлько часъ ôдъ часу украиньскй писаня. Мовою рôдною бажали справдѣ корыстуватись деякй талантливй патріоты, та отъ, по першихъ починахъ у своѣмъ змаганю литературнôмъ перестали они справляти ниву украиньскои словесности, по-за-якъ имъ ôдъ пôвночи вѣяло въ очи вѣтромъ студенымъ. До такихъ писателѣвъ належавъ такожь Осипъ Максимовичь Бодяньскій.

Ôнъ родивъ ся 3. падолиста 1808. р. въ мѣсточку Варвѣ, губернiѣ Полтавскои. Коли вчивъ ся въ Полтавскôй семинаріи (котра находилась тогдѣ въ Переяславѣ), читавъ ôнъ запопадливо „Малороссійскй пѣснѣ“ Михайла Максимовича, та зъ передного слова до сихъ пѣсень переймивъ велику любовь до рôднои мовы. Одинъ зъ товаришѣвъ Бодяньского розказує, що въ семинаріи найбôльше показавъ ôнъ охоты до словесности и театру, и що про-те въ „комедійныхъ дѣйствахъ“ гравъ ролю Наполеона и т. и. Зъ семинаріѣ перейшовъ Бодяньскій въ Московскій университетъ по словесному факультету. Тогдѣ (1831) написавъ ôнъ чотыри украиньскй вѣршѣ, котрй опôсля надруковано въ 99. числѣ „Молвы“ за рôкъ 1833. Въ 1835. р. написавъ ôнъ кандидатску диссертацію п. з. „О мнѣніяхъ касательно происхожденія Руси“[1]), и въ тôмъ-самôмъ роцѣ пôдъ псевдонимомъ „запорожця Иська Материнки“ выдавъ въ Москвѣ. „Наськй украинськй казки“.

Въ тôмъ часѣ поставлено єго учителемъ ґимназіѣ, а въ половинѣ 1837. р. оборонявъ ôнъ маґистерску диссертацію „О народной поэзіи славянскихъ племенъ“[2]). Саме-тогдѣ царь Николай I. задумавъ завести на университетахъ у Москвѣ и Петербурзѣ катедры исторіѣ славяньского письменства; про-те въ серпню 1837. р. выслано Бодяньского за границю, щобы вывчивъ ся языкôвъ и литературъ славяньскихъ. Такъ отже въ славяньскихъ земляхъ пробувавъ ôнъ трохи-не пять рокôвъ; коли-жь вернувъ ся въ Москву въ кôнци жовтня (октября) 1842. р., поставлено єго „екстра-ординарнымъ профессоромъ“ языкôвъ славяньскихъ. Въ сороковыхъ рокахъ переложивъ ôнъ зъ мовы ческои на россійску знаменитй два творы Шафарика, „Slovanský národopis“ и „Slovanské starožitnosti“; ôдтакъ перевѣвъ зъ тексту польского историчный твôръ Дениса Зубрицкого п. з. „Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси до конца XV. столѣтія“ (1845.) Въ лютôмъ 1845. р. выбрано єго секретаромъ „общества исторіи и древностей россійскихъ“ при Московскôмъ университетѣ. Вже въ 1846. р. ставъ Бодяньскій выдавати „Чтенія“ того „общества“, въ котрыхъ зберегає ся богатый матеріялъ историчный та етноґрафичный. Особливо-жь заходивъ ся ôнъ коло выдавництва историчныхъ памятникôвъ украиньскихъ; — выдавъ отже лѣтописи Самовидця (1846), Симоновского, Ригельмана (1847), Исторію Русовъ (1846), „Діаріушь“ Ханенка (1858) и и.

Въ 1849. р. звелѣло правительство застановити выдавництво „Чтеній“ именно зъ-за того, що въ останнôй книжцѣ того року Бодяньскій замѣстивъ перекладъ знаменитыхъ „записокъ о Россіи“ Англичанина Флѣтчера. Тогдѣ закидували єму наклôнъ до идей либеральныхъ и згадали, що ôнъ вже въ 1843. р. въ журналѣ „Молодикъ“ надруковавъ отъ-сей стишокъ „На могилу Розумовського“:

„Постôй козаче, не бѣжи!
Ось глянь на хрестъ! Читай, чія могила?
Останнього се гетьмана Кирила, —
Присядь же, брате, потужи!“[3])

Такъ отже переведено Бодяньского зъ Москвы въ Казань, и ажь черезъ рôкъ, за дозволомъ самого царя вернувъ ся ôнъ въ Москву на свою катедру. Але „Чтеній“ не выдавано черезъ девять рокôвъ, та ажь царь Александеръ II. велѣвъ взятись опять за се дѣло. Ôдтакъ Бодяньскій звернувъ увагу на руско-украиньску етнографію и въ „Чтеніяхъ“ выдавъ (1863—1864) „Народныя пѣсни

---

[1]) Артемовскій наблюдавъ въ письме нныхъ своихъ творхъ правопись фонетичну. Писавъ отже и тамъ, де чутно звукъ і, мѣжь-тымъ коли ôнъ всякій звукъ и (= ы, и) знакомъ ы выражавъ; н. пр *лито* (*лыто*), *вилъ* (*волъ*), *визъ* (*везлъ*), *сынъ*, *робыты* (*робити*).

[2]) Въ выданю Пискунова находять ся отъ-сй писаня Артемовского: 1. Рыбалка; 2. Твердовськй; 3. Тюхтѣй та Чванько; 4. Де-що про Гараська; 5. До Пархома; 6. Батько та сынъ; 7. Рыбка; 8. Панъ та собака; 9. Солопѣй та Хивря; 10. Писулка. — Пискунôвъ перепечатавъ (крôмъ „Супліки“ до Грицька Квѣтки) всѣ тй писаня. котрй Кулѣшь замѣстивъ въ статьѣ своѣй про Артемовского-Гулака („Основа“ 1861, мартъ, стор. 78 113). — Въ 1877. р. надруковавъ Игнатій Онишкевичь въ Русскôй Библіотецѣ (Львôвъ 1877, томъ I.) всѣ тй творы Артемовского, якй находять ся въ тôй статьѣ Кулѣша.

[3]) Порôвн. отъ-сй литературнй статьѣ: 1) „Йосип Бодянський“, статья Олександра Кониського у Львôвскôй часописи „Сьвіт“, 1881; число 10; стор. 167—169; — 2) „Осипъ Максимовичъ Бодянскій“ („Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“ Н. И. Петрова. Кіевъ 1884; стор. 183—188.

[1]) Въ тôй диссертаціи доказувавъ Бодяньскій, що Русь и Варяги були не Норманы и не Скандинавцѣ. Варяги — се Славяне зъ балтицкого поморя; они колонизували Новгородъ; а Русь — турецке племя, щó змѣшало ся зô Славянами и дало назву рускому народови. (Ол. Кониськй, „Сьвіт“ 1882, ч. 10. въ статьѣ „Йосипъ Бодянськй“.)

[2]) Сю наукову працю Бодяньского переложено на мовы сербску, ческу й италіяньску.

[3]) Ол. Кониськй, „Сьвіт“, 1881; число 10; стор 168.

галицкой и угорской Руси; собраніе составленное Я. Ѳ. Головацкимъ".

Въ кôнци шѣстьдесятыхъ рокôвъ проявилась въ Россіи реакція противъ всякимъ самостôйнымъ змаганямъ тямущихъ людей; тому-то въ 1870. р. Бодяньского не выбрано бôльше професоромъ. За выходомъ єго упала й наука славяньскихъ языкôвъ въ Московскôмъ университетѣ. Бодяньскій умеръ въ 1877. р., выдавши сотну книгу „Чтеній". Кажуть,[1]) що мѣжь рукописями єго лишилось чи-мало цѣнныхъ творôвъ въ мовѣ украиньскôй.

Осипъ Бодяньскій належить до исторіѣ литературы руско-украиньскои изъ-за того, що на основѣ переказу людового написавъ у стихахъ „Наськй украиньскй казки". Всѣхъ казокъ єсть три, а то 1) „Казка про царôвъ садъ да живую сопѣлочку"; 2) „Казка про дурня да його коня; срѣбна шерстинка, золота шерстинка"; „Казка про малесенького Йвася, змію, дочку ѣи Олесю, та заднйхъ гусенятъ". (Дальше буде.)

Сучасна лѣтопись россійска.

Ôдъ 1-ого марта 1881 р. до 1-ого цвѣтня сего року минуло 6 лѣтъ, часу до волѣ, а отъ россійскй урядовй органы зъ того часу не перемѣнили, здаєть ся, свого переконаня, що жереломъ нигилистичного и анархистичного руху бôльшь нѣхто, якъ письменьство и школа. Чи такъ оно справдѣ чи нѣ — не беремо ся судити, мовимо лишень що на нашу думку утискъ слова нѣгде и нѣколи не сприявъ знищеню революційного руху. Зелену голову — (а за такихъ мы вважаємо однаково и безвусыхъ и сивобородыхъ и нигилистôвъ и анархистôвъ) вольне розумне слово швидше выведе на добру правдиву стежку, нѣжь яка будь полиція и жандармерія. Кара, хочь яка строга — вплываєлишень острахомъ и швидше всего доводить людину до озвѣреня; розумне, незалежне слово вплываєдосвѣдомъ науки и льогики, она забираєся въ самй темнй куточки людского серця и розуму, несе туды свѣтъ, выганяєтемряву.

Тымъ то въ боротьбѣ зъ недобрыми идеями вольне слово, промовлене прилюдно, передъ цѣлымъ свѣтомъ маєбôльшу вагу нѣжь сама й яка люта кара. Се вже певна рѣчь, де слово бôльшь пригноблене, тамъ бôльшь темноты, деморализаціѣ и злочиньства. — Ôдъ 1 марта 1881 р. въ Россіи праса мэйже скасована; цѣлкомъ знищено газеты: Молва (редак. Полетика), Порядокъ (ред. Стасюлевичь), Голосъ (ред. Краєвскій), Страна (ред Полонскій), Московскій Телеграфъ (ред. Родзєвичь), Трудъ, Заря въ Кіевѣ, Таврида въ Симферополи, Фалянга въ Тифлисѣ, Свѣточь въ Москвѣ: журналы: „Отечественные Записки" въ Петербурзѣ; „Земство" въ Москвѣ, „Югъ" въ Харьковѣ; „Земскій Обзоръ" въ Полтавѣ etc. etc. etc. Сучасна праса ледви дыше; але чи зъ того корысть яка окрôмъ тои, кому темнота сприяє, бôльшь а бôльшь баламутити. До школьнои освѣты доложено такожь добре рукъ: ще р. 1884. заведено по универзитетахъ новй острй статуты, зъ автономіѣ универзитетскихъ сенатôвъ не лишило ся и слѣду; нѣ ректора, нѣ деканôвъ, нѣ професорôвъ не выбираєсенатъ универзитету, а становить ихъ самъ министеръ. Вжежь зъ такои перемѣны нѣ наука нѣ освѣта не покорыстовали ся... Студентамъ велено носити униформы; збôльшено плату за лєкціѣ, замѣсть 40 — ажь до 75 руб. рôчно, а теперь россійскй часописи повѣдають, нѣбы то оденъ професоръ спроєктовавъ, щобъ студентъ плативъ рôчно за лєкціѣ по 400 руб. Се вже така сумна рѣчь, що мы не ймемо вѣры, щобъ высшій урядъ въ Россіи на неѣ приставъ.

На освѣту жѣноцтва упали ще бôльшй втиски: жѣночй медициньскй курсы, що за 10 лѣтъ свого истнованя дали Россіи 500 лѣкарокъ, — скасованй; высшй курсы жѣночй у Кіевѣ доживають останній рôкъ. Газеты подавали звѣстку, що натомѣсць буде въ Петербурзѣ жѣночій универзитетъ. Дай Боже, та тôлько мало на те надѣѣ!

[1]) Ол. Коніськiй, „Сьвіт", 1881; число 10; стор. 169.

Середня школа — своимъ клясицизмомъ, не въ мѣру припасованымъ бôльшь — яко трута въ молодыхъ головахъ антирелигійныхъ и антиурядовыхъ теорій, постачала доси зъ помѣжь своихъ недоукôвъ найбôльшь „революціонерôвъ". Єсть добра чутка — нѣбы зъ иниціятивы самого царя, клясицизмъ буде на половину знесеный и звернено бôльше уваги на россійску мову и исторію. А тымчасомъ кружаєвъ россійскихъ газетахъ друга звѣстка — нѣбы въ цвѣтни зъорганизовано въ Петербурзѣ комисію, щобъ порадилась де и кôлько можна скасовати гимназій и прогимназій... Гадавъ бы хто, що въ Россіи такъ вже занадто середныхъ шкôлъ. Де тамъ! Найбôльшь ихъ по Украинѣ, тай тутъ одна школа рахуючи вже до гурту усѣ и фаховй, припадаєна 200.000 людности. Про народню освѣту сподѣваємось небавомъ подати фаховый оглядъ.

Останними часами пôшла въ Россіи якась мода святковати ювилеѣ мѣстъ. Де инде святкуютъ ся ювилеѣ працѣ, науки, поступу — у насъ люде науки якъ отъ звѣстный цѣлому свѣту лѣкарь професоръ Боткинъ и Харьковскій професоръ Потебня — (нашь землякъ, що внѣсъ велику силу, наукового свѣту въ нашу филологію) зрѣкають ся святковати ювилеѣ своєи науковои працѣ. Певна рѣчь, прикро справляти свято свѣту посередъ непроглядноі темноты, на майданѣ, де треба що хвилины пильновати, абы не спотыкнути ся на свѣжу могилу якого будь дѣяча науки, освѣты, або письменьства.

Чесній люде не бенкетують на могилѣ навѣть своихъ ворогôвъ, не то що кревныхъ!... Лишень сама моральна голота може танцювати и бенкетовати въ ту саму годину, коли пôдъ тягаремъ темноты выростають новй могилы надъ трупами сѣячôвъ „доброго розумного, чесного насѣня".

Не давно ще, якъ святковало свôй ювилей мѣсто Оренбургъ (за Уральомъ) а въ маю справляло столѣтне свято свого истнованя мѣсто Катеринославъ. Се мѣсто положене на правому боцѣ Днѣпра, майже при самому початку Днѣпровыхъ порогôвъ. Пôсля зруйнованя Запороскои Сѣчи року 1774 въ головѣ коханця царицѣ Катерины II — Потемкина, головного ворога Сѣчи и украиньско-рускихъ вольностей, зродилась думка забрати Туреччину и воскресити колишню Византійску Имперію и столицю єи збудовати де будь бѣля Днѣпра. Спершу обôбрали мѣсцевôсть, де Самара вливаєть ся до Днѣпра и осадили на славу Катерины — Єкатеринославъ. Згодя перенесли єго, де й теперь стоить, зъ милю низше лиману Самары и вже на правый бôкъ Днѣпра. Тодѣ то бувъ тутъ зимовникъ запороскій Паланка, а бѣля него сидѣвъ хуторемъ старый Запорожецъ Глоба. Краина се степова, а Глоба кохавъ ся въ деревахъ и розвѣвъ садъ на 12 моргахъ землѣ, порозводивши дуже рѣдкостнй деревя. У Потемкина були величезнй замѣры: ôнъ гадавъ збудовати въ Катеринославѣ — соборъ не меншь римского Петра й Павла, завести универзитетъ, музичну академію и т. и. Першь усего збудовавъ для себе на горѣ на березѣ Днѣпра дворець. Дворець будôвлею не вызначавъ ся але въ серединѣ нагадувавъ своими розкошами щось всходного... Не судило ся Потемкинови розкошувати на трупахъ и крови запороскои волѣ. Смерть — та ще на чужинѣ, въ Волощинѣ, въ дорозѣ — вкоротила єму вѣку... Замѣсць Катерины сѣвъ царювати сынъ єи Павло; ôнъ ненавидѣвъ Потемкина и казавъ руйновати єго дворець и коштовный садъ — бѣля двôрця. Смерть Павла не дала скôнчити руины..., де що зацѣлѣло; двôрцева будôвля и садъ перейшли на власнôсть Катеринославскои шляхты. А Глобинъ садъ забрала казня. Министерство завело було тутъ школу садоводства, та потôмъ знесло єѣ, садъ попродало приватнымъ людямъ, найлѣпшу частину придбали прихожй Нѣмцѣ, а щось тамъ 3 морги зôставлено мѣсту, яко публичный садъ. Тутъ стоить невеличкій памятникъ: „Запорожцу Глобѣ основателю сада". На другому кôнци мѣста стоить на горѣ памятникъ Катерины II. Отже пôсля Потемкина завмеръ и рôстъ Катеринослава и нерушавъ ся, доки не звязали єго зелѣзницѣ зъ Харковомъ и Одесою а батько Днѣпро зъ Кіевомъ и Чорнымъ моремъ. Лѣтъ зъ десять, якъ ставъ ворушити ся Катеринославъ и брати ся до осередку промыслового мѣста всходнои Украины. А всежь мы не тямимо, чимъ ôнъ мôгъ святковати свôй ювилей, чимъ добрымъ и корыстнымъ згадавъ пережитый вѣкъ. Певно нѣчимъ! И не диво що того самого дня якъ обходили ювилей, въ другому кôнци губер-

ніѣ въ Бахмутскому повѣтѣ справляло ся инше сумне „свято“.

Лѣтъ зъ 20 назадъ якійсь чужинець Юзъ, довѣдавшись, яка велика сила зелѣза лежить въ Бахмутскому повѣтѣ — придбавъ собѣ тутъ землю, взявъ ôдъ уряду привилей и заложивъ велику фабрику зелѣзныхъ выробôвъ.

Небавомъ выросло цѣле село Юзовка. Отже въ день ювилею, коли въ Катеринославѣ положено перший цеглины пôдъ будôвлю новои фабрики зелѣза, Юзовскій робôтники (кôлька сотень) змовили ся, якъ повѣдають „Моск. Вѣд.“ ч. 140 не ходити на роботу, доки не збôльшать хочь трохи платы и не выженуть фельшера — жида Фуксмана, котрый обдурює и выкорыстовує темный людъ. Згодя зôбрало ся 1200 робочихъ, зруйновали шинокъ жида Животовского, а другого дня такажь доля постигла шинокъ другого жида Гоца; потôмъ гадали зруйновати усѣ шинки въ Юзовцѣ, де, якъ каже газета Каткова, ихъ бôльшь, нѣжь у якому повѣтовому мѣстѣ. Проти робочихъ выступивъ натовпъ чужинцѣвъ-майстрôвъ, добре узброєныхъ. Розпочала ся бôйка: забито на смерть трохъ робочихъ, тяжко ранено 15; легкій раны заподѣяно вельми богато робôтникамъ. Прибула полиція „и порядокъ ко вечеру былъ водворенъ“... Гарный ювилей! Жидова и чужинцѣ вбивають зъ рушниць голоручныхъ робôтникôвъ.

Далеко за Ураломъ бѣля Каспійского моря стояло собѣ невелике мѣсто Вѣрный, де колись нудивъ ся якійсь часъ нашь труженникъ — мученикъ Тарасъ Шевченко. Въ сему мѣсяци велике нещастє постигло се мѣсто: стрясла ся пôдъ нимъ земля. Про добутки сего землетрясеня подає „Русскій Курьеръ“ въ числѣ 148 коротку звѣстку: 31 мая (12 червня) похоронено 106 жертвъ (православныхъ), 8 Татаръ. Скôлько погибло Сартôвъ и Дунгонôвъ, на певне ще невѣдомо. Рахують на 800 чоловѣка; усѣ будôвлѣ — зруйнованій, по проваляхъ повыступала вода; мѣсто бôльшь не истнує. Жителѣ зъ переполоху втѣкають свѣтъ за очи... Не диво, що зъ такого лиха бѣжать люде въ свѣтъ за очи. Отъ диво: чого люде зъ благословеныхъ земель Украины переселяють ся цѣлыми тысячами — не вѣдь куды на край свѣту? Чого зъ Черниговщины, Полтавщины, Кіевщины — Русины, зъ Орловщины, Курщины и иншихъ губерній — Великоросы кидають насижену батькôвщину, рôдный край, рôдне небо и по пôвроку плентають ся за десять тысячь кильометрôвъ, доки доплетуть ся кудысь въ Азію на Амуръ, въ Усурійскій край?! Коли-бъ, сказавъ, переселяє ся сама лишень голота, пролєтаріятъ, то ще-бъ меншь було дивного, а то, якъ повѣдає въ числѣ 149 „Русскій Курьеръ“ переселяють ся господарѣ, що мають по 25 моргôвъ власнои землѣ? Треба вже занадто тажкихъ якихсь обставинъ, щобъ приневолити такого господаря — спродавати батькôвщину и волочити ся по свѣту! Якій-жь причины примушують людей до такои розпуки, до такои страшнои емиграціѣ? Емигрують до Америки и нашій галицкій Русины, алежь они емигрують ради заробôткôвъ, ради недостачи въ краю роботы, землѣ и хлѣба, та розжившись трохи на грошѣ въ новому свѣтѣ — вертають ся якъ и слѣдъ добрымъ людямъ, до рôднои хаты. Се що инше!.. „Русскій Курьеръ“ на отсій пытаня дає въ 149 ч. коротку, але певну ôдповѣдь: „неможливôсть справити ся зъ выплатою державныхъ, земскихъ и громадскихъ податкôвъ примушує цѣлій села людей переселяти ся“ на конець Азіѣ. Отъ ймѣть теперь вѣру тымъ ложнымъ поголоскамъ, що „въ Россіи податки менший якъ у насъ“...

Читателѣ „Зорѣ“ певне не забули, якъ позаторôкъ взяли ся зъ Прусъ выпирати чужинцѣвъ.

Найбôльшь тодѣ втерпѣли Поляки, сей, суще новый Израиль въ Прусахъ и по Россіи. Теперь прийшла черга и на самыхъ Нѣмцѣвъ. Читаємо въ россійскихъ часописяхъ звѣстку: урядъ наказавъ щобъ 364 нѣмецкихъ родинъ, що доси и по кôлька лѣтъ перебували по рôжныхъ краяхъ Конгресôвки, выѣхали зъ Россіѣ... Якои-жь теперь Нѣмцѣ заспѣвають? Певне що не воєннои „Drang nach Osten!“... Почуємо... а доки що мы не дивуємо ся коли котюзѣ припадає по заслузѣ.

Библіографія.

— Руска исторична библіотека пôдъ редакцією Олександра Барвѣньского. Томъ VI. Исторія великого князѣвства Литовского вôдъ найдавнѣйшихъ часôвъ ажь до упадку удѣльнои системы въ Литовскôй Руси В. Антоновича и Д. Иловайского. Цѣна 1 зр. 60 кр. Въ Тернополи 1887.

— Читанка для молодѣжи. Звѣрята. Товаришѣ чоловѣка. Въ огородѣ. Написавъ В. И. Книжочка IV. Накладомъ „Руского Товариства Педагогичного“. Львôвъ 1887. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка.

— Вільгельм Тель. Шілерова драма в V. діях. З німецкого переложив Володимир Кміцікевич. Заходом Товариства „Академичне Брацтво“. Львів 1887. З друкарні Товариства имени Шевченка.

— З вершин и низин. Збірник поезій Івана Франка. Львів 1887. Накладом автора. З друкарні Товариства имени Шевченка. Ціна 50 кр. а. в.

— Де що о садôвництвѣ. Написавъ для народа О. К., членъ „Товариства Просвѣта“. У Львовѣ 1887. (Книжочка „Просвѣты“, ч. 99). Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка.

— Першій вінок. „Жіночий Альманах“, виданий коштом і заходом Олени Пчілки і Наталіі Кобринськоі. Львівъ 1887. З друкарні Товариства ім Шевченка. Ціна 2 злр. а. в.

ÔДЪ РЕДАКЦІѢ.

Зъ симъ числомъ кôнчимо першій пôврôкъ сегорôчного выдавництва нашого. Дякуючи при сѣй нагодѣ всѣмъ тымъ Вп. Добродѣямъ, що письмо наше цѣнными своими працями попирати зволили, поручаємось и въ будуще ихъ щирôй воли и добрôй памяти а заразомъ звертаємось й до нашихъ Вп. Читателѣвъ такъ тутешнихъ якъ и закордонныхъ зъ умильною просьбою, ширити письмо наше мѣжь сусѣдами, знаёмыми въ круги якъ найдальшій, щобъ сему єдиному на цѣлу Русь-Украину органови литературно-науковому зладити дорогу до чимъ разъ бôльшого розвитку а тымъ самымъ и розвитку тои высокои идеѣ, котрôй ôнъ непохитно служить.

Слѣдуючій числа выйдуть подвôйно около 20. липня и 20. серпня с. р.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІѢ.

Вп. И. Ф. у Львовѣ: Въ слѣдуючôмъ числѣ. — **Дружинѣ зъ надъ Свѣчи, почта Болехôвъ:** „Зеркало“ не выходить.

Оголошенє.

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ

ТОМЪ I.

Д-ра Омеляна Огоновского

выйшла вже зъ друку и можна єѣ дôстати въ друк. тов. им. Шевченка (ул. Академична ч. 8.), въ тов. „Просвѣта“ (ул. Ôрменьска ч. 27.) и въ книгарняхъ: Ставропигійскôй и Миликовского (Старжика)

по цѣнѣ 1 зр. 70 кр., для Россіѣ 2 рублѣ.

Замовляючимъ просто въ тов. „имени Шевченка“, „Просвѣтѣ“, або черезъ часописи „Дѣло“, „Зорю“, „Батькôвщину“, высылаєсь книжка франко.

Ôдповѣдає за редакцію: **Григорій Цеглиньскій.**

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пôдъ зарядомъ К. Беднарского.